

Македонската борба за независност

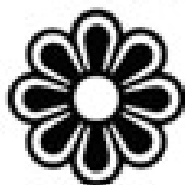
Ристо Стефов

Преведено од англиски на македонски со помош на „Google
Translate“

Македонската борба за независност

Published by:

Risto Stefov

Publications
Toronto, Canada

Copyright © 2023 by Risto Stefov

rstefov@hotmail.com

e-book edition

December 20, 2023

Содржина

Содржина	3
Дел 1 – Вовед	5
Дел 2 – Римска окупација	8
Дел 3 - Нов почеток	15
Дел 4 – Културна преродба	22
Дел 5 - Формирање на македонска држава	31
Дел 6 - Востанија против византиската власт	42
Дел 7 – Востанието Хрс, Стрез и Драгота	51
Дел 8 – Османлиска окупација	61
Дел 9 – Рани востанија против отоманската власт	71
Дел 10 – Карпошово востание	85
Дел 11 – Македонците во дијаспората	103
Дел 12 – Пресврт на 19 век и Негушкото востание	113
Дел 13 – Разловското востание	125
Дел 14 - Кумановско-кривопаланечкото, пијанечкото и кршненското востание	134
Дел 15 - Формирање на македонската привремена влада и Македонската лига	146
Дел 16 – Раѓање на Македонската револуционерна организација	156
Дел 17 - Подготовки за народно востание	167
Дел 18 – Илинденското востание 1903 година	181
Дел 19 – Смилевското востание	194
Дел 20 – Крушевското востание	200
Дел 21 - Кичевско, Карбуничко, Душегубичко и Ѓавато востание	208
Дел 22 - Демитхисарско, Прилепско и Маргарско востание	216
Дел 23 - Охридското и Ресенското востание	225
Дел 24 - Костурското востание	237
Дел 25 - Леринско востание	244
Дел 26 - Скопското и Струмичкото востание	251
Дел 27 - Солунско востание	262
Дел 28 - Сереското востание	270
Дел 29 - Последиците од Илинден	276
Дел 30 – Ножското востание	288
Дел 31 – Младотурското востание	294

Дел 32 – Вовед во Балканските војни	309
Дел 33 – Првата балканска војна	322
Дел 34 - Македонците во грчката, српската и бугарската војска	333
Дел 35 – Окупација на Македонија од страна на сојузничките армии.....	343
Дел 36 – Тиквешкото востание против српската окупација	353
Дел 37 – Втората балканска војна и поделбата на Македонија	361
Дел 38 – Охридско-дебарското востание.....	371
Дел 39 – Македонско учество во Првата светска војна....	378
Дел 40 - Македонија меѓу големите војни.....	394
Дел 41 - Македонско учество во пред Втората светска војна	405
Дел 42 - Заклучок	417
Библиографија	424

Дел 1 – Вовед

Историјата на Македонија започнува 1.000 години пред Христа со едно мало кралство лоцирано во близина на денешен Костур. Се вели дека неговиот прв крал бил Каран (Каранус), најверојатно племенски крал.

Малото кралство било нејасно и назад до околу петтиот век п.н.е., кога Александар I станал крал и направил значителни проширувања, додавајќи и територија и луѓе на неговото кралство.

Македонија сепак била обично место до четвртиот век пред нашата ера кога Филип II станал нејзин владетел. Во својот краток живот, Филип Втори ја проширил територијата на Македонија, ги обединил различните племиња што ги освоил и направил големи политички, економски и воени чекори кои ја трансформираат Македонија од обична држава во суперсила.

Потоа, под владеењето на Александар III, попознат како Александар Велики, Македонија беше трансформирана во империја која се протега од Источна Европа до западните граници на Кина и го проголта најголемиот дел од тогаш познатиот свет.

За жал, по смртта на Александар III, македонската империја се распадна и неколку векови подоцна, падна во туѓи раце.

Оттогаш Македонија многупати била нападната и окупирана од многу освојувачи и последователно македонскиот народ се бори да се ослободи.

Ова е приказна за долга борба која започнува со римската окупација во првиот век п.н.е. и трае до денес. Тоа беше тивка борба задушена од погласните гласови на соседите на Македонија кои сега ги држат македонските земји и прокламираат дека македонските борби никогаш не се случиле затоа што Македонците не постојат.

Во поглавјата што следат читателот ќе открие дека Македонците навистина постојат и постојат многу векови не само по име, туку и како актери во бескрајната борба за слобода и желбата да живеат неограничени животи.

Историјата на Македонија вклучува војни, битки, бунтови и востанија што ги воделе обичните луѓе кои најчесто резултирале со трагедија. Сепак, македонскиот дух опстојува одново и одново, како што покажа историјата, верувајќи дека е подобро да се борите и да не успеете отколку вечно да живеете во ропство. Овој дух никогаш не бил пожив како за време на Илинденското народно востание во 1903 година, кога обичните луѓе се собрале и го кренале оружјето против поголемиот непријател, фрлајќи се во битка под слоганот „Слобода или смрт“.

„Илинденското востание, прогласено на 2 август 1903 година, секогаш ќе буди восхит во срцата на подоцнежните генерации бидејќи неговите моќни подвизи и романтично херојство се пред сè израз на таа интензивна волја за слобода и желба за национална и политичка независност што ги сумира сите македонските етнички карактеристики“. (Стр. 43 и 44, Нуриџиани, Џорџо. Македонија вчера и денес)

„Илинденското востание е достигнување од големо значење за македонскиот народ. Во него има работи кои ја запрепастуваат имагинацијата и предизвикуваат ова општо востание да се рангира како голем историски настан.

Целиот народ се крена со избезумен, неодолив порив за непосредна слобода. Верата на македонскиот народ го натера да верува во своите креативни можности, бидејќи само народ со силен дух може да собере храброст и со целосна доверба да се впушти во историски потфат. Преку овој храбар подем, единствен од ваков вид за благородна смелост, македонскиот народ ја изрази не само својата љубов кон слободата и правдата, туку и својата морална моќ. Овој подем и денес останува неповторлив човечки напад и чин на врвна саможртва за слободата на еден народ“. (Стр. 46, Нуриџиани, Џорџо. Македонија вчера и денес)

Македонскиот дух повторно се издигна во 1940-тите и Македонците повторно зеда оружје за да ја ослободат и обединат својата Македонија. За жал и таа борба помина ненаградена, не поради недостиг на обиди од страна на македонскиот народ туку едноставно затоа што не требаше да биде. Меѓутоа, Македонците успеаја во еден поглед, тие формираа своја република во југословенската федерација и благодарение на тој успех денес имаат своја суверена и независна држава, Република Македонија. Сепак, ова не е крајот на приказната, тоа е само почеток.

„Иако претрпеа многу, Македонците не знаат да се плашат пред бури и пропасти. Нивната решеност да ги постигнат своите аспирации беше испробана и се покажа како нефлексибилна. Во својот ритам кон иднината и во својот развој, цврсто вкоренети во своето славно минато, Македонците чекорат напред со сигурни чекори, горди и самоуверени. Нивните глави се кренати високо, нивната морална сила е голема, нивната вера е непобедлива“. (Стр. 31, Нуриџиани, Џорџо. Македонија вчера и денес)

Да живеат сите вистински синови на Македонија кои се борат за правда и слобода!

Дел 2 – Римска окупација

На почетокот, откако живееле слободно со векови, на Македонците им бил многу угнетувачки животот под римската окупација.

Последната битка за Македонците да се борат како слободни луѓе била на 22 јуни 168 п.н.е. во градот наречен Пидна во близина на денешен Солун, каде што римските сили предводени од Паулус се бореле против Македонците предводени од кралот Персеј. Во стилот на неговите претходници, Персеј прв погоди со ослободување на целосната моќ на македонската фаланга. Ова не беше вообичаената фаланга. Тој беше зајакнат со копја наоколу како еж, особено на страните. „Полус, командант ветеран, потоа изјави дека ова напредување било најстрашното нешто што некогаш го видел“. (Страница 430, Питер Грин, Александар до Актиум Историската еволуција на хеленистичката ера)

Македонците дадоа се од себе и храбро се бореа до последниот војник, но дисциплинираната римска воена машина и нејзиниот борбен стил се покажаа како супериорни и битката беше изгубена. Тоа беше крајот на Македонија и македонската независност. Персеј бил одведен во Рим како воен заробеник, или како што вели Питер Грин, „за да го украси богатиот триумф на Паулус со богатство“. Македонската монархија беше укината, а Македонија беше демилитаризирана и поделена на кантони за никогаш повеќе да не може да возврати. Како дополнително осигурување на нејзината пасивност, македонските водачи биле собрани и одведени во Рим.

Вистинскиот ужас на македонскиот пораз не беше Пидна, туку она што го направи римската војска потоа. Пред да ја напушти Македонија, римската војска била ослободена врз цивилното население и и било дозволено неконтролирано да ограбува, ограбува и силува. Се вели дека незамисливо количество богатство, вклучувајќи злато, накит и уметност, било однесено во Рим. Голем дел од населението било одведено во ропство. Беа поставени сериозни ограничувања за тргување со стоки,

вклучително и граѓа, а најголемиот дел од државните даноци сега беа пренасочени во Рим. Според Ливиј, Македонија била поделена на четири региони, секој со свој римски совет и била принудена да плати половина од данокот на Рим. Ова инаку би му било платено на македонскиот крал. Ако тоа не беше доволно, Паулус им позајми на Етолците петстотини војници за да можат и тие да бараат своја одмазда на Македонците. Она што се случи потоа е трагедија од големи размери што дури ни античките автори не се осмелуваат да ја опишат. Римјаните навистина се покажаа како немилосрдни, „вистински варвари“ какви што беа, но ова беше само почеток.

Незадоволството од римската власт принудило многу Македонци да побегнат на север, надвор од римскиот домен. Вознемирувачите кои биле фатени биле протерани и изолирани на далечните краишта на Римската империја. Некои велат дека оние што биле испратени до далечните краишта, како што се Шкотска и Ирска, одбиле да бидат асимилирани и да го задржат својот идентитет и да се идентификуваат еден со друг, го ставиле зборот „Мас“ пред нивните имиња. Дали „Маковите“ од Шкотска и Ирска би можеле да бидат поврзани со античките Македонци? Само преку понатамошни испитувања и ДНК (DNA) студии ова може да се докаже или побие. Што се однесува до сега, тоа ќе остане мистерија.

На оние што сè уште живеат во Македонија им беше сè потешко да се справат со угнетувањето и дваесетина години по окупацијата, под водство на претендентот Андрискус, го покренала првото од многуте востанија.

Андриску тврдел дека е Филип VI, син на Персеј од Лаодика, ќерката на Селевк IV, која исто така била сестра на Деметриј I. Во 153 п.н.е., со помош на Деметриј I, Андриск отишол во Рим за да го издржи својот случај за македонскиот народ, но Сенатот не бил заинтересиран за сослушување. Исфрустриран, Андрискус се вратил и побарал помош од македонскиот народ кој му го дал тоа што му било потребно, вклучувајќи кралски одежди, дијадема, признание и војници. Тој добил признание од Византија и војници од различни тракиски поглавари.

Со оглед на околностите во Македонија, владеењето на претендент било подобро отколку да биде поделено и управувано од Римјани. Кога бил готов, Андриск тргнал кон Македонија од Тракија и, по две битки во 149 п.н.е., ја презел контролата над Македонија. За жал, слободата на Македонија кратко траеше. Две римски легии, под водство на Квинт Македоник, биле испратени и иронично ја завршиле кариерата на Андриск во Пидна во 148 п.н.е. По овој неуспешен бунт, Македонија целосно ја изгубила својата независност и станала римска провинција.

Првиот век пред нашата ера донесе длабока промена во политичката структура на моќта од северна Индија до Египет. Донесе и изумирање на вековните македонски владејачки династии. Крајот на македонското владеење не го олесни крајот на македонската култура во овие краишта. Далеку од тоа, некогаш воспоставените Македонци продолжиле да живеат меѓу староседелското население, трајно натурализирајќи ги своите обичаи и култура. Барем во Индија, голем дел од оригиналната политичка и административна структура, воспоставена во античко време, била усвоена од Индијанците, а некои остануваат непроменети до ден-денес. Ако можам исто така да додадам, раните Македонци веднаш по времето на Александар ги вовеле Индијанците во нивниот денешен календар, вклучувајќи ја и поделбата на неделата на седум дена, еден именуван по Сонцето и еден по Месечината.

Македонската цивилизација имаше огромен престиж не само во Азија и Индија, туку и во Рим. Самиот Рим бил многу занесен со македонската уметност, архитектура, скулптура итн. што со текот на времето и тој развил македонска култура. И покрај популарното верување за спротивното, македонската култура никогаш не била згасната во римскиот период.

Како што беше споменато претходно, по поразот на Персеј кај Пидна во 168 п.н.е., Македонија била поделена на четири региони и станала римска територија. Особено во овој период на Македонија и беа ограбени нејзините културни богатства вклучувајќи ги и многуте уметнички споменици лоцирани во Солун, Пела и други културно богати градови. Богатствата на

Македонија беа пренесени во Рим и парадираа како трофеи на римските победи на римските улици за време на триумфалните фестивали.

По 148 п.н.е. четирите региони на Македонија повторно биле обединети, но станале римска провинција со Солун како главен град.

Солун беше најважниот град во Македонија не само поради неговата просперитетна економија поради неговото зафатено пристаниште и неговата непосредна близина до „виа Игнација“, туку и поради големиот културен и интелектуален раст. Солун беше индустриски град кој неизмерно профитираше од својата поморска трговија и од неговата непосредна близина до воениот автопат, преку Игнација, кој олеснуваше голем дел од стоката наменета за Европа. Покрај економско и интелектуално значење, Солун, поради околниот сид, бил и голема воена тврдина. Македонскиот крал Касандар добро ја избрал неговата локација и го зацврстил градот со добра причина. Солун бил единствениот град во Македонија кој ги издржал и ги одбил варварските инвазии од 50-тите и 60-тите години пред нашата ера. Дури и римските дисиденти како ораторот Цицерон побегнале во Солун за безбедност во помрачните времиња. Солун ги имал елементите на успехот и бил предодреден да стане моќен град. За време на Римската граѓанска војна од 49 до 31 п.н.е., Македонија повторно била претворена во бојно поле. Во тоа време Солун ја поддржа Царската армија на Антониј и Октавијан, свртувајќи ја плимата врз републиканците. По царската победа на Филипи во 42 година п.н.е., Македонците од Солун подигнаа триумфална порта на западната порта на Вардар во чест на победниците. Ова покажување на лојалност не само што го спаси Солун, туку им овозможи на неговите граѓани да ја заслужат својата слобода, а Солун да го заслужи статусот на слободен град. Слободниот град во тоа време уживал посебни привилегии, вклучително и правото да се управува, да одржува бесплатни јавни состаноци и да се заштити. Оваа нова пронајдена слобода му овозможи на градот да расте и да напредува, но уште поважно, привлече познати научници, писатели, филозофи, поети и учители кои го направија Солун свој дом и го додадоа интелектуалното

богатство на градот. До крајот на новиот милениум, Солун станува етнички разновиден културен центар кој почнува да им конкурира на Александрија и Антиохија.

Има некои кои веруваат дека периодот помеѓу 27 п.н.е. и 180 н.е. бил период на потрошени можности. Тоа беше период на трошење наместо на создавање, ера на архитектура и трговија во која богатите стануваа побогати, а сиромашните посиромашни. Тоа беше доба кога душата и духот на човекот пропаднаа. Имаше илјадници добро изградени градови снабдени со големи аквадукти, поврзани еден со друг со прекрасни автопати и секој опремен со храмови, театри, амфитеатри и пазари. Граѓаните на овие големи градови беа добро префинети во ставот и маниризмот, што укажува на цивилизирано општество. Сето ова за жал беше постигнато на грбот на робовите кои дојдоа од пространоста на империјата, вклучувајќи ја и Македонија. Робовите обезбедија работна сила за изградба на градови, аквадукти, патишта, храмови и театри. Робовите обезбедувале труд за да ја обработуваат почвата и да ги хранат масите. Тие, исто така, обезбедија тела што го поттикнаа крвниот спорт што толку многу го забавуваше римските граѓани. Не е познато колку робови претрпеа сурова смрт за да ја цивилизираат славната Римска империја, гордоста на западот, но сигурен сум дека бројките беа ужасни.

Често се поставува прашањето: „Кои биле римските гладијатори, кои биле христијаните нахранети со лавовите и кои биле робовите кои ги дале своите животи за да се изгради Римската империја и да се забавуваат римскиот граѓанин? Иако историјата не ни дава одговори, сè што треба да направиме е да ги погледнеме последиците од секоја римска победа и да ги броиме броевите на поробени.

Македонија беше последната нација во Европа која падна во римски раце, но прва масовно падна во римско ропство. Додека средната класа Македонец, меѓу другите, ја снабдувала Римската империја со просветлување, македонскиот роб, меѓу другите, ја снабдувал со потребната работна сила за да ја изгради својата цивилизација. Иако Македонија, повеќе од која било друга нација во историјата на Римската империја,

придонела за нејзиниот развој, модерната римска историја не спомнува ништо за Македонците. Македонскиот народ не доби заслуга за својот придонес и за доброволните и неволните жртви што ги направи за успехот на Римјаните.

И покрај тоа што е добро познато дека Римската империја е изградена врз основата на македонската империја на Александар Македонски, нејзините современи наследници одбиваат да и дадат на Македонија и на македонскиот народ заслугата што ја заслужуваат. Денешниот модерен западњак со голема гордост зборува за достигнувањата на Римската империја, заборавајќи дека без придонесите на Македонија нивната скапоцена империја би била празна школка.

Секој историчар знае дека единствениот придонес за кој треба да се заслужи државата Римска империја е изградбата на патишта, градови и аквадукти. Во однос на владата немаше ниту еден. Во најдобар случај имаше бирократска администрација која го одржуваше мирот, но не успеа да го обезбеди. Типичниот Римјанин бил толку преокупиран со следење на „пленот“ што заборавил да спроведе слободно размислување и да го примени знаењето. Имал многу книги, но многу малку биле напишани од Римјаните. Го почитувал богатството и ја презирал науката. Тој им дозволи на богатите да владеат и замислуваше дека мудреците може да се купат и да се пазарат на пазарите за робови. Тој не направи никаков напор да ги поучува, обучи или да ги доведе обичните луѓе во какво било свесно учество во неговиот живот. Тој направил алатка на религијата, литературата, науката и образованието и ја доверил на грижа на робови кои биле одгледувани и тргувани како животни. Неговата империја, „Затоа, тоа беше една колосално неука и неимагинативна империја. Ништо не предвидуваше. Таа немаше стратешка предвидливост, затоа што беше целосно неуки за географија и етнологија“. (Страница 397, H.G. Wells, The Outline of History) Ова е само мал примерок од тоа што мисли еден еминентен западен научник и автор за придонесите на Римската империја.

Иронично, ние ги нарекуваме Римјаните како цивилизирани, а Македонците како варвари, знаејќи добро дека Македонија не

вработува робови, а Рим ја изгради својата империја на грбот на робовите.

„Цивилизирај: извади од варварска или примитивна фаза на општеството; просветли, усоврши и едуцирај“. (Страница 127, Оксфордски речник на тековниот англиски јазик)

Претпоставувам дека современите историчари од 19 век заборавиле да го консултираат речникот за зборот „цивилизиран“ кога ја пишувале модерната историја на Римската империја.

Без да навлегувам во грубоста на римските ексцеси и колосеумските похоти за крв, верувам дека ја кажав мојата поента дека „Римската империја не била ниту цивилизирана ниту придонела онолку колку што би сакале нејзините поборници да веруваме“.

Почетокот на новиот милениум беше сведок на смртта на Римската Република и раѓањето на царскиот Рим. Августските императори можеби донеле мир во империјата, но со тоа донеле и занемарување, пропаѓање и распаѓање. Како што споменавме порано, до 180 година од нашата ера имало непогрешливи знаци на распаѓање. Покрај земјоделскиот и економскиот пад, империјата ги отвори вратите за анархија кога усвоениот систем на избор на императори беше напуштен во корист на лични назначувања.

Следниот век беше сведок на крвопролевање, лошо владеење и граѓанска војна. Ерозијата на централната моќ ги отвори вратите за варварските инвазии.

Дел 3 - Нов почеток

По нивниот неуспешен обид да ја ослободи Македонија од римската окупација, македонскиот народ набрзо ги загуби способностите да води обновени воени борби и безобразно ја прифати римската доминација. Поради военото и стратешкото значење на Македонија, Римјаните ја направиле нивна главна воена база за походи против Трибилите и Маезис на север и Тракијците на исток. Потоа, со изградбата на воениот автопат Via Egnatia во вториот век п.н.е., Римјаните ги преуредиле и обновиле античките трговски патишта и ја претвориле Македонија во значајна римска економска сила.

Македонскиот народ имал свои традиции на цивилизиран живот и бил помалку отворен за романизација. Овде Римјаните мудро ги одржувале локалните традиции и дозволиле да функционираат постојните македонски администрации под услов да собираат царски даноци и да исполнуваат други царски обврски.

Иако класните разлики во римското општество беа остри, општествените бариери не беа ригидни и како што се ширеше Империјата, на македонските слободни им беше можно да стекнат богатство и да се приклучат на благородништвото. Образованите Македонци кои за жал паднаа во ропство станаа учители или чиновници. Дури и со нивните вештини, учители на робови не биле ослободени од злоупотреба. „Во републиката постапувањето со робовите беше ужасно. Кога робот бил продаден на големите пазари на Капуа или Делос, тој можел да се радува на ужасите на гладијаторските училишта или на лошата работа во рудниците или на големите плантажи. Малкумина среќни со одредено образование станаа учители (редовно камшикувани од нивните ученици) или службеници“.

(Страница 149, Фишвик, Фондацијата на Западот)

Сепак, и под такво сурово владеење, македонскиот народ остана културен и продолжи да живее цивилизирано.

Самиот Рим бил град-држава и немал големо население кое било потребно за да ги контролира своите огромни територии, така што Македонците често биле вработени во текот на вековите за извршување на некои од функциите во цивилните администрации, па дури и за пополнување на позициите на императорите.

Познато е дека Римјаните ја сакале македонската култура и им дозволувале на Македонците да ги практикуваат своите помали занимања како што се вајарство, занаетчиска работа, филозофија, настава и други вештини. За жал, Римјаните не ги сакале Македонците и и покрај нивните вештини ги купувале и продавале како стока на пазарите за робови. Не е ни чудо што христијанството се вкоренило во Македонија толку рано и толку желно.

Кога станува збор за филозофски дебати за природата на боговите, Солун бил токму таму со Александрија и Антиохија. Зошто имало таква преокупација со боговите и зошто во ова време?

Имаше два главни фактори кои влијаа на креативното размислување во тоа време. Првиот беше софистицираноста на едно интелектуално еволуирачко општество кое со акумулацијата на знаењето созреваше и израсна од верувањата во „митските богови“ на Хомер. Втората беше интелектуалната одвратност во издигнувањето на обичните луѓе, а притоа суровите, до божественост. Откако Цезар бил обожен, обожувањето на царевите станало вообичаена практика, па дури и најсуровите луѓе биле направени богови. Полоши беа очекувањата дека луѓето од различни раси, култури, религии и интелект ќе им оддадат почит на овие сурови луѓе како да се вистински богови.

Зарем не беше доволно товар да се живее под нивното сурово владеење, а камоли да им се молиме за духовно водство? Ова бесчувствително римско однесување навело многумина да се сомневаат во нивната вера во такви лажни богови. Со текот на времето, стануваше сè помала веројатноста дека образован

човек ќе го поддржува култот на неговите родители, а камоли на култот на неговите баба и дедо.

Духовните учења на Исус беа како здив на свеж воздух не само за интелектуалците кои почнаа да го поддржуваат монотеизмот туку и за обичните луѓе, вклучувајќи ги и робовите, кои гледаа надеж во инаку безнадежен свет.

Откако ја загуби способноста да возврати, духот на Македонија беше канализиран преку интелектуализмот, а нејзината бунтовност се манифестираше во уметноста, филозофијата и религиозните дебати, предуслов за христијанството. Не случајно апостол Павле отишол да ја посети Македонија. Извесно време се зборуваше дека Македонија ја посетила мајката на Исус Марија. Очекувајќи да најде необразовани и примитивни луѓе кои живеат на карпестиот брег на планината Гора (Атос) и плашејќи се за својот живот, Марија била пријатно изненадена од пречекот што го добила од локалните жители. Тие не само што беа цивилизирани, туку знаеја за неа и за маките на нејзиниот син. Во знак на благодарност за гостопримството што го доби од овие луѓе, таа ја благослови нивната планина и како таква, ја претвори во најсветото место во Европа.

„Пресвета Богородица ги исклучи сите други жени од Света Гора, кога тврдеше дека е „Нејзина градина“, откако невремето ја избркаа на брегот во близина на местото на сегашниот манастир „Ивиرون“ УСПЕНИ. (Стр. 41, Васил Богов, Македонско откровение, историски документи Rock and Shatter Modern Political Ideology, Западна Австралија, 1998) Света Гора, како што е позната во Македонија, е најсветото место во Европа и еден од најголемите монашки центри. на христијанскиот свет.

Слушајќи за посетата и прифаќањето на Марија, Павле знае дека ќе биде пречекан во Македонија и ќе тргне во својата мисија да го шири доброто слово на Исус. Неговото мисионерско патување го одведе во прекрасниот македонски град Солун, каде што во 50 година од нашата ера ја основаше црквата „Златна порта“, првата христијанска црква во Европа. (Стр. 9, Јован Рекос, Споменици на Солун)

Централниот и источниот Медитеран, во 1-ви и 2-ри век од нашата ера, преполни со мноштво религиозни идеи кои се борат да се шират. Исусовата порака брзо се пропагираше низ големи географски области и неговите следбеници уште од самиот почеток беа поделени околу елементите на вера и практика. Новата вера можеби имала дух, но немала организација и многу христијански цркви се појавиле и практикувале еден вид разновидна христијанска вера. Секоја црква повеќе или помалку имаше своја „Исусова приказна“ заснована на усните традиции и личните предрасуди на нејзините основачи. Дури во времето на Константин, навистина многу долго време, пред христијанската вера да се соедини во една религија и да постигне единство. „Константинопол требаше да биде новиот главен град на Римската империја; бил планиран и како прва престолнина на христијанството и надворешен симбол на конечното признавање на Христијанската црква од Константин во 313 г. (Страница 161, Фишвик, Фондацијата на Западот)

Со текот на времето, христијанството го вовеле евангелието во секоја раса во секој агол на Римската империја и со него дојде пишаниот збор, формализирањето, а подоцна и институционализацијата на современите пишани јазици. Македонскиот јазик, на кој историјата се нарекува јазик што го зборувале војниците на Александар, не бил исклучок.

Почетокот на новиот милениум беше сведок на смртта на Римската Република и раѓањето на царскиот Рим. Августските императори можеби донеле мир во империјата, но со тоа донеле и занемарување, пропаѓање и распаѓање. До 180 н.е. имало непогрешливи знаци на распаѓање. Покрај земјоделскиот и економскиот пад, империјата ги отвори вратите за анархија кога усвоениот систем на избор на императори беше напуштен во корист на лични назначувања.

Следните педесет години беа сведоци на крвопролевање, лошо владеење и граѓанска војна. Ерозијата на централната моќ ги отвори вратите за варварските инвазии. Покрај нападите од различните германски племиња и Франките на запад, посериозен притисок дошол од Готите на исток. Готите биле

поморски народ кој живеел во јужна Русија и ги контролирал водните патишта од Балтикот, преку Русија до Црното и Каспиското Море.

Не можејќи да го издржат нивното напредување, Римјаните ги изгубиле источните мориња и им дозволиле на Готите да навлезат во егејското крајбрежје и да напредуваат кон Македонија. Друга група го премина Дунав во голем копнеен напад во 247 година.

Понатаму на исток, под моќната династија Сасанид, Персиската империја била оживеана и таа исто така ги нападнала Римјаните.

Еден од главните неуспеси што доведоа до пад на Римската империја беше лошата комуникација. Географската положба на Рим во однос на неговата империја го направила несоодветен како светска престолнина. Секој налог и официјален документ мораше да патува на север половина од должината на Италија пред да може да се сврти кон исток или запад. И покрај тоа што некои од посposобните императори го поставија своето седиште во центарот на активностите, ова сè уште не го реши проблемот со комуникацијата во целост.

Еден од приоритетите на Константин по преземањето на власта беше да најде соодветна локација за неговиот главен град каде комуникацијата нема да биде толку голем проблем. Иако Солун се сметал за неговата космополитска македонска култура, економија и одбрана, Константин се одлучил за градот Византија. На крајот на краиштата, не беше ли Византија таа што ја издржа опсадата на Филип II и преживеа?

Од стратешка гледна точка, Византија понудила некои предности во однос на Солун. Византија се наоѓала на водите на Босфорот, поврзувајќи го Медитеранот со Црното Море. Тоа беше центар на римскиот свет, поврзувајќи го источот со западот. Од воена перспектива, бродовите лесно би можеле да бидат испратени на исток или запад по реките и да го надминат секој варварски напредок. Дури и Месопотамија, Египет и крајбрежјето на Егејското Море и Јадранското Море биле на

разумна ударна оддалеченост од Византија. Од комерцијална перспектива, Византија била многу поблиску до источните трговски патишта отколку Рим или Солун. Со други зборови, Константин ја избрал Византија со внимателно планирање и дизајнирање, што долгорочно и ја дало предноста на неговата империја која и била потребна за да опстане речиси милениум и половина, до 1453 година.

Јазикот коине, на кој била преведена Библијата, бил меѓународен трговски јазик, воведен во пространоста на светот од Александар Велики. Ова беше јазикот на образованите и елитата; не на масите. Во коине се школувале во најголем дел староседелците од сите краишта на македонското царство, кои учествувале во работите на империјата. Сепак, тоа не ги спречи да го зборуваат својот мајчин јазик. Добро е документирано дека неевропејците во редовите на европската елита не само што зборувале втор јазик, нивниот мајчин јазик, туку биле познати и по друго име, нивното локално мајчин име.

Додека Македонците, а подоцна и Римјаните немаа никаков интерес за локалните работи, освен за даноците за жетва, христијанството покажуваше голем интерес за сите, без разлика на социјалниот статус. Во очите на Исус сите луѓе биле создадени еднакви, според Божјиот лик. Обичните луѓе можеа да се идентификуваат со христијанскиот Бог и тоа имаше привлечност за нив. Спротивно на тоа, божествата од римската вера го имитирале „семоќниот“ римски император кој седел на неговиот престол, застрашувачка фигура и далеку од обичниот човек.

Со воспоставување контакт директно со домородните луѓе на империјата, христијаните почнале да ги институционализираат локалните јазици давајќи им живот преку пишаните списи и преку едукација на свештениците да читаат и пишуваат на нив. За жал, на почетокот на новиот милениум, барем во Европа, имаше само три достапни писма на кои можеше да се заснова пишаниот збор, а тоа беа арамејски, коине и латински кои огромното мнозинство на обичните луѓе не ги разбираа. Освен тоа, повеќето обични јазици имаа многу побогати звуци отколку што можеа да примат постојните арамејски, коине или

латински писмени азбуки. За Македонците ќе бидат потребни неколку века, но на крајот ќе се појави едно префинето универзално писмо, кириличното писмо, кое ќе ги врати Македонците во нивната поранешна интелектуална и културна слава.

Како што Рим пропаѓаше и Западот паѓаше во темнина, Истокот продолжи да цвета и со текот на времето почна да го отфрла својот римски фурнир разоткривајќи ја македонската личност чиј темел го поставиле античките Македонци.

Еден од првите римски придонеси што постепено беше укинат со текот на времето беше латинскиот јазик што го користеа институциите и владата. Латинскиот беше заменет со коине, попознат јазик во регионот. Иако беше корисен за административни и функции на високо ниво, и коине беше странски јазик и непознат за обичните луѓе.

По институционализирањето на христијанството како религија на Империјата во Константинопол или Цари Град (Град на кралевите) како што им бил познат на Македонците, набрзо почнале да никнуваат христијански цркви низ сите македонски градови. Солун, како втор по големина град и културен центар на Империјата, наскоро стана и втор центар на христијанството.

Христијанството, за жал, не беше толку успешно да се вкорени во рурална Македонија како што беше во урбаните центри. Ова главно се должи на политичката нестабилност во регионот предизвикана од разни инвазии и напади врз Империјата. Меѓутоа, на крајот, христијанството се проширило во рурална Македонија и Македонија станала центар на христијанството во Европа од каде започнала големата христијанизација на Источна Европа.

Дел 4 – Културна преродба

Кога зборуваме за борби за независност, често мислиме на бунтови и востанија, но борбите не се секогаш насилни, тие можат да бидат и мирни. Кога на луѓето им е забрането политички да ги изразуваат своите желби, тие често се свртуваат кон уметноста, дури и кон религијата.

Иако поминаа векови и многу беше заборавено, Македонците сè уште се сеќаваа на славата на Филип Втори и Александар Македонски, постојан потсетник за тоа кои биле некогаш и кои би можеле повторно да станат. За жал, тие се сетија и на римските окови од кои сè уште носеа лузни.

По неговото консолидирање како официјална религија на Византиската империја, христијанството почна да се зајакнува во Македонија давајќи му на македонскиот народ надеж и причини за живот. Во христијанството Македонците најдоа глас и заедничка кауза да се обединат не како војни туку како носители на древна култура изразена преку религијата.

Христијанството и неговите толкувања набрзо станаа говор на градот бидејќи длабоко вкоренија во секој аспект на македонската култура. Христијанството во Македонија стана израз на уметност.

Додека македонските свештеници им го проповедаа Исусовото слово на нивните парохии, македонските уметници сликаа прекрасни мурали, икони и фрески. Додека македонските занаетчии ги изработуваа неверојатните црковни ентериери, олтари и резби, македонските архитекти и градители ги градеа црквите и катедралите. Овие спектакуларни уметнички дела го поттикнаа христијанството во нова димензија, давајќи му привлечност и свој живот. Не е ни чудо што Македонија стана центар на христијанската култура и извор на христијанската религија во цела Европа.

Моќта на оваа нова вера проектирана преку уметничката убавина почна да влијае на световите надвор од Македонија,

бидејќи македонските свештеници, иконографи, скулптори и градителите на цркви беа повикани да го поучуваат и реплицираат христијанството и неговата убавина надвор од Македонија дури и надвор од доменот на Византиската империја.

Покрај уметничката убавина на нејзините Цркви, на христијанството му требаше јазик на изразување, јазик со кој може да се артикулира вистинското значење на зборовите на Исус. Овој јазик требаше да биде јазикот разбирлив на масите со кој свештениците можеа да ја читаат и elokвентно да ја артикулираат својата порака од Исус.

Иако Македонците имаа јазик, тоа беше усмен јазик кој добро им служеше на луѓето во нивните усни преданија, но приказната за Исус запишана во евангелијата и во Библијата беше премногу комплицирана за да се довери на усните преданија. Затоа беше потребен пишан јазик.

До четвртиот век од нашата ера латинскиот јазик речиси исчезнал од институциите во Македонија и бил заменет со коине. Коине, за жал, беше јазик на образованите и иако доволен за употреба во градовите и поголемите градови каде што населението се школуваше, беше несоодветен за употреба во селата и помалите градови каде што населението не го разбираше.

Не е јасно кога биле направени првите обиди да се измисли писмо, но има индикации дека тоа било направено уште во четвртиот век од нашата ера. Оваа информација ни доаѓа од Црнорицец Храбар, бранителот на македонскиот народски јазик, чие дело е зачувано, но сè уште не е целосно истражено. Според Црнорицец Храбар постоеле одредени автохтони знаци составени од „линии и засеци“ во кои македонскиот јазик бил посветен на пишувањето. За жал, ова беше премногу примитивен и сложен јазик за да се поучи и изрази сложеноста на евангелијата.

До 5-ти век од нашата ера Македонија била центар на христијанството контролиран од митрополит со центар во

Солун. Подредени на митрополитот биле епископите на осумнаесет македонски градови и населени места меѓу кои биле Лерин, Воден, Костур и Сер.

Вистинскиот поттик за писмено писмо дошло околу 8-от век од нашата ера со потребата да се христијанизираат многуте племиња кои зборуваат словенски надвор од границите на империјата.

Бидејќи не успеале да создадат писмен јазик користејќи ги рунските и примитивни „линии и засеци“, научниците набрзо почнале да ги разгледуваат коине и латинските азбуки, но исто така им било многу тешко да ги снимат сложените звуци на словенскиот јазик.

Иако постојат различни мислења меѓу научниците за тоа кој го создал и кога, следното писмо што било пуштено во употреба било глаголското писмо.

Глаголското писмо го добило името од македонскиот збор „глагол“ што значи „збор“ и зборот „глаголати“ што значи „да се зборува“. За оние кои никогаш порано не виделе книга, изгледаше како писмата да зборуваат со читателот и да му кажат што да каже.

Иако глаголското писмо било комплетно и способно да ги испорачува сложените звуци на словенскиот говор, тоа било напуштено за поновото кирилско писмо.

Поради различните научни мислења за потеклото и развојот на овие писма, нема да навлегуваме во нивната историја, туку повеќе ќе нагласиме дека и двете азбуки биле развиени во Македонија од македонски научници за да служат за една цел; Христијанизирајте го словенскиот народ од Источна Европа.

Знаеме дека браќата Кирил и Методи воведоа ревизија на пишаниот македонски јазик во текот на 8-ми и 9-ти век од нашата ера. Оваа изјава можеби е прилично контроверзна, но можеме да кажеме дека браќата не ја измислиле туку ја обновиле македонската азбука, врз основа на старите

македонски традиции, за правилно да ја доловат природната еволуција на говорниот јазик. Македонскиот устен јазик отсекогаш постоел и природно еволуирал. За жал, поради продолженото римско влијание, писмената форма била занемарена и имала потреба од реформа. Она што го започнаа браќата Македонци подоцна го презедоа нивните ученици. Климент како најсветлиот беше заслужен за конечната реформација на азбуката која стана позната како кирилица. Климент го ажурираше писмениот дел од македонскиот јазик за да ја искористи неговата природна еволуција и го направи поедноставен и фонетски. Климент бил заслужен и за преведувањето на евангелијата и другите дела и за нивно достапни на македонскиот јазик вообичаено наречен „староцрковнословенски“.

Браќата Кирил и Методи биле Македонци, домородци од Солун, кои биле прогласени за апостоли на јужните Словени и татковци на словенската книжевна култура. Кирил, помладиот од двајцата, го добил името Константин кога се крстил. Многу подоцна го добил името Кирил.

Македонските научници не само што го решија проблемот со пишувањето на заедничкиот македонски јазик за релативно краток временски период, туку успеаја и успешно да го промовираат и научат на целиот словенски свет. Овој вид на успех не само што беше најважен, туку и без преседан во историјата на светот.

Бидејќи немаше кој да зборува во името на македонскиот народ кога се пишуваа балканските истории по распадот на Отоманската империја, странците како Грците и Бугарите узурпираа делови од историјата на Македонија и земаа заслуги за македонските дела и достигнувања.

Она што е важно овде е дека овие дела и достигнувања потекнуваат од Македонија, не од Грција и не од Бугарија и како такви мора да му се припишат на народот во Македонија.

Добро познат факт е дека Бугарите никогаш не го победиле, не го освоиле или нападнале Солун, па како можат современите

Бугари да тврдат дека Кирил и Методи, Солун се мачат, истите тие луѓе на кои им се припишува „измислувањето“ на кирилицата се Бугари?

Слично на тоа, иако Словените никогаш не го освоиле Солун, според византискиот император Михаил III, жителите на Солун зборувале чисто словенски. Како е можно во Солун да зборуваат „чисто словенски“ кога ниту еден Словен никогаш не стапнал во тој град?

„Солунските браќа, апостолите на Словените, како што се нарекуваат различно, се тврдат од различни извори како Грци, Бугари или Македонци. Ваквите категории се несоодветни за средниот век, пред формирањето на современите народи. Кирил и Методи биле византиски мисионери. Можеби биле од источно-јужнословенско потекло или можеби го научиле солунскиот дијалект од селаните во областа. Кога моравскиот император Растислав апелирал до византискиот император Михаил III во Константинопол за мисионери да го поучуваат евангелието на Словените од Моравија, Михаил ги избрал Кирил и Методи, кои биле добро познати како византиски научници и дипломати. Михаил го оправда својот избор со познатата реченица: „Вие сте Солунчани, а сите жители на Солун зборуваат чисто словенски“. (Питер Хил. Македонците во Австралија. Карлајл: Хеспериан Прес, 1989 година. Страна 2)

Повторно, ако Словените никогаш не влегле во Солун, како било тоа што сите Солунци зборувале „чисто словенски“, а не грчки како што Грците денес сакаат да веруваме?

Дебатите за тоа кои биле Македонците се апсурдни и контрапродуктивни бидејќи е добро познато дека македонскиот народ не само што бил доминантен фактор во работите на Византиската империја, туку и главен придонесувач за светската цивилизација.

Македонците презедоа иницијатива да создадат писмен јазик не само за себе како што правела некои култури во минатото, туку и да едуцираат огромен дел од светот. Ако некој треба да биде

заслужен за ширење на нивниот јазик и култура, тоа треба да бидат Македонците. Христијанизирањето и образованието на целиот источноевропски свет и дел од Азија сè до Сибир е пример за тоа што Македонците го постигнале за релативно краток временски период. Денес ги имаме следниве јазици со кирилица: абaza, абхазиски, адиге, аварски, азерски, белоруски, бугарски, дунгански, казачки, кирхиз, коми, македонски, молдавски, монголски, старословенски, руски, рутенски, српски, слависки, таџикистански, татарски, туркман, украински, узбекистански и јакутски.

Има две прашања кои произлегуваат од горенаведеното: 1) зошто Македонците би биле подготвени да создадат јазик и да го шират толку далеку од својот домен? И 2) зошто странските племиња и народи на север како Сибир би прифатиле странски јазик од странски народ илјадници милји подалеку?

Ова е навистина енигма на која до ден денес се посветува многу малку размислување, особено од академици и научници. Сепак, ова не нè спречува да теоретизираме.

Анџелина Маркус отсекогаш верувала дека современите Македонци се природни наследници на целото македонско наследство од денот на настанувањето на Македонија, кое според неа се протега до неолитот. Според Маркус „многу од луѓето од Балканот до Сибир денес кои се нарекуваат „Словени“ им ја должат таа титула на Македонците“. Кога Александар ја освоил Источна Европа, тој создал градови и ги населил со Македонци. Овие градови останаа недопрени и живи и по исчезнувањето на македонските империи. Историјата, исто така, забележала дека кога Рим ја нападнал Македонија, половина од македонското население избегало на север надвор од римскиот домен. Луѓето што побегнаа беа претежно образовани и истакнати Македонци на кои тешко им беше да преживеат под римското угнетување и беа непроменливо цивилизирани и способни да го шират македонскиот јазик и култура во новите светови што ги населиле. Се проценува дека половина милион луѓе ја напуштиле Македонија пред околу 2.100 години и оттогаш го населуваат и шират македонскиот јазик и култура во Источна Европа и Азија сè до Сибир.

Кога таканаречените „словенски племиња“ од Дунав до Сибир биле христијанизирани во текот на 8, 9-ти и 10-ти век од нашата ера, тие биле христијанизирани од учители од Македонија, туѓ свет, свет кој требало да им биде туѓ на Словените. Сепак, ова барање за македонски наставници навистина се случи и доведе до формирање на Охридскиот универзитет, првиот универзитет во Европа.

„Причината што овие луѓе бараа учители од Македонија“, објаснува Маркус „е затоа што тие биле самите или се верувало дека се слични на Македонците“. Ова објаснува и зошто кога таканаречените „Словени“ дошле во Македонија нашле позната култура и јазик.

Анџелина Маркус, исто така, истакна дека: „За да имаме целосна македонска историја, култура, филозофија, треба да ги отвориме архивите на Ватикан, бидејќи стариот Рим последен одзел се од Македонија, а тие документи денес се скриени во тајно место. Останатите места што треба да се отворат се архивите на универзалната цариградска (истанбулска) патријаршија. Во овие архиви се чуваат највредните работи за пишувањето и историјата на античка Македонија“. (Зак I)

Додека Охрид доживеа бум во областа на образованието и просветителството, Солун доживеа свое златно доба не само во уметноста и литературата, туку и во трговијата и индустријата. Прославени научници, оратори, филозофи, мозаичари, резбарски мајстори, химнолози, архитекти, хагиографи итн., сите се собраа заедно во Солун не само за да ги изградат највеличествените цркви што светот некогаш ги видел, туку и да отворат училишта и да ги научат нивните занаети странски студенти за извоз.

Покрај огромниот македонски придонес во уметноста, занаетчиството, литературата и архитектурата, Македонците и служеле на Византиската империја како војници, државници, па дури и како цареви. Македонците го окупирале тронот на империјата во периодот од 867 н.е. до 1081 г. На византискиот трон служеле следните македонски цареви и царици: Василиј I

Македонец (867-886), Лав VI Филозоф или Мудриот (886-912), Александар (886-913), Константин VII Порфирогенит (913-959), Роман I Лекапен (919-944), Роман II (959-963), Никифор II Фока (963-969), Јован Цимиске (969-976), Василиј II Македонски 976-1025), Константин VIII (1025-1028).), Роман III Аргир (1028-1034), Михаил IV (1034-1041), Михаил V Калафат (1041-1042), Зоја и Теодора 1042 година, Константин IX Мономах (1042-1055) и Теодора (1055-1056). (А. Василиев. „Историја на Византиската Империја (324 - 1453)“. The University of Wisconsin Press. 1952. страници 300-303)

Според Василиев, македонските династии спаѓаат во два периода. Првиот се протега од 867 н.е. до 1025 н.е. со смртта на Василиј II. Вториот, но краток период се протега од 1025 година до 1056 година од нашата ера со смртта на царицата Теодора.

Историчарите често ги нарекуваат овие периоди, особено првиот, како најпродуктивните и политички најуспешните во постоењето на Империјата. Империјата била особено продуктивна под раководството на Никифор Фока, Јован Цимискес и Василиј II.

За време на владеењето на Василиј II, империјата ги постигнала своите најголеми достигнувања и слава. Меѓу неговите успеси беа задушнувањето на сепаратистичките движења во Мала Азија, неговото зголемено влијание во Сирија, нејзината делумна анексија на Ерменија, нејзината анексија на Бугарија и нејзината успешна христијанизација на Русија. По прифаќањето на христијанството од Византијците, Русија стапила во поблиски религиозни, политички, трговски и културни врски со Византиската империја.

По смртта на Василиј II, Империјата полека западна во анархија и влезе во проблематичен период се додека Комнените не го зазедоа тронот во 1081 н.е. во кој момент Империјата ја поврати својата сила, внатрешниот ред беше повторно воспоставен и интелектуалните и уметничките активности повторно почнаа да цветаат.

Се чини дека се што е македонско е оспорено, а исто така и идентитетот на царот Василиј I Македонец. Дури неодамна научниците утврдиле дека Василиј е роден во градот Хариопол во Македонија.

Иако Василиј директно не придонел за македонската борба за независност, како моќна македонска историска фигура тој придонесе за обликувањето на Византиската империја и преку династијата што ја основал го зачувал името Македонија и Македонец во анализите на историјата.

Како млад Василиј отишол во Константинопол да ја бара својата среќа и со својот добар изглед, високиот раст, огромната сила и способноста да ги скрши најдивите коњи, го привлече вниманието на многумина. Приказните за него стигнале дури и до императорот Михаил III кој го поканил да му биде гостин во неговиот двор. Набргу станаа пријатели за пиење и за кратко време шармот и харизмата на Василиј го одзеде најдоброто од царот кој го прогласи за совладетел и го круниса во храмот на Света Софија. На Василиј за жал му здосади Михаил и за една година од нивната врска го убива и се прогласи за цар, со што се роди македонската династија која траеше два века.

Дел 5 - Формирање на македонска држава

Во исто време одредени сегменти од македонското општество доживуваа културен просперитет, други сегменти беа оданочени до смрт за да платат за тоа и за достигнувањата на славата на Империјата.

Иако бугарската експанзија во 10 век престанала, Македонија сè уште била окупирана и од Бугарската и од Византиската империја.

Бидејќи ниту една империја немаше пристап до ресурси надвор од нивните територии, и двете империи беа зависни од внатрешни средства за поддршка на нивните администрации и воени кампањи. Економијата на Македонија во тоа време беше претежно рурално земјоделство составено од комуни кои работеа независно и кооперативно со кланови и племенски односи. Племенските господари, кои во најголем дел биле водачи на задругите, владееле со кнежевствата.

Како што се зголемувала потребата за повеќе ресурси за да се поддржат двете империи, така се зголемувала и византиската и бугарската контрола над македонските кнежевства. Племенските господари кои самостојно или полунезависно управуваа со Македонија набргу станаа послушни орудии на окупаторите. Со текот на времето, овие господари беа именувани и разрешени по волја на нивните владетели и постоеја само за да им служат. Покрај назначените господари, Бугарите донеле и свои судии, даночници и црковни службеници.

Со зајакнувањето на византиската и бугарската власт во Македонија, се забрза падот на племенската самоуправа кај Македонците. Во тоа време и Византиската и Бугарската Империја имале добро формирани феудални општествени односи. Се повеќе и повеќе земјоделски задругарски комуни се трансформираа во територијални комуни, што ја забрза

поделбата на задружничкиот имот. Како резултат на распадот на клановската врска во Македонија, почнаа да се појавуваат нови и бројни феудалци, кои заземаа земји и луѓе. Меѓу нив имало странци и црквата. На странците од другите делови на империјата им беа дадени македонски земји и привилегии да го користат македонското население за да ја вршат својата работа. Црковните и манастирските земјишни поседи се формирале и со текот на времето се зголемувале преку подароци и со конфискации. Многу македонски селани ги загубија своите земји од црквата поради неисполнување на заеми или поради обвинувања за верски злосторства.

Воспоставувањето на феудалните општествени структури во Македонија го отвори патот за масовна експлоатација не само на феудалните кнежевства туку и на слободните селани кои сè уште живеела во селските заедници. Ситуацијата се влошила околу средината на десеттиот век кога завршиле профитабилните бугарски освојувачки војни. Немајќи други значителни извори на приход за поддршка на бугарските воени, административни, судски и црковни системи, Бугарите се свртеа кон феудална експлоатација. Откако сите си го зедеа резот, македонскиот селанец остана без ништо. Притиснати на работ на гладување, македонските селани се побунија во она што подоцна стана познато како Богомилско движење. Иако имало религиозна природа, богомилското движење било претежно класна борба меѓу сиромашниот македонски селанец и неговите богати странски владетели. Богомилското движење е иницирано во Македонија од македонски свештеник по име Богомил.

Богомилското движење, всушност, беше бунт против секуларните феудалци, државниот орган и самите империи. Странското владеење донесе повисоки даноци, повеќе насилство и дополнителни казни за обичниот народ. Селата осиромашаја, а селаните ги загубија имотите и средствата за живот. Многумина беа заробени и станаа кметови и робови, понекогаш на нивните сопствени земји.

Се вели дека во зората на средновековна Македонија станале двајца великани, Климент Охридски и еден свештеник по име

Богомил. Првиот беше просветител и писател чие истакнато дело е гордоста на Македонија. Вториот беше идеалист чија еретичка теорија стана собирен крик за угнетените во Македонија, а подоцна и низ Европа.

Богомил бил првиот што поучувал религиозни елементи усвоени од Пауликијанското и Марсалиското учење. Овие верувања, кои забрануваа земање тајни, обожување слики, вклучувајќи го и крстот, и побиваа голем дел од Библијата, веројатно беа воведени во Македонија од ерменските колонисти депонирани во Тракија од минати византиски императори. Многу од дуалистичките, антицрковните и антифеудалните карактеристики на овие движења го нашле својот израз во богомилската идеологија.

Под феудална сопственост, селаните биле целосно зависни од нивните феудалци. Некои историчари тврдат дека посетата на Климент Охридски на бугарската престолнина и неговата оставка како епископ неколку месеци пред неговата смрт биле одговор на насилството и пустошот што Бугарите го нанеле врз народот на територијата на Великата епископија.

Брзото ширење на богомилското движење го поттикнало Петар, бугарскиот крал, да преземе мерки за негово задушување, но тој не успеал. Богомилството било најсилно на територијата дефинирана со триаголникот на реката Вардар, Охрид и планината Шар. Меѓутоа, неговата интервенција им нанела многу страдања на Богомилите. Но, ниту најсуровиот начин не го спречи востанието, кое со текот на времето се прошири и стана општо народно движење. Смртта на Петар и руските кампањи против Бугарите драстично ја намалија бугарската контрола над Македонија, дозволувајќи му на Богомилското движење да процвета, барем за некое време.

Во меѓувреме, желни да ја искористат ситуацијата, во Македонија се појавуваше нова сила на моќ. Во 976 година од нашата ера, годината кога умрел императорот Јован (Цимискес), четворицата браќа Комитопули, Давид, Мојсеј, Арон и Самоил кренале бунт. Со распадот на бугарското владеење и во отсуство на византиските сили кои водеа поход

во Сирија, бунтот бил успешен и браќата решиле заеднички да владеат со својата новоформирана држава. За жал, заедничкото владеење не траело долго бидејќи тројца од браќата умреле еден по друг, оставајќи го Самоил како единствен наследник на новата држава.

Според воениот историчар Ванче Стојчев, браќата Комитопули организирале две востанија, едно во 969 година и друго во 976 година. Според Јован Скилицес, кој бил еден од најдобрите извори во тој период, Комитопулите го организирале првиот бунт против бугарските браќа Борис и Роман, синови на царот Петар и вториот бунт против Византиската империја. (Ванче Стојчев. „Воена историја на Македонија“. Воена академија. Скопје, 2004. Страна 63)

Според византиските извори, таткото Никола и четворицата браќа припаѓале на класата на истакнати и моќни достоинственици наречени бољари кои биле многу влијателни во бугарскиот двор на Петар. Никола бил член на кралскиот совет и верно му служел на Петар до крајот на животот.

Како и кај многу истакнати Македонци, идентитетот на семејството Комитопули е оспоруван од различни академици. Бугарите тврдат дека Никола и неговата сопруга Рипсимија биле Бугари. Историчарите Прокиќ и Петровиќ, од друга страна, тврдат дека Комитопулите биле кралски членови од племето Брсјаци. Сепак, други извори веруваат дека Никола и неговото семејство потекнуваат од персиските колонисти кои царот Теофил ги преселил во Македонија. Сепак, најсилните аргументи се во корист на Никола и Рипсимија да се Ерменци по потекло, бидејќи имињата на нивните деца Давид, Мојсеј, Арон и Самоил се ерменски имиња кои се користат во Ерменската црква до денес. Името Рипсимија, кое на ерменски е Хрипсима, е исто така почитувано ерменско име.

Според ерменски извори, Самоил и неговите браќа се родени во кантонот Дерјан во Ерменија и биле донесени во Македонија од царот Василиј I Македонец, како полк за борба против Бугарите, но во првата битка тие ја смениле страната и им се придружиле на Бугарите. Ерменските извори, исто така, велат

дека Давид, Мојсеј, Арон и Самоил се всушност библиски имиња дадени на истакнати луѓе како што се патријарси, кнезови, свештеници, филозофи итн. (Ванче Стојчев. „Воена историја на Македонија“. Воена академија. Скопје, 2004 г. Страна 63)

Без разлика на потеклото или етничкото потекло на Комитопулите, она што е важно овде е дека тие ја зграпчиле власта и од Бугарите и од Византијците и формирале држава во срцето на Македонија, а подоцна ја претвориле во огромна империја која ривал на таа на Филип II.

Првично Самоил ја подигнал својата војска од македонското население и кон крајот на 10 век ја освоил јужната половина на Бугарија, Србија, Хрватска, Албанија и поголемиот дел од грчката територија. Тој создал голема македонска држава, која се протегала од Црното Море до Јадранското Море и од реката Сава до Јонското Море.

Самоил се прогласил за Цар и бил крунисан од римскиот папа. Првата престолнина му била Преспа, а потоа Охрид. Охрид станал и центар на Македонската Охридска Архиепископија.

Самоиловата држава е од големо значење за историјата на македонскиот народ затоа што ги поставила основите за посебна и самостојна нација. Она што го поттикна создавањето на таков народ беше македонскиот народ кој во тоа време се најде експлоатиран од сите страни и својата борба за независност ја бараше преку бунтот што го водеа браќата Комитопули, а потоа и Самоил и неговите наследници.

Војната меѓу Византијците и Македонците траела 48 години од 970 до 1018 година за кое време се воделе тринаесет големи битки и голем број помали.

Самоиловата воена, политичка и стратешка мисија била да создаде силна и независна македонска држава. Таа мисија почнал да ја извршува веднаш откако Византија ги освоила источните делови на Бугарија.

Територијата на која Самоил ја основал средновековната македонска држава била речиси со иста големина како државата на античкиот македонски крал Филип II, што го налутило Василиј II кој ја започнал првата кампања во 995 година против Самоил.

Не случајно Самоил ја доби својата најсилна поддршка од македонското срце дефинирано од триаголникот на реката Вардар, Охрид и планината Шар. Успехот на Самоило беше поттикнат од богомилското движење и неговото негодување кон странската власт. Во Македонија богомилското движење било особено влијателно во создавањето поволни услови за ослободување востание и формирање на самостојна држава. Самоил целосно ја искористил ситуацијата и ја основал македонската држава.

Самоил самиот не бил богомил, но го прифатил богомилството и неговото право да постои во неговото кралство.

Самоиловото кралство имало сосема поинаква внатрешна и надворешна политика од неговите соседи со голем број главни градови, вклучувајќи ги Преспа, Охрид, Прилеп, Битола, Прониште и Сетин, кои тој одвреме-навреме ги користел, сите лоцирани во срцето на Македонија.

За општествено-економските услови и организацијата на Самоиловата држава се знае многу малку. Веројатно мнозинството луѓе биле селани, главно слободни, но оние што работеле на феудалните имоти биле или кметови или црковни луѓе. Кметовите работеле и на световни и на црковни земји, додека црковните лица работеле исклучиво на црковни земјишта. Бидејќи биле од малку подобра општествена класа, црковните лица биле ослободени од високи даноци, но, од друга страна, биле обврзани да донираат дополнителна работа, веројатно во општествено корисна работа, наместо даноци.

Благородничката класа во Самоиловата држава била составена претежно од феудалци и аристократи кои биле сојузници зад Самоил и ја поддржувале неговата политика. По неговата смрт,

сојузите почнаа да се распаѓаат и благородниците тргнаа по својот пат во следење на сопствените интереси.

Ропството ретко се практикувало, но понекогаш робовите биле заробени и продавани, обично надвор од кралството. Главниот извор на робови биле воените заробеници.

Поголемиот дел од приходите на Самоил доаѓал од царско земјиште, продажба на добиток, судски казни и воен грабеж. Самоиловата ризница содржела многу скапоцености, вклучувајќи злато и пари. Немајќи свои монети ковани, валутата што циркулирала во Самоиловото царство била онаа на Византиската империја.

Што се однесува до неговиот воен состав, Самоил бил врховен командант и ги ангажирал своите сили речиси исклучиво од сопственото кралство. Тој имал огромна војска составена и од пешадија и од коњаница. Самоил бил способен стратег кој лично учествувал не само во планирањето туку и во изведувањето на битките. Во најголем дел, оружјето и воената облека на Самоило биле слични на византиската. Неговите војници носеа кратка надворешна туника, панталони и челична кошула. Тие, исто така, носеа шлем со ротирачко продолжение што можеше да се спушти до брадата за да го заштити лицето на воинот. Секој војник бил вооружен со одбранбен штит, долго копје и меч. Други додатоци вклучуваа бубачки и стандарди. Освен редовната војска, Самоил вработувал и свои телохранители. Самоил немал морнарица или било каков вид на воен брод.

Официјален јазик на Самоиловото кралство бил македонскиот, иако коине исто така повремено се користел како јазик на дипломатијата во царската палата.

Самоил изградил некои од најзначајните градби во неговото кралство, вклучувајќи ја базиликата Свети Ахил, неговите различни палати и голем број цркви сместени во јужните делови на неговото кралство.

Познатата и историска Охридска Архиепископија била создадена за време на Самоиловото владеење. Во почетокот Архиепископијата била со седиште во Преспа, но кога Самоил се преселил во Охрид, ја донел со себе. Охрид стана негов главен град како и негов верски центар. По неговото консолидирање, на новиот архиепископ му била дадена власт над сите епископи кои потпаднале под Самоиловата јурисдикција. За жал, Византијците одбиле да го признаат охридскиот архиепископ, веројатно затоа што римската црква што го крунисала Самоил ја осветила. За време на Самоиловото владеење македонската црква била доста популарна и свештенството, особено епископите, ги уживале своите привилегирани позиции.

До август 1018 година, Василиј II успеал да ги уништи последните остатоци од четириесет и двегодишното владеење на Самоило (976-1018) на неговото македонско кралство.

Откако Василиј II ја освоил Македонија, ја направил византиска провинција и ја поделил на теми. Потоа инсталирал голема војска за да го зачува мирот.

По смртта на Самоил, Охридската архиепископија била подредена на византиската власт и инкорпорирана во Константинополската патријаршија. Македонија беше реорганизирана на триесет и две епархии. Во Охридската архиепископија биле вклучени и бугарската, српската и албанската епархија. Архиепископот и Црковниот синод добија врховна власт над Охридската архиепископија. Синодот се состануваше во Охрид еднаш годишно за да избере нови епископи и дисциплинирано свештенство обвинети за разни прекршувања и недолично однесување.

Охридскиот архиепископ повеќе не бил избран од Синодот, како што бил под Самоиловата власт, туку бил назначен од Константинопол и потврден од византискиот император. Архиепископот останал автокефален, но бил подложен на византиските државни и црковни власти. Бил член на главната управа на Цариградската патријаршија, присуствувал на нејзините седници, ги бранел интересите и престижот на

Византиската црква и учествувал во разрешувањето на несогласувањата со западната црква.

Василиј II му дозволил на повисокото свештенство на Архиепископијата да задржи некои привилегии. Со тоа ја добил нивната поддршка во зајакнувањето на византиската власт во Македонија. За да се покаже сочувствителен, тој го поставил и Јован Дебарски, Македонец, за шеф на Архиепископијата.

По смртта на Василиј II во 1025 година, неговиот наследник Лав се обидел да ја зајакне контролата над македонската црква со замена на македонскиот јазик со коине. Наишол на противење, во 1037 година го отстранил Јован Дебарски, еден од најсилните поддржувачи на македонскиот јазик. Отсега охридските архиепископи и епископите на црквите во Охридската архиепископија редовно се избираа од редот на коинеговорното свештенство. Пониското свештенство останало да зборува македонски затоа што било најблиску до македонскиот народ.

Кога Охрид дошол под византиска контрола, архиереите што зборувале коине почнале да ги искоренуваат сите документи напишани на македонски јазик. Многу ракописи кои биле зачувани во Охрид биле уништени. Во црквите почна да се проповеда македонска литургија во преработки преведени од коине. Македонските имиња на реки, градови итн., исто така, биле заменети или со класични коине или со латински имиња. Охридската архиепископија полека стануваше коине говорна институција дизајнирана да ги уништи македонските традиции, кои се негуваа низ годините. Македонската писменост, сепак, не можеше целосно да се уништи. Адаптацијата на коине не успеа да заземе длабоки корени кај луѓето кои продолжија да комуницираат на својот мајчин македонски јазик.

Мнозинството од македонското население по смртта на Самоило станало потчинето на феудалците. Кметовите ја формирале основната категорија на врзаното феудално население. На кметовите им било дозволено да ги задржат своите наследнички имоти, но под власта на феудалците. Под кметовите беа безземните луѓе. Живееле и работеле на

феудални имоти или на земјиште што заедницата им ја издвоила. Под безземјето се наоѓале слугите на феудалците. Нивниот имот бил дел од личниот чин на феудалецот и тие биле лично врзани за нивните господари кои имале овластување да ги продадат заедно со нивната земја.

Под слугите беа робовите. За разлика од класичните робови кои немале никакви права, со текот на времето и дадените услуги, овие робови постепено добивале мали имоти, како и одредени права од нивните феудалци. Класата на робови се состоеше речиси исклучиво од оние кои или не можеа да ги платат државните даноци или оние кои се побунија против нивните експлоататори или државата.

Црковните луѓе, пак, биле посебна класа на луѓе. Црковниците кои поседуваа земја уживаа одредени привилегии кои и беа доделени на црквата од државата.

Како црковните луѓе, занаетчиите кои биле вработени на феудалните имоти биле посебна и попривилегирана класа на врзаното население.

Во однос на оданочувањето, Византијците воспоставиле три вида феудална рента позната како работа или корве, љубезна и парична. За жал, македонското население беше оптоварено со сите три типа. Работната рента или корве важеше за целото население поврзано или обврзано да работи за феудалец. Процентот на овој неплатен труд не бил дефиниран, така што во моменти на потреба, особено во летните месеци, на него се посветувале неколку денови од работната недела на една личност. Поголемиот дел од овој корве беше посветен на поправка или изградба на тврдини, изградба на патишта и мостови, изградба на чамци и печење леб за војската.

Киријата во натура, која варира од поединец до поединец, се плаќала со различни „готови производи“ направени за државата и за феудалците. Вообичаената практика на давање подароци на службеници беше особено тежок товар за населението.

Црквата барала и даноци во натура. Охридската црква, според воспоставениот канон, од целото население наплаќала даноци во натура.

Во овој период на големо се наплаќаше и парична закупнина. По даночните реформи од 1040 година, редовните државни даноци се бараа да се плаќаат со пари. Со зголемената потреба за плаќање парични даноци, беше предизвикан силен стимул за тргување со стоки за пари. Ова, на многу начини, беше добро за економијата и развојот на феудализмот. За жал, транзицијата стана уште еден товар за македонското селско население. Откако на феудалците им беа доделени правата да собираат државни даноци, злоупотребата не заостануваше далеку. Многумина ја искористија својата позиција на авторитет и бараа дополнителни даноци за себе над оние пропишани со закон.

Покрај редовните даноци, Македонците беа обврзани да плаќаат и разни дополнителни даноци, како судски казни, патарина за преминување реки, риболов, воденички данок и брачен данок. Како брачен данок, младоженецот бил должен на својот епископ да му плати златно парче, а на невестата дванаесет ели (15 метри) лен.

До 1040 година луѓето станале многу незадоволни од византиската власт и ситуацијата во Македонија достигнувала точка на вриење.

Дел 6 - Востанија против ВИЗАНТИСКАТА ВЛАСТ

По губењето на независноста од Византијците, состојбата на македонскиот народ во текот на XI век се влошува. Прво тоа беа даноците што повеќето луѓе не можеа да си ги дозволат. Потоа следеа инвазиите на Печенезите, Узите и Куманите кои ги зазедоа македонските територии ограбувајќи. Власите кои живееле во планините исто така тргнале во рамнините и ги правеле своите ограбувачки и ограбувачки дела. После тоа следеа природни катастрофи. Силните земјотреси во 1026, 1037 и 1039 година речиси ја уништиле Македонија. По земјотресите дојдоа големи суши што предизвикаа пресушување на реките и изворите. Подоцна дојдоа помор; облаците од скакулци го опустошија пејзажот. Потоа почна да паѓа град уништувајќи ја храната што останала, предизвикувајќи невиден глад што резултираше со епидемии. Според Скилицес, во 1040 година во Македонија загинале многу луѓе, толку многу што живите не можеле сите да ги закопаат. (Ванче Стојчев. „Воена историја на Македонија“. Воена академија. Скопје, 2004. Страна 84)

Со сето тоа што се случуваше, на луѓето во Македонија и на околниот Балкан му беше доста и почна да се бори. Нормално, тие не можеа да сторат ништо против природата, па го симнаа својот гнев врз нивните окупатори и угнетувачи бунтувајќи се против нив.

Предводник на бунтот бил Петер Делјан, (внук на Цар Самоил) син на Габриел Радомир од неговата прва сопруга, ќерката на унгарскиот крал. Востанието, поддржано од унгарскиот крал, започнало во регионите на Белград и Морава во близина на унгарската граница и набрзо се проширило на југ до Скопје. Со народна поддршка и помош од локалното македонско население, востаничката војска го нападнала и го зазел Скопје. Константинопол брзо реагира со испраќање војска во потера. Но, наместо да нападна, византиските војници пребегнале и го прогласиле Тихомир, еден од нивните војници, за свој цар.

Тихомир за жал загинал во битка оставајќи ја својата војска под команда на Делијан.

Делијан започна воена кампања за враќање на кралството на неговиот дедо. Започнал со испраќање војници во Дирахуум и, со поддршка на локалното население, успеал да ја преземе таа тема. Потоа испрати голема војска да го опсади Солун. Во поглед на огромната војска на Делијан, императорот Михаил IV, кој во тоа време го чекал, преплашен побегнал во Константинопол оставајќи го Мануел Иветс да командува со византиската војска. Но, наместо да се бори, Иветс пребегна на страната на Делијан, здружувајќи ги силите со бунтовниците.

Искористувајќи ја паниката што се кренала во редовите на византиската војска, Делијан испратил војски во неколку правци. Еден, предводен од Антимус, тргнал кон југ, достигнувајќи длабоко како градот Тива, ширејќи го бунтот во Епир и ја освоил темата Наупактос. Друга војска го зеде Деметрија (Волос во Тесалија) и така натаму. Наскоро Делијан добил голема територија што го опфаќала поголемиот дел од Самоиловото царство.

Незадоволни од состојбата во Македонија, повисоките ешалони на Константинопол побарале од императорот да преземе нешто. За да не ги разочара, императорот се подготвил за војна и тргнал да го пречека Делијан во Македонија. За жал, Делијан не бил единствениот проблем на императорот. Алеутјан, вториот син на Јован Владислав, кој бил патрициј и командант на Теодосиополис во Ерменија, исто така се приклучил на востанието. Делијан не само што ги прифатил услугите на Алеутјан, туку и го поставил за командант на својата војска од четириесет илјади војници и го испратил во Солун.

Меѓутоа, без да знае Алеутјан, византиската војска стационирана во Солун сигурно била свесна за неговите планови и го изненадила. Следела битка и Алеутијан изгубил околу петнаесет илјади луѓе. Неговиот пораз доведе до раздор во редовите на бунтовниците и Алеутјан беше осомничен за предавство. Сомнежот се претвори во трагедија кога Алеутјан се сврте против Делијан, заслепувајќи го во напад на бес. Потоа

побегнал кај Византијците. Соголени од нивните водачи, бунтовниците беа фрлени во конфузија, а востанието беше осудено на неуспех.

Во пролетта 1041 година, византискиот император повторно се подготвил за војна и тргнал кон Острово, центарот на бунтот. Таму го фатил Делјан и го испратил во Солун. Од Острово царот тргнал кон внатрешноста на Македонија и се сретнал со Мануал Иветс во Прилеп. Иветс и неговите трупи се бореле храбро, но тие не биле споредливи со Византијците. Иветс беше заробен и бунтот беше изгаснат. По неговиот успешен поход, византискиот император триумфално се вратил во Константинопол со Делијан и Иветс како негови трофеи.

Наместо да донесе промени на подобро, бунтот му донесе катастрофа на македонскиот народ. Византиската војска, која главно се состоела од норвешки платеници под команда на Харолд Хардрага, ја опустошила Македонија. Поробија поголем дел од населението и донесоа нови државни функционери и феудалци кои заедно со војската воведоа уште поугнетувачки мерки.

Не можејќи да се снајде, народот повторно се крена, овој пат во Тесалија. Во 1066 година влашкото население во Тесалија се побунило под водство на Никулица Делфин, гувернерот на Лариса, чиј дедо управувал со градот за време на Самуиловото владеење. Иако бунтот му беше доверен на Никулица, потомок на бунтовниците, тој лично немаше интерес за успешен исход. Како резултат на тоа, бунтот не успеал да се прошири како што можел и се проширил само во градовите Лариса, Трикала, Фарсала и тврдината Китрос.

Византискиот император Константин X брзо реагирал и го спречил ширењето на бунтот во внатрешноста на Македонија. Потоа, уште пред да заврши годината, со помош на Никулица, Константин успешно го задушил остатокот од бунтот.

Во 1072 година, пет години по востанието на Тесалија, избувнал нов бунт, овој пат во Македонија. Бунтот, предводен од Џорџ Војтех, се случил во Скопје и бил поттикнат од новите

и поугнетувачки финансиски политики воведени од византиските власти. Водачите на бунтот се обратиле за помош кај Михаил, владетелот на Зета, кој бил во роднинска врска со Самоил. Михаил го испрати својот син Константин Бодин заедно со триста од неговите елитни трупи. Војтех и неговите бунтовници го сретнале Бодин во Призрен и веднаш го прогласиле за император под името Петар, во чест на паднатиот Петар Делјан.

Кога добиле вест дека востаниците се упатуваат кон Скопје, поранешниот и сегашниот византиски управител на тој град, заедно со нивните војски, излегле да ги спречат. Следувала битка во Призрен и Византијците биле поразени. Откако го зароби скопскиот валија, Бодин својата војска ја подели во две колони. Едната колона ја испрати во Наис, додека втората колона со Петрило на чело, ја испрати во внатрешноста на Македонија. Војтех остана во Скопје.

Првата станица на Петрило беше Охрид, каде што беше пречекан од жителите на градот како ослободител. Кога Девољ, византискиот гувернер, го видел како доаѓа, се предал без борба. Додека жителите на градот трчале да ја поздрават востаничката војска, феудалците, управителите и византиските војници се лизнале од грбот и побегнале во утврдениот град Костур. Таму го убедиле костурскиот валија да организира силна одбрана. Кога пристигнал Петрило, наишол на силен отпор и настанала битка. Здружено, византиската, охридската и костурската војска им нанела голема штета на востаниците. Петрило едвај успеал да побегне и побегнал во Зета.

Бодин бил малку поуспешен и ги избркал Византијците од Наисус. Меѓутоа, слушањето за поразот на Петрило во Костур го издупчило неговиот ентузијазам.

Досега главната византиска војска, предводена од Михаил Саронит, се приближуваше кон Скопје и самата глетка на неговата огромност го исплаши Војтех. Побројниот Војтех се согласил да го предаде Скопје без борба, но тајно го испратил Бодин да го спаси. За жал уште еднаш византиските шпиони си ја завршија работата и Саронит му постави стапица на Бодин.

Војската на Бодин била пресретната и поразена кај Косовско Полие. Бодин бил заробен и испратен во Константинопол, заедно со Војтех, како затвореник на Саронит. Војтех, за жал, починал по пат, веројатно од тортура. На почетокот Бодин бил затворен во Константинопол, но подоцна, на интервенција на венецијанските платеници, бил вратен во Зета.

Во 1073 година, Византијците ја засилиле својата кампања во Македонија и донеле дополнителни сили за да ги уништат преостанатите џебови на бунтовничкиот отпор. За жал тоа не беше сè што направија. Во потера по бунтовниците, византиската војска ја уништила Самоиловата царска палата во Преспа и ги ограбила црквите во околината. Овие дела дополнително ја разгоруваат ситуацијата и востаниците продолжиле да даваат отпор, принудувајќи ги Византијците да донесат уште повеќе војници и да преземат подрастични мерки. Само со палење и срамнување со сè, секаде каде што било понудено противење, Византијците успеале да го задушат бунтот. До крајот на 1073 година сè беше готово.

Кога сè остана неуспешно, угнетените маси почнаа да ја изразуваат својата фрустрација со приклучување кон Богомилското движење. Тие станаа особено моќни на крајот на XI век, а уште повеќе во текот на XII век. Борбата на Богомилите била насочена подеднакво против феудалците, како и против византискиот император и неговите духовни и црковни службеници.

Византискиот архиепископ Теофилакт Охридски, водел жестока војна против охридските богомили, но и покрај жестоката казна, не успеал да ги истера. На чело со свештеникот Василиј, богомилските апостоли и проповеднички го ширеле богомилството низ сите краишта на империјата, па дури и во самиот Константинопол.

Соочен со ова брзо ширење на богомилството, византискиот император Алексиј I Комнин решил лично да интервенира. Додека правел планови за искоренување на Богомилите, тој сфатил дека е добро време да го нападне и паулициското движење кое постоело во големи размери на Балканот.

Неговите војници ги собраа сите богомили што можеа да ги фатат, вклучувајќи го и нивниот водач Василиј, и ги изведоа пред Синодот во Константинопол. Синодот брзо ги осуди на смрт и потоа ги погуби. Сепак, движењата не пропаднаа како што се очекуваше, туку доживеаја заживување по смртта на Алексиј I Комнен во 1118 година.

Во текот на 1070-тите, додека Михаил VII Парапинакес бил император, многу непријатели почнале да се спуштаат на византиската територија. Новите непријатели што се појавија во тоа време се чинеше дека се појавија речиси истовремено на северната, источната и западната граница. Не беше ништо ново за Византијците да мораат да се борат на повеќе фронтови истовремено, но таа задача бараше војник на тронот.

Печенезите, турско племе, долго време беа северен сосед и вреден сојузник против Бугарите, Маџарите и Русите. По распаѓањето на Бугарската империја, Печенезите почнале да напаѓаат преку Дунав на византиска територија. Како сојузници, Константин IX им дозволил да се населат јужно од реката, но до средината на 11 век тие станале непријатни. Тие се заканувале на Тракија и Македонија и го поттикнувале духот на бунтот кај Богомилите. Алексиј I стави крај на нивното владеење на теророт во 1091 година.

Следни што пристигнале, овој пат на источната граница, биле Турците Селџуци, чии освојувања би го промениле обликот и на муслиманскиот и на византискиот свет. Во 1055 година, откако ја освоиле Персија, влегле во Багдад и нивниот принц ја презел титулата султан и заштитник на Абасидскиот калифат. Наскоро тие ја потврдија својата власт до границите на фатимидскиот Египет и преку византиска Анадолија. Тие го направиле своето прво појавување преку византиската граница во Ерменија во средината на 1060-тите и отидоа на запад до Цезареја во централна Анадолија.

Појавата на турските напаѓачи ја исплашила воената аристократија во Анадолија која во 1068 година избрала еден од нивните императори, Роман IV Диоген. Роман собрал војска составена главно од странски платеници и тргнал во поход

против Турците. Во август 1071 година, Византијците ја изгубиле битката кај Манцикерт, во близина на езерото Ван во Ерменија. Роман бил заробен од селџучкиот султан Алп-Арслан. По потпишувањето договор со султанот, на Роман му било дозволено да ја купи својата слобода. За жал, Константинопол не го сакал назад и го поставил нивниот кандидат Михаил VII. Последователно, договорот на Роман со Турците бил отфрлен, а самиот Роман бил предавнички заслепен. Со отфрлен нивниот договор, Селџуците беа оправдани да ги продолжат своите рации.

Не помина премногу долго пред да почне да се формира непомирлив јаз меѓу Константинопол и источните теми. Избувна граѓанска војна која ги потроши сите ресурси и не остави војници да ја бранат источната граница. Турците брзо ја искористиле ситуацијата и до 1081 година навлегле во Мала Азија и ја зазеле Никеја. Срцето на воената и економската сила на империјата сега беше во турски раце.

Следниот непријател, Норманите, пристигнале од запад и го започнале нивното освојување на јужна Италија на почетокот на 11 век. Иронично, норманските освојувања беа овозможени со проектот на Василиј II за враќање на Сицилија од Арапите. Сицилија беше речиси обновена во 1042 година од големиот генерал од постмакедонската ера, Георгиј Манијакис. За жал, плашејќи се од него и од неговата воена репутација, Константин IX го натерал да го повикаат и да го убијат како претендент за тронот. Норманите потоа едноставно ја пополнија политичката празнина и постигнаа постојан напредок освојувајќи ја Италија.

Во 1071 година, по тригодишна опсада, Норманите, предводени од Роберт Гискард, конечно го зазеле Бари, последното преостанато византиско упориште на запад. После тоа византиско владеење во Италија и надежта за повторно освојување на Сицилија престанала.

Истовремените загуби на Манцикерт, за Турците на исток, и на Бари, за Норманите на запад биле катастрофа за Византијците.

Конечната загуба на Италија стави постојана физичка бариера помеѓу византискиот исток и латинскиот запад.

По освојувањето на Бари, Норманите продолжиле со својата кампања на византиска територија. Во 1072 година извојувале голема победа во Дирахиум, а следната година уште една во Јанина. Потоа се свртеа кон Македонија и го зазедоа Охрид, двата Полога и Скопје. Потоа тргнале кон Бороја и Меглен и повторно ја изградиле уништената тврдина. Норманите потоа тргнале по реката Вардар и кампувале три месеци во Бели Цркви. По долгиот одмор тие се вратија и ги зазедоа Пелагонија, Трикала и Костур. Во јануари 1084 година, во обид да ја заземат Лариса, претрпеа катастрофален пораз. Една година подоцна, царот Алексиј I, искористувајќи ја својата победа, го нападнал и го вратил Костур, принудувајќи ги Норманите да се повлечат од Балканот.

Норманските освојувања имаа сериозни долгорочни последици за Македонија. Надвор од норманскиот хаос и грабежите, Македонците повторно беа изложени на нови суровости додека Византијците се вратија и наметнаа закон и ред во провинцијата.

Норманското протерување за жал не донесе мир во Македонија. Како што беше споменато претходно, Бодин го наследил својот татко на тронот на Зета во 1081 година и веднаш започнал кампања на византиска територија. Тој ја зазел Мокра, дел од Охридскиот округ вклучувајќи ја и планината Багора, а потоа продолжил да го заземе округот Дирахиум. Во тоа време византискиот император Алексиј I Комнин интервенирал и Бодин бил принуден да се повлече. Подоцна, одвреме-навреме, Бодин ја користел приликата да походи во Охридско, но секогаш се повлекувал во присуство на византиската војска.

Кон крајот на 1090-тите Вукан, владетелот на Рашка, решил да ја нападне Македонија и да го нападне Скопје. Присуството на Вукан на византиска територија предизвикало контранапад од императорот кој овојпат лично ја презел мисијата. Комнин презеде три походи против Рашка во 1091, 1093 и 1094 година. Неговата лична интервенција не само што им даде можност на

Византијците да ја вратат цела Македонија, туку и испрати јасна порака до Бодин да се чува надвор.

Дури и со сите поседи на Македонија под византиска контрола, империјата не можеше да ги надополни воените и економските ресурси што ги загуби како резултат на губењето на Мала Азија од Турците. Нејзините смалени граници ја намалија некогаш моќната империја од статус на светска сила до статус на мала држава која се бори за опстанок. Загубата на Анадолија ги принуди Византијците да се оттргнат од исток и да почнат да гледаат кон запад.

Првиот знак на овој интерес кон запад бил во 1082 година откако Норманите го зазеле Дирахиум и требало да напредуваат преку копно до Солун. Алексиј, византискиот император, немајќи ресурси да собере голема војска, ги повикал Венецијанците да му помогнат.

Дел 7 – Востанието Хрс, Стрез и Драгота

На покана на Алексиј, Венецијанците пристигнале и помогнале во протерувањето на Норманите од Јадранското Море, но во исто време барале големи отстапки за нивните услуги кои Алексиј I неволно ги дал.

Алексиј побарал помош од западот, не за ослободување на Светата земја од неверниците, туку за заштита на Константинопол и за обновување на Анадолија. Меѓутоа, кога Ерусалим беше изгубен од Турците во 1071 година, се што можеше да помисли на Запад беше одмазда.

Една група страшни крстоносци патувала по рутата Виа Игнација и влегла во Македонија во 1096 година. Тие употребиле сила и насилство за да набават храна и други потреби. Додека минувале низ Костур заплениле волови, мазги и се друго што ќе им паднело во рака. Во регионот меѓу Прилеп и Битола уништиле утврдена населба и ги убиле нејзините жители.

По смртта на Андроник I Комнин во 1185 година, на местото цар го замени Исак II Ангел. За време на владеењето на Исак II беа воспоставени новоразвиените феудални сили во Србија и Бугарија и станаа значаен политички фактор на Балканот. Ограбувањето на Солун од страна на Норманите ги ослабна Византијците и тоа создаде поволни услови за феудалците во Македонија да стекнат одредена независност. Меѓу поуспешните беше Добромир Хрс. Хрс собрал војска од петстотини луѓе и, во најголем дел, одржувал мирни односи со дворот во Константинопол. Тој, сепак, беше опортунист и бараше начини да го прошири својот авторитет. Неговата шанса се појавила во 1189 година за време на Третата крстоносна војна, предводена од Фредерик I Барбароса, кога голем број крстоносци ја напуштиле главната рута и ја нападнале Македонија. Додека минувале низ Градец, тие убиле луѓе и запалиле неколку згради, вклучувајќи ја и градската црква.

Откако се спуштиле во Вкахија (кај Струмица) се судриле со востаничка група и им го одзеле имотот. Тука Хрс остварил контакт со крстоносците и ги испратил на пат. За жал, веднаш пштом крстоносците заминале за Мала Азија, Византијците ги собрале овие опортунистички феудалци и ги испратиле во затвор. Добромир Хрс бил извесно време затворен, но потоа бил ослободен и награден со гувернерството на Струмица.

Во 1195 година Исак II бил соборен и ослепен од неговиот брат Алексиј III Ангел. Кога избувнаа немири за време на владеењето на Алексиј III, Добромир Хрс повторно ја прогласи својата независност, прво во Струмица, а потоа во природно утврдениот град Пресок. Откако го вооружил Пресок со елитен гарнизон, тој го префрлил своето седиште и го зацврстил градот со одбранбено оружје и соодветни залихи на храна. Со укинувањето на византиските закони тој вовел свој бренд на варварско владеење.

Откако ја зацврстил својата моќ, Хрс отишол во поход во Серес, но во 1199 година бил пречекан од византискиот император и настанала битка. Рачно избраните војници на Хрс вешто се бореа. Со употреба на катапулти, управувани од поранешни византиски платеници, тие му нанеле големи загуби на Алексиј. Во текот на битката, војниците на Хрс се лизнале во темнината на ноќта и ја уништиле опсадната опрема на Алексиј, предизвикувајќи тој да ја изгуби битката. Неуспехот на Алексиј да го победи Хрс го принуди императорот да ги исполни неговите барања, со што го призна Хрс како владетел на градовите Струмица и Просек.

Не помина многу долго пред да се влошат односите меѓу Просек и Константинопол. Причината за влошувањето беше одбивањето на царот да го плати договорениот откуп за ослободување на свекорот на Хрс, Камитс. Камитс извесно време бил затвореник во Бугарија и царот се согласил да се договори за негово ослободување. Но, откако Камитс бил ослободен, императорот одбил да го плати откупот. Двесте стотинари во злато на крајот беа платени од Хрс, но оставија лоши чувства и прекршување на договорот меѓу императорот и Хрс.

Ослободен од какви било обврски, Хрс, заедно со својот свекор, ги обновиле своите воени походи и ги зазеле Пелагонија и Прилеп, потоа влегол во Тесалија и предизвикал масовно востание на Пелопонез.

Додека Хрс правеше хаос во западните провинции, императорот состави војска и тргна во потера. Византијците брзо ги презеле Пелагонија, Прилеп и Тесалија, лишувајќи го Хрс од неговите најнови придобивки. Преку предавство во 1201 година Византијците ја зазеле Струмица, оставајќи го Хрс изолиран во Просек.

Во 1203 година крстоносците, под изговор да ги вратат Исак II и неговиот син на византискиот трон, го протерале Алексиј III од Константинопол. Меѓутоа, наместо да ги исполнат своите ветувања, Венецијанците и крстоносците го нападнаа, освоија и поделија Константинопол и византиските провинции меѓу себе. Константинопол паднал во рацете на Латините во април 1204 година.

Во потрагата на Западот за трговија, Венеција стана лидер на трговијата. Венеција сакаше да стане голема трговска сила; посредник на консумеризмот, но Константинопол секогаш бил на патот. Далеку супериорен во однос на Венеција, Константинопол ја монополизираше трговијата со свила и ѝ забранил на Венеција да го оствари својот сон. Конечно, како што судбината сакаше, нејзиниот момент на слава беше близу. Кога крстоносците останаа без пари и не можеа да си дозволат да го платат своето патување до Светите земји, тие се свртеа кон Венеција. Венеција им понуди излез, но понудата имаше цена. Папата Инокентиј III ги сврте крстоносците најпрвин против христијанскиот град Зара на Јадранот во 1202 година, а потоа против Константинопол во 1204 година. Тоа не беше војна на војски, туку војна на предавство, измама и целосно уништување. Несомнените и доверливите граѓани на Константинопол со задоволство ги отворија градските порти за крстоносците. Меѓутоа, наместо да донесат мир, Латините го убиле целото константинополско население, воено и цивилно, а потоа го ограбиле градот од неговите поседи. Градските улици

беа преплавени со крвта на невините. Воини, жени и деца подеднакво биле заклани како јагниња од латинските крстоносци. Ова беше чин на срам што западната црква ќе мора да го поднесува во цела вечност.

Во 1204 година, латинските крстоносци формирале франкиско кралство, Кралството Солун, на источниот брег на Егејското Море со Солун како главен град. Со Бонифациј Монфератски како свој прв крал, Солунскиот народ помина низ дваесет години невидено угнетување и потчинување. Во нивното заземање на Македонија, крстоносците презеле големи количества залихи со жито, добиток и друго богатство, формирајќи свои гарнизони во различни градови.

По поразот на латинскиот император Болдвин и Адрианополските крстоносци во 1205 година, бугарската војска го нападнала и го уништила градот Серес и ја нападнала областа Солун. Бугарскиот притисок врз Солун се зголемил во 1207 година, особено по смртта на Бонифациј Монфератски. Бугарскиот император Калојан го опсадил градот, но набрзо умрел и опсадата била напуштена.

Во периодот по смртта на Калојан започнала борба за власт во Бугарија и Стрез. Еден потомок на бугарската кралска лоза можел да основа независно кралство во Македонија. Со помош на Србија се поставил во Просек и го проширил своето владеење од Солунско до Охрид. Сите бугарски гувернери на овие територии му се заколнале на лојалност. По некое време, агитацијата од Бугарите стивнала и Стрез можел да воспостави добри односи со бугарската држава.

По консолидирањето на своето владеење во Македонија, Стрез започнал поход против Солунското кралство што во 1212 година предизвикало масовен конфликт во Пелагонија. И покрај тоа што конфликтот беше меѓу Стрез и Латините, тој имаше поддршка од помоќниот деспот на Епир од една страна и бугарската држава од друга страна. По поразот од Латините, Стрез ги прекинал односите со Србите. Во 1214 година тој започна кампања против нив, но неочекувано умре.

По смртта на Стрез, деспотот на Епир освоил голем дел од Македонија, вклучувајќи ги Скопје и Охрид. Во 1244 година и Солун станал плен на војската на Епир.

Веднаш по освојувањето на Охрид, охридскиот архиепископ Димитриј Хоматијан, го крунисал за цар деспотот Теодор Ангел Дука Комнениј. Деспотот имал намера да ја обнови Византиската империја, но неговиот пораз од Бугарите во 1230 година, кај Клокотница, предвреме ги завршил неговите големи планови. Бугарија, пак, не само што го зголеми својот углед и престиж, туку и ја прошири својата територија до Тракија, Македонија и дел од Албанија. Откако ја зацврсти својата контрола на новите територии, беа назначени бугарски гувернери и беа стационирани гарнизони во различни македонски градови. Византиските епископи во епархиите биле заменети со протоереите на Трновската црква, која во 1235 година станала Патријаршија. Моќта на Охридската архиепископија, која донекаде била нагризана со автокефалната автокефалност на Српската црква во 1219 година, сега дополнително била нагризана со формирањето на новата Бугарска патријаршија.

Друго помалку познато востание наречено востание Драгота именувано по неговиот водач, се случило во 1255 година во Мелничката област за време на Никејското владеење. Во 1246 година, никејскиот владетел Јован III Ватацес го освоил Мелник и околниот регион и воспоставил никејска власт. Градот Мелник и неговата околина, кои се на средината на реката Струма, отсекогаш играле геополитичка улога во историјата на Македонија. Таму минувале важни патишта и го поврзувале брегот на Егејското Море со Дунав, вклучувајќи го и Солун со Софија. На патот од Мелник до Серес, во близина на Мелник, се наоѓа Рупелската клисура, многу важна стратешка позиција која им овозможила на владетелите на градот да ги контролираат главните патишта од север кон југ и од исток кон запад. Како резултат на тоа, Мелник низ вековите се развивал како силна тврдина и служел како главен град многупати низ историјата достигнувајќи го својот зенит во 13 век кога станал главен град на Алексеј Слав.

Драгота по потекло бил од Мелник, но поради неговите воени достигнувања во бугарската војска бил назначен за воен командант на Серес. По смртта на императорот Калиман во 1246 година, Никејците ја нападнале Македонија. Драгота, не можејќи да се спротивстави на нивните напади, дозволил регионот да падне во 1246 година. Потоа му го предал Серес на императорот Јован Ватацес, а некое време подоцна им помогнал на Никејците да го освојат градот Мелник. Тој бил многу награден за помошта, а како Никејски вазал бил формално назначен за командант на Мелник и околниот регион.

За жал, со новите владетели дојдоа и нови даноци и многу построг режим за стегање на македонскиот народ. Бидејќи не можел да си прости за она што го направил, Драгота иницирал востание против Никејците. Своите војници за бунтот ги избрал од вооружените сили на кои му биле дадени команди, а кои се состоеле претежно од мелничани од локалното население. Тој го нападнал Никејскиот гарнизон во Мелник и се обидел да ја уништи тврдината, но не успеал, па ја блокирал и воспоставил власт во Мелник. Набргу потоа ја презел контролата над Струмичкиот регион кој се протега на југ до Рупелската Клисура и на север до Сандански. Веста за востанието и за блокадата на тврдината Малник се проширила надалеку и стигнала до царот Теодор Ласкарис кој на почетокот на летото 1255 година со силна војска лично заминал за Мелник за да го задуши востанието.

Му биле потребни 20 дена да ја маршира својата војска од Константинопол до Серес каде што ја поминал ноќта пред да маршира на север, по долината на Струма за Мелник.

Откако дознале дека по нив доаѓа голема војска предводена од самиот император, бунтовниците се подготвувале да го одбранат својот град. Тие најпрво ја зајакнале Рупелската клисура низ која морала да помине никејската војска. Во најтесниот премин на Клисурата била поставена заседа која успешно го забавила напредувањето на војската.

Бидејќи не можеле да поминат, Никејците развиле нова стратегија, слична на онаа на Василиј II кога го нападнал Самоил во 1014 година, за да ги изненади бунтовниците одзади.

Додека најголемиот дел од никејската војска вршеше фронтален напад, друг дел од армијата нападна од задниот дел и ги изненади бунтовниците; испраќајќи ги во лет, во паника во секоја насока. Чувствувајќи го тоа, фронталната војска ги проби бариерите на преминот и тргна во потера. Во хаосот, многу бунтовнички војници, вклучувајќи го и нивниот водач, беа прегазени од коњи. Драгот почна три дена подоцна.

Во текот на истиот ден, до ноќта Никејците ја зазеле клисурата Рупел и императорот Теодор Ласкарис марширал во Мелник и ги ослободил своите никејски војници опколени во тврдината.

За жал, како што била сурова навика на освојувачите во Македонија, Никејците се одмаздиле жестока против учесниците во востанието и нивните семејства.

По иселувањето на Латините во 1261 година, седиштето на Никејската влада било преместено од Никеја во Константинопол. За Византијците, Константинопол бил „Ерусалим“ и тие не сакале да го остават во туѓи раце. За жал, по штетите нанесени од Четвртата крстоносна војна, градот повеќе не бил центар на една интегрирана империја. Тоа беше повеќе како огромен град-држава во средината на голем број повеќе или помалку независни провинции. Голем дел од Пелопонез и островите останале во француски или италијански раце, а византиските владетели на Епир и Тесалија одбиле да го признаат Михаил VIII за свој император.

Промената на режимот во Константинопол беше добра за Македонија. За време на неговото почетно владеење македонскиот народ доживеа две децении живот без надворешно вознемирување. Потоа во 1282 година српската феудална војска на кралот Стефан Урош II Милутин ја нападнала северна Македонија и ги зазел Долни и Горни Полог, Скопје, Овче Поле, Злетово и Пијанец. Набргу потоа Србите започнале нов поход и го нападнале Порече и Кичевско и

Дебарско. Потоа српска чета била испратена по долниот тек на реката Струма и продрела до Крстопол.

Околу четири децении подоцна Србите, под власта на српскиот крал Стефан Урош III Дечански, започнале уште една кампања против Византијците. За време на нивниот прв бран напади тие ги нападнаа и ги зазедоа градовите Штип, Чрешче на реката Брагалница, Велес и Просек на Вардар. Потоа во 1328 година го зазеле Просек и српската војска ги нападнала областите на Демир Хисар и Дебарца, доаѓајќи очи в очи со Византијците во Охрид.

Охрид бил важно византиско упориште и заканата не останала незабележана во Константинопол. Царот Андроник III Палеолог веднаш подготвил контраофанзива и тргнал во потера по освојувачите. До 1330 година императорот ги вратил градовите во регионот на Демир Хисар и Дебарца, вклучувајќи го и Железнец.

Четири години подоцна, под водство на нивниот нов владетел Стефан Урош IV Душан, Србите ја обновиле својата офанзива во Македонија. Со заземањето на Серес во 1345 година, српското владеење било проширено практично врз цела Македонија. Истата година српскиот владетел Стефан Урош IV Душан се прогласил за цар и ја издигнал Српската архиепископија во Патријаршија. Крунисувањето се случило во Скопје на 16 април 1346 година, но Византијците одбиле да го признаат заедно со територијалните придобивки на Србија и Српската патријаршија.

Во текот на доцните 1340-ти, српското владеење било проширено во Тесалија и Епир. Но, во 1350 година, градовите Серес и Воден се побуниле и ги прекинале врските со Србите. После тоа противењето стана вообичаено насекаде и на Србите им беше многу тешко да се држат до освоените територии.

По смртта на Стефан Урош IV Душан во 1355 година, власта на централната влада брзо еродирала, оставајќи ги феудалците да владеат независно. Најзабележителни од тогашните феудалци во Македонија биле браќата Волкашин и Углеша. Волкашин се

прогласил за крал во 1365 година со царот Урош како совладетел.

Во меѓувреме, во Константинопол, синот на Михаил, Андроник II, кој владеел од 1282 до 1328 година, немудро се обидел да штеди со намалување на големината на војската и распуштање на морнарицата. Ова ги принуди невработените војници и морнари да бараат служба во странски и непријателски држави. Се вели дека многу од морнарите на Мајкл завршиле во служба на новите турски емири, напаѓајќи ги островите во Егејското Море.

Не можејќи да си го дозволи своето, императорот ги договорил Ценовјаните да му обезбедат трговски бродови и морнарица за да го брани Константинопол по море. Ова, за жал, ги направило Венецијанците многу љубоморни, до степен на објавување војна, што во 1296 година довело до првата од серијата поморски битки кај Константинопол.

Мерките за намалување на трошоците на Михаил ја ослабнале способноста на империјата соодветно да се брани и Турците не се двоумеле да го искористат тоа. Падот на империјата започна во 1302 година кога чета турски војници, под водство на Осман I, ја порази византиската војска во близина на Никомедија во северозападна Анадолија и, за прв пат, навлезе во Европа. Осман I бил основач на Османлиите како што подоцна ќе бидат познати од западните луѓе.

Не можејќи да ги победи Османлиите, една година подоцна во 1303 година, Андроник ангажирал професионална армија на платеници позната како Големата каталонска компанија. Каталонците направија еден успешен контранапад против Турците во Анадолија, но потоа станаа непослушни и непопуларни. Откако нивниот лидер беше убиен, тие се свртеа против нивните работодавци. Откако не успеале да го освојат Константинопол, се упатиле кон Македонија и застанале во Солун, ограбувајќи и ограбувајќи сè на повидок. Ниту Света Гора, македонската Света Гора не беше поштедена од жестоката алчност на Каталонците. Меѓутоа, Солун се држел и

успеал да ги одврати каталонските освојувачи кои биле принудени да туркаат понатаму кон југ.

Неколку години Каталонците го користеа полуостровот Галиполи како база од каде ја пустошеа Тракија, поканувајќи илјадници Турци да дојдат и да им помогнат. Каталонците конечно се преселиле на запад и во 1311 година ја освоиле Атина од Французите и го основале Каталонското Војводство Атина и Теба. Турците кои останале зад себе не биле исфрлени од Галиполи до 1312 година.

Каталонците биле само мал проблем за Византијците во споредба со нивните внатрешни судири и граѓански војни. Неволјата започнала околу 1320 година кога Андроник II го отфрлил својот внук Андроник III. Причината за младиот император ја презеле неговите пријатели, кои периодично се бореле против стариот цар. Граѓанскиот судир траел од 1321 до 1328 година додека постариот Андроник не му го предал тронот на помладиот. За жал, оваа внатрешна борба го одзеде вниманието од потребните економски реформи и му даде на непријателот нови можности да добие повеќе терен.

Дел 8 – Османлиска окупација

До средината на XIV век, Османлиите ја зацврстиле својата моќ во Мала Азија и станувале закана за балканските држави. Нивната прва сериозна кампања за освојување на Европа започна во 1352 година кога ја зазедоа тврдината Цимпе, на полуостровот Галиполи. Две години подоцна, искористувајќи го разорниот земјотрес, тие ја зазеле тврдината Галиполи, создавајќи на тој начин удобен мост за нивното претстојно пробивање на Балканот.

Меѓу првите кои биле загрозувани од османлиските сили било владеењето на Углеша, феудалецот во Македонија. Соочен со опасност, го убедил својот брат кралот Волкашин да преземат заеднички активности. Непријателствата избувнаа во септември 1371 година во близина на Черномен проследено со жестока битка на реката Марица. Реката поцрвенела додека имало жртви, меѓу кои и браќата Волкашин и Углеша. Тоа беше голема победа за Османлиите и катастрофа за македонскиот народ, не само за загубата на животи, туку и за страшната промена на судбината. Неговиот исход имаше катастрофално значење за Македонија бидејќи рамнотежата на силите беше на пат да се дестабилизира.

Битката кај реката Марица била првата битка што се случила за време на продорот на Османлиите на Балканскиот Полуостров. И покрај тоа што опасноста од Османлиите во оваа фаза беше далечна, нејзината закана сепак се сметаше за реална од страна на императорот Душан, кој се обиде да создаде христијански сојуз за да го запре отоманското посегнување. За жал Папата Инокентиј VI не ги сметаше за сериозни обидите на Душан бидејќи Душан бараше да биде назначен за капетан на војската во заедничката крстоносна војна против Османлиите. До моментот кога папата конечно ја увидел потребата за интервенција, Душан умрел и неговиот план умрел заедно со него.

По смртта на Душан, византискиот император Јован V Палеолог ја воскреснал идејата за христијански сојуз и во 1364 година стапил во контакт со вдовицата на Душан, Јелена, но гласникот патријарх Калист од Константинопол, кој се очекувал да ја пренесе идејата, умрел пред да ја исполни својата мисија. Во спротивно, во пролетта 1366 година, Палеолог се обратил до унгарскиот крал кој му дал неколку свои чети и неколку од западот. За жал, Палеолог ја искористи таа војска за да се бори против Бугарите. Следната година (1369) Палеолог повторно отишол на запад барајќи воена помош но без успех и две години подоцна се вратил разочаран и понижен.

По смртта на Душан, еден од неговите следбеници деспотот Јован Углеша, со неговиот домен најблизок до османлиската закана, почнал сериозно да го сфаќа османлиското посегнување. Територијата на Углеша се протегала од реките Струма и Марица до езерото Порос на брегот Родопи со Серес како негов главен град.

Една од османлиските тактики беше да се навлезе во границите, да се постави база и потоа да се изврши продорен напад. Османлиите избрале да се соберат на источната и јужната граница на територијата на Углеша која била блиску до Егејското Море.

Додека нивниот број се трупаше, Османлиите беа постојана закана и во текот на 1360-тите континуирано ги напаѓаа и ограбуваа манастирите Света Гора.

Не можејќи да ја игнорира оваа закана, Углеша решил да војува против Османлиите во обид да ги истера од Балканот. Тој беше свесен дека не може да го стори тоа без помош, па затоа ја постави својата мисија да ги собере своите соседи. Неговата прва цел била да ги подобри односите со Византијците, што секако не успеал бидејќи Душан си создал непријатели кога се отцепил од Византиската црква. Душан создал своја патријаршија и се прогласил за цар против желбите на Византијците.

Бидејќи бил упорен и во очајна ситуација, Углеша се согласил да ги исполни сите византиски барања. Неговиот прв чин бил признавањето на Цариградската патријаршија на неговата сопствена територија. Тој го направи тоа со објавување на признавањето на неговата повелба во март 1368 година. За жал, се чини дека ова не беше доволна обврска за Византијците да ја добијат неговата доверба, па затоа не беше понудена воена помош. Откако не успеа со Византијците, Углеша знаеше дека ќе биде безнадежно обидот да го убеди Западот, па затоа го сврте своето внимание навнатре во обид да ги обедини феудалците од поранешната империја на Душан. За жал, тој не успеа дури и во тоа; единствениот што му пришол на помош бил неговиот брат крал Волкашин кој исто така владеел со делови од Македонија.

По здружувањето на силите браќата го мобилизираа македонскиот народ во подготовка за војна. Имаше две места каде што можеа да ги нападнаат Османлиите; едната била во Плодвид и Одрин (Дарданели) новата османлиска престолнина, а другата во Серес и Драма. Одрин бил помалку укрепен и во тоа време го бранел Шашин-паша со само 15.000 необучени и несоодветно подготвени војници.

Шашин-паша добро ги знаел плановите на Углеша, но не престанувал да пружи отпор и во исто време одбил да се повлече. Во меѓувреме, во мај 1371 година, кралот Урош го назначил кралот Волкашин за владетел на Град Скопје и веднаш почнал да ги мобилизира луѓето за последната битка. Најактивна мобилизација имаше во Скопје, Битола и Прилеп, а мобилизираните се собраа во Овче Поле кај Штип. Во меѓувреме, Углеша изврши мобилизации во регионите Серес, Драма, Кавала и Мосинопол, собирајќи армија од околу 20.000 војници. Војската ја сочинувале претежно македонски коњаници од помалите феудални земјопоседници. Повеќето војници биле вооружени со копја стрели, сабји и мечеви. Поистакнатите војници носеа и штитови и оклопи.

Штом заврши мобилизацијата и двете војски ги напуштија своите бази и се упатија кон Одрин да водат битка. Војската од Овче Поле, на чело со Волкашин, тргнала на патот преку

Велбужд (Ќустендил), Самоков, Пазарџик, Пловдив за Одрин. Во меѓувреме војската на чело со Угleshа тргнала на патот од Драма за Пловдив до Одрин. Двете војски се сретнаа кај Чемомерски Лугови во широката рамнина кај реката Марица.

Двете војски биле опремени со залихи во кои имало храна, вино и ракија и додека биле на пат се логорувале, пиеле и се забавувале. За жал, тие имаа и караници и постојано се тепаа меѓу себе што резултираше со ранети, па дури и смрт. Неискусни, водачите на армиите мислеа дека ова е нормално однесување за патувањите војски и го игнорираа недостатокот на дисциплина. Се очекуваше дека дисциплината ќе се подобри пред битката бидејќи кампот беше поставен на широката рамнина кај реката Марица, 40 километри северно од Одрин.

Кога Волкашин и Угleshа објавија дека османлиската војска со која ќе се соочат нема повеќе од 15.000 необучени османлии, недостигот на дисциплина во македонскиот логор се проширил бидејќи мажите почнале да пијат уште повеќе и да ја слават својата победа уште пред да започне битката.

Во текот на ноќта на 25 септември во македонскиот логор пристигнале отомански преговарачи. Нивното доаѓање започна гласина дека Шахин-паша ги испратил преговарачите да преговараат за мир нудејќи злато и дека нема да има битка.

И покрај тоа што кралот Волкашин ги уверуваше сите дека понудата за мир е одбиена и дека целта на македонската војска е да го ослободи Одрин, прославата продолжи додека војниците пиеја уште повеќе вино, јадеа печено месо и ја славеа победата во битката што се уште не ја воделе.

Без стража на нивните пунктови и со многу малку трезвени војници, тоа беше катастрофа што чекаше да се случи. По враќањето, преговарачите го известиле Шахин-паша за ситуацијата и Шахин-паша не изгубил можност и ги нападнал логорите од три различни правци.

На 26 септември 1371 година, Шахин-паша, под закрила на дожд и гром со значително помала сила, удрил во македонската

војска задавајќи осакатувачки удар. Ненадејното појавување на непријателски војници од сите правци создаде хаос меѓу македонските војници кои се уште беа пијани од претходната ноќ. Во нејзиниот наред, македонската војска беше распарчена додека војниците храбро се бореа, но не доволно за да го спасат денот. И Волкашин и Углеша беа тешко ранети и набргу потоа починаа.

Македонската војска се соочила со страшен пораз во битката во Марица, главно поради недисциплина, тврдоглавост и непознавање на непријателските тактики. Основните борбени принципи беа игнорирани и недостатокот на борбено искуство, извидување, разузнавање и стража и овозможија на османлиската војска, иако помала и недоволно опремена, да ја искористи ситуацијата и да зададе катастрофален удар. Последиците од овој пораз биле трајни и значајни за сите народи на Балканскиот Полуостров. Загубата на оваа битка им овозможи на Османлиите да стапнат на Балканот и за дваесет години да ја освојат цела Македонија.

Поразот кај реката Марица и смртта на Волкашин и Углеша го означиле почетокот на постојаната османлиска пенетрација на македонската територија. Веднаш по битката, Османлиите ги освоиле источните предели на територијата на Углеша и своите напади ги насочиле кон источниот дел на Балканскиот Полуостров. Византијците во меѓувреме, во отсуство на Углеша, решиле да ги прошират своите територии со припојување на дел од Углеша.

Во ноември 1372 година солунскиот деспот Мануел влегол во Серез, а во пролетта 1373 година византискиот император Јован V Палеолог бил принуден да ја прифати османлиската доминација и да стане отомански вазал. Истата година, византискиот император лично учествувал во походот на Османлиите во Мала Азија заедно со султанот Мурад. Пред сè, византискиот император морал да го плати и султанскиот вазален данок во злато.

Освен што Византијците станале вазали на Османлиите, браќата Дејановиќи, владетелите на Источна Македонија и

синот на Волкашин, кралот Марко, станале и вазали на Османлиите.

Марко, кај Македонците попознат како Марко Крале, бил легендарен народен херој во западна Македонија кој по смртта на татко му го наследил својот престол и титула. За жал, како дел од договорот со Османлиите, Марко морал да ја признае османлиската власт и да му оддаде почит на османлискиот султан. Се верува дека Марко е роден во 1335 година. Неговото име е откриено во документ со кој се утврдува како еден од делегатите на Волкашин во Дубровник. Неговото име е откриено и во некои хроники од неговото време, утврдувајќи го како син на Волкашин, а подоцна и како крал Марко. Во друг документ од 1370 година Волкашин ги спомнува неговите синови Марко и Андреј и неговата сопруга Елена.

Со главниот град Прилеп, Марко наследил држава која се наоѓала помеѓу реката Вардар и Албанија, која се протегала од планината Шар до Костур, со исклучок на градовите Скопје и Охрид. Откако станал крал, Марко ковал свои монети и на нив ставил натпис: „Крале Марко верен на Господ Исус Христос“. Марко Крале е убиен на 17 мај 1395 година во Крајова Романија, за време на битка против влашкиот војсководец Мирчо. Марко бил обврзан да се бори за Османлиите како дел од неговиот договор со султанот Бајазит.

Иако Марко Крале бил османлиски вазал и се борел на страната на војската на Бајазит, тој бил побожен христијанин и непосредно пред да умре го молел Бога за прошка и гласно се молел, барајќи од Бога да им помогне на христијаните. И така се роди легенда. Марко Крале, бестрашната легенда, е зачуван во прилепските кули каде што е роден со неговите фрески и живописи во разни цркви и манастири.

Кралот Марко и неговите браќа Андрејаш, Димитар и Иванис го поделиле кралството на Волкашин и секој станал владетел на помало кралство. Марко Крале, за жал, не оставил наследник и по неговата смрт неговата држава им се вратила на Османлиите. Како што Османлиите постепено навлегуваа во Македонија, наместо да се обединат против непријателот, владетелите и

наследниците на кралството Волкашинско и Угљеша и на Империјата Душан се бореа еден против друг за да приграбат поголема територија. Браќата Дејановиќ, Јован, Драгаш и Константин ги зграпчиле западните делови на кралството на Угљеша и ги прошириле своите кралства до Струмица. Браќата Балшич ги зграпчија Призрен и Костур, Вук Бранкович го грабна Скопје, а Андреја Гропа го зазеде Охрид.

Откако се бореле меѓу себе, непропустливи за новонастанатата ситуација, новите владетели продолжиле да владеат на истиот стар начин.

Со смртта на кралот Урош на 2 декември 1371 година, веднаш по битката во Марица, централната власт во Македонија се влошила, а исто така и единството на земјата, бидејќи секој владетел се борел за себе за поголемо грабеж на земјата. Ова им овозможи на Османлиите слободно да се движат низ цела Македонија поставувајќи свои гарнизони во градовите и постигнувајќи ги своите цели без значителна вооружена борба. На овој начин Османлиите полека но сигурно продолжиле да ја анектираат македонската територија која била од стратешко значење за понатамошни освојувања на север, запад и југ.

Серес бил нападнат на 19 септември 1383 година и по неговото паѓање во следните две години и целиот јужен дел на Македонија паднал во рацете на Османлиите. Во 1387 година Солун бил нападнат, но не целосно окупиран. Создадена е воена граница под водство на познатиот командант Евренос. Во 1392 година Скопје било освоено и била подигната друга воена граница која служела како османлиска база за понатамошно продирање кон Албанија, Србија, Зета и Босна.

Кога Османлиите навлегле подлабоко во Македонија, Србите организирале контраофанзива, но биле поразени на Косово во 1389 година.

Загубата на Солун и битката за Косово за жал го прекинаа пристапот до Константинопол по копно. До 1393 година, Османлиите го завршиле освојувањето на Бугарија и се вратиле да постават опсада на Константинопол.

Византискиот колапс и османлискиот триумф следеа брзо додека Османлиите ги опколија сидините на Константинопол во април 1453 година пристаништето од морската страна, заобиколувајќи ја одбраната. Османлиската тешка артилерија постојано ги бомбардирала копнените сидини сè додека на 29 мај 1453 година отоманските војници насилно не влегле внатре.

Како последна забелешка, во славата на Византиската империја, сакам да додадам дека да не беше доаѓањето на топот, Византиската империја би можела да постои до ден-денес. Не беше моќта на Османлиите, туку моќта на новиот османлиски топ што ги сруши сидините на Константинопол.

Материјалната структура на Византиската империја, која долго време се распаѓаше, сега беше под управа на османлискиот султан. Но, византиската вера била помалку подложна на промени. Султанот го признал фактот дека црквата се покажала како најтрајниот елемент во византискиот свет и му дал на Цариградскиот патријарх невидена мерка на временска власт, правејќи го одговорен за сите христијани кои живеат под османлиска власт. Последните расфрлани џебови на византискиот отпор биле елиминирани во рок од една деценија по 1453 година.

Експанзијата на Отоманската империја се зголемила и на територијата и на народот, што предизвикало честа реорганизација на армијата. По секое ново територијално освојување, Османлиите ги колонизирале нациите што ги окупирале и им го наметнувале исламот. Откако го исламизирале населението, од него ги извлекле своите војници. Јадрото на османлиската војска го сочинувале спахиите (земјопоседници) феудална коњаница. Бидејќи биле потребни повеќе луѓе, биле организирани нови редовни пешадиски формации составени од јаничари. На почетокот јаничарите биле осуденици, но подоцна, како што се зголемила побарувачката за мажи, јаничарите доаѓале од киднапирани христијански деца, познат како „данок на крв“.

По ограбувањето на Константинопол, Османлиите приспособиле голем дел од византиската администрација и феудални практики и почнале да го населуваат Балканот. Освоените луѓе од новите османлиски територии станале поданици на империјата, за да бидат управувани според муслиманскиот закон. На чело на Отоманската империја седел султанот кој бил Божји претставник на земјата. Султанот поседувал сè и секого во империјата. Под султанот седеше владејачката класа, а под нив седеше Раџакот (заштитеното стадо). Сите работеа за султанот, а тој за возврат ги обезбедуваше своите поданици со сите животни потреби. Султанот бил врховен поглавар на империјата и неговата моќ била неограничена. Првично неговиот главен град бил во Бурса, потоа бил преместен во Одрин и на крајот во Цариград во 1453 година.

Првично на чело на отоманската државна управа стоел еден везир, но до 1386 година бил назначен втор везир, издигнувајќи го првиот во Голем везир. Бројот на везири продолжи да се зголемува со текот на времето и до средината на 16 век имаше четири.

По балканските освојувања, Отоманската империја била поделена на две големи бејлербејлики, или административни единици. Владетелите на овие провинции, бејлербејците, биле именувани директно од султанот. Бејлербејците биле највисоките локални воени команданти во бејлербејлиците или пашалиците како што подоцна станале познати. Румелискиот или европскиот бејлербејлик ги вклучувал териториите на турските провинции на Европа. Овој Пашалик понатаму бил поделен на помали единици наречени санџаци или Џиви, кои ги сочинувале основните воени и територијални административни компоненти на империјата. Секој пашалик исто така бил поделен на каза каде секоја каза претставувала судска област за која бил одговорен кадија или судија. Со текот на времето и со проширувањето на границите на империјата, бројот на бејлербејлиците растел и нивната природа почнала да се менува. Бејлербејлиците станале Елајци или Пашалици и во текот на 1470-тите биле назначени двајца Казијаскери, или Врховни воени судии: едниот во Румелија, а другиот во

Анадолија во Мала Азија. Имаше и еден Ничанџи, или чувар на царскиот печат, кој седна на чело на администрацијата и, во име на султанот, го стави печатот на сите акти издадени од централната власт. Финансиските работи ги водеа дефтердарите.

Диванот, или Државниот совет, на чело со Големиот везир го сочинувале највисоките државни функционери, вклучувајќи везири, казијаскери и дефтердари, кои редовно се состанувале за да разговараат и решаваат важни државни работи.

Правниот систем беше создаден околу Серијатот кој имаше своја основа во исламот. Куранот и хадисот беа книгите од кои беа извлечени идеалите и основните принципи за изградба на правниот систем. Не можеше да се донесе закон кој во принцип е во спротивност со Серијатот. Само врховниот верски водач Сејх-ул-Ислам имал право да ги толкува и оценува правните норми и тоа само од гледна точка на исламското право.

Дел 9 – Рани востанија против отоманската власт

Штом Османлиите ја консолидираа својата контрола врз делови од македонската територија, тие започнаа процес на исламизација каде луѓето генерално, по избор или на сила, беа охрабрени да ја прифатат исламската религија и да станат муслимани.

По балканските освојувања, Отоманската империја била поделена на две големи бејлербејлики, или административни единици. Владетелите на овие провинции, бејлербејците, биле именувани директно од султанот. Бејлербејците биле највисоките локални воени команданти во бејлербејлиците или пашалиците како што подоцна станале познати. Румелискиот или европскиот бејлербејлик ги вклучувал териториите на турските провинции на Европа. Овој Пашалик понатаму бил поделен на помали единици наречени санџаци или џиви, кои ги сочинувале основните воени и територијални административни компоненти на империјата. Секој пашалик исто така бил поделен на каза каде секоја каза претставувала судска област за која бил одговорен кадија или судија. Со текот на времето и со проширувањето на границите на империјата, бројот на бејлербејлиците растел и нивната природа почнала да се менува. Бејлербејлиците станале елајети или пашалики и во текот на 1470-тите биле назначени двајца Казијаскери, или врховни воени судии: едниот во Румелија, а другиот во Анадолија во Мала Азија. Имаше и еден Ничанци, или чувар на царскиот печат, кој седна на чело на администрацијата и, во име на султанот, го стави печатот на сите акти издадени од централната власт. Финансиските работи ги водеа дефтердарите.

Диванот, или Државниот совет на чело со Големиот везир, го сочинувале највисоките државни функционери, вклучувајќи везири, казијаскери и дефтердари, кои редовно се состанувале за да разговараат и решаваат важни државни работи.

Османлиите немале број за да ја задржат контролата над огромниот опсег на територии што ги окупирале, па затоа зависеле од локалните преобратеници на исламот за да им помогнат. За возврат, со муслиманскиот закон им беше дозволено да одржуваат одредена контрола врз нивните имоти и имоти. Така, нормално, оние кои имаа многу да добијат, како што се големите земјопоседници, брзо преминаа во ислам. Сепак, тоа не беше случај со сите, некои тврдоглаво одбиваа и платија со живот, додека други станаа одметници и возвраќаа.

Отоманската окупација на Македонија не само што донела загуба на имот и земја, туку уште попогубно ја нападнала сржта на христијанската вера на македонскиот народ. И покрај тоа, процесот на исламизација не беше секогаш спроведен и на многу луѓе им беше дозволено да ги практикуваат своите религии.

Во почетокот, османлиската власт се покажала како толерантна кон феудалните односи и на потчинетиот народ до одреден степен им било дозволено да ја практикуваат сопствената култура, народни обичаи и традиции и да го зборуваат својот јазик. Но, како што отоманската експанзија заврши со голем број воени неуспеси во текот на 16 век, анархијата, нефлексибилноста и корупцијата станаа неконтролирани во отоманската администрација. Како резултат на тоа македонскиот народ почна да доживува социјални проблеми, повеќе од вообичаено економската експлоатација и верските и етничките разлики станаа причина за раздор. Ова, секако, создаде незадоволство кај експлоатираните и злоупотребените, што ги водеше на отпор, па дури и на борба за ослободување.

Во овој момент е важно да се погледне првичниот развој на процесот на отпорот бидејќи тој подоцна послужи како модел за револуционерните движења од 19 век, вклучувајќи го Илинденското народно востание и Антифашистичката НОБ.

Отпорот на присилната исламизација започна околу средината на 16 век, кога на луѓето им беше доста од неправдите извршени од нивните владетели. Во 1555 година Горѓи, од градот Кратово, бил запален до смрт во Софија бидејќи не сакал

да стане муслиман. Злата Мегленска го загуби животот затоа што не сакала да премине во ислам и да се омажи за истакнат муслиман. И двајцата подоцна православната црква ги доби светците за нивната посветеност на христијанството и за нивното мачеништво.

Првиот отпор кон отоманската окупација потекнува од таканаречените хајдуци, турски збор што значи „одметници или бандити“. Луѓето кои одбиле да станат муслимани насилно, луѓе кои се бореле во своја одбрана против власта, дури и луѓе кои извршиле казниви злосторства и избегале за да избегнат строга казна или смрт, се криеле и станале хајдуци. Не можејќи да работат и да заработат легитимно за живот, хајдуците прибегнаа кон крадење за да преживеат. Како што се повеќе и повеќе хајдуци се криеја, тие почнаа да се организираат во мали банди и ги напаѓаа патниците, ограбувајќи им го имотот. Хајдуците имаа особено одвратност кон авторитетот и обично ги таргетираа богатите муслимани, не само поради пленот, туку и како одмазда за неправдите што им беа направени.

Како што животот на хајдукот стана вообичаена практика, се повеќе и повеќе поединци почнаа да се здружуваат и формираа поголеми групи. Како што растеа овие групи, тие почнаа да се вооружуваат не само за одбрана, туку и да се спротивстават на отоманското насилство, економската експлоатација и да стекнуваат ресурси за нивниот опстанок. Некои луѓе се приклучија на хајдуците чисто за профит, бидејќи беше полесно да се ограби отколку да се работи.

Како што хајдуците станаа умни преживеани и вешти војни, тие почнаа да се разгрануваат и да спроведуваат убиства од одмазда и да ги поддржуваат селските бунтови. Подоцна хајдук движењето стана првата форма на борба за национално ослободување.

За да се спасат од законот, хајдуците се криеле во шуми, планини, мочуришта и други места каде што законот бил тешко да ги гони. Иако живееле беззаконски живот, повеќето хајдуци одржувале контакт со своите семејства и нивните села. Тие можеби биле бандити и одметници на Османлиите, но тие не

биле зли луѓе и повеќето угнетени христијани ги гледале како херои кои им се спротивставиле на отоманските тирани во одбрана на правата и правдата.

Кога движењето хајдук стана повеќе од само мажи кои бегаат од законот, членовите на семејството почнаа да се придружуваат во обид да го одбранат семејството и селото. Во суштина, хајдуците станаа мини-армиски борби за заштита на семејствата и селата. Традицијата на хајдукот се пренесувала од колено на колено, а исто така и оружјето со хајдук. Оружјето се пренесувало од генерација на генерација и се сметало за најценета опрема што ја поседувал хајдукот. Оружјето обезбедуваше самодоверба и лична независност, поради што доброто оружје се пренесуваше од еден хајдук на друг; обично носи приказна со себе. Беше посебна чест да се добие оружје во битка. Ако некој хајдук бил убиен или го напуштил хајдук движењето, неговото оружје се давало на друг хајдук. Секогаш се разгледувала славата на претходникот, како и способностите на оној што го наследува оружјето на славата. Најчестиот начин за хајдук да се здобие со оружје беше да го одземе од непријателот за време на битката.

На почетокот хајдук групите беа неорганизирани и немаа дисциплина и планирање, но со искуство станаа снаодливи. Првите форми на организација беа единици од десетина или двајца мажи предводени од арамбаша или водач. Овде е интересно да се забележи дека арамбашата бил избран член кој потекнувал од единицата хајдук и чии лидерски способности биле најценети. Одговорностите на арамбашата беа најважни не само во водењето на единицата, туку и во вооружувањето, обуката, планирањето и обезбедувањето за неа. Покрај обезбедувањето за своите мажи, одговорноста на арамбаша беше да ги обезбеди и семејствата, вдовиците и сираците на мажите кои ги загубија животите под негова команда. Затоа на функцијата арамбаша беа избрани најхрабрите, најодговорните и најпааметните.

Откако беше избран арамбаша, секој човек во неговата единица мораше да му се заложува со полагање на „Хајдук заклетва“ на послушност и лојалност што се правеше под знамето.

Секоја хајдук единица имала свое знаме кое било обичајно извезено од млади моми; најчесто роднините на хајдуците.

При изведување мисии или вежби знамето го носеше бајрактарот или носачот на знаме, обично заменикот на арамбашата на јарбол. Секоја единица имаше свое знаме украсено со црвена позадина што ја симболизира крвта на оние кои ги загубија животите за слобода. Знамето ја симболизираше колективната совест на хајдуците и беше потпис на единицата хајдук. Знамето се вееше пред единицата додека се пееја песни за подигнување на духот на борците и за поттикнување ентузијазам кај македонското население.

Некои од поголемите единици имале дури и книжници кои, според традицијата на Александар Македонски, ги запишувале своите мисии за потомството. Покрај обуката за борба, хајдуците биле обучени и за лидерски вештини, извидување и разузнавачка работа. Единицата беше добро дисциплинирана функционална организација формирана врз основа на пријателство и доверба.

Како што беше споменато претходно, повеќето хајдуци биле регрутирани од волонтери, но доколку имало специфични потреби да се задоволат арамбашата регрутирана од доверливи контакти во селата под негова заштита.

Компаниите Хајдук обично се создаваа на пролет и беа отпуштени пред зимата. Оние кои не можеа да си одат дома ја поминаа зимата криејќи се.

Силата на единицата хајдук беше нејзината способност да реагира со молскавична брзина. Успешните единици беа познати по нивната физичка и ментална подготвеност, храброст, дружење, снаодливост и издржливост.

И покрај строгите барања за дисциплина кои повикуваа на целосна послушност, хајдуците практикуваа еден вид воена демократија каде што одлучувањето за големите мисии се носеше со придонес од секој поединечен хајдук. Откако беше

донесена конечната одлука, секој човек мораше безусловно да ги следи точните наредби на арамбаша. На тој начин арамбашата имал апсолутна власт и за оваа одговорност бил обилно награден со поголем дел од грабежот. Секако, најуспешните единици не само што напредуваа туку станаа магнет за нови регрути што им овозможи да се прошират во мала армија.

Единиците на Хајдук не секогаш функционираа сами. Понекогаш ги комбинираа силите за потешки мисии. Во такви случаи, еден од постојните арамбаши бил подигнат на началник арамбаша и му била дадена одговорност на целата чета. Најпознати од нив биле Карпош и Љо Малешевски.

Втор по команда и важност во единицата за хајдук беше бајрактарот чија одговорност над носењето на знамето беше да му помага на арамбашата и за време на критичните мисии да ја преземе командата со единицата во отсуство на арамбаша. Ова значеше дека и тој мораше да поседува добри лидерски квалитети за да се квалификува за работата. Затоа и бајрактарот беше изгласан од единицата и одобрен од арамбашата.

Внатрешната структура на една хајдук компанија не се разликувала многу од онаа на воените организации. Иако секоја единица можеби не била поголема од 40 хајдуци, една компанија може да имала 4.000 хајдуци. Поголемиот број обично се собирал во време на криза кога од нив се барало да ги укинат бандитите, да се борат против османлиската војска или за време на планираните бунтови. Помалите единици беа поразновидни и полесни за распоредување.

За да се биде хајдук, треба да се биде во постојана подготвеност бидејќи опстанокот на хајдукот зависи од неговата способност да дејствува брзо за да избега од стапица или да изврши мисија. Затоа беше императив сабјата на хајдукот да биде постојано остра и хајдукот да биде во добра физичка и психичка состојба.

Видот на тактиката што единиците на хајдук можеа да ги спроведат во голема мера зависеше од оружјето што го поседуваа, па затоа мораа внимателно да го избираат своето

оружје. Во почетокот избраното оружје било сурово, како што се стапови, разни ножеви, вили, секири, копја, лакови, стрели, сабји, боздоган, мечеви, српови, коси, јатагани, оклопи и штитови. Овие оружја обично биле рачно изработени од самите хајдуци и биле врежани со различни натписи и дизајни кои одговараат на каузата. На некои од оружјата што се правеа во работилниците беа додадени украси од злато, сребро, бисери и сл. Иако квалитетот на сечилото ја одредувал вредноста на оружјето, рачката обично била посебно облечена со разни украси и молитви.

Најпознатите македонски оружја во поранешните времиња биле сабјата „димискија“ направена во Дамаск и сабјата „франгија“ од Франција. Исто така, познато е дека хајдуците користеле отровни врвови од стрели, запалени стрели и тракиски копја. Видот на оружјето што го поседувал хајдукот во голема мера зависел од расположливото оружје. Како што напредуваше технологијата, така напредуваа и оружјата.

Подоцна кога османлиската војска почнала да користи пушки, пиштоли и друго огнено оружје, и тие почнале да паѓаат во посед на хајдуците. Иако се појавила два века порано, пушката официјално била претставена како главно оружје на Отоманската армија во 18 век. Хајдуците брзо ја прифатија неговата употреба и почнаа да ги разбираат неговите предности во војувањето во однос на конвенционалното оружје. Пред пушката, хајдуците се бореле со непријателот рачно до рака, но со пушката можеле да поставуваат заседи и да убиваат од далечина. Поради оваа причина огненото оружје стана најценето оружје на хајдукот.

Дури и со пушки во нивна сопственост, единиците хајдук, во најголем дел, водеа герилска војна со брзина, мобилност, маневрирање, тајност и брзина како нивна најдобра тактика. Тие беа многу успешни во заседи и поставување стапици и добри во избегнувањето на фатени. Пред да извршат мисии, тие вршеа извидување, потоа избегнуваа населени места и непознати патеки или преминување низ шумата. Попатните заседи се изведуваа со брзина и ненадеен оган или во некои случаи со гаѓање на нивните цели со камења, а потоа следеше

напад со стапови и мечеви. Селата и другите населени места обично биле напаѓани ноќе од сите страни и со тоа што се осигурале дека нивните рути за повлекување биле добро заштитени.

Најчести мети на хајдуците биле спахиите (феудалните земјопоседници), беговите, пашиите, карваните, даночниците, јаничарите и мартолозите (заштитниците). Заеднички цели вклучувале и предавници, соработници, богати луѓе и прогонувачи на хајдук. Пред мисијата, извидничките информации ги собирале специјалните извидувачки патроли. Непосредно пред мисијата, арамбаша одржа состанок со сите хајдуки и внимателно ги информираше сите за мисијата и нејзината стратегија за повлекување. После тоа, на секој хајдук му била дадена специфична задача за мисијата.

Движењата на хајдукот станаа толку непријатни за властите што околу почетокот на 17 век, сите главни патишта мораа да бидат патролирани и заштитени. Османлиската влада поставила вооружени патроли да патуваат по патиштата и да придружуваат карвани и патници. Секој кој ќе биде фатен во обид да изврши грабеж на пат бил строго казнет. Казната за хајдук беше обезглавување и набивање на главата на столб или закачување на метална кука. Сепак, без оглед на казната, хајдук движењето беше активно во Македонија со векови и како што тактиката на хајдукот постепено напредуваше, беше воспоставена воена традиција.

Востанието и востанието биле дел од животот во Македонија со векови. Очајот како последица на тешкиот живот, безмилосно злоставување, тортура и неправда внесе незадоволство и горчина кај македонскиот народ и повремено го натера да стане и да се бори за своите права. Животот за обичниот Македонец беше доволно тежок без неправдите на окупаторите и кога беше надополнет со неправедни практики ги натера луѓето да прибегнуваат кон екстремно насилство кое се манифестираше во вооружени бунтови и востанија.

На почетокот, востанија беа мали немири, главно ограничени на села и обично предизвикани од корумпирани поединци кои

работеа за државата. Вообичаено предводена од селскиот водач, започна бунт за да се привлече вниманието на повисоките власти. За жал, во повеќето случаи властите би ги прогонувале тужителите наместо да ги решат нивните проблеми, што долгорочно предизвикало проблемот да врие и повторно да избувнува со следната провокација.

Лоша практика на властите била да им дозволат на османлиските сили безмилосно да се одмаздуваат на населението по задушувањето на востанието и да ги зголемат даноците за да ги платат трошоците направени со ангажирање на војската.

Во 541 година од османлиското владеење во Македонија (од битката кај Марица во 1371 година до Првата балканска војна од 1912 година) македонскиот народ го покажа своето незадоволство давајќи отпор на различни начини како напуштање на имотот, избегнување на даноци, убиства на претставници на државната администрација, палење на куќите и имотите на одговорните и приклучување кон хаидук движењата во вооружените бунтови и востанија.

Овде сакам да кажам дека не страдаа само христијаните од корумпираните раце на Османлиите. Истата судбина ја доживеаја и сиромашните муслимани, особено сиромашните јуруки колонисти од Анадолија кои беа пресадени на Балканот за да ја поддржат Отоманската империја. Во време на криза сиромашните, без разлика на религија или етничка припадност, се здружија за да се заштитат.

Првите бунтови беа главно одговор на репресивните мерки преземени за исламизирање на христијанското население. Ова е кога различни цивилни етнички групи се здружија како христијани за да водат обединет фронт против заедничкиот непријател. Во февруари 1560 година во регионот помеѓу Дебар, Охрид и Крује, Македонците и Албанците се здружија и иницираа масовен бунт против Османлиите со убивање на спахиите, палење на нивните куќи и одземање на нивниот добиток. Потоа тие ги блокираа сите патишта што водат кон Битола, Солун и Скопје, патиштата што водат до

пристаништата на солениите на Албанија и упаднаа во локалните тврдини (освен тврдината Древник во Брез каде што беше стационирана голема османлиска сила).

Во тој момент, бегот на санџакот Елбасан му испратил порака на султанот во Истанбул во која го информирал дека поради немирите не може да се собираат даноци. Султанот за возврат одговори со наредба на сите сили во Охрид, Елбасан, Крује и Дукагин и некои од неговите специјалци да го нападат и задушат бунтот. Неговите наредби беа извршени брутално и безмилосно. Оние кои се бореле на страната на бунтот биле егзекутирани. Оние кои се противеле на бунтот биле исламизирани и наградени со имотите на бунтовниците.

Во 1569 година, поттикнати од свештениците од Венеција, во Охридскиот санџак се крена бунт. Во следните години селаните продолжиле да им се спротивставуваат на Османлиите со напаѓање карвани и напаѓање тврдини. Во една прилика востаниците заробиле 50 османлиски војници, што го поттикнало султанот да им нареди на спахиите од Битола и Корча да се одмаздат. Бунтовниците се спротивставиле, па султанот бил принуден да испрати војници по целиот пат од Херцеговина за да ги потисне.

Во 1571 година група од околу 300 добро вооружени христијански бунтовници кои одбивале да плаќаат даноци во последните две години се здружиле во близина на селото Езерани и упаднале кај Османлиите. И овој бунт бил поттикнат од венецијанските свештеници по консултација со охридскиот архиепископ Атанасиј I. Овој конкретен бунт траел подолго од очекуваното поради недостаток на османлиски ресурси за да го задушат. Така, на 25 јули 1571 година, вазирот Ахмет-паша издал наредба да се подели Охридскиот санџак, кој се протегал од Јадранското Море на запад до Гавато на исток, на два дела со еден центар во Охрид, а другиот во Елбасан. Ова беше направено за да се удвои авторитетот во регионот, така што ситуацијата може да се следи повнимателно и бунтовите ефективно да се задушат пред да излезат од контрола.

Охридскиот регион е полн со планини и шуми каде што бунтовниците се криеле и ги планирале своите напади, па затоа било потребно значително време, речиси една година и многу напор од османлиската страна за да се задуши бунтот. Сите заробени бунтовници беа убиени; оние што се предале биле окови и испратени во Истанбул да служат како веслачи во галиите на султанот. Сепак, тоа не беше крајот на бунтот. Набргу потоа во 1572 година се проширил во селата Големо и Мало Реч во Охридско и во Шебекрен и Матар во Акчехисарско. Потоа во пролетта 1573 година се приклучија неколку села во Преспанско. Сите овие бунтови беа резултат на тоа што луѓето одбиваа да платат превисоки даноци.

Некои од најистакнатите водачи кои ги предводат бунтовите биле свештеникот Кара Папас и селските водачи Митре Терек и Ратко Новак.

Во охридскиот санџак до крајот на 16 век продолжиле да се креваат бунтови кои ги здружиле Македонците и Албанците да се борат за заедничка кауза. Оваа заедничка кауза беше опишана од албански офицер во писмо до папата Климент VIII од јули 1593 година. (Стојчев, Ванче. „Воена историја на Македонија“. стр.132)

Додека беснееја бунтовите во Охридско, во Долни Дебар се разгоре уште еден македонско-албански бунт. Воден од селскиот водач Пали Берт, овој бунт започнал во февруари 1560 година кога голем број бунтовници ги запалиле имотите на спахиите и им го конфискувале добитокот. Набргу потоа, втората и третата група излегоа на улиците во соседните села, опустошувајќи ги имотите на спахиите и блокирајќи ги патиштата. За кратко време, бројот на бунтовниците се искачи на преку 500. И овој бунт беше потиснат, но како и обично проблемот што го предизвика никогаш не беше решен, така што вриееше неколку години додека повторно не се разгоре во август 1659 година. излезе на улица и ги совлада властите во Врановце, Леуново и теновските села, а потоа се прошири во градовите Гостивар, Тетово, Дебар и Скопје. Иако беше масовен по број, овој конкретен бунт брзо згасна и се претвори во бандитски напади и грабежи се додека не беше задушено во

1609 година. За да се спречат понатамошни проблеми, државата почна да спроведува политики на присилна, голема исламизација. На луѓето им беше даден избор да станат муслимани или да умрат.

Паралелно со Охридското и Дебарското востание, во Мариово-Прилепско се случуваше уште една бунт која траеше помеѓу 1564 и 1565 година. Овој конкретен бунт започна во Мариово како резултат на строгото спроведување на правилата поттикнати од семоќниот султан Стилејман Величествениот (1520-1566) или Законодавецот како што тогаш го нарекувале Османлиите. Како најцентрална османлиска провинција во Европа, Македонија беше сериозно експлоатирана. Мариовската буна, наречена прва сите македонски планирани бунтови, беше резултат на оваа експлоатација. Организиран од христијанските Македонци, овој бунт имаше за цел ослободување на регионот и се смета за претходник на сите национални ослободувања на Балканот кои започнаа во 16 век.

Вистинскиот датум на ослободувањето не е познат, се претпоставува дека започнало некаде во август или септември 1564 година, но познато е дека започнало во Сатока, Градешница, Бешиште и Старавина во Мариово, во една од најсиромашните, најизолираните. и најнепристапните места во регионот. Овде хајдучката традиција била добро развиена и регионот бил населен со етнички Македонци. Османлиската колонизација и исламизација сè уште не беа навлезени.

Во организација на Димитри Стале од Сотика, поп Димитриј од Градешница, Матио Никола од Бешиште и Стојан Пејо и поп Јако од Старавина, бунтот бил темпиран да започне со доаѓањето на османлиските даночници.

Информациите за овој бунт и името на неговите водачи ни доаѓаат од везирот Мустафа Паша кој на 3 октомври 1564 година испратил наредба до санџакбејот Увеис во Скопје и кадијата во Прилеп со барање каква казна да се изрече за востаничките водачи за нивната непослушност. . (Стојчев, Ванче. „Воена историја на Македонија“. стр.135)

Друг документ бил издаден од страна на Возвишеното пристаниште на 4 декември 1565 година, кој ја закачил причината за бунтот на спорот помеѓу раја (селаните) и управителот на хасот (земјата на императорот). Мариовчани и прилепчани обвинија дека управителот земал повеќе од пропишаното со закон што го оспорил управителот. Случајот бил изведен на судење и кога судијата пресудил против народот, тие се фатиле за оружје. Востанието брзо се проширило од Мариово до Прилеп.

Не е познато како беше задушено бунтот или што се случи со неговите водачи. Меѓутоа, беа пронајдени писма со докази дека султанот можеби ги осудил водачите на смрт со јавна егзекуција и ги обврзал следбениците на доживотни казни за да бидат служени како веслачи во галиите на султанот. Во знак на одмазда Османлиите запалиле две села.

Испитувањата и неволјите на животот во Мариово-Прилеп се засекогаш вградени во романот на Стале Попов „Легендата за Калеш Анѓа“, кој сега е преведен на англиски од Мајкл Серафинов.

Друга рана буна што се случила во Македонија е бунтот Гавато од јуни 1639 година.

Иако Гавато бил дервенски град лојален на Османлиите и одговорен за заштита на главниот пат и клисурата, тој бил и скривалиште на хаидуките. Белче бил жител на Гавето со семејството и пријателите, па кога пристигнале османлиските власти, жителите на градот одбиле да се откажат од него. Насилувајќи се низ толпата, Османлиите, предводени од Осман, го повикале Белче да се предаде. Белче, кој не можел да побегне, бил приведен. Гледајќи дека нема друг начин да го спаси, Мите Никола, локален водач ја повика толпата да нападне. Наскоро градот достигна пандемониум и избувнаа тепачки. Додека толпата користеше вили и стапови за да нападне, Османлиите ги користеа своите пушки и сабји за да се одбранат, убивајќи неколку бунтовници во процесот, вклучувајќи го и Белче. Осман му ја отсекол главата на Белче и ја однел кај судијата во Битола како доказ за смртта на Белче.

Сто и дваесет и четири години по првиот бунт во Мариово, во 1688 година започнал друг бунт и траел до 1689 година. Беше донесен закон со кој им се забранува на Османлиите да престојуваат во локалните гостилници, но беглербејците и санџакбеите со нивната придружба го игнорираа законот и ги искористија гостилниците користејќи ги нивните капацитети, јадејќи ја нивната храна и не плаќаа. Згора на тоа ги малтретираше локалните жени и често ги тепале и мачеле оние што се противеле. Со текот на времето ситуацијата стана полоша, што ги натера бизнисите да се побунат и да ги напуштат своите работни места. Загубата на бизнисот го натера Ибрахим Паша, Отоманецот задолжен за регионот, да се пожали на возвишената порта барајќи да стави крај на незаконската употреба на ановите и да ги принуди гостиварите да се вратат.

Како резултат на ова пасивно одење, султанот, во април 1665 година, им наредил на османлиските власти да преземат соодветни мерки и да ги заштитат селаните. За жал, како и обично, локалните власти ги игнорираа наредбите на султанот и продолжија да работат како и обично додека селата не се заситија и во ноември 1668 година започнаа уште еден бунт со напуштање на своите работни места и приклучување кон движењето хаидук. Незадоволен од ситуацијата, наместо да ги казни прекршителите на законот, султанот наредил хајдуците да бидат фатени и казнети. Тоа предизвикало уште повеќе немири и бунтот се проширил во Велес, Прилеп, Воден и Битола. Една добра работа за мариовскиот бунт беше тоа што го прекина процесот на претворање на мариовските села во османлиски чифлици. Тоа исто така ги спречило отоманските доселеници да се вселат.

Дел 10 – Карпошово востание

По успешното етаблирање на Балканот, Отоманската Империја, околу втората половина на 17 век, повторно почнала да се разбранува барајќи да се прошири кон запад. Потоа, по тригодишна подготовка, ја започна својата прва мисија да ја заземе Виена, австрискиот главен град. По неговото пристигнување во Одрин со 200.000 војници и уште 60.000 единици за поддршка, султанот Мехмед IV (1648-1687) лично ја презел командата на мисијата и го започнал својот марш кон Виена. Кога војската пристигнала во Белград на 12 мај 1683 година, ѝ се придружиле 30.000 Татари и уште 30.000 војници Низам. Овде султанот му ја препуштил командата на Кара Мустафа, неговиот везир, и му дал упатства да ја заземе Виена. Користејќи ги своите татарски војници како напредна стража, Кара Мустафа со своите 300.000 војници пристигнал во Виена на 14 јули 1683 година и веднаш го започнал нападот. Следеше жестока битка додека Австријците возвратија и успеаја да се спротивстават на отоманската опсада педесет и четири дена пред да пристигне полската војска предводена од Иан Собиески и да се приклучи на борбата.

Западот веќе ја сфати опасноста со која се соочува исламот и почна да организира одбранбена стратегија преку „Света војна“ на која и се приклучија неколку европски христијански сили, вклучувајќи ги Венецијанците, Унгарците, Саксонците, Украинците и Србите. На 5 март 1684 година била основана Светата лига, а во 1686 година и се придружила Русија, формирајќи христијански воен сојуз способен да се спротивстави на отоманскиот исламски напад.

Набргу по пристигнувањето на полските сили во Виена, отоманското напредување било потиснато, но не целосно згаснато бидејќи непријателствата повторно продолжиле во 1684 година и траеле до 1687 година, а сојузничките сили продолжиле да имаат успеси. Потоа во 1688 година Австрија решила да ја засили својата кампања и на 8 септември 1688

година го нападнала и го окупираа Белград и продолжила да се турка кон југ. За жал, поради нападот на Французите врз Германија, Австрија била принудена да се бори на два фронта со што ги ослабувала нејзините способности за борба против Османлиите. Сепак, Австријците одлучија да продолжат да се борат на два фронта и на 6 април 1689 година го назначија грофот Лудвиг од Баден за командант на австриските сили на Балканот и генералите Пиколомини и Ветерани за негови заменици.

Австриската војска на Балканот броеше 24.000, премалку за да биде ефикасна, но сепак доволно ефикасна за да го поттикне локалното христијанско население на акција.

Оваа војна не беше социјална или економска војна, таа имаше религиозна природа со цел да ги поттикне христијаните кои не сакаа да бидат присилени да го прифатат исламот. Идејата беше да се натераат да им се придружат на „христијанските“ Австријци и да се борат против „муслиманските“ Османлии. За жал, православниот народ на Балканот се плашеше од католицизмот исто како што се плашеше од исламот, па затоа не реагираа како што се очекуваше, но сепак почнаа да се мешаат.

Ова стана очигледно кога писмото од патријархот во Константинопол беше испратено до рускиот император во кое го информираше дека христијаните на Балканот имаат сила од 30.000 христијански војници подготвени да започнат бунт доколку руските сили дојдат на Балканот и им помагаат. Патријархот, исто така, го известил императорот дека ако Русија не дојде, тогаш Австрија ќе дојде и православните христијани ќе бидат подложени на влијанието на Католичката црква. Ова, исто така, докажа дека Патријархот не бил свесен за формирањето на Светата лига меѓу православните и католичките земји во одбрана на христијанството.

Отоманскиот воен неуспех против Светата лига имаше катастрофални ефекти врз моралот на отоманската војска што резултираше со убиство на султанот Мехмед IV во 1687 година. започна нови подготовки за војна.

По неколку месеци планирање Сулејман Втори прогласи вонредна состојба и нареди општа мобилизација. На 6 јуни 1689 година заминува од Одрин за Софија и го назначува Арап Реџеп-паша за командант на фронтот против австриската војска. Тогаш на Арап Реџеп-паша му беше наредено да го врати Белград додека султанот го набљудуваше походот од Софиското Поле во Бугарија. Реџеп-паша добил команда со 50.000 војници, од кои 20.000 биле коњаници, што било повеќе од натпревар за Австријците. За жал, Реџеп-паша немал самодоверба да ги ангажира Австријците и наместо да се бори со нив, тој заобиколил низ Србија ограбувајќи и ограбувајќи села; вознемирувајќи го српското население. Но, ако Османлиите не би дошле кај Австријците, тогаш Австријците би дошле кај Османлиите во Белград на 13 август 1689 година, задавајќи разурнувачки удар. Со 3.000 мртви, деморализираната османлиска војска го ограбила сопствениот логор и побегнала кон Софиското поле. Успевајќи да ја спаси сопствената кожа, неспособниот Реџеп-паша заедно со дел од неговите елитни сили побегнал од бојното поле и се сокрил во Ниш каде организирал нова одбрана. Еден месец подоцна, Австријците го започнаа нападот врз Ниш, нанесувајќи уште еден разурнувачки удар. Набргу откако австриската армија го започнала својот напад на 24 септември 1689 година, османлиските сили во Ниш во паника побегнале. Пет илјади Османлии се удавија во реката Нишава во обид да ја преминат.

По тој пораз, Реџеп-паша испрати дел од своите сили во Драгоман да го брани пристапот до Софија, а остатокот до Врање и Крива Паланка. Досега султанот ја изгубил секаква доверба во Реџеп-паша и го назначил големиот везир Бекир Мустафа за негова замена. Новиот командант веднаш ја презел контролата над своите сили и по пристигнувањето во Драгоман го погубил Реџеп-паша, а неговите подредени биле казнети. Тука Бекир Мустафа ја зајакна својата одбрана и изврши општа мобилизација.

Откако доживеаја неколку успеси, Австријците станаа храбри и ја поделија својата војска во две колони. Пиколомини, кој командувал со првиот, се упатил кон југ кон Јадранското Море,

додека Лудвиг од Баден лично ја водел втората колона кон Дунав и Видин. И покрај нивната поделена сила, двете колони имаа успех во ослободувањето на градовите и населбите и поттикнувањето на населението во акција.

На 20 октомври 1689 година Пиколомини го известил императорот Леополд I дека пристигнал во Приштина и побарал засилување за да ги нападне Скопје, Солун, Албанија и Херцеговина.

Длабоката австриска пенетрација во османлиската територија ги вознемирила Османлиите, особено што се приближувала до Македонија, нивната главна економска кошница за леб. Бидејќи биле отсечени од северниот дел на империјата и со исцрпување на нивните армиски резерви, Османлиите немале друг избор освен да се свртат кон Македонија не само за своите економски, туку и за нивните воени потреби. За поддршка на воените напори веднаш беа зголемени даноците и наметнати нови. Младите мажи беа мобилизирани и присилната исламизација беше забрзана. На христијаните не им било дозволено да носат оружје, така што христијанските мажи биле преобразувани во муслимани со сила за да бидат примени во отоманската војска. Дури и хајдуците добија амнестија и беа претворени во мартоли (бранители) и дервенции кои потоа ги вработуваа Османлиите да регрутираат војници за нив.

Додека османлиската централна влада беше зафатена со подготовките за својата одбрана од Австријците, локалните деспоти, одметниците и корумпираните државни функционери се задолжија да направат некаков сопствен профит со ограбување на населението. Меѓу најпознатите од овие одметници бил Јеген-паша, поранешен румелиски беглербег, кој заедно со 10.000 одметници се занимавал со ограбување на луѓето од Централниот Балкан.

Како што се одвиваа настаните меѓу Османлиите и Австријците, македонското население повторно беше експлоатирано од сите страни. Додека и османлиската и австриската централна влада се натпреваруваа за наклонетоста на македонскиот народ, локалните власти ги ограбуваа слепи и

ги претвораа во робови. Покрај зголемувањето на даноците што требаше да се плаќаат во натура, беа воведени и нови даноци кои требаше да се плаќаат со пари. Локалните власти, исто така, наметнаа дополнителни даноци за да се служат како бесплатна работна сила како помош на воените напори, но кои во многу случаи завршуваа да им служат на локалните власти работејќи бесплатно на нивните имоти.

По падот на Белград на 6 септември 1688 година, Отоманската империја станала нестабилна и многу невини луѓе станале жртви на анархија. И везирот Кара Мустафа беше обвинет дека е одговорен за поразот во Виена и беше погубен.

Незадоволството од османлиското владеење не било ограничено само на христијанското население, туку растело меѓу членовите на османлиската администрација, а немирот се проширил насекаде, кој се манифестираше во дезертирање и незаконски закони.

На почетокот на Австриско-Отоманската војна во 1683 година, христијанското население на Балканот, особено Македонците, Србите и Бугарите, беа лишени од своите права и го гледаа поразот на Османлиите и австриската пенетрација како можност за ослободување, особено откако Австрија повика на сите христијани на Балканот да се приклучат на акциите на австриската војска. Оние кои биле далеку од фронтот биле повикани да ја ангажираат османлиската војска преку организирани бунтови и хайдук акции.

Ако не беше австрискиот повик на оружје, тогаш сигурно беше оданочувањето, економското угнетување и присилната исламизација што го поттикна балканското христијанско население, особено Македонците, да се побунат против угнетувачите во она што подоцна стана познато како „Карпошовото востание.“ именувана по нејзиниот водач Арамбаша Карпош.

Карпошовото востание започнало некаде во 1689 година кога биле вршени општествени, економски и верски притисоци врз македонското население што предизвикало разгорување на бројни бунтови и зачестени хайдук акции. Карпошовото

востание иако не е поврзано со другите бунтови како што е она во Мариово, го означува првиот обид, по османлиската пенетрација, на македонскиот народ да се ослободи во својата борба за формирање македонска држава. Карпошовото востание е исклучително важно за Македонија бидејќи било организирано од Македонци и се одржало во Македонија.

Непланирано на почетокот, Карпошовото востание започнало со немири и продолжило со хаидук акции особено по насилното задушување на Мариовската востание во 1688-1689 година. Незадоволството на населението од нејзината состојба продолжи да се зголемува и да се шири низ пошироките региони зафатени Петралица и Крива Паланка. Во исто време во Штип се разгоре уште еден бунт. Овој беше предводен од штипскиот Иво, водач на мортолози, одговорен за чување на дрвените во Штип. Иво иако работел за османлиската држава имал врски, соработувал и одвреме-навреме водел мисии со хајдуците. Но, кога неговата тајна била откриена, османлиските власти дошле по него. Но, знаејќи дека неговите услуги се барани, поради војната со Австрија и недостигот на борци, Иво апелираше до неговите отомански господари ветувајќи дека ќе се покае и ќе го прифати исламот ако му бидат простени дела.

Иво беше помилуван и распореден на регрутни должности во Штип каде што се очекуваше да регрутира повеќе од 1.000 платени доброволци да се борат на фронтот. По регрутирањето на околу 300, се случила битка во близина на Ниш каде на 24 септември 1689 година Османлиите биле тешко поразени. Во овој момент Иво се откажа од функцијата регрутер, се откажа од исламот и побегна да се приклучи на Карпош.

Сличен почеток имаше и Карпош. Кариерата на Карпоше започна во втората половина на 17 век веднаш по бруталното задушување на најновите бунтови кога експлодираше хајдучкото движење. Во тоа време Карпош бил добро познат хајдук, но неговото учество во бунтот му донело почит од неговите врсници кои го издигнале на ниво на арамбаша.

Потоа, кога на османлиската администрација и биле потребни борци за да се борат против Австрија, хајдуците биле

официјално помилувани и регрутирани како мартолози. Како мартолоз, Карпош, кој патем е прекар што значи „карпа“, имал слободен пристап до македонскиот народ. Овде ја играше двојната улога на отомански регрутатор и организатор на бунтот.

Во официјалните историски документи името „Карпош“ се појавило за прв пат во 1689 година, каде што е опишан како хаидук водач на голема група хајдуци кои се бореле против Османлиите за време на Австриско-османлиската војна. Карпош стана познат во пролетта 1689 година кога османлиската централна власт го испрати Сарач Али-Унста од Одринско да го гони и уништи Карпош и неговите хајдуци во неговата база во планината Доспат во планинскиот венец Западен Родопи. Ускадари, кој во тоа време бил испратен заедно со Али-Уста, бил сведок на тие настани и на 26 мај 1689 година пишувал за Карпош во својот дневник.

По пристигнувањето на Али-Уста се случи битка. Десет хајдуци беа убиени, но Карпош избега и продолжи да оперира на планината Доспат се додека бунтот не почна да се шири во пошироките региони. До август бунтот се проширил во Софија и како што австриската војска навлегла појужно, бунтот се проширил на југ помеѓу Ниш, Лесковац, Врање, Брезник и Пирот.

На 15 септември 1689 година османлиската централна власт му издала наредба на Мехмед, мартолозбаша од Знеполе, да ги преземе сите сили од Брезник, Пирот, Врање, Ниш и Лесковац и да тргне по Карпош и неговите хајдуци. Не се знае што се случило за време на оваа потеря, но следното што го слушаме за Карпош е дека кон крајот на септември тој станал мартолски офицер во османлиската служба.

Помеѓу 26 септември и 5 октомври 1689 година централната османлиска влада издала наредба до кадиите на Кустендил, Сиришник и Радомир да го назначат Карпош за водач на нивната Мартолозбашија. И на кадиите на Штип, Радовиш, Велес, Дојран, Серес, Демир Хисар, Неврокоп и Разлог им било

наредено да го назначат Штипски Иво за свој мартолозбаша. Сугаре бил назначен за Мартолоз на Петричко и Мелник.

Во диванот (уредбата) на султанот било наведено дека Карпош бил назначен за највисок командант на сите мартолозбашаи (водач на сите мартолски водачи), а за главни раководители биле именувани Иво и Сугаре. Со прибирање на услугите на најеминентните хајдуци во регионот, османлиските власти претпоставувале дека а) ќе добијат искусни борци во нивната борба против Австријците и б) ќе ги елиминираат шансите водачите на хајдукот да водат бунт. За жал, Османлиите згрешиле по двете точки. Со присуството на Австрија на Балканот, движењата на хајдукот брзо прераснаа во герилска војна и со текот на времето, како мали единици заедно, беа формирани чети кои личеа на армија.

Надвор од хајдучките движења, за Карпошовото востание голем придонес дале и австриските емисари кои го агитирале христијанското население. Луѓето на Пиколомини стапија во контакт со христијанските водачи и ги повикаа да започнат востанија. Во агитацијата во Скопје се вклучиле и Петар Богдани, католичкиот бискуп скопски и Тома Распасанович, преведувач во австриската војска. Воените успеси на австриската војска, агитацијата на австриските емисари и бројните хајдук напади на османлиската одбрана го поттикнаа македонскиот народ на акција.

Првите вооружени судири на македонските територии меѓу австриската и османлиската војска се случиле на 20 октомври 1689 година во Крива Паланка каде Австријците наишле на силен отпор од Османлиите и биле принудени да се повлечат во Врање. Иако ова беше мала победа за Османлиите, тие навистина веруваа дека наскоро ќе пристигне засилување на Светата лига и ќе има уште еден и пожесток напад, па Османлиите се повлекле во Штип. Во моментот кога Османлиите заминале, Крива Паланка била преземена од хајдуците кои се подготвувале да ја користат како база за идните операции. Во тоа време Карпош и Иво биле во Скопје ангажирани во одбрана на Отоманската империја од австриската инвазија и по наредба на султанот биле обврзани да

го бранат градот и околината. Но, како што Османлиите се повлекле од Крива Паланка и кога австриската војска почнала да се приближува кон Приштина и Качаник, Карпош ја барал својата можност и покренал бунт во Скопје и Качаник. Кога напредната гарда на Пиколомини стигнала до Качаник на 23 октомври 1689 година, ја нашла тврдината напуштена. Кога веста за нападот на бунтовниците на Качаник стигнала до османлиските власти, Махмуд-паша испратил 300 војници од Скопје да обезбедат засилување, но на пат тие налетале на силите на Пиколомини во близина на Качаничката Клисура и биле десеткувани.

На 25 октомври 1689 година австриската војска, предводена од генералот Енеј Силвиус Пиколомини, пристигнала во Качаничката Клисура и ѝ се придружиле Карпош и неговите христијански бунтовници, што го означило почетокот на Карпошовото востание.

Ненадејното појавување на австриската војска придружено со громот на нејзините бројни топови предизвика паника кај Османлиите во градот Скопје, принудувајќи многумина да побегнат, оставајќи му на Махмуд-паша малку да го брани градот. Следеше битка во близина на реката Лепенец, при што загинаа околу 100 отомански војници, а уште 200 беа заробени. Махмуд Паша заедно со 200 војници успеале да побегнат во блиската шума.

Не знаејќи за Пиколомини, Махмуд Паша се прегрупира преку ноќ, бил снабден со засилување и повторно влегол во Скопје со 8.000 војници кои му поставувале стапица на Пиколомини. Кога Пиколомини тоа го дознал од селаните што го напуштале Скопје, си поставил стапица и наредил на својата артилерија да отвори оган врз градот. По налетот на салва од неговите десет топови, Пиколомини го испратил полковникот Чаки да го провери градот. Кога се вратил, Чаки пријавил дека градот бил напуштен и дека продавниците се полни со храна и друга стока. Но, она што Чаки не го забележа е дека градот бил зафатен од чума. Сепак, Пиколомини влегол во градот и им наредил на своите војници да соберат залихи.

По влегувањето во градот Скопје на 31 октомври 1689 година Пиколомини испратил второ писмо до императорот Леополд, во кое напишал: „Градот Скопје е речиси голем колку Прага. Нема сидови и ровови. Го најдов пуст, без вредни предмети, но богато снабдени со роба. Малкуте луѓе што ги сретнавме по улиците беа бледи и исплашени. Тврдината е изградена на старомоден начин, сега е без одбрана и без вода и нема место за коњаницата, што е многу потребно за собирање придонеси. Останавме вооружени во текот на ноќта. Му препорачав на полковникот Штрасер да ја преземе командата. Овој искусен војник побара 15 дена да го подготви градот за одбрана и да го снабди со храна. Сфатив дека неговата состојба е оправдана и не можев да се одлучам да останам овде со целиот корпус, бидејќи непријателските сили можеа да се појават во Скопје за четири или пет дена. на годината. Косовското поле не беше опседнато, Ниш беше предалеку, а Босна остана зад себе. Оваа ситуација ме натера да размислувам разумно и додека бев толку неодлучен, добив извештај за повлекувањето на Марконт Лудвиг од Баден. Неволно, решив да го претворам градот во прашина.“ (Ванче Стојчев, „Воена историја на Македонија“, страница 150) За жал, одлуката на Пиколомини да го уништи градот остави население од околу 60.000 луѓе во тешка состојба и 4.000 бездомници бегалци.

Како што беше споменато претходно, бунтовниците на Карпош учествуваа во нападите на тврдината Качаник, задавајќи удар на османлиските сили при што загинаа 19 и заробија 11 војници. Веста за ова патување брзо и широко и кога Карпош пристигна во Скопје беше пречекан како херој од народот. Еве што имал да каже османлискиот хроничар Силахдар: „Меѓу најпознатите злосторници беше проклетиот атеист Карпош, еден од скопските мартолозите, кој го унапредил падишахот (султанот), но потоа заборавил сè. Тој избегал и станал шеф на четата на повеќе од 3.000 немуслимански бандити на побунетиот раја и на странскиот непријател“. (Ванче Стојчев, „Воена историја на Македонија“, стр. 150)

За време на неговиот напад на Скопје, Пиколомини го повикал христијанското население да го напушти градот и да го

напушти, но од сите поканети само 20 католички семејства и двајца свештеници ја прифатиле неговата понуда и си заминале.

На пат кон Качаник, Пиколомини го уништил преминот низ Качаничката Клисура и по пристигнувањето во Качанич го назначил генералот Холштајн за командант на тврдината и го испратил полковникот Штрасер да ја ослободи Босна.

На 1 ноември 1689 година Пиколомини заминал за Призрен каде се очекувало да го рашири востанието. Но, за жал, за време на престојот во Скопје, тој се заразил со чума и досега многу се разболел. Болниот и исцрпен Пиколомини пристигнал во Призрен на 6 ноември 1689 година, каде што бил пречекан од 5.000 вооружени српски, албански и црногорски востаници, вклучувајќи го и Арсеније III Чамојевич, кои сакале да им се придружат на неговите сили. По дводневни преговори беше одлучено оние кои сакаа да се борат против Османлиите да се приклучат на австриската војска, а останатите да го предадат оружјето.

На 8 ноември Пиколомини му ја предал командата на Херцог Холштајн, се причестил од скопскиот архиепископ Петар Богдани, а следниот ден умрел и бил погребан во Призрен.

Придружувајќи се со Иво од Штип, со околу 1.000 востаници на располагање, Карпош го продолжил востанието ослободувајќи поголем дел од Македонија и делови од Србија и Бугарија.

Откако Скопје било изгорено, османлиската војска се повлекла во Велес и Штип, австриската војска заминала за Качаник, а Карпош за Куманово и Крива Паланка.

Првата територија што била ослободена од бунтовниците била Крива Паланка каде се случила жестока огнена борба и покрај тоа што изгубиле шест топови и друго оружје, востаниците успеале да ја заземат и да ја задржат тврдината. Оттаму, на 27 октомври 1689 година, востаниците започнале напад и го зазеле Куманово, а неколку дена подоцна, со помош на локалното население особено на рударите, востаниците го зазеле Кратово. Кратовската тепачка беше особено жестока. Започна на улиците

додека отоманските сили беа туркани да се засолнат во бања, но бунтовниците го уништија покривот и го запалија местото, убивајќи ги сите внатре. Потоа, востанието се проширило во Злетово, Кочани, Качаник и на крајот во Тетово и Гостивар зафаќајќи голем простор од Клисурата во Граделица и Штип, до Качаничката, Велес и Тиквешката до Кустендил на исток. Овој голем дел од територијата на Македонија никогаш претходно не бил ослободен од доаѓањето на Османлиите, кои бунтовниците успеале да го задржат шест недели.

Со толку голем успех за толку кратко време, не беше ни чудо што царот Леополд го прогласи Карпош за „Кумановски кнез“, а неговиот народ, особено неговите бунтовници, го сметаа за свој врховен командант и го третираа како крал.

Австриската команда во Ниш го прогласи Карпош за „Кумановски крал“ и во знак на признание му додели „кнез капа“ значајна круна. Со други зборови, со оглед на статусот на симболите доделени на македонското раководство, Австријците индиректно ја признаа ослободената македонска територија како „кнежество“.

Веднаш по ослободувањето на територијата и воспоставувањето на востаничката контрола Карпош, како „крал на Куманово“, почнал да ги организира различните ослободени градови за одбрана од враќањето на Османлиите. Тој особено ја зајакнал клисурата кај Крива Река кај Крива Паланка, која востаниците ја блокирале со копање ровови и поставување трупци.

Додека Македонците се подготвувале да ја одбранат својата ослободена територија, австриската војска започнала со својот упад подлабоко во Македонија.

До ноември 1689 година, австриската војска се застапувала во Штип, Велес и Кавадарци, а подоцна преку Тетово до Маврово. Во Штип, полковникот Холштајн наишол на сила од 6.000 отомански војници предводени од Махмуд-паша, кој претходно се повлекол од Скопје. Холштајн, кој претходно се повлекол во Врање, тргнал кон Штип преку селото Оризари, пристигнувајќи

веднаш надвор од градот во зората на 10 ноември 1689 година. Следувала жестока битка кога Австријците влегле во градот оставајќи 2.000 отомански војници мртви. Во знак на одмазда, Австријците исто така го запалија градот, но не пред да го испразнат од неговиот имот.

Кога Австријците заминувале од Штип за Врање, налетале на друга колона од 300 османлиски војници и успеале да ги совладаат, убивајќи повеќе од половина од нив. Кампањата на Холштајн ја зајакна одбраната на територијата меѓу Врање и Качаник, создавајќи консолидирана одбранбена линија.

По добивањето на веста дека голема османлиска сила се концентрирала во Влаиница кај Леуново, Австријците извршиле втор поход во Маврово во средината на ноември 1689 година. напад на османлиската сила. Војските се судрија во близина на Тетово и ја водеа битката кон Враиница каде загинаа повеќе од 600 османлиски војници, а останатите избегаа. И овде Австријците го ограбија регионот од неговото богатство украдејќи повеќе од 1.000 говеда пред да се вратат во Призрен.

Во овој момент е интересно да се забележи дека Македонците овде повторно беа поделени борејќи се од двете страни на војната. Додека Мијаците се бореле на османлиска страна, мажите од Маврово се бореле на австриска страна. По завршувањето на битката, мавровските луѓе ги придружувале Австријците и се приклучиле во редовите на австриската војска, а некои станале и офицери. Од друга страна, Мијаците биле добро чувани од Османлиите кои им дозволувале да ги зачуваат обичаите и да носат „крст бајрак“ на свадбите.

Третиот австриски поход, на чело со капетанот Саноски, се одржа на 20 и 21 ноември 1689 година. Овде 100 австриски војници и 400 српски и албански доброволци се приклучија во редовите и по дводневен марш, пристигнаа во Велес, веднаш го опколија пазарот и го заклаа целиот популација. Додека Австријците останале надвор од градот, Србите и Албанците го ограбиле и запалиле. Откако завршија, заминаа додека Австријците продолжија со маршот кон Тиквешката и го

ограбија тој град. На враќање Австријците се судриле со единица јаничари, оставајќи тешко ранет капетанот Саноски. Неговите војници го однеле во Качаник каде што починал. По смртта на генералот Пиколомини, Австријците ги задржале своите позиции во Граделичката, Качаник, Знеполе и Драгоманската клисура. Во меѓувреме, османлискиот султан издал наредба за општа мобилизација за да го вклучи целото машко население способно за борба. Јаничарите, спахиите, јуруците и сите полувоени единици во Румелија биле мобилизирани и поттикнати во акција за да се запре австриската пенетрација и да се изгаснат сите бунтови. Гаснењето на бунтовите се сметало за приоритет и требало да се изврши пред да се ангажираат Австријците. Со други зборови, конечниот резултат на австриско-отоманската војна зависеше од успехот на способноста на османлиската војска да ги потисне бунтовите во Македонија.

Додека се одвиваше мобилизацијата беше планирана подготовка за сериозна контраофанзива. Големиот везир Бекри Мустафа Паша беше заменет со Фазли Мустафа Купрулу, 52-годишен човек познат како човек со почит во однос на исламскиот закон и толерантен кон христијаните. За командант на целата муслиманска сила бил назначен и Која Махмуд-паша од Штип.

За да ги зголеми своите шанси за успех, отоманскиот султан на 21 јули 1689 година стапил во контакт со Кан Селим Гиреј, еден од неговите сојузници од Крим, барајќи негова помош. За да го намами да му се придружи на султанот, му испратил подарок од 75.000 златници. Канот очигледно прифатил и на 26 јули 1689 година заминал на Балканот, пристигнувајќи во Софија четири месеци подоцна, на 14 ноември 1689 година. се подготвуваше контраофанзива.

За да се врати дел од штетата нанесена на христијаните и да се закрпат односите, големиот везир Купрулу спроведе реформи за укинување на некои од даноците наметнати на христијаните со надеж дека ќе ги спречи да се приклучат на австриската војска.

На 15 ноември 1689 година биле испратени едикти до кадиите од Скопје и другите градови во Македонија, со кои се амнестираше сите оние кои должеле заостанати даноци.

Пред да ги финализира своите контраофанзивни планови, Големият везир имаше консултации со Селим Гирај за да го добие неговиот договор. Гирај се согласил прво да се задушат бунтовите и да започне контраофанзивата во Софија, а не во Ниш. Во однос на задушувањето на Карпошовото востание беше одлучено да се распореди комбинација на сили составена од кримски Татари, албански платеници и сите расположливи османлиски војници. Силите требаше да тргнат од Софија кон Ќустендил и преку Крива Паланка и Куманово кон Скопје, а оттаму кон Качаник и кон Косово.

Покрај локалните сили, османлискиот султан му наредил и на Која Халил-паша, командантот на Пелопонез, да ги собере сите расположливи сили од регионите Трикала и Евбеја и да се упати кон Скопје за да му се придружи на Селим Гирај.

По неколкудневниот одмор во Софија, главниот дел на османлиската војска бил подготвен да тргне. На чело со Махмуд Паша, контраофанзивата започнала на 20 ноември 1689 година, почнувајќи со нападот на Ќустендил. На патот Османлиите наишле на чета од околу 100 хајдуци и ја уништиле. Пред нападот на Ќустандил, Махмуд Паша се консултирал со своите муслимански водачи и бил информиран дека во Кочани пристигнале уште околу 6.000 војници на чело со скопскиот назир и се подготвени да заминат за Кратово и Крива Паланка за да се приклучат во борбата.

Голема сила на христијани, од 10 до 20 илјади со шест топови, се собраа во Крива Паланка, подготвени да ја пречекаат контраофанзивата.

На чело со Селим Гиреј, првиот бран на судири меѓу напредната гарда на Гиреј и бунтовниците на Карпош започнал на 21 ноември 1689 година на влезот во Кривореканската Клисуре. Не можејќи да го запре напредувањето, Карпош

наредил да се запали тврдината додека тој и неговите востаници се повлекле во Куманово.

До 26 ноември Гиреј ги покори востаниците и ја зазеде Крива Паланка, а следниот ден се појави во Куманово каде што се соочи со Карпош и неговите бунтовници. Карпош возврати галантно, но не можеше да го спречи нападот и кумановската тврдина падна во рацете на непријателот. Карпош и повеќето негови борци кои се бореле на ливадите надвор од тврдината биле сите заробени. Сите што биле внатре во тврдината биле убиени, а тврдината била изгорена.

Гиреј потоа подели дел од своите сили во три колони од по околу 10.000 борци и ги испрати во три различни насоки. Едниот бил испратен во регионот Црна Река - Раец за да ги размести бунтовниците таму, вториот бил испратен во Тиквешкиот регион и третиот бил испратен во штипскиот, велешкиот и прилепскиот регион каде што чекале околу 4.000 бунтовници.

Гиреј и главната османлиска војска од околу 10.000 војници, заедно со заробените бунтовници меѓу кои и Карпош, заминале за Скопје на 29 ноември 1689 година.

На 6 декември 1689 година австриската команда во Приштина добила информација дека Татарите ги запалиле сите села низ кои минувале и зеле 6.000 заробеници, главно жени и деца. Го масакрираа целото христијанско население во селата Раштак и Љуботен, денес познати како „месарски ливади“.

Татарите несмалено влегле во Скопје и се населиле таму.

Откако дознале дека се приближува голема османлиска сила, австриската војска и македонските востанички сили се повлекле, особено откако дознале дека Карпош е заземен.

Со оглед на новонастанатата ситуација со Османлиите, Австријците решиле повеќе да не им помагаат на бунтовниците, оставајќи ги ранливи на османлиските напади. Татарите сега стационирани на Скопско Поле продолжија со нападите врз

Тетово, Велес и Мариово, задушјувајќи ги бунтовите и ограбувајќи го населението. Во меѓувреме во Скопје пристигнал Која Халил-паша од Пелопонез и се сретнал со Гиреј. Иако Халил-паша не учествувал во задушјувањето на Карпошовото востание, бидејќи дошол доцна, на неговите албански платеници им било дозволено да стекнат земјиште во Скопско и Тетовско во знак на благодарност за теророт што го ширеле на пат кон Скопје.

Повеќето од бунтовничките затвореници, вклучително и Карпош, кои беа донесени во Скопје беа мачени, а потоа егзекутирани. Постојат и две верзии за тоа како загинал Карпош. Една верзија вели дека Карпош бил набиен од татарски копје во близина на мостот на реката Вардар во Скопје. Другата верзија вели дека бил обесен на даб кај мостот на реката Вардар. Најверојатно бил погубен кон крајот на ноември или веројатно на почетокот на декември. Веста за неговото погубување пристигнала во Одрин на 13 декември 1689 година.

По задушјувањето на Карпошовото востание, Османлиите се подготвувале да го нападнат Качаник и да ја ангажираат австриската војска. 11.500 отомански војници биле испратени од Скопје во Качаник на 30 декември 1689 година. Откако го дознал ова, Холштајн му наредил на полковникот Штрасер и неговите сили во Приштина да одат да им помогнат на војниците лоцирани во Качаник. Штрасер пристигна во тврдината Качаник со 9.000 коњаници, 400 Унгарци и 1.500 српски и албански доброволци и му се придружија 600-те австриски војници веќе стационирани таму. На 1 јануари 1690 година избувна битка и Австријците претрпеа катастрофален пораз со 2.000 убиени војници, вклучувајќи го и полковникот Штрасер. Кога Холштајн ја примил веста за поразот и дека сега османлиска сила се приближувала кон Приштина, тој брзо ги собрал своите сили и побегнал во Ниш.

Откако го окупирале Косово, Османлиите ја прекинале контраофанзивата за да ги остават своите сили да одморат за зимата. На Гиреј повеќе не му беше потребен и му беше

наредено да се врати во Одрин додека на неговата татарска војска и беше наредено да замине за Крим.

Во меѓувреме, Австријците сфатија дека без помошта на угнетеното христијанско население не можат да преживеат уште една битка. Тие, исто така, сакаа да поправат некои од грешките што ги направија за време на нивната кампања. Беше донесена одлука да се испрати жалба до сите балкански народи во име на австрискиот император Леополд I. Апелот беше повик да се продолжи борбата против Османлиите и со тоа да им се помогне на Австријците да победат. Апелот бил упатен на 6 април 1690 година и испратен до балканските народи на 26 април 1690 година. Беше издадено и посебно писмо за заштита, но само до македонскиот народ (*Gens Macedonica*) како резултат на писмото испратено до императорот од Марко Краида од Кожани и Димитри Попович од Солун, двајца Македонци кои ги напуштиле своите домови и се преселиле во Австрија. Писмото напишано од Македонците било барање до императорот Леополд I да го земе македонскиот народ под своја заштита.

На 31 мај 1690 година, императорот Леополд I упати уште еден апел со кој ја прошири својата заштита на бугарското, српското, македонското и албанското население. Тој ги повика сите овие луѓе да се борат против Османлиите, нивниот заеднички непријател, под австриски бои.

За жал, и покрај сето она што беше кажано и направено, австриската интервенција се покажа како големо разочарување за Македонците, а ветувањата и апели беа премалку, предоцна. Народот реши да застане на страната на Османлиите и да изврши притисок врз нив да ги скратат даноците и амнестиите што ги направија Османлиите.

Откако ја добија поддршката од народот, Османлиите извршија нови офанзивни против Австријците, освојувајќи ги Ниш и Смедерево и на крајот Белград ги истера Австријците назад преку реките Сава и Дунав.

Дел 11 – Македонците во дијаспората

Австриско-османлиската војна ги постигна своите цели во запирање на отоманската експанзија во Западна Европа, но не направи ништо за да го ублажи проблемот на Балканот. Балканските востаници никогаш не добиле вистинска помош во вид на оружје, сили или храна од Австријците или од Светата лига и биле оставени сами на себе. Сконцентрирана во мал регион, главно во Македонија, војната предизвика голема тага кај македонскиот народ. Македонскиот народ најмногу настрадал не само за време на вмешаноста со Австријците и востанието туку и подоцна. По завршувањето на конфликтот, отоманската војска и локалните муслимански власти презедоа задолжение да ги казнат бунтовниците преку одмазднички убиства и злоупотреба. Ова мачење принуди многу Македонци да ги напуштат своите домови и да ги напуштат своите имоти. За да се осигураат дека нема да се вратат, локалните власти се погрижија нивните земји да бидат конфискувани и доделени на нивните најлоши непријатели кои им предизвикаа најголеми страдања.

Со повлекувањето на австриската војска и задушувањето на Карпошовото востание животот во Македонија стана уште потежок за просечниот Македонец кој нема крај на својата мизерија. Иако некои ветени реформи за подобрување на животот на христијаните беа иницирани на централно ниво на османлиската држава, тие никогаш не беа спроведени на локално ниво бидејќи локалните власти продолжија да го злоупотребуваат христијанскиот народ. Не гледајќи им крај на нивната беда, бегалците од Скопје, Тетово и Тиквешката во 1689 година почнале да се собираат и да се упатуваат кон север. Голема преселба на христијаните организирана од пешкиот патријарх Арсеније III Чарнојевич започнала во 1690 година и ѝ се приклучиле Македонци од Печ, Приштина, Врање, Призрен, Скопско, Кумановско, Кратовско, Крива Паланка, Полог, Велес, Штип, Кочани, Битола, па дури и Солун, сите се движат на север кон Војводина. Иако немаме точни бројки колку луѓе

избегале во тоа време, проценивме дека биле од 30 до 40.000. Сепак, поновите извори покажуваат дека бројките биле многу поголеми, повеќе од 70-80.000, а можеби дури и 100.000. (Ванче Стојчев, „Воена историја на Македонија“, стр. 157)

По Големата македонска миграција, османлиските власти донесоа исламизирани Јуруци Турци, Албанци и други доселеници за да ги населат празните области.

Ова, за жал, не беше првпат Македонците во голем број да бегаат на север во Австро-Унгарија за да се спасат. Првиот бран се случил во 1391 година по поразот на Марица кога Османлиите првпат ја нападнале Македонија. Уништувањето, ограбувањето и присилната исламизација ги исплаши луѓето да ги напуштат своите домови и да бараат безбедност во Србија и Босна. Потоа, кога Османлиите стигнале во Србија, многу бегалци побегнале во Австрија и Унгарија поминувајќи ги реките Сава и Дунав.

Според д-р Ванче Стојчев, првите луѓе што ја напуштиле Македонија биле благородниците од пониската класа, кои за време на српската експанзија на југ, императорот Душан се преселил од Босна, Херцеговина, Лика и Србија во Македонија. Следната масовна миграција се случила по битката во Вама во 1444 година кога силите на полскиот крал Владислав и влашкиот владетел Дракул биле десеткувани од Османлиите. Разорниот пораз на христијанската војска исплашил многу Македонци, главно Власи, да ги земат нивните големи стада и имоти и да мигрираат во Австрија. Уште една масовна преселба се случила по неуспешното Скендербегово востание, кое траело од 1443 до 1479 година. Во страв за своите животи, голем број учесници во Скендербеговото востание од Охрид, Струга и Дебар ги напуштиле своите домови и се упатиле кон север.

Досега многу од овие христијански православни имигранти имаа основано колонии во Австрија и Унгарија и почнаа да чувствуваат притисок да го прифатат католицизмот на кој природно се спротивставија. За да не станат католици, многумина, особено богатите, по задушувањето на востанијата во Македонија се вратија во своите родни краишта. Останатите

побараа да бидат префрлени во Украина или во некоја друга христијанска православна земја која е подготвена да ги земе.

Сепак, најголемата преселба на Македонците во Австрија и Унгарија била по задушувањето на Карпошовото востание во 1689 година. Карпошовото востание било поттикнато од сојузот на Светата лига и поттикнато од инвазијата на австриската војска врз Македонија. За жал, кога се исполнија целите на Светата лига, луѓето на Балканот беа напуштени и оставени сами да се борат во борба што не можеа да ја добијат. Карпошовото востание не било добро прифатено од Османлиите и било брутално задушено. Следеа масакри, пустошење и ужасна репресија, принудувајќи ги луѓето повторно да размислат дали сè уште вреди да се живее во нивната татковина под отоманска власт или едноставно да се напушти. Македонците беа убедливо најголемата група на луѓе што ги напуштија своите домови, но тие не беа сами. На егзодусот се приклучија и Срби, Албанци, Црногорци и други. На чело со Арсеније III Чамојевич, патријархот на Печен, многу Македонци и други ја напуштиле својата татковина и се населиле во Војводина, Будим и други региони северно од отоманските граници.

По населувањето во Војводина најголемиот дел од доселеното население, особено цивилното население, се занимава со земјоделство, занаетчиство и трговија. Повеќето од искусните борци се приклучија на австриската војска и се бореа против Османлиите во австриско-османлиските војни. Поискусните ветерани од Карпошовото востание станаа дури и високи офицери. Битолчанецот Јован Монастирли, кој се стекнал со чин полковник, ја доби титулата австриски благородници со право на свој семеен грб. Додека служел во австриската војска, на Јован Монастирли му била дадена команда на она што стана познато како „српски сили“, кои главно се состоеле од балкански бегалци. Монастирли подоцна бил унапреден во генерал и се борел заедно со Австријците во битката кај Сланкамен во Срем, на 10 август 1691 година. удар на османлиската војска со која командувал големиот везир Мустафа-паша Купрулу. Османлиите изгубиле 18.000 војници и 18 паши за време на таа битка, вклучувајќи го и Купрулу-паша.

Јован Монастирли бил првиот Македонец кој станал генерал во австриската војска и ја добил титулата српски подвојвода.

Кога завршија долгогодишните непријателства меѓу Франција и Австрија и беше потпишан мировниот договор меѓу Луј XIV и Леополд I на 30 октомври 1697 година, се подигна надежта дека ќе им се помогне на Македонците да се вратат во Македонија. Сега, кога Австрија беше ослободена од своите обврски на запад, се очекуваше да го сврти своето внимание кон југ и енергично да ги ангажира Османлиите. За жал, на 26 јануари 1699 година, надежите на македонскиот народ беа уништени кога Австрија го потпиша мировниот договор од Карловиц со Османлиите, со што официјално завршија австриско-отоманските војни и воспоставувајќи ги реките Сава, Дунав, Тиса и Мориш како трајни граници меѓу двете империи.

Со потпишувањето на овој договор заврши и последната можност македонското население кое живее во Австрија и Унгарија да се врати во Македонија.

Веднаш штом беше одлучено дека балканскиот народ ќе остане во Австрија и Унгарија, беше формирана „Илирска канцеларија“ за помош на имигрантите. Во тоа време (18 век) сите словенски народи Австријците ги нарекувале „Илири“.

Откако православните христијани се сместиле во Австрија, католичкото свештенство започнало акции за нивно преобраќање во католици. На ова сепак категорично се спротивставиле Арсеније III Чарнојевич и Јован Монастирли од Битола. На 23 октомври 1705 година Чарнојевич испратил очајно писмо до рускиот двор, во кое ја опишал тешката ситуација. За жал, и Чарнојевич и Монастирли умреа пред да се преземе каква било акција. Чарнојевич умре во 1706 година, а потоа и Монастирли во 1707 година. Ова беше трагична загуба за православните христијани во Австрија не само затоа што ги загубија своите водачи и заштитници, туку и затоа што нивните верски права, имотот и правото на самоуправување требаше да бидат ускратени.

На 25 февруари 1711 година Русија објави војна на Отоманската империја. На 3 март 1711 година Петар Велики објавил манифест во кој ги повикува сите балкански христијани во Србија, Босна, Македонија, Бугарија итн. да организираат востанија и да им се придружат на руските сили кои досега беа на пат кон Балканот. За жал, со исклучок на Црногорците, ниту една друга нација немаше енергија повторно да подигне повеќе бунтови.

Откако го дознаа ова, имигрантите православни христијани кои сега живеат во Австрија и Унгарија успеаја да соберат околу 20.000 војници и беа подготвени да маршираат на Балканот заедно со Русите. За жал, австриската војска ги открила нивните планови и ги спречила пред да заминат.

Незадоволни од своите животи во Австрија и Унгарија, православните христијани барале начини да избегаат од своите католички мачители. Нивните молитви беа одговорени откако на рускиот престол се искачи руската царица Елисавета Петровна (1741-1761), ќерка на Петар Велики. Елисавета Петровна упати апел до австриските власти да ги пуштат православните доселеници во Русија каде што е подготвена да им дозволи да ја практикуваат својата православна вероисповед.

Елисавета Петровна била мотивирана да им даде на православните христијани безбедно засолниште кога открила дека православните христијани го изгубиле правото на самоуправување и биле принудени да преминат во католицизам. Ова беше особено брутално за македонските офицери во австриската армија од кои се очекуваше да станат католици доколку сакаат да ги задржат своите чинови и работни места. Оние што купиле имоти, исто така, се очекувало да преминат во католицизам или нивните имоти ќе бидат конфискувани. Наместо да станат католици, многумина решија да ги напуштат Австрија и Унгарија и да ја направат Русија нов дом.

Помеѓу 1751 и 1753 година се случи уште една масовна преселба на Македонците од Австрија и Унгарија во Русија. Еве

една типична приказна за патувањето на еден човек што може да важи за секој македонски имигрант кој се впуштил во Австрија и Унгарија. Неговото име е Иван Хорват, Власт од Македонија. Неговиот татко се викал Самоил. Самоил дошол во Австрија од селото Хорват, кое се наоѓа во Долна Преспа, подоцна преименувано во Хорвати, а потоа во Рвати. Денес селото се нарекува Арвати. Самоил се борел во Карпошовото востание и по неговото задушнување побегнал во Австрија каде што станал потполковник во австриската војска. Иван е роден во Петроварадин и како што напредувал низ армиските чинови го стекнал чинот мајор во пешадиски полк.

Во 1750 година, Иван Хорват го контактирал Михаил Петровиќ Бестузов, рускиот амбасадор во Австрија, и побарал дозвола да мигрира во Русија. Бестузов го прифати неговото барање, но побара од него да почека малку додека неговото барање не биде одобрено од руската влада. На изненадување на Хорват, руската влада не само што ја одобри неговата имиграција, туку нему и на неговото семејство му понуди државјанство и работа во руската армија. Всушност, сите семејства на офицерите кои служеа во австриската војска добија државјанство и сите офицери добија работа во руската армија. (Ванче Стојчев, „Воена историја на Македонија“, стр. 160)

Додека се чека одговор од Санкт Петербург, Иван Хорват заедно со уште 29 воени офицери поднеле оставка до Судскиот совет на Австрија за да бидат ослободени од австриската војска. Нивните оставки веднаш биле испратени до Марија Тереза, австриската царица која во тоа време била во пријателски односи со руската царица. Марија Тереза ги ослободила и ги ослободила од обврските.

На 13 јули 1751 година, амбасадорот Бестузов добил потврда од царицата Елисавета Петровна дека Хорват и другите офицери добиле дозвола да заминат за Русија и дека ќе им бидат достапни работни места во руската војска. Хорват ќе биде унапреден во генерал, а другите офицери ќе бидат унапредени во повисоки чинови од оние што ги имале во австриската армија. Преселбата ја организирале Бестушев, неговиот секретар Чемјев, Хорват и браќата Никола, Тодор и Јован Чорбе

од Охрид. (Ванче Стојчев, „Воена историја на Македонија“, стр. 161)

Воден од Иван Хорват, конвој од офицери, нивните семејства и други ја напуштија Австрија и пристигнаа во Киев на 11 октомври 1751 година. На 24 декември 1751 година Хорват беше поканет во Санкт Петербург да се види со царицата Петровна, да присуствува на седницата на Сенатот и да се сретне со Воениот одбор да разговараат за проектот за носење на сите православни од Австрија во Русија.

Беше направен договор и на 25 декември беше потпишана резолуција од царицата за следење на плановите. Меѓу другото, резолуцијата содржи 29 точки кои се однесуваат на пристигнувањето и населувањето на имигрантите на руска територија. Меѓу ставките беа вклучени и директиви за населување на имигрантите на плодно земјиште во близина на реката Днепар блиску до отоманската граница. Територијата што тие би ја окупирале би се викала Нова Србија (Нова Србија). Сите трошоци направени за време на порамнувањето требаше да се надоместат од армискиот буџет. Ниту една друга етничка група не би била населена во истиот регион освен имигрантите од Србија, Македонија и Бугарија.

Згора на тоа, резолуцијата исто така повика да се формираат четири редовни полкови од имигрантите; две коњаници и две пешадија. Коњаничкиот полк требаше да биде составен од 4.000 членови, а пешадискиот полк од 1.000 гранати. На сите офицери од сите чинови кои би командувале требало да им се исплаќаат исти плати како и на офицерите на руската армија од ист ранг. Ако воопшто е можно полкови би биле организирани по етничка припадност секој составен од дваесет чети. На пешадиските и коњаничките полкови требаше да им се издаде бесплатно вооружување, а дисциплината требаше да се регулира во согласност со прописите на руската армија. Сите полкови требаше да бидат ставени под руската врховна команда.

На 29 јануари 1752 година, рускиот Сенат издаде наредба генерал-мајор Галегов да му помогне на Хорват во

населувањето на имигрантите и во создавањето на споменатите полкови.

Друг имигрант кој тргна по стапките на Иван Хорват беше мајорот Јован Шевич кој, заедно со 300 граничари и нивните семејства, ја напушти Унгарија и пристигна во Украина во 1752 година. 74 Македонци. Според списокот на полкот, 74-те се декларирале како припадници на „македонската нација“.

Покрај Македонците кои пристигнаа со групите на Иван Хорват и Јован Шевич, имаше и Македонци во групите на Иван „Албанецот“ и Рајко Прерадович кои исто така слетаа во Нова Србија во исто време.

Додека имигрантското население постојано растеше и се концентрираше во тој регион, таа се обиде да создаде автономна Нова Србија. Иван Хорват ја презел иницијативата на Светиот синод во 1753 година, но идејата била отфрлена. Потоа, со помош на Хорват, во регионот биле изградени 17 цркви и биле донесени свештеници од Македонија, главно од Света Гора, да служат во тие цркви.

Иницијативите на Хорват толку ја импресионирале царицата што таа му дозволила, со декрет, лично да унапредува офицери до чин полковник.

Миграцијата на Македонците во Украина од Балканот, Австрија, Унгарија, Молдавија и други места продолжи со генерации.

Во 1751 година, на почетокот на миграцијата на балканските народи, беа создадени четири полкови строго составени од имигранти; двајца биле коњаници, а другите две пешадија. Полковите беа поделени во две групи, маневарски или мобилни полкови и гарнизонски или стационарни полкови. Додека гарнизонските полкови се состоеа главно од оженети мажи со семејства, маневарските полкови се состоеа главно од самохрани мажи и биле користени за специјални воени акции и војни надвор од руските територии.

На 10 мај 1759 година царицата Елисавета Петровна издала наредба да се создадат два нови маневарски коњанички полкови; еден Македонец и еден Бугарин. Генерал-мајор Иван Хорват добил задача да го создаде Македонскиот полк кој го сочинувале претежно Македонци со мал број други луѓе од Балканот. За раководител на полкот бил назначен мајорот Симеон Пишчевиќ, додека командата со него ја добил Александар Димитриев. Полкот го доби официјалното име „Македонски Хусар Полевии Полк“, односно „Македонски коњанички маневарски полк“. Овој полк е создаден за војни надвор од руските територии. Со одлука на Сенатот, македонскиот полк добил наредба да се бори во Прусија, Полска и во Отоманската империја против Татарите, Черкезите, Козаците и други.

Организацијата и формирањето на Македонскиот полк беше слична на другите коњанички полкови, составен од 4.000 војници поделени во 20 чети со по околу 200 војници. Интересно е да се забележи дека на персоналниот список под колоната „државјанство“ се појавуваат зборовите „Македонец“ со името на секој поединец, чинот и датумот на пристигнување.

Меѓутоа, имаше една разлика помеѓу македонскиот и другите полкови. Македонскиот полк имаше свој печат, грб и знаме. Исто така, имајќи предвид дека повеќето членови на тој полк некогаш биле австриски офицери и војници, им било дозволено да го користат своето оригинално оружје и униформи што ги донеле со себе по напуштањето на Австрија. Сепак, ова постепено се промени и полкот се здоби со ново оружје, униформи и грбови. Грбот на Македонскиот полк во почетокот беше мало лавче без круна, позајмено од Стематографијата на Христифор Жефарович. Потоа во 1776 година македонскиот грб бил сменет и имал штит во француска форма. Основата била црвена со разни ориентални орнаменти, а амблемот бил татарски штит со две вкрстени копја со златни шипки. (Ванче Стојчев, „Воена историја на Македонија“, стр. 162)

На војниците и офицерите им беше дозволено да носат што сакаат, но на 10 мај 1763 година, руската врховна команда издаде генерална наредба до сите коњанички полкови да го

надградат своето оружје и облека. Секој војник и офицер бил должен да поседува мантија, долман, чизми, појас, торба, седло, сабја, карабина, пиштол итн. униформи. На Македонскиот полк му беа издадени жолти јакни и панталони, украсени со црна плетенка и црвена капа. На 24 декември 1776 година била издадена нова наредба со попрецизен опис на униформата. Според таа наредба, на Македонскиот полк му биле издадени жолти јакни и панталони со црвени рабови, украсени со црни плетенки. Македонскиот полк ја носеше оваа униформа додека не беше распуштена. Секој полк, исто така, имал свој багл и тапанар.

Како и сите добри работи на кои им доаѓа крајот, така и доселеничките колонии во Русија, кога руските власти решија да ги распуштат и да ги интегрираат во руското општество. Со декрет на царицата Катерина II, на 28 јуни 1783 година, имигрантските полкови биле распуштени и создадени нови. Полкот на кој припаѓале Македонците бил комбиниран со далматинскиот полк и именуван Александриски полк. И покрај промената на името, македонскиот народ, неофицијално се разбира, продолжи да го нарекува својот полк со старото име се додека тој целосно не се интегрираше и не почна да го губи македонскиот идентитет.

Македонскиот полк пред да биде интегриран се покажал со демонстрација на храброст и успех во битката за што добивал различни пофалби од царицата Елисавета Петровна, царицата Екатерина II и од руската врховна команда.

За време на нивното учество во руската војска голем број македонски офицери беа унапредени во чинови генерали. Највисокиот познат чин што им беше доделен на Македонците беше оној на генерал-мајор што гордо го добија Иван Хорват и Тодор Чорбе. Сепак, и покрај сите негови заслуги, Иван Хорват беше обвинет за тешка тврдоглавост и осуден на 20 години затвор во Сибир, каде што почина во 1780 година.

Дел 12 – Пресврт на 19 век и Негушкото востание

Откако многу македонски револуционери заминаа во Украина и Русија, трајно напуштајќи ги своите домови и земји, Османлиите донесоа исламизирани работници од јуруците, Албанци и други доселеници да ги населат празните области. За жал, кога османлиската централна моќ почна да еродира, некои османлиски феудалци почнаа отворено да работат против неа. Меѓу нив имало и Албанци кои биле населени во Македонија. Некои Албанци ги искористија слабите османлиски власти и се наметнаа како феудалци во одредени региони. Меѓу најозлогласените Албанци биле Али-паша од Јанина, Бушатлиите од Скадар, Хавли Паха од Скопје, Абдуразман-паша од Тетово, Исмаил Бег од Серес итн., сите кои го наметнале своето влијание врз Македонија по задушјувањето на Карпошовото востание.

Додека биле во служба на Отоманската империја, овие луѓе ги искористиле своите позиции и османлиската негрижа за да го зајакнат сопственото економско, воено и политичко влијание и сето тоа на сметка на населението со кое владееле.

Меѓутоа, со текот на времето, османлиската централна власт навистина имаше одреден успех во елиминирањето на некои од овие узурпатори на моќта, но не пред да направат голема штета. Угнетувајќи го населението до степен на економски колапс, тие успеаја да поттикнат голем број бунтови не само во Македонија туку и низ целиот Балкан.

За да се справат економски, некои луѓе во Македонија беа принудени да ги напуштат своите домови за да најдат вработување на друго место, додека други беа принудени да бараат политички решенија со приклучување кон хајдуците или војските на земјите кои се бореле против Отоманската империја.

На почетокот на 19 век, патувањето било ограничено на Отоманската империја, така што печалбарите работеле главно во Мала Азија, Епир и Србија за да наведат неколку места. Но, подоцна, бидејќи патните ограничувања беа укинати, Македонците патуваа дури до САД, Канада и Австралија. На нивните патувања луѓето дознаа за различните револуционерни движења како што се Француската и Американската револуција и го носеа таквото знаење дома со себе. Ова ново знаење имаше големо влијание врз македонскиот и другите балкански луѓе и ги натера да размислуваат за целосно ослободување.

Само сакам да напоменам во овој момент дека огромното мнозинство од оние кои размислуваа за идејата за ослободување немаа поим за поделба на Отоманската империја и формирање посебни држави. Идејата тогаш беше да ги фокусираат сите нивни напори да ги ослободат христијаните од нивните угнетувачи, слугите на Отоманската империја.

Друг фактор што влијаел врз балканските луѓе под османлиска доминација била индустриската револуција и продорот на Западот на Балканот. Западњациите не само што донесоа со себе материјални добра и технолошки иновации, туку донесоа и национализам, концепт нечуен на Балканот.

Како што споменавме претходно, поради политичката и економската ситуација во Македонија, многу Македонци се преселиле во Србија за да најдат работа. Во тоа време Белград беше најдоброто место за печалбарите да бараат вработување, но тука започна и првото востание во 1804 г. Некои дури се истакнаа како добри офицери и дипломати. Дознавајќи за приклучувањето на нивните сонародници во бунтот, повеќе македонски доброволци во групи заминаа од Македонија за да се приклучат на бунтот. Една таква група беше онаа на Велчо Жика од Маврово. Велчо и неговиот брат Кузман биле ветерани од Австриско-османлиската војна каде што Велчо го добил чинот капетан. Кога дознале дека избувнал бунт во Белград, организирале доброволци од Скопско, Охридско, Кичевско, Прилепско и Велешко и заедно со Петар Чардаклија ги водат овие луѓе во битка. Велчо, за жал, бил убиен во заседа во Делиград во 1807 година во истата тврдина што неговите луѓе

ја изградиле по нивното пристигнување од Македонија. Неговиот брат Кузман ја презеде командата и ги предводеше своите луѓе во многу битки.

Друг Македонец кој се истакнал во битката бил Јанко Попович од Охрид кој ја водел битката кај Мишар во 1806 година. Меѓу другите Македонци кои учествувале во Белградското востание и се истакнале во битката биле Коста Коларетс, воен началник на Смедерево, Георги Загла од Блаце заедно со неговите тројца браќа, Конда Бимбаши од Вевчани, Дели Ѓорѓиј-Чиплак, Хеќим Томе, Миќо Брко и Марко Крстиќ од Белица. Меѓу Македонците кои учествувале во Белградското востание и се истакнале на полето на дипломатијата биле Петар Ичко од Катраница кај Кајлари и Петар Чардаклија Шукјуровски од Леуново. Овде само сакам да додадам дека Петар Ичко бил образован Македонец кој служел како преведувач на Османлиите во странските мисии во Виена и Берлин. Покрај тоа што зборуваше македонски, тој зборуваше и турски, коине и голем број современи европски јазици меѓу кои секако беше и германскиот. Ичко, исто така, беше клучен во преговорите за мировен договор меѓу белградските востаници и отоманските претставници, нешто што ниту Австрија ниту Русија не можеа да го постигнат дури и со вооружени интервенции. Ниту Петар Чардаклија не застана во своите достигнувања. Водел српска делегација во Санкт Петербург во 1804 година каде побарал руска помош за заштита на востаниците.

Македонската интервенција не била ограничена само на Српското востание. Македонците учествувале и во Фанариотското востание, а подоцна и во Бугарското востание.

Спротивно на современите историски тврдења дека Фанариотското востание од 1821 година било грчко востание, тоа не било. Фанариотите биле образовани христијани кои припаѓале на сите етнички групи кои живееле во Отоманската империја. Единственото нешто што им било заедничко е дека биле образовани и зборувале на јазикот коине, јазикот на византиската црква. Поради одредени муслимански религиозни ограничувања (не им е дозволено да ракуваат со јавни пари, да патуваат надвор од муслиманските земји или да зборуваат

странски јазици), муслиманите не можеле да ги служат сите функции на Империјата, така што христијаните биле вработени да вршат банкарство, да преведуваат и да патуваат надвор од Отоманската земјиште. Со други зборови, христијанските фанариоти припаѓале на османлиската средна класа и имале пристап до надворешниот свет. Тие биле отомански трговци, капетани на бродови, морнари, банкари и преведувачи, што значело дека тие имале пристап до надворешниот свет и им било дозволено слободно да патуваат во и надвор од отоманскиот домен. Тие биле наречени Фанариоти бидејќи биле сместени во регионот Фанар во Истанбул.

По укинувањето на другите христијански цркви во кои била вклучена и Македонската православна црква, во Истанбул била основана Вселенската патријаршија од страна на султанот и на понудена понуда на фанариотите да управуваат. На фанариотите во некои региони, како што беше случајот во Романија, им беше доделена и одговорноста за собирање даноци за централната власт. Накратко, фанариотите беа задолжени за поголемиот дел од османлиската администрација и беа во добра позиција да организираат општо балканско востание.

Поттикнати од европските големи сили беше планирано општо востание, но не многу добро изведено. Биле разработени планови за кревање востанија во Србија, Бугарија, Тракија, Македонија и Мореја (денешен Пелопонез), а во 1818 година биле назначени лица, познати како апостоли, да организираат разни локални востанија. Првиот македонски апостол назначен да го организира востанието во Македонија бил Јован Фармакис. Непосредно пред почетокот на востанието, браќата Димитар и Павле биле испратени во Солун да го кренат востанието таму. Меѓу разните други Македонци кои учествувале во востанието бил и прилепчанецот Константин Чауш.

Во октомври 1820 година, водачите на востанието се состанаа во Измаил и развија план за започнување на востанието во Мореја проследено со фанариотски демонстрации во Истанбул. Во исто време Србите требаше истовремено да ги нападнат

Македонија и Бугарија и да започнат востанија во Бугарија, Тракија и Македонија, додека 6.000 коњаници од Русија требаше да ги нападнат Османлиите во Романија.

Како што може да се види од распоредените стратегии, организаторите на овој бунт имале единствен мотив, да ги ослободат сите христијани од угнетувачките слуги на Отоманската империја, уште еднаш докажувајќи дека немале намера да ја поделат Отоманската држава и да создадат помали земји како беше случај подоцна. Дополнителен доказ за ова е откриен во член 5 од договорот потпишан од различните фракции за време на состанокот одржан помеѓу Владимиреску, Олимпиос и Фармакис, кој меѓу другото ги обврза сите учесници да работат заедно за заедничка цел.

Меѓу многуте Македонци кои учествувале во овој бунт биле таткото и вујкото на Марко Чепенков.

Општото востание кое требаше да се случи на март 1821 година беше краткотрајно и неуспешно. Романските селани од кои се очекуваше да ги нападнат Османлиите, наместо тоа, ги нападнаа Фанариотите, ослободувајќи го нивниот гнев врз оние што ги сметаа за нивни вистински угнетувачи. Фанариотите во Истанбул не успеаја да го одржат својот крај бидејќи и тие не гледаа никаква цел во бунтот. Повеќето веќе имаа профитабилни позиции во османлиската администрација и не гледаа предност во вклучувањето. За жал, бидејќи било откриено дека патријархот Григориј V го благословил востанието, Османлиите го обесиле на вратата на Патријаршијата каде што останал цели три дена.

Востанието во Мореја не се разликувало, освен што сиромашните го користеле како можност да ги ограбат богатите. Мореја била толку сиромашна што Османлиите практично ја напуштиле. Безбедносните сили беа ретки и лесно беа совладани. За жал, во бесот на грабежите, бунтовниците (клефтите) ги масакрираа сите османлиски безбедносни сили и кога востанието не успеа на друго место, тие се исплашија за своите животи. Очекувајќи одмазда од османлиската војска, тие

продолжија да се борат и не се предадоа мирно.

Кога Големите сили и остатокот од Балканот видоа дека Морејците одбија да се откажат од борбата и тие се вклучија.

Започнаа неколку нови востанија, но беа брутално задушени. Едниот започнал во Солун и набрзо се проширил на полуостровот Касандра и Халкидика, но брзо бил уништен од Лобуд Паша и неговите Арнаути кои во декември 1821 година се одмаздиле на свештениците на Света Гора.

Негушкото востание се разгоре на 3 март 1822 година и го зафати градот и околниот регион Негуш. На чело со Зафираки, Анастас Караташо, Ангел Гачо и Дијаманди востанието започнало со нападот и уништувањето на османлискиот гарнизон во Негуш. Околу 1.800 востаници потоа тргнале во офанзива да го заземат Бер, но бидејќи не успеале се повлекле во манастирот Света Богородица во Добра каде им се придружиле Зафираки и Гачо со уште 500 бунтовници.

Османлиската војска брзо одговорила со три контра напади, секој успешно одбиен. Кога селаните во околината се увериле дека бунтовниците можат да се одржат, почнале да се приклучуваат на бунтот. Македонските селани од Добра, Катраница, Граматиково, Лозица и Држилово се приклучија и се бореа заедно со востаниците. Востанието брзо се проширило во Костурско и Воденско.

Како што бунтот се раширил по должината на реката Бистрица, се приклучиле и други локални етнички групи кои биле од значителна помош за востанието. Бидејќи беше потребна поголема помош, водачите упатија апел до Мореанските револуционери да испратат бунтовници, но никој не беше примен.

Според информациите добиени од британскиот конзулат, повеќе од 2.000 бунтовници се вклучиле во борбата со планови да го заземат Солун. Меѓутоа, бидејќи не била понудена помош од Мореанците, бунтовниците презеле акција против околните отомански чифлици запалени 134.

Негушкото востание ги загрижило османлиските власти бидејќи имало потенцијал да се разгори низ цела Македонија, па османлиската централна власт му наредила на Лобут-паша, валијата на Солун, да преземе итни мерки за да го потисне.

На 24 март 1822 година Лобуд Паша го испратил Хаџи Мехмед Ага во Негуш, а на 27 март го следел со уште 12.000 османлиски војници и баши-базуци.

Преплавени од големата османлиска сила, опколените востаници галантно се бореле и не се предале цел месец.

Не можејќи да ја пробијат тврдината, Османлиите употребиле 14 тешки топови и до крајот на април 1822 година ги намалиле бариерите на урнатините и бројот на востаници од пет илјади на неколку стотици.

По повторното окупирање на Негуш, Османлиите се одмаздиле и убија две илјади жени, деца и стари лица. Го ограбиле градот и го запалиле заедно со некои околни села. Оние кои беа заробени живи беа продадени во ропство. Богатите Македонци кои имаа пријатели и роднини подготвени да платат за нив можеа да си ја откупат слободата. Жените најмногу страдале, повеќето од нив биле силувани пред да бидат продадени во ропство.

По задушувачето на востанието, сите преостанати селани биле преместени во Сереско. Оние кои избегале побегнале во Австрија, Романија и Србија.

Ова востание беше повик за будење за Османлиите кои веднаш започнаа опсежна програма за собирање на целото оружје од христијанското население низ цела Македонија. Патувањето без дозвола станало нелегално и оние кои сакале да патуваат морале да добијат патни документи.

Востаниците кои избегале се прегрупирале во помали групи и ја продолжиле својата борба. Некои им се придружија на Мореанците. Меѓу водачите кои избегале биле Караташо,

Ангел Гачо, Зафираки и други. За жал, најстариот син на Зафираки и Караташо беа убиени додека беа на пат да им се придружат на Мореанците. Гачо и неговата единица, составена само од Македонци, стигнале до Мореја и се докажале водејќи над петнаесет битки против супериорните османлиски сили.

Повеќе Македонци кои учествувале во Негушкото востание подоцна им се придружиле на Морејците и таму ја продолжиле својата борба за слобода. И други Македонци кои се вклучиле во општото востание во Романија заминале и им се придружиле на Мореанците. Во Мореското востание учествувале и многу Македонци кои служеле како ковачи и стабилни работници во османлиската војска.

Плашејќи се од создавање на голема христијанска држава што ќе ја замени Отоманската империја, рускиот цар беше првиот што реагираше на сеопфатниот општ бунт на Балканот. Ова очигледно не беше во интерес на Русија, па царот им нареди на коњаниците да се откажат пред да заминат од Русија во Романија или Русија ќе застане на страната на Османлиите. Набргу потоа стана очигледно дека Австрија, исто така, не сака ниту една голема држава да ја замени Отоманската империја на Балканот.

Одбивајќи да згасне, бунтот Мореа со текот на времето дегенерира во една деценија Граѓанска војна.

Во тоа време, западните големи сили ја смислија идејата за формирање грчка држава и нејзино моделирање според древните градски држави кои некогаш живееле на тие земји. Различни Фанариоти беа поканети во Лондон Англија и убедливо ја поучија идејата дека тие се потомци на културата што постоела две илјади и петстотини години пред тоа на самото место на кое се случувало Мореанската буна. Тие беа убедени да престанат да размислуваат за ослободување на христијаните на целиот Балкан и да се концентрираат на создавање нова држава по примерот на Градските држави од пред два и пол милениуми.

Како што продолжи бунтот на Мореа, се повеќе и повеќе аутсајдери се приклучија во поларизирањето на борбата во граѓанска војна, при што едната страна сакаше да ги ослободи сите христијани, а другата сакаше да формира грчка држава. Страната што ја водеа како Клефт Колокотронис се бореше за ослободен христијански свет, но за жал на крајот неговата страна загуби и тој и другите како него завршија гнили во грчките затвори. Самиот Колокотронис, најголемиот грчки херој на Мореското востание, умре во грчки затвор како предавник.

Очигледно, фанариотите кои ја поддржаа идејата за создавање грчка држава, со помош на големите сили, ја добија војната по поморската битка во заливот Наварино каде руската, француската и британската морнарица ја потопија отоманската морнарица, засилувањата и сите, со што завршија. четиривековно задушување на регионот од страна на Османлиите.

Од многуте Македонци кои се бореле во Морејската борба, некои се истакнале и биле унапредени на високи позиции. Еден таков беше Македонецот Марко Бочваро од Воденско. Причината поради која решив да го спомнам Марко Бочваро, или како што Грците сакаат да го нарекуваат Маркос Боцарис, е затоа што кога бев ученик во државно училиште во моето село во грчка окупирана Македонија, имаше голем портрет од него и други револуционери од Морејот. борба висеше внатре во мојата училишница. Како мали деца од нас бараа да ги повикаме имињата на овие револуционери и да пееме грчки херојски песни. Тогаш не знаев дека јас и Марко Бочфаро сме Македонци.

Марко Бочваро се борел против Али-паша од Јанина и веќе бил искусен борец кога се приклучил на Мореското востание. Бочваро бил еден од првите Македонци што се приклучил на Мореанската буна и се покажал како добар водач, заслужувајќи го назначувањето за командант на целата востаничка сила. За жал и тогаш Македонците беа презрени, особено оние на високи позиции, а оние под негова команда отворено го покажаа своето незадоволство. И покрај сето она што Бочваро

се борел против Османлиите и го бранел Мосолонгион, тогашниот главен град на востаниците. Подоцна на 8 август 1923 година тој заедно со 350 македонски борци го нападна упориштето на Османлиите каде што беше застрелан и убиен. Неговите пријатели го погребаа во црквата Мосолонгион на 10 август.

Бочваро, како што ни кажуваат историчарите, бил голем мислител кој зборувал малку и заповедал голем авторитет со најголема скромност. Беше цврст, но фер и благ, сериозен, но умерен. Во битката тој беше моќен и нескротлив како лав. И покрај тоа што се изложил на опасност и бил мразен од неговите противници, тој никогаш не учествувал во одмазда, ниту им дозволувал на своите борци да вршат насилство. Беше почитуван од неговите војници, што ги поттикна писателите и поетите да пишуваат за него и да го овековечат неговото име. Дури и Жил Верн и Лорд Бајрон пишуваа за него. Лорд Бајрон дури и го оплакуваше по неговата смрт и кога и самиот беше смртно ранет, Лорд Бајрон побара да биде погребан во истата црква во Мосолонгион.

Како што беше споменато претходно, по задушвањето на Негушкото востание, многу од преживеаните се прегрупираа и создадоа нови хаидук чети кои жестоко водеа многу битки против османлиските сили и единиците Баши-Бузук (муслимански цивилни вооружени единици).

Се проценува дека во борбата во Мореја се вклучиле 2.000 македонски борци во која биле четите на Џими Караташо, Ангел Гачо, Хаџи Христо, Анастас од Малешевијата, Кочо Јован од Тиквешкијата и други. Ангел Гачо од Воден бил еден од поистакнатите борци од Негушкото востание кој во 1823 година бил унапреден во генерал од тогашната привремена влада во Мореја.

На 16 септември 1824 година Гачо напиша писмо до Привремената влада во Навплион, во кое вели: „По задушвањето на Негушкото востание, моето семејство беше заробено. Заминав со 320 војници на југ. Учествував активно во многу битки. Во битката кај Плака ги загубив брат ми и другите

братучеди, но подоцна со 120 војници учествувајќи во поразот на Османлиите кај Дервени на Пелопонез. Потоа продолжив со борбените акции во Јужна Грција и заедно со моите војници учествувајќи во битките на Дади, Трикери и Скиатос“. (Ванче Стојчев. „Воена историја на Македонија“. Воена академија. Скопје, 2004. Страна 171)

Според историчарот Ванче Стојчев, сопругата и петте ќерки на Гачо биле заробени во Негуш и заклани. Во Моренското востание учествувале и неговите синови Никола и Мичо. Мичо беше унапреден во генерал за неговиот придонес во ослободувањето на Мореја.

Хаџи Христо потекнувал од бунтовно македонско семејство каде и татко му и брат му учествувале во Српското востание и двајцата биле убиени. Христо побегнал во Босна, потоа во Египет каде му се придружил на Мехмед Али-паша и подоцна во Сирија каде што служел под Хуршид-паша. Кога Христо бил испратен во Мореја да се бори против востаниците, тој ја сменил страната и заедно со 200 Македонци се бореле на страната на Морејците. Учествувал во многу битки како коњаник против посилниот непријател и на 23 мај 1824 година бил унапреден во чин генерал. Потоа во 1834 година бил награден со медал за неговиот придонес во ослободувањето на Мореја.

Анастас од Малешевија се вклучил во борбите на почетокот на востанието под команда на Хаџи Христо и предводел 1.000 војници.

Во Мореското востание учествувал и Кочо Јован од Тиквешката која со Хаџи Христо бил одговорен за создавањето на востаничката коњаница. Тој лично со свои пари им купил на востаниците 16 коњи и ги подарил на каузата.

По речиси една деценија откако се запали, бунтот Мореа одби да згасне, што ги натера дипломатите на Големите сили да интервенираат, но безуспешно, сè додека отоманската флота не беше потоната во Наварино на 8 октомври 1827 година. После тоа на 14 септември 1829 година Османлиите биле принудени

да го прифатат Лондонскиот договор од 24 јуни 1827 година, предложен претходно и да ја признаат новосоздадената грчка држава.

Дел 13 – Разловското востание

Откако ги принудиле Османлиите да го прифатат Лондонскиот договор од 24 јуни 1827 година, на 14 септември 1829 година, новосоздадената грчка држава била призната од Османлиите, со што се родило Кралството Грција. Кога заврши војната во Мореја, неколку децении владееше релативен мир на долниот дел на Балканот, но тоа не значеше дека луѓето се задоволни со нивната ситуација. Со создавањето на грчката држава насекаде се засади семе на незадоволство кое ќе никне во иднина предизвикувајќи повеќе револти и повици за слобода.

Првото семе на незадоволство требало да никне кога Стојан Веленков почнал да организира востание во Македонија во 1867 година како одговор на востанието на Крит во 1866 година. Востанието било поттикнато со протерувањето на османлискиот функционер во Дебар. Откако беа протерани, дебарчани не сакаа да го пуштат службеникот или да прифатат нов. За да ја смират ситуацијата, Османлиите ја преместиле дебарската канцеларија во Охрид.

Дебарските немири му дадоа можност на Веленков да започне да организира голем бунт. Веленков бил во контакт со српскиот и рускиот конзул во Битола и двајцата му дале зелено светло да почне да подготвува широко востание во Македонија и Албанија. Веленков, Македонец роден во Крушево, во тоа време живеел во Битола и работел за османлиската администрација како архитект; тој беше совршен за работата за организирање и водење на масовно востание.

Во април 1867 година, Стојан Веленков, заедно со неговиот брат и пријател, започнал патување од Цариград до Дебар преку Солун, Меглен, Битола, Крушево и Кичево, агитирајќи ги мештаните и поттикнувајќи ги да се приклучат на востанието. Меѓу регрутираните бунтовници Веленков биле Албанците Сали Марко, Хасан Кока и Сул Кулеша.

Кога Веленков се вратил од турнејата, тој повторно се сретнал со рускиот и српскиот конзул и известил дека луѓето во Мориово, Порече, Копачка, Река, Кичево, Битола, Прилеп, Охрид и поголемиот дел од Албанија биле подготвени да се приклучат на масовен бунт, но немаат потребното оружје и муниција. Во Србија имало и македонски доселеници како Сарџо Дуков од Лазарополе, Петар Туле од Охрид, Димитрија од Горна Белица, Диме Кусев од Прилеп и други водачи кои исто така биле подготвени да учествуваат во масовното востание, но и ним им недостигало оружје.

По добивањето на веста од Веленков, српскиот конзул ветил дека Србија е подготвена да ги вооружи бунтовниците. На Веленков сега му останала единствената задача да го прими и раздаде оружјето и да се подготви за востанието.

За жал, кога востанието на Крит не успеа и Османлиите ги смириле Србите со попуштање на нивните барања за евакуација на османлиските гарнизони од српските градови, српската влада се повлече од планот за снабдување со оружје на македонските бунтовници. Ова резултирало со одложување на востанието и со згаснувањето на бунтот во Дебар, масовното востание никогаш не се реализирало.

Како што Отоманската империја продолжи да слабее во текот на четвртиот квартал на 19 век, вооружените конфликти продолжија да ескалираа особено по 1875 до 1880 година, период познат како Источна криза.

Иако револуционерните активности никогаш не престанале во Македонија, следното македонско организирано и предводено востание било Разловското востание. Организирањето на Разловското востание траело околу една година и започнало во Солун и продолжило во Разловци по Херцеговското востание. Главен политички, економски и логистички организатор на ова востание бил Димитар Поп Георгиев Беровски. Беровски (1840-1907), Македонец со воено образование и искуство, бил ветеран на белградското востание и прв размислувал да го поврзе македонскиот бунт со сеопфатен балкански бунт. Беровски трпеливо чекаше во Солун додека ги набљудуваше

активностите во Херцеговина. Тогаш кога започна Херцеговското востание, Беровски започна воени подготовки во Македонија. Неговата цел била да започне бунт на две места. Првиот требаше да започне во Солун со цел да се вклучи и да се подели османлиската војска за Херцеговското востание да има поголеми шанси да успее. Второто востание требало да започне во селото Разловци кое се граничи со селата Малешево, Пијанец и Кочани во подножјето на планината Голак. За организирање на второто востание бил поставен поп Стојан Разловски, локалниот свештеник.

Организирањето на Разловското востание започнало со формирање на таен круг на луѓе познат како Таен револуционерен круг на Разловци. Во овој круг членувале свештеникот Стојан Разловски, Нако Поп Атанасов, Стоил Поп Анастасов, Цоне Спасов и Костадин Спасов сите од селото Разловци како и Хаџи Атанас од село Лаки, Стефан Стојанов од Винаца и други.

Тајниот револуционерен круг на Разловци одржа три конференции за да ги планира своите цели. Првиот беше одржан во почетокот на 1876 година во Калаџерцево каде што свештеникот Стојан го изнесе својот план за набавка и дистрибуција на оружје. Втората конференција со која претседавал самиот Беровски се одржала во мај 1876 година повторно во Калаџерцево каде што комитетот го изложил својот план за ангажман. Меѓу другото било одлучено востанието, откако ќе се подготви, да започне во селото Разловци. Беровски бил избран за водач на востанието и добил прва мисија да го нападне османлискиот гарнизон во Церево Село или како што е денес познато Делчево и да го набави неговото оружје. Оттаму востанието требало да се прошири на Пијанец, Малешевијата, Пехчево, Берово и Владимирово. Одлучено е и пред почетокот на востанието Беровски да направи обиколка и да организира истовремено востанија во Радовичко, Струмица, Петричко, Мелничко, Кочанско, Винаца и Штипско.

Идејата овде беше да се започне целосно македонско масовно востание и додека османлиските сили беа поделени, да се искористи можноста да се ослободи цела Македонија.

Најголемата пречка, дури и во ова востание, за жал беше набавката на доволно оружје, муниција, облека, медицинска опрема и храна за да се одржи долготрајно востание. Надворешната помош беше ретка, па беше одлучено дел од парите да бидат од локални извори. Прв волонтираше за помош беше самиот Димитар Беровски кој го овласти својот свекор, поп Стојан Разловски, да го продаде неговиот имот во Берово во кој се наоѓа неговата кука, земја, добиток и слично, да го претвори во готовина и да му го испрати во Солун каде што можел да го искористи за набавка на оружје и муниција. И други донираа пари за каузата на сличен начин и откако беа купени залихите тие беа складирани во тајни магацини во предградијата на Солун. Оттаму залихите ги носеле коњи и мазги во мали количини и ги пренесувале во тајни скривалишта во Круша, Белешница, Плачковица и Малешевските Планини.

Покрај набавката на оружје, муниција и други залихи, важно беше и револуционерното движење да има свои симболи и знаме. Задача за изработка на знамето добија наставничките Недела Петкова и Станислава Караиванова. Жените користеле огнено-црвена платнена позадина на која извезеле жолто-златен некрунисан лав, зборовите „Македонија“ и „Бунтовник за ослободување“. Некоје време подоцна зборовите „На 8 мај 1876 година“ беа додадени за да го симболизираат датумот на започнување на востанието.

Како што е наведено на знамето, востанието било планирано за 8 мај 1876 година, веднаш по Ѓургиевден, така што на 7 мај, ден пред востанието, Тајниот револуционерен круг на Разловци го одржал својот трет конгрес, повторно во Калаџерцево, на кој се расправало за конечниот планирајте пред да го ставите во акција. За жал, конгресот бил нарушен со доаѓањето на отоманскиот даночник. И покрај тоа што даноците веќе беа доброволно платени на почетокот на таа година, за да се избегне посетата на даночникот, даночникот сепак се појави ненајавено и ги повика сите селани да се соберат под закана

дека ако не го направат тоа ќе го запали нивното село. На сите им беше очигледно дека нешто не е во ред. Османлиите сигурно дознале за нивните планови, но било предоцна да направат било што. Пиштолите и муницијата биле складирани и скриени далеку од селото, па жителите на Разловци решиле да се соберат по наредба. Луѓето кои не припаѓале на Разловци веднаш биле уапсени и одведени во затвор. Меѓу уапсените се и браќата Нако и Стоило од Истевник, роднини на свештеникот Сојан Разловки. Но, кога Османлиите, не задоволни со самото апсење на посетителите, се вратиле за да ги фатат најубавите девојки во селото со намера да ги направат турски невесты, селаните многу се налутиле и го започнале востанието токму таму. Не можејќи да ја контролираат гневната толпа, Османлиите се сокриле внатре. Како што веста за немирот се прошири во соседните села, повеќе луѓе вооружени со секири и вили се придружија на толпата. Искористувајќи ја експлозивната ситуација, Беровски повикал веднаш да започне востанието почнувајќи со иселувањето на Османлиите од Разловци. Триесет нови востаници им се придружија на бунтовниците на Беровски. Чета од 20 востаници била испратена во Разловци. Шестмина востаници го опколиле амот во кој се криеле Османлиите. Друга мала група отиде да ги пресретне Османлиите кои штотуку го напуштија селото со затворениците. Востаниците стигнаа до Османлиите и успеаја да ослободат десет луѓе. За жал Нако Поп Атанасов, ненамерно настрадал од заскитан куршум. Тој е првата жртва на Разловското востание.

Немајќи време да се вооружат, повеќето села упаднаа во гостилницата каде што се криеја Османлиите и со стапови, секири, вили и ножеви и побараа од Османлиите да се предадат. Ненавикнати на ваквото однесување на Македонците, Османлиите одбиле да излезат и со тоа ги поттикнале селаните да го запалат амот. Како што растеше пожарот, силен дожд почна да врне давајќи им на Османлиите покритие и шанса да се преселат во други згради. За да бидат сигурни дека нема да има каде да се кријат, се повеќе луѓе почнаа да ги палат своите куќи. Многу Османлии беа запалени живи додека зградите беа запалени, оние што се обидоа да избегаат, вклучувајќи го и

даночникот озлогласениот Сапил Алиман, беа прегазени од толпата и убиени. Само двајца Османлии избегале.

Со протерувањето на Османлиите од Разловци, селото било ослободено и почетокот на востанието се смета за успешен. Жестината и ентузијазмот создадени од овој инцидент поттикнаа повеќе луѓе да се приклучат на бунтот и му дадоа поттик што требаше да се прошири нанадвор. Додека Беровски ја земал својата Чета и заминал за Малешевијата, група востаници останала во Разловци да го брани селото од одмазда, особено од башибузуците (вооружено муслиманско цивилно население).

На пат кон Малешевијата, Беровски и Смилевски беа пречекани со овации од селаните особено при откривањето на новото знаме. Мажите ги фрлија капите во воздух, а толпата ечеше во патриотски песни. Тоа беше славен момент, момент за паметење, момент на слобода и слобода. Вестите за востанието се рашириле надалеку и од секаде доаѓале охрабрувања за борба.

Исполнети со ентузијазам, востаниците тргнаа во потера по окупаторите повикувајќи ги да се предадат, но како и обично тие одбија и избувнаа огнени борби. Кога востаниците пристигнале во Пехчево ги повикале Осман Кодон и Дервиш Алија да се предадат, но нивното одбивање ги натерало востаниците да ја запалат куќата во која се криеле. Бучавата од истрелите од пушката и пламенот на запалената куќа, за жал, го привлече вниманието на минувачката османлиска единица во близина која дошла да изврши истрага. На чело со Исмаил, Османлиите отвориле оган врз востаниците и започнала битка која траела пет часа. Загинаа неколку отомански војници, а четворица Македонци беа повредени, од кои еден Димитар Беровски. Кога виделе како нивниот водач паѓа, бунтовниците биле деморализирани, губејќи го својот ентузијазам да се борат понатаму. За среќа Беровски беше лесно ранет по главата и не му требаше хоспитализација, но времето изгубено во конфузијата му даде предност на непријателот. Изгубеното време во тепачката и поради раните предизвикало Беровски да го пропушти рокот за средба со 300 востаници кои го чекале да

пристигне во Малешевијата. Па со оглед на новонастанатата ситуација Беровски реши да се врати во Разловци. Но, истата вечер кога Четата пристигнала во Калаџерцево, Беровски дозна дека разловците претходниот ден го евакуирале нивното село. Евакуирано е и селото Митрашинци. Од она што Беровски можеше да го собере, кога неговиот Чета го напушти Разловци и отиде во Митрашинци попладнето на 9 мај 1876 година, се собраа башибузуците од селата од областа Пијанец и го нападнаа селото со што имаа. Селаните и бунтовниците оставени зад себе возвратија, но можеа да пружат мал отпор против добро вооружената супериорна сила на Башибузук. Во таа битка загинале тројца башибузуци и дванаесет Македонци од Разлоци. На селото му биле ограбени материјалните добра и добитокот, а црквата и неколку куќи биле изгорени до темел, една од опожарените куќи била на свештеникот Стојан Разловски. По заминувањето на башибузуците, жителите на Разловци се вратиле и се забарикадирале во селото.

Со оглед на новонастанатата ситуација, Беровски се откажа од првичниот план да оди во Малешевијата да се сретне со 300-те востаници и наместо тоа замина за Кочани. Четири дена чекајќи да дојде Беровски, 300-те востаници во Малешевијата се растуриле и си заминале дома.

Во отсуство на македонските востаници во Разловци, Османлиите ја искористија ситуацијата и доведоа двајца нови свештеници, Ѓорѓиј Миленков и Атанас Стоилов, да се обидат да ги убедат селаните да го предадат оружјето и да се покајат за своите постапки за да им се прости. Османлиите. Откако го дознал тоа, поп Стојан го убедил народот дека поповите не се ништо друго туку предавници, па ги исфрлил од селото.

Беровски и неговите востаници во меѓувреме го продолжиле својот пат кон Кочани и на 23 мај 1876 година стигнале на Плачковица. Таму им се придружиле уште 40 востаници од селото Лаки предводени од Цоне Дончев. Но, без да знаат Беровски и Дончев, непријателска група од околу 60 башибузуци се упатила кон селото Лаки и Разловци за да ги ограби. Башибузуците влегоа во селата пред Беровски и Дончев да ги одведат, но со силите на здружените чети успеаја да ги

извлекат и избркаат. Со оглед на моменталната ситуација, лидерите решија да се разделат. Дончев требало да остане и да ги чува селата, додека Беровски и неговата Чета требало да одат во селото Радовиш за да продолжат со регрутирањето востаници и да земат оружје и муниција од блиското скриено складиште во Смиљанци. За жал, пред да пристигне Беровски во селото Смиљанци добил вест дека е окупирано од османлиските сили. Се чини дека Османлиите биле свесни за постоењето на складиштето за оружје и муниција, но не можеле да го најдат. Теренски работник бил сведок на сомнителни активности и ги пријавил кај османлиските власти во Радовиш. Тогаш била испратена голема отоманска сила која влегла во селото заканувајќи се дека ќе ги казни жестоко селаните доколку не го откријат скриеното оружје. Но, пред Османлиите да успеат да извлекат каква било информација, Беровски и неговата Чета пристигнале и ги принудиле Османлиите да заземат одбранбени позиции. Беровски ги повикал луѓето во селото да застанат и да се борат со него, но плашејќи се од османлиските репресалии тие одбиле. Не можејќи да ги извлекат Османлиите, востаниците немале друг избор освен да се повлечат.

Можеби жителите на Смиљанци биле мудри во изборот да не се приклучат на борбата бидејќи како што се одвивале настаните во нивното село, Османлиите собирале масивни сили за да го потиснат бунтот. Со сите немири на рабовите на нивната империја, Османлиите не можеле да си дозволат да имаат востание толку блиску до нивниот главен град, особено за време на источните кризи.

Еден начин да се изгасне бунтот беше да се изгладне без храна и нови регрути. На 28 мај 1876 година, османлиските власти одлучија да ги зајакнат своите воени постројки во бунтовничките села со додавање на повеќе војници. Петстотини османлиски војници беа додадени во Струмичко и Радовишко, 1.000 во Мелник и Петрич и 1.000 во Горна Џумаја. И многу башибузуци им се придружиле на османлиските војници и биле пуштени да ги ограбуваат селата и да го тероризираат цивилното население. Додека селата беа опколени за да ги задржат бунтовниците надвор, главната цел на оваа османлиска

офанзива беше да се уништи Беровски и неговата Чета. Еден начин да се направи тоа беше да се нападне истото село каде што живееја семејствата на бунтовниците. Разловци повторно бил нападнаат, по втор пат за помалку од еден месец, и доживеал дополнително грабеж, мачење и смрт. И другите села ги нападнавме и сите поврзани со востанието беа уапсени и ставени во синџири. Педесет и седум лица од Малешевијата, седуммина од Струмица, осумнаесет од Кочани и единаесет од Радовиш беа заробени и измачувани. Некои беа ослободени, а останатите беа испратени во различни затвори во Пехчево, Струмица, Кустендил, Серес, Солун, Скопје и Софија на издржување на петнаесетгодишните затворски казни. Отруен е Цоне Дончев, лидер на Лаки Чета.

Додека цивилното население ги плаќало гревовите на востаниците, Димитар Беровски со триесетина негови најверни борци успеал да го избегне заробувањето борејќи се од опкружувањето и бегајќи низ планините во селото Сажденик каде тој и востаниците ја поминале зимата. . Свештеникот Сојан Разловски, стар и премногу уморен за да трча, бил оставен во Рилскиот манастир, но за жал бил забележан од непријателските шпиони кои го навеле да го убијат.

Беровски и неговата Чета останаа активни и продолжија да бидат активни по приклучувањето на Четата на Ило Малешевски во 1877 година.

Иако беше организирано да биде дел од општо востание против османлиската репресија, Разловското востание беше строго македонска работа со цел ослободување на Македонија и македонскиот народ. Знамето беше убав допир кој не само што ја истакна уникатноста во македонската борба туку ја поврза модерна Македонија со античка Македонија по нејзиното име и со симболичниот антички македонски лав.

Дел 14 - Кумановско- кривопаланечкото, пијанечкото и кршненското востание

И покрај тоа што не успеа да ги исполни своите непосредни цели, Разловското востание во мај 1876 година послужи како поттик за промовирање на идејата за пошироко востание против Османлиите. Ваквиот поим не беше поддржан само од угнетените луѓе во Отоманската империја, туку и од аутсајдери низ цела Европа.

Со текот на времето, македонските револуционери почнаа да учествуваат се повеќе и повеќе во востанија на другите народи и во конфликти против Отоманската империја, вклучувајќи ги Српско-Отоманската војна од 1876 година и Руско-османлиската војна од 1877-1878 година. Сето тоа со надеж дека еден ден оние кои добиле помош ќе ја вратат кога ќе дојде време.

Првите Македонци кои се вклучиле во Српско-османлиската војна биле македонските доселеници кои поради отоманското угнетување дома се преселиле во Србија. По почетокот на војната (30.06.1876 г.) се приклучија повеќе Македонци, меѓу кои и Иљо Малешевски, Ристо Македонски, Петар Николов Мишајков, Коста Шуменков, С. Бацов и други заедно со нивните чети (револуционерни чети). Се проценува дека околу 600 македонски доброволци се вклучиле во Српската војна против Османлиите во 1876 година, меѓу кои многумина биле истакнати во битките. Најпознати меѓу истакнатите беа Иљо Малешевски, Ѓорѓи Пулевски, Григор Огненов, Ѓорѓи Андонов и Димитар Трифунов.

Овој круг од Српско-османлиската војна заврши со примирје во декември 1876 година, но не заврши добро.

И покрај големите загуби, Македонците се бореа храбро и жестоко следејќи ја долгата македонска борбена традиција. Кога војната заврши, повеќето преживеани од војната беа транспортирани во Русија каде што беа регрутирани во руската армија.

Како што односите меѓу Русија и Османлиите почнаа да се влошуваат, повеќе Македонци почнаа да се приклучуваат на руската армија, вклучувајќи и Македонци кои емигрирале во Русија од други војни. Формиран е руско-македонски баталјон под команда на рускиот мајор Шинковски со македонски офицери назначени да извршуваат раководни задачи. Баталјонот, освен што се вееше со руско знаме, вееше и македонско знаме и сите негови доброволци беа признати како Македонци. Овој и други баталјони на кои им се приклучиле многу Македонци учествувале во Руско-османлиската војна од 1877 до 1878 година.

За жал, во почетокот на 1877 година избувнала друга војна меѓу Србија и Османлиите, која траела до зимата 1878 година. Нешто штом започна оваа војна кога пристигнаа нови македонски доброволци од Македонија. Меѓу нив беа Јаким Челопечки, Никола Алгуњски и Богдан Ристич. За жал, поради интригите меѓу Русија и Австро-Унгарија, оваа војна заврши со пораз на Србија.

И покрај поразот, Македонците во српската војска се бореле храбро и извојувале многу битки. Меѓу најистакнатите македонски водачи кои се бореле во оваа војна биле Коста Шуменков, Јаким Челопечки, Никола Димитриев и Богдан Ристиќ. До 19 јануари, 1878 единици на српската војска навлегле во Македонија дури на југ до северните граници на Куманово и Крива Паланка. Во поглед на пристигнатата српска војска, Османлиите ги повлекле своите сили во Куманово. Тие, исто така, го евакуираа муслиманското цивилно население и неговото вооружено крило Башибазуците. При нивното повлекување башибазуците направија пустош по македонските села; ограбување и убивање луѓе. Откако беа повторно нападнати и со оглед на претстојното пристигнување на српската војска, селаните почнаа да возвраќаат. Набргу ги

пречекале македонските борци доброволци во српската војска. Соединетите мештани и новодојдените ги здружија силите, избраа нови водачи и започнаа ново востание наречено „Кумановско-кривопаланечко востание“. Водачите кои беа избрани да го предводат ова востание беа Јаким Челопечки, Никола Алгуњски и Богдан Ристич кои заедно со 500 добро вооружени борци се организираа за востание на Германската и Кожјачката планина. Кога востаниците биле подготвени за борба, се симнале во долината покрај реката Пчиња која се приближувала кон Куманово. Кога востаниците се приближуваа до селата во регионот, локалното население беа пречекани со голем ентузијазам. И овде во востанието се приклучија повеќе Македонци, меѓу кои и Димитрија Поп Паунов и Велјан Цветков. За кратко време, бунтовничката сила се зголеми на повеќе од илјада. За жал, како и обично, повеќето мажи кои се приклучија на бунтовниците беа без оружје или муниција и целата светска обука не можеше да им помогне ако немаа оружје за борба. Од таа причина беше испратена делегација во српската команда во Врање да разговара за прашањето за оружјето и од она што го знаеме од алтернативни извори, Србите им дале на Македонците 3.000 пушки со уште 2.000 за подоцна да бидат доставени во манастирот Прохор Пчински. Добро вооружените македонски сили набрзо се зголемија на 4.000 востаници кои галантно се бореа и ослободија голема македонска територија јужно од српската граница. За жал, со потпишувањето на Санстефанскиот договор од страна на Русија и Османлиите, сите востанија престанаа. Потоа, по Берлинскиот конгрес, сите македонски територии беа вратени на Османлиите.

Не сакајќи да употребуваат насилство, имајќи предвид дека западните сили сакале да им оддадат чест на Османлиите враќајќи им ја Македонија, на востаниците им била понудена целосна амнестија во замена за нивното оружје. Османлиска делегација пристигнала во Забел на 12 април 1878 година за да преговара за разоружувањето, но востаниците одбиле да се разоружаат. Бесни, Османлиите испратиле голема башибазучка сила да ги нападне, но не успеале да ги уништат. Сфаќајќи дека западните сили сега се на нивна страна, Османлиите собрале поголема сила и во мај 1878 година ги нападнале востаниците.

Следеа големи битки и голем дел од бунтовничката сила беше уништена. Некои од потврдоглавите села, сепак, одбија да се предадат и останаа активни и жестоко се бореа, но до септември истата година и тоа востание заврши неуспешно.

Што се однесува до Македонците кои се приклучија на руската армија, тие исто така се вклучија во конфликтот бидејќи Русија им објави војна на Османлиите на 24 април 1877 година. На почетокот на мобилизацијата сите балкански војски, вклучително и македонските доброволци, беа организирани и обучени како дел на постојаните државни војски. Но, подоцна македонските единици добија посебни должности кои вклучуваа разузнавање, извидување, борба и надзор во првите редови. Првичните бројки што се приклучија беа во 800-тите, но наскоро се зголемија на над 1.000 како што војната се интензивираше. Кога руската војска навлезе во Македонија, македонските доброволци станаа нејзин водич помагајќи им на Русите да се инфилтрираат во оддалечените непријателски позиции, да навигираат низ непознати територии и да дејствуваат како преведувачи. Сите македонски чети покажаа голема храброст, но онаа на Иљо Малешевски, Ѓорѓи Пулевски и Ѓорѓи Антонов покажаа исклучителна храброст. Покрај македонските доброволци кои се бореле во првите борбени линии, Димитар Беровски и неговата Чета се бореле зад непријателските линии изведувајќи удирање и бегство и терористички акции. Составена главно од ветерани од Разловското востание, Беровската чета дејствувала во областа Осоговски и во текот на летото 1877 година ја проширила својата контрола во Пијанец, Малешевијата, Кустендилската и околните области. До декември 1877 година, бројот на востаниците се зголемил тројно, а областа на дејствување била проширена за да ја опфати целата територија на Царево Село и долините Брегалница и Струмица кои опфаќале 47 села.

Како што руската војска навлегувала појужно на Балканот, Иљо Малешевски и неговата Чета се одвоиле од руската војска и во декември 1877 година се симнале во Кустендил и Царево Село со цел да го ослободат родното Малешево и Пијанец.

До 17 јануари 1878 година Кустендил бил ослободен со помош на Македонците и окупиран од руската војска. За жал, Руско-османлиската војна ненадејно заврши со потпишување на примирје на 31 јануари 1878 година, оставајќи ги Малешевската и Пијанецот надвор од линијата на разграничување и сè уште во рацете на Османлиите. Бидејќи бил толку блиску до ослободување на родната територија, Малешевски, без руско одобрение, го прекршил примирјето и на 20 јануари 1878 година започнал напад врз Пијанец. По добивањето на веста за нападот, повеќе Македонци се приклучија и го започнаа она што стана познато како востание на Пијанец.

За жал, сите тие напори отидоа залудно, бидејќи по потпишувањето на османлиско-српско-рускиот протокол од 13 февруари 1878 година, моментално ослободените територии вклучувајќи го и Пијанецот им беа вратени на Османлиите.

Овде сакам само да напоменам дека покрај учеството во српската и руската војна против Османлиите, имало и подготовки за ослободување на Македонија од страна на македонските емигранти во Атина, Грција. Се проценува дека во тоа време во Атина живееле околу 10.000 македонски имигранти; многумина желни да се вратат во Македонија и да се борат за нејзино ослободување. За таа цел во Атина е создаден револуционерен комитет, предводен од Леонидас Вулгарис по потекло од Пијанец.

Руско-османлиската војна беше апсолутна катастрофа за македонскиот народ, особено за оние кои ги жртвуваа своите животи и загинаа помагајќи ѝ на Русија. Наместо да бидат благодарни за помошта што ја добија и да им дозволат на Македонците да создадат македонска држава, Русите ги продадоа на Бугарите. Со потпишувањето на Санстефанскиот договор Русија се согласи на создавање на голема бугарска држава во која требаше да бидат вклучени македонските земји и народ. Потоа, како што западната сила интервенираше во Берлинскиот конгрес, наместо да ги средат работите и да и дадат на Македонија автономија како што и направија на Бугарија, тие ја вратија Македонија на Османлиите.

Наместо да и дадат на Македонија вистинска автономија како што тоа го направија за Бугарија, големите сили понудија празни зборови кои не водат никаде. Според членовите 23 и 62 од Берлинскиот конгрес, македонскиот народ требало да добие политичка и верска автономија во рамките на Отоманската империја. Исто така, им беа ветени политички, верски и образовни реформи кои никогаш не се реализираа. Со оглед на тоа што Македонија им била вратена на Османлиите да прават што сакаат, ситуацијата дополнително се влошила со османлиската одлука за внесување муслимански доселеници во Македонија. Македонија всушност стана депонија за отпадниците од османлиската војска и за муслиманите кои избегаа од Бугарија, Босна, Србија, Херцеговина и други региони на изгубени отомански територии. Повеќе од 60.000 муслимански семејства беа фрлени и исплатени во Македонија за да бидат сместени во христијански домови. Многумина беа вооружени и регрутирани во единиците на Башибазук.

По Берлинскиот конгрес оние Македонци кои тврдоглаво се бореле против Османлиите плашејќи се за своите животи побегнале во Србија и Бугарија. Повеќе од 200 македонски села беа испразнети од своите жители. Оние кои останаа, за жал, најлошо поминаа бидејќи Османлиите ги удираа со нови даноци за да ги платат штетите од војната и да ја снабдат брзорастечката отоманска воена машина која досега броеше 80 баталјони. Пустошењето во Македонија дополнително се влоши со вооружувањето на албанските милиции и овозможувањето нивно да се населат во Скопје и да воспостават сопствена власт во Македонија.

Се работеше и за огромниот долг за позајмени пари што Османлиите сега мораа да им го вратат на Големите сили, што повторно стана товар за македонскиот народ. Досега македонските села плаќаа преку триесет различни даноци што станаа борба за опстанок. Токму во тие времиња Македонците се нашле во желба да бидат ослободени или мртви бидејќи животот каков што бил, не вредел да се живее.

Дури и пред Берлинскиот конгрес и пред нивната судбина да биде запечатена од западните големи сили, водечките

Македонци не можеа да ја прифатат идејата за Македонија обединета со Бугарија, па на одлуките од Санстефанскиот договор беа спротивставени. Но, по Берлинскиот конгрес, Македонците беа во неверување и ужаснати од постапките на западните големи сили, особено кога тие ја вратија Македонија на Османлиите без никакви гаранции дека населението ќе биде заштитено од одмазда и штета.

Во очите на македонскиот народ, големите сили направија кардинален грев. Ја распродадоа Македонија и нивните браќа христијани за профит. Не е ни чудо што некои држави од Европската Унија денес се нетолерантни кон Македонците. Како можеа денес да ја препознаат Македонија и македонскиот народ кога беа виновни што ги распродадоа во 1878 година? Да се препознаат Македонците денес би значело дека тие ќе мора да признаат дека направиле голема грешка во 1878 година. Сепак, грешката на страната на западните големи сили не беше мала катастрофа за македонскиот народ кој век и четвртина подоцна сè уште е се борат за своите права и слободи.

Предадени и од Русија и од западните големи сили и неспособни да видат друг излез од овие околности, Македонците имаа само еден избор; ослободи се! За жал, во тоа време немаше централна револуционерна организација и Големите сили одбија да ја обноват Охридската архиепископија, така што немаше ниту македонско централно раководно тело и со османлиската будност во подем стануваше сè потешко да се организира општо востание.

Незадоволна од одлуката на Берлинскиот конгрес и Русија не беше задоволна од развојот на настаните, но одби да се откаже од идејата да добие пристап до водите на Медитеранот. Така, со оглед на тоа што имаше контакти со Македонците внатре и надвор од Македонија, Русија почна да агитира за обнова на борбата. Револуционерите внатре во Македонија сакаа независна Македонија, додека оние што се организираа надвор главно се наклонија кон обединета Македонија со Бугарија. Но, за да се разјасни ситуацијата и за што би се работело за оваа борба, Македонците внатре подготвија стратегија во која се наведени нивните цели. Според уставот подготвен, ова

востание требаше да ја „ослободи Македонија со целосна автономија за целиот македонски народ“ наспроти другите луѓе како Бугарите.

Целокупната внатрешна сила што требаше да се бори за обновувањето на востанието ќе ја сочинуваат македонски ветерани од војните и претходните востанија, нови регрути кои доаѓаа од источна Македонија и бројни чети и поединечни борци од цела Македонија. Идејата за ова востание беше едноставна; да започне конфликт некаде во североисточниот дел на Македонија и да го прошири на југозапад додека не ја обви цела Македонија. Надворешната сила главно се состоеше од Бугари и други странци на кои Русија им вети дека доколку Македонија биде ослободена, Русија ќе обезбеди создавање голема бугарска држава.

Додека внатрешните сили беа ангажирани во борба, се очекуваше надворешните сили да се соберат во Кустандил и да чекаат надвор од македонската граница. Тие би биле таму не за да го ангажираат непријателот, туку за да им обезбедат материјална поддршка на востаниците и да им овозможат да се борат без страв дека ќе бидат нападнати од задната страна.

Врз основа на одлуката донесена за време на конференцијата одржана во Рилскиот манастир во есента 1878 година, внатрешната сила требаше да се собере во Горна Цумаја на територијата ослободена од Русија и да чека дополнителни наредби. Меѓу поединците и нивните чети кои се јавија на овој повик беа Димитар Беровски, Ијо Малешевски, Стојан Караштајлов, Тодор Паласкар, Коста Кукото, Кочо Љутата и Стојо Цапари. За раководство на востанието бил поставен Стојан Карастајлов.

На 7 октомври 1878 година бил формиран штаб за македонското востание со мисија да формира, вооружува и опремува чети за борба, набавка на храна и медицински материјали, одржување дисциплина, справување со затворениците, преговарање со непријателот и обезбедување на востанието со централна лидерска и командна база. Како и

Разловското востание, и ова востание имаше свое единствено македонско знаме.

Востанието, подоцна наречено „Крешненско востание“, почна речиси да биде случајно кога востаниците во Крешна ги пресретнаа османлиските сили. Беа испукани истрели од двете страни и престрелката се претвори во целосна битка која траеше околу 18 часа. Слушајќи го пукотницата стотици селани од Крешна, Влах, Оштава и другите околни села пристигнале на местото на настанот и ги опколиле Османлиите барајќи нивно предавање. Кога беше над еден Македонец и девет Османлии беа убиени, единаесет Османли беа ранети и сто османлиски војници и двајца османлиски офицери беа заробени.

Глетката на заробените Османлии беше доволна за да предизвика ентузијазам кај македонскиот народ, подигнувајќи го неговиот дух и повикувајќи го да се придружи на востанието. Неколку дена подоцна, едно по едно околните села почнаа да се бунтуваат и да паѓаат, додека македонските чети водеа жестоки борби, соборувајќи го османлискиот гарнизон по гарнизон. Како што ескалираше бунтот, почна да се движи југозападно, а не кон Кустандил како што очекуваа Бугарите и Русите од надворешна команда.

Иако востанието било центрирано во Крешна во близина на бугарско-османлиската граница и се очекувало да се прошири на север, тоа брзо се проширило во четири различни правци. Првиот правец беше кон исток покривајќи го најголемиот дел од Малешевијата и Мелничкиот регион. Вториот правец беше кон северозапад покривајќи ги Скопје, планината Козјак, Варње и Кустандил. Третиот правец беше на запад покривајќи ги планините Карадаг и Веречка кои се протегаат над Битолско, Корча, Костурско и Леринско. Четвртата насока била кон југозапад и се протегала над планините Олимп, Кожени, Бер, Катерини и Воден.

Плашејќи се дека би можеле да ја изгубат контролата, особено бидејќи бунтот се движел кон Егејското Море, надворешната команда предводена од бугарско-руските сили состави одред од 300 војници предводени од мајорот Луис Воиткевич, полски

офицер, и го испрати во Кресна за да го ослободи село Брезница. Воиткевич бил испратен во Македонија не за да се вклучи во борбата туку да ја преземе командата со востанието и ако тоа не било можно да предизвика раздор меѓу македонските водачи. Меѓутоа, Воиткевич не можел целосно да ја преземе командата и не успеал во својата мисија да предизвика раздор, па кога се вратил го обвини за својот неуспех Димитар Беровски, кој во тоа време бил началник на Генералштабот. Беровски веднаш бил повикан во надворешниот команден штаб да се објасни, но неговите службеници го советуваа да не оди.

Не можејќи да го потврди своето влијание, надворешната команда се закани дека ќе ја прекине поддршката и снабдувањето, но Беровски сепак одби да се усогласи. Надворешната команда потоа го испрати мајорот Калмиков да го уапси.

Штом Беровски бил фатен и ставен во затвор, Калмиков ја презел командата на силите и почнал да го води Крешненското востание. Ова не им одеше најдобро на македонските лидери кои веднаш ја повлекоа нивната поддршка. Тоа, за жал, му одеше во корист на Калмиков бидејќи назначи свои луѓе да ги заменат, а подоцна и да ги убијат.

Со Беровски во затвор и со мртви македонски водачи, Крешненското востание беше во неволја и почна да стагнира.

Кога македонскиот народ дозна дека македонските водачи се убиени, и тој ја повлече својата поддршка, а исто така и преостанатите активни македонски чети.

Надворешните сили набрзо се најдоа изолирани и напуштени без храна и залихи. Оние кои беа вклучени во убиството на македонските лидери, за жал, избегаа пред да бидат прогонувани и не успеа надворешниот обид да се зацврсти во Македонија.

Натанаил, Македонец со пробугарски наклонетост, сепак одбил да се откаже од востанието и по неговото завршување се обидел повторно да го рестартира, но безуспешно. Неуспехот дека

Натанаил го искористи своето влијание за да го извлече Беровски од затвор со надеж дека тој може повторно да го рестартира. Беровски беше пуштен од затвор на 1 декември 1878 година и по неговото пристигнување во Сушица во Каршиак регионот повторно почна да се организира. По враќањето тој брзо основал привремена воена канцеларија и воен совет со седиште во селото Цапарено. Овој пат востанието требаше да се одржи во Лебница Река, на исток до реката Струма и на запад до Малешевските Планини.

Подготовките и обуката за ова востание биле направени во зимата 1878-79 година, а офанзивата започнала во пролетта и се проширила на југ до селото Ѓурѓово во Петричко и Градешница во Мелничко. За жал, аутсајдерите повторно почнаа да се мешаат, што доведе до раздор меѓу македонското раководство. И бидејќи Беровски повторно бил насилно отстранет и затворен на 14 јануари 1878 година, востанието почнало да губи позиции.

И локалните Османли се вклучија во заговор да го задушат нудејќи им на селаните пониски даноци и други стимулации доколку не го поддржат востанието. Најголемото уништување сепак дојде од османлиската централна влада која нареди масовна офанзива. До крајот на ноември 1878 година, Османлиите ги зајакнале своите воени единици во Македонија на вкупно 73 баталјони и 15 батерии. Знаејќи премногу добро како ќе заврши ова востание, за да се спречи понатамошно крвопролевање, на 25 мај 1879 година се распаднаа најактивните македонски чети. Оние кои сакаа да останат активни се повлекоа во планините и оттаму ја продолжија својата борба.

Оштетената причина од овој бунт беше поразителна. Повеќе од 73 села беа изгорени, 4.000 загинаа во борби, а уште 4.000, главно жени, деца и стари луѓе умреа од глад и од злоупотреба. Се проценува дека 30.000 Македонци избегале од Македонија како бегалци и отишле во ослободените зони во Ќустандил и Џумаја.

Ако нешто може да се научи од Крешненското востание, тоа е дека Македонците почнаа повеќе да соработуваат и полека ја централизираа својата борба и напори за ослободување. Ова е првпат во поновата историја Македонците не само од внатре, туку и од надвор од Македонија да се здружат да се борат за заедничка кауза.

Друго нешто што Македонците научија од ова искуство е дека покрај Османлиите, тие сега имаа и нови непријатели; Русија, Бугарија и западните големи сили. Ова беше првпат македонскиот народ да сфати дека е сам и дека неговата борба за слобода ќе биде долга и тешка.

Дел 15 - Формирање на македонската привремена влада и Македонската лига

Наместо да ја опушти контролата врз христијанското население и да спроведе реформи како што е договорено со членот 23 од Берлинскиот договор, османлиската влада, по Крешненското востание, донела построги закони и почнала да ја зголемува својата борбена готовност.

Кога македонскиот народ заедно со нивните земји им бил предаден на Османлиите во 1878 година, за да бидат дополнително злоупотребувани и експлоатирани, македонското раководство дошло до сознание дека никој нема да им помогне на Македонците, па затоа морале да организираат и спроведат национална се борат сами да се ослободат.

Берлинскиот конгрес од 1878 година, исто така, ги разбудил муслиманските владетели на Балканот со реалноста дека нивната империја била многу блиску до уништување.

Така, сега ја имаме динамиката на македонскиот народ кој се подготвува за борба за ослободување, а Османлиите се трудат повеќе да го запрат.

За да го одржат интегритетот на својата држава, Османлиите морале да ги зголемат даноците за да ја платат каматата на парите што ги позајмиле од западните и внимателно да ги следат потенцијалните востанија и понатамошните загуби на земјишта.

Кога ќе се платат даноците, на едно македонско семејство ќе му останат 25 до 40 отсто од својата скудна годишна заработка.

За да спречат понатамошни востанија и бунтови, Османлиите ги засилиле шпионските активности и потрагата по оружје во

селата. Ако случајно се најде оружје, целото село беше изгорено до темел, дури и ако оружјето беше на насилници.

Западните сили, вклучително и Русија, се собраа во Берлин на 13 јуни 1878 година и до 13 јули склучија, меѓу другото, да дозволат Бугарија да стане автономна држава и да ја врати Македонија на Турците. Така, Македонија била ослободена од Османлиите 132 дена од 3 март 1878 година, кога бил потпишан Санстефанскиот договор, до 13 јули 1878 година, кога Конгресот на Берлин одлучил да им ја врати на Османлиите.

Големите надежи на македонскиот народ беа уништени не само затоа што беа исклучени од преговорите во Берлин, туку и затоа што беа вратени на Османлиите без никакви гаранции дека нема да бидат злоупотребени и експлоатирани. Ова не само што поттикна омраза и недоверба кон големите сили, туку и го натера македонскиот народ да сфати дека ќе треба само да зависи од себе за да ја добие својата слобода.

Надвор од уривањето на надежите на македонскиот народ, активностите на Берлинскиот конгрес поставија сомнежи за иднината на Македонија, што го отвори прашањето „што ќе се случи со Македонија кога Отоманската империја целосно ќе се распадне?“. Прашање кое не остана незабележано од соседните империјалистички држави, Грција, Србија и Бугарија кои бараа начини за проширување на сопствените територии на сметка на распадот на Отоманската империја.

Најразочарана меѓу тројцата од одлуката на Берлинскиот конгрес беше Бугарија, која штотуку изгуби македонски територии. Но, најсреќна беше Грција, која сега имаше шанса да ја прошири својата територија, амбициозен сон кој бараше воскреснување на Византиската империја.

И покрај тоа што беше добро познато, барем на Македонците, дека османлиската влада нема да отстапи од ветените реформи, некои Македонци продолжија да се залагаат за нив за да вклучат одредби за регулирање на националните интереси на македонскиот народ.

На 17 април 1880 година, османлиската влада ги известила големите сили дека предвидените реформи биле подготвени и подготвени за нивно одобрување. Сепак, многу македонски интелектуалци не беа задоволни бидејќи реформите ги занемарија нивните барања, вклучително и признавањето на македонскиот јазик. Во мај 1880 година околу двесте истакнати Македонци потпишаа и поднесоа барање до Европската комисија протестирајќи против османлиските уставни амандмани бидејќи, меѓу другото, Османлиите го занемариле признавањето на македонскиот јазик. За жал, нивните писмени молби повторно беа игнорирани, па македонската делегација предводена од Каранџулов беше испратена да се сретне со лордот Фицморис, британскиот претставник на Европската комисија. Иако лордот Фицморис лично се сретна со Македонците и ги слушна нивните молби, Комисијата сепак ги игнорираше нивните барања.

Незадоволни од начинот на спроведување на реформите, особено од односот на големите сили, македонските лидери почнаа да гледаат навнатре за да најдат решение за своите проблеми.

Голем број истакнати водачи, меѓу кои Леонидас Вулгарис од Берово, Поп Костандин Буфски и 30 други, се собраа и одржаа Народно собрание од 21 мај до 2 јуни 1880 година во Гремен, Острово (Егејска Македонија). Меѓу другото, една од точките на дневниот ред беше и македонската ситуација по Берлинскиот конгрес. На оваа точка Конгресот заклучил дека причината поради која Македонија им била вратена на Османлиите е поради соседната пропаганда, главно онаа на Грција, Србија и Бугарија, која лажно го претставувала етничкиот состав на македонското население. Конгресот дошол до заклучок дека штом ќе се разоткрие и неутрализира странската пропаганда, македонскиот народ ќе има поголеми шанси да се обедини зад македонската кауза и да создаде Автономна македонска држава во рамките на Отоманската империја или да создаде македонска независна држава. Собранието, исто така, одлучи да ги оспори османлиските власти за членовите 23 и 62 од Берлинскиот договор со кои се бараа политички и верски права за македонскиот народ. Ако тие права беа игнорирани, тогаш

Македонците немаше да имаат друг избор освен да се вооружат и да се борат под слоганот „Македонија на Македонците, за возобновување на Античка Македонија“. (Ванче Стојчев. „Воена историја на Македонија“. Воена академија. Скопје, 2004. Страна 252)

Народното собрание беше заклучено со формирање на извршна власт одговорна за спроведување на политичките одлуки под македонска привремена влада наречена „Единство“ која требаше да ги претставува сите етнички групи кои живеат на територијата на Македонија. За претседател на привремената влада е именуван Васил Симов, а за претседател на Народното собрание Стефо Николов. Поп Костандин Буфски и Леонидас Вулгарис добија задача да ја организираат македонската војска.

Одлуките донесени на ова Собрание беа доставени до дипломатските претставништва на Големите сили во Солун кои првично ги игнорираа, но подоцна ги прифатија како „македонски начин“ за справување со проблемите.

На 23 март 1881 година, привремената влада на Македонија одобри Манифест и го достави до различните дипломатски претставништва на османлиските територии.

Воведните изјави на Манифестот започнаа вака: „Македонци, нашата скапоцена татковина Македонија некогаш беше најславната земја во светот. Македонскиот народ ја цивилизираше Азија и човештвото со победничката Фаланга која ги постави темелите на воените уметности, а Аристотел на образованието и просветителството. За жал некогаш толку славната Македонија денес е на работ на катастрофа затоа што направивме грешки и го заборавивме нашето минато. Вонземјаните сега се обидуваат да ни ја одземат нашата земја и да ја уништат нашата националност, чија светлина никогаш не може да се затемни.

Македонија стана сиромашна вдовица напуштена од нејзините синови и повеќе не го вее славното знаме што некогаш триумфално го вееја нејзините победнички македонски војски. Денеска Македонија е сведена на географски поим како некој

да се обидува да ја згасне нејзината слава и да ја испрати во заборава.

Интригантите го копаат гробот на Македонија и се обидуваат да го уништат со внесување австриско-унгарски трупи, но замената на оковите на еден со друг само ќе ја уништи Македонија. Македонија нема да се обнови, а нашата нација ќе загине.

Овој момент е критичен за Македонија - се работи за живот или смрт.“ (Ванче Стојчев. „Воена историја на Македонија“. Воена академија. Скопје, 2004. Страна 253).

Сфаќајќи дека Македонија стана пион на големите сили, Привремената влада на Македонија го повика целиот македонски народ, без разлика на вера и етничка припадност, да се обедини и да се бори за ослободување и создавање независна македонска држава.

„Вистински Македонци, верни синови на Македонија, уште колку ќе го трпите распаѓањето на нашата татковина? Ве повикува Македонија, извикувајќи ги зборовите „Вие, мои верни чеда, наследници на Аристотел и Александар III Македонски, вие што крварите со македонска крв, не дозволувајте да умрам, помогнете ми! Каква тажна глетка ќе биде за вас, вистински Македонци, ако станете сведоци на мојата смрт. Направете се што е во ваша моќ, носете го моето знаме на единството и извикувајте ги зборовите Обединета Македонија! Бидете храбри, исфрлете ги оние убијци кои во раце го држат знамето на неединството и ве делат вас, мои деца од различни етникуми.

Соберете се под знамето на Македонија, подигнете го високо и напишете едногласно: Да живее македонскиот народ! Да живее Македонија! Нека го слушнат гласот на нашата татковина; да ја стекнеме слободата, најскапоценото наследство на народите. Кажете ги овие зборови, за либералниот народ кој ќе ви аплаудира. Повикајте ги нивните благородни срца да побрзаат и да ја дадат својата помош, да се приклучат на вашата Света борба за слобода, која со векови е далеку од нашата скапоцена

земја. Македонци, мислите на нашето потекло и не се откажувајте од него.“ (Ванче Стојчев. „Воена историја на Македонија“. Воена академија. Скопје, 2004. Страна 253).

Манифестот го потпишаа претседателот Васил Симон, секретарот Никола Трајков и уште тројца членови на Привремената влада на Македонија Петро Јованов, Коста Буфски и Христе Горгов. Потписите биле потврдени со два владини печати и на 11 април 1881 година Манифестот бил однесен во Кустандил каде транскриптот бил преведен на руски и француски и дистрибуиран до различни странски и домашни дипломатски претставници во Константинопол.

Додека во Гремен дејствуваше Привремената влада на Македонија, во североисточна Македонија беше формирана друга македонска организација наречена Македонска лига. Целта на Лигата беше да ги обедини македонските доселеници во соседните земји, особено големата македонска дијаспора во Бугарија. По создавањето на Македонската лига и формирањето на Главниот штаб на Пирин Планина, Лигата иницираше изготвување на устав со цел да се дефинираат целите и структурата на идната влада во Македонија. Сè на сè, уставот беше поделен на петнаесет поглавја кои сочинуваат 103 члена. Првиот напис се однесуваше на територијата на Македонија во рамките на османлиските граници, која се состоеше од Солунскиот, Битолскиот и Скопскиот санџачки вилает што ја сочинуваа историската и географската Македонија.

Меѓу другото, уставот ги дефинираше различните етнички и религиозни популации кои живеат во Македонија, министерствата и одделенијата неопходни за водење на администрацијата, поделбата на власта во законодавното тело на владата и регулирањето на безбедноста, вклучително и армијата и полицијата.

Предложената владина структура се засноваше на стекнување широка автономија во рамките на Отоманската империја. Преку изготвувањето на уставот Македонците јасно ставија до знаење дека сакаат автономна Македонија, врз основа на член 23 од Берлинскиот договор, нагласувајќи го македонскиот посебен

национален идентитет кој требаше да биде одделен од другите балкански земји.

Членот 99 од уставот предвидува употреба на воена сила од страна на Македонската ослободителна армија доколку османлиските власти или европските сили не се согласат со барањето за формирање автономна македонска држава во османлиските рамки.

За прашањата за македонската армија, началникот на Главниот штаб одговорен за изготвување на безбедносниот дел од уставот додаде посебно поглавје во Уставот за регулирање на војската. Ова поглавје познато како Воена инструкция сочинуваше 246 члена поделени на два дела. Првиот дел ја дефинираше структурата и организацијата на македонската војска, а вториот дел ги дефинираше тактиките што се бараат доколку биде неопходно ослободувањето на Македонија. Вториот дел беше воспоставен во случај османлиската влада или големите сили да одбијат да и дадат на Македонија автономија и македонскиот народ тогаш ќе мора да се бори за тоа.

Уставот што го подготви Македонската лига како помош за формирање македонска влада и воена организација беше доста детален и сеопфатен, особено членовите за формирање на македонска војска. За повеќе информации погледнете го поглавјето 14 од книгата „Воена историја на Македонија“ на Ванче Стојчев.

Откако Македонската лига го формираше својот главен штаб, почна да испраќа коминике. На 23 јуни 1880 година испрати писмо со копија од македонскиот Устав до шесте министерства за големи сили на Европската комисија барајќи нивно одобрување. Не очекувајќи никаков одговор, Главниот штаб потоа продолжи и создаде Манифест во кој го повикува целиот македонски народ да организира обединето национално востание. Меѓу потписниците на Манифестот беа Иљо Малешевски, Васил Дијамандиев и уште осум лидери.

Меѓу другото, во Манифестот се вели: Членот 23 од Берлинскиот договор беше нашата последна надеж за нашата слобода и таа надеж сега е изгубена. Време е да се кренеме и да ја расчистиме вековната сметка со нашиот угнетувач. Ве повикуваме да се обединиме под македонското знаме и да се бориме за слобода и независност. Само обединети ќе можеме да си ја вратиме нашата скапоцена татковина за себе и да стекнеме апсолутна автономија.

Манифестот, исто така, го предупреди македонскиот народ да внимава на опортунистите кои тврдеа дека се борат за македонската кауза додека поддржуваат вонземски интереси.

Манифестот заврши со паролите „Слобода или смрт! и „Да живее ослободената Македонија!“

И покрај тоа што Манифестот беше дистрибуиран надалеку, а повикот за востание беше гласен и јасен, народот не можеше да собере волја затоа што османлиската влада ја научила својата лекција во минатото и била подготвена за таков настан.

Не можејќи да предизвика веднаш востание, Македонската лига ја продолжила својата работа преку поттикнување на Македонците да се обединат и да се организираат низ цела Македонија. Иако силата на Лигата беше концентрирана во Пирин, нејзиниот ефект се чувствуваше низ цела Македонија. Воените дејствија што ги извршија Пиринските чети ги вознемируваа не само османлиските власти туку и европските конзули, што го натера рускиот конзул во Битола да ја извести Москва дека: Македонците се прогласија за посебна нација и се поврзуваат со своето минато во Античка Македонија. но тие не се имуни на националната пропаганда на нивните соседи. Уште во 1881 година на големите сили добро им било познато постоењето на единствена македонска национална свест која била врзана за Античките Македонци.

Привремената влада на Македонија, стационирана во Гремен, и Македонската лига, стационирана во Пирин планина, беа добро свесни за меѓусебното постоење „Единство“, постоеја како посебни организации секоја со свои авторитети. Но, со оглед на

ограничувањето на тајните активности од страна на османлиската влада, секоја организација не беше во можност да дејствува сама, па затоа беше одржан состанок во Пловдив за да се утврди како да се здружат силите. Привремената влада „Единство“ ги испрати Леонидас Вулгарис, Васил Симон и Таки Влахот, додека Лигата го испрати Васил Дијамандиев. Откако се запознаа со меѓусебните активности, групата заклучи дека нивните цели се идентични и се согласија да ги здружат силите. Како здружени сили, од функционални причини, решија да го одвојат своето политичко раководство од војската, со што политичкото раководство беше доделено на „Единство“ во Гремен, а военото раководство на Главниот штаб на македонската армија во Пирин Планина.

По нивниот состанок во Пловдив групата отиде во Пирин на обиколка на објектите на ГШ и да се сретне со остатокот од раководството на Македонската лига. Овде Леонидас Вулгарис се сретна со Иљо Малешевски и разговараше за ставање на различните штабови под покровителство на Грција и Бугарија, но откако ја слушна загриженоста на Малешевски одлучи дека тоа не е добра идеја. Малешевски добро знаеше што прават соседите на Македонија, Грција и Бугарија кога рече: „Не слушајте ги оние што се обидуваат да ни ја расипат водата. Кој ќе ни верува дека се бориме за ослободување на Македонија ако се усогласиме со тие „покровители“, кога луѓето знаат дека сè што сакаат е да не поделат?“ Вулгарис подоцна напиша „Целосно се согласувам со Малешевски и решивме да работиме тајно од Бугарите и Грците“. (Ванче Стојчев. „Воена историја на Македонија“. Воена академија. Скопје, 2004 година. Страна 260) За жал, Васил Дијамандиев имал поинакви идеи кога му испратил писмо на бугарскиот министер за внатрешни работи во кое го известува за штотуку се случило. Од она што се случи потоа, се чини дека ниту Бугарите ниту Грците не биле премногу среќни што Македонците работат тајно. Откако Вулгарис се вратил од Пирин, бил следен од османлиската полиција и приведен во Солун. И Дијамандиев бил приведен од Бугарите и дополнително сослушан. Грчката и бугарската граница тогаш беа затворени за хаидук активности, што сериозно го загрози револуционерното движење.

Сепак, и покрај неуспесите, движењето продолжи да расте и нови групи почнаа да никнуваат низ цела Македонија. Во текот на летото 1881 година во Охрид бил создаден Македонски револуционерен комитет, а потоа во Демир Хисар.

Генерално, состојбата во Македонија се влошувала кон крајот на 19 век. Додека османлиските власти ја затегнуваа контролата врз Македонија, соседите на Македонија ги засилуваа своите пропагандни активности обидувајќи се да ги наведат Македонците да ги видат работите на свој начин. Губењето на османлиските територии по Берлинскиот конгрес и непочитувањето на членовите 23 и 62 од страна на османлиската влада, создадоа клима за натамошно угнетување на македонскиот народ.

Османлиската влада ги населила муслиманските бегалци од изгубените територии во Македонија, давајќи им ги најплодните земји и дозволувајќи им да им се одмаздат на христијаните за нивните лични загуби што дополнително ја влошило ситуацијата. Со доаѓањето на новодојдените дојде драматично зголемување на бројот на банди и криминални активности.

Занемарувајќи ги македонските барања и не спроведувајќи ги членовите 23 и 62 од Берлинскиот конгрес, Големите сили ја задушија способноста на македонските народи да се ослободат.

Тие го направија тоа создавајќи клима странските цркви и училишта да се размножуваат и да процветаат во земја каде што не припаѓаат. Ова создаде совршена можност за соседите на Македонија да ја спроведат својата антимакедонска националистичка пропаганда. Но, кога нивната пропаганда сама по себе не беше доволно силна за да ги постигне своите цели, тие прибегнаа кон употреба на насилство преку вооружени разбојници кои ја трансформираа Македонија во бесправна пустелија. Имаше само една мисла во главите на македонскиот народ. Што ни се случува и како да излеземе од оваа неволја?

Дел 16 – Раѓање на Македонската револуционерна организација

До почетокот на 1890-тите имаше само една работа во умот на секој Македонец, а тоа беше што да се направи за ситуацијата во која се нашле. Чувствувајќи се напуштен и предаден од големите сили, задушен од соседите, потчинет од нивните окупатори, македонскиот народ остана пред единствениот избор, борбата за сопствен опстанок.

Македонците досега беа добро искусни во уметноста на организирање востанија како што се покажа со различните бунтови што ги презедоа во минатото, вклучувајќи го и последното Крешненско востание. Сега се работеше за организирање и извршување на народно востание кое еднаш засекогаш ќе ја ослободи цела Македонија.

Еден од првите методи за ширење на идејата за организирање на целомакедонско народно востание бил преку списанието „Лоза“ што го издавала наставничка и студентска група во Бугарија. Иако оваа публикација ја заслужи групата протерување и гонење, тие беа барем успешни во започнувањето на идејата која потоа се прошири во Македонија. Следната група која ѝ посвети време на идејата беше друга наставничка и ученичка група во Прилеп во Македонија. Тука македонските учители Даме Груев и Пере Тошев посветија голем дел од своето време во учебната 1892-1893 година во создавањето на револуционерна организација во Македонија. Отприлика во исто време друга група на истомисленици, Петар Поп Арсов, Иван Хаци Николов и д-р Христо Татарчев, се собраа во Солун и ја развија идејата дека „само тајна револуционерна организација може да ја заштити Македонија од странска пропаганда“. И Гоце Делчев, уште пред да биде регрутиран во Македонската револуционерна

организација (МРО), ја развил идејата дека треба да се формира револуционерна организација од тајна природа која ќе дејствува во Македонија. Затоа, овој тип на организација би бил имун на странско влијание и пропаганда. Нејзини основачи ќе бидат локални Македонци кои ќе се борат за слободна и независна Македонија без врски со странски влади; особено за Грција, Србија и Бугарија. Всушност, Делчев беше толку убеден да се држи што подалеку од странските влади што ја постави својата мисија да не прифаќа помош од соседните балкански држави. Делчев кој престојуваше во Софија како претседател во разни организации добро ги знаеше можните последици доколку Македонците прифатат помош од Бугарија. Во еден момент тој јавно изјави дека Македонците скапо ќе ја платат таквата помош, а цената ќе биде губење на слободата и независноста на Македонија.

Каквата Македонска револуционерна организација што ја бараше секој Македонец настана на 23 октомври 1893 година во Солун, во куќата на Христо Батанцев, кога група македонски револуционери се собраа на историска средба. Меѓу присутните беа Даме Груев учител од с. од селото Ајватовци кај Солун, и Иван Хаџи Николов, книжарник од Солун. Меѓу другото, тие одлучија Македонската револуционерна организација да работи според следниве принципи:

1. Организацијата ќе биде револуционерна по природа;
2. револуционерните активности ќе се водат под крајна тајност;
3. Организацијата ќе работи само во географските и историските граници на Македонија;
4. Организацијата ќе биде отворена за сите родени во Македонија без разлика на етничката или верската припадност;
5. Организацијата ќе се залага за политичка автономија на Македонија.

Веднаш по создавањето на Организацијата, беше изготвен устав составен од четири дела и четиринаесет члена во кој меѓу другото беше наведена мисијата на Организацијата, нагласувајќи ја потребата македонскиот народ да го шири духот на ослободувањето меѓу македонското население и да се бори за нивната сопствена слобода. Второто поглавје беше посветено

на структурата на Организацијата и политиките за регрутирање, нагласувајќи го фактот дека Македонската револуционерна организација е отворена за сите луѓе без разлика на етничката, културата, религијата или полот, се додека тие ги почитуваат целите и задачите на Организацијата. Третото поглавје од уставот ги опфати точките како што се изворите на финансирање и средствата на Организацијата, додека поглавјето четири ги наведе правилата на однесување и казните за поединци кои ги прекршуваат принципите на Организацијата.

До летото 1894 година, МРО создаде ограноци во Битола, Кавадарци, Неготино, Струга, Ресен, Охрид и Прилеп и како што се зголемуваше бројот на луѓе, се одржа конференција во Ресен во куќата на д-р Христо Татарчев. траеше од 27 до 29 август 1894 година. Целта на конференцијата беше да се разговара за активностите на МРО и да се добие консензус за идната насока на Организацијата. На оваа конференција, исто така, беа отфрлени предлозите на Берлинскиот конгрес (членови 23 и 62) и беше решено да се бара автономија само за Македонија, оставајќи го Одрин надвор.

Во овој момент сакам само да напоменам дека кога Македонците побараа автономија од Берлинскиот конгрес, во тој пакет го вклучија и Одринскиот регион (Дарданелите). Но, сега беше одлучено да се остави Одрин, но Организацијата сè уште го задржа своето старо име „ТМОРО“ (Тина Македонска, Одринска револуционерна организација, Таен македонски, Одринска револуционерна организација). За да не дојде до забуна, ќе го користам терминот „ВМРО“ (Внатрешна Македонска Револуционерна Организација) како инклузивен термин кој ги опфаќа ТМОРО и ВМРО (Внатрешна македонска револуционерна организација), бидејќи сите овие референци се однесуваат на единствена Македонска револуционерна организација.

И покрај тоа што на Солунскиот состанок на 23 октомври 1893 година или на Ресенскиот состанок на 29 август 1894 година досега не се одржаа сериозни дискусии за тоа како да се вооружува и обучи народот за борба, различните

революционерни ограноци продолжија да регрутираат
революционери со многу ентузијазам. Потоа, бидејќи
ситуацијата стана актуелно прашање, во Солун се одржа втора
конференција во 1896 година каде беше одлучено да се започне
со вооружување на борците. Првично овие борци беа повикани
на привремена должност и беа расформирани по секоја мисија,
но по 1899 година почнаа да се појавуваат постојани чети
(единици). Овие Чети биле мал број и користени главно за
одбранбени цели. Но, како што бројот на регрути почна да се
зголемува во текот на 1900 година, беа отворени центри за
воена обука каде што необучени цивили можеа да бидат
вооружени и обучени како подготовка за борба.

До 1900 година целиот борбен персонал потпаднал под команда
на врховниот командант Гоце Делчев, одговорен за сите задачи
и воена подготовка во цела Македонија. Во раните денови
поголемиот дел од воената обука ја вршеа поранешните
бугарски офицери како Марко Лерински, Михаил Апостолов и
Христо Чернопеев кои беа отпуштени од бугарската војска не
затоа што беа Македонци, туку затоа што негуваа македонски
революционерни идеи. Нивната работа беше да ги обучуваат
идните македонски офицери кои ќе ги водат македонските чети.

Набргу по отворањето на камповите за воена обука, врховниот
командант наредил да се подготви Правилник за четите. За жал,
откако Правилникот беше одобрен и испратен на умножување,
печатницата беше уништена, а дистрибуцијата во различни
области беше одложена. Повторно беше изготвен нов
Правилник со пет поглавја и четириесет и седум члена. Оваа
книга беше малку посеопфатна и содржеше повеќе детали кои
врховниот командант Гоце Делчев ги стекнал од своето
теренско искуство.

Според Правилникот, на четите директно поврзани со ВМРО
требаше да им се дадат две основни задачи, една, да го
агитираат македонското население без разлика на етничка и
вероисповест и втора, да го вооружуваат населението за
народното востание. Надвор од четите на ВМРО, Правилникот
предвидуваше формирање на постојано село Четас чија основна
цел беше да ги брани селата од башибазуците (вооружени

муслимански цивили) и други нерегуларни воени сили. Село Чети, исто така, се очекувало да изврши задни напади и да ги пробие опсадите кога главните чети на ВМРО биле опколени од непријателските сили и им била потребна помош. Иако селото Четас било постојано, нивните борци требало да учествуваат во секојдневниот цивилен живот и да се собираат само по потреба. Бидејќи од нив се барало да дејствуваат тајно за да ги заштитат селата од казна од властите во случај да бидат откриени, борците ги чувале оружјето и муницијата скриени некаде надвор од селото.

Покрај четите, во Правилникот беше прецизирано создавање на тајни полициски сили, курирски служби и терористички групи. Работата на курир можеше да им се довери само на лојални, храбри и способни луѓе кои беа запознаени со теренот, особено со задните патишта и тајните патеки и беа способни да доставуваат тајна пошта, да обезбедуваат оружје и муниција и да шверцуваат луѓе.

Кога терористичките групи првпат беа создадени, нивната задача беше да ги бараат и казнуваат непријателските доушници. Првата терористичка група создадена во 1895 година се состоела од четири лица и ја започнала својата работа со следење на отоманските активности во Прилеп. Во 1896 година во Крушево била формирана друга терористичка група чија задача била да следи одредени осомничени и да собира пари и други потребни предмети за Организацијата. Со текот на времето, секоја револуционерна област создаде своја терористичка група на која им беа доделени различни задачи за да одговараат на нејзините потреби. Сè на сè, овие терористички групи беа многу ефикасни во демонстрирањето на силата и авторитетот на Организацијата. До октомври 1898 година во Македонија дејствувале 12 терористички групи, вклучувајќи ги Прилеп, Битола, Солун и Кукуш. Едно од позначајните дела извршени од терористичка група беше егзекуцијата на Димитар Грданов, клучниот отомански шпион. Геданов бил егзекутиран од Методи Пачев на 5 август 1898 година во Охрид. Терористичките групи, исто така, се знае дека учествувале во битки заедно со македонските чети, како и дека

обезбедувале тајни безбедносни служби за револуционерите на ВМРО.

Како што се зголемуваше бројот и потребите на терористичките групи, беше одлучено тие да се реорганизираат во Тајна полиција. Одлуката за формирање на единици на тајната полиција била донесена за време на Солунскиот конгрес во 1896 година и била запишана во Уставот на ВМРО и напишана во Правилникот. Според член десет од Уставот на ВМРО, секој комитет на Организацијата имал право да формира своја тајна полиција за преземање дејствија против внатрешните и надворешните непријатели. Меѓутоа, по формирањето на единиците на тајната полиција, повеќето регионални организации ги користеа своите услуги за да истражуваат различни работи, да извршуваат разузнавачки функции, да ги следат движењата на официјалните османлиски власти, да го идентификуваат и истражуваат новопристигнатиот персонал и да ги следат движењата на отоманската тајна милиција. Секој комитет беше одговорен да назначи шеф кој пак назначи тројца лично избрани асистенти кои не се познаваа.

Во недостиг на вештина и искуство, повеќето од овие „тајни агенти“ правеа грешки и не се израмнија со очекувањата на Гоце Делчев, врховниот командант, па Организацијата се погрижи да регрутира од поискусните хајдук (одметници). Всушност, Организацијата направи чекор подалеку и оствари контакт со различните хајдук водачи низ Македонија барајќи од нив да се приклучат на ВМРО и да се борат за слободна и независна Македонија. Со текот на времето, мнозинството го стори тоа, а оние што не го сторија тоа и продолжија со своите незаконски активности, на крајот беа уништени од ВМРО.

На повикот на Делчев да се сретне со нив се јавија многу искусни хајдуци, вклучувајќи ги и борбените искусни Кочо Муструков, Иванчо Карасулијата, Апостол Петков и Илија Крчовалијата. По неговиот првичен успех, Делчев повика на повеќе вакви средби во Драмскиот, Серешкиот, Демирхисарскиот и Солунскиот округ.

Искусните хајдуци набрзо станаа учители и водачи на востанието кои не само што ги учеа новите регрути како да се борат, туку и ги научија како да преживеат во лоши услови.

Македонските чети, за жал, не беа единствените единици кои дејствуваа во Македонија. Речиси во исто време дејствувале и организирани вооружени групи од Грција и Бугарија, кои го агитирале македонскиот народ и ширеле странска пропаганда. Една таква група од Бугарија која дејствувала во околината на Виница на 14 ноември 1897 година го ограбила и убила Казим Ага, истакнат османлиски бег. Ова покрена итна истрага за време на која беше извршен претрес на оружје. И покрај грижата да не се чува оружје во селото, во разните куќи во Виница пронајдено е оружје. Кога го пронашле ова оружје, Османлиите заклучиле дека во Виница дејствува револуционерна мрежа, а можеби има и други. Бидејќи биле многу сомнителни за уште едно востание што ќе се случи во Македонија, Османлиите брзо ја прошириле својата потрага во соседните области. Плашејќи се да не бидат пронајдени, многу револуционери ги напуштија своите домови и се свртеа кон подземните активности. Како резултат на тоа и под притисок од народот да одржува поголема безбедност, ВМРО сменила дел од својата тактика и во 1898 година започнала да создава постојани чети кои работеле строго под земја.

Иако нивните главни активности беа да агитираат за македонската кауза, да ги заштитат селата и да регрутираат и обучуваат нови регрути, понекогаш Четите мораа да се соочат со османлиската војска. Првиот евидентиран вооружен судир меѓу ВМРО и османлиската војска се случил во април 1899 година во селото Гавалџанци во Кукушко. Друга битка се случила на 16 септември 1899 година кога Четата на Мирче Ацев се судрила со османлиската војска во Папазчаир и повторно на 18 октомври кај селото Црвен Град во Прилепско. До 1899 година повеќе од дваесет чети дејствувале во Македонија, секој составен од околу половина до десетина борци.

Иако овие чети со своите способности да агитираат и да ја обезбедуваат ВМРО ги надминаа очекувањата на врховниот

командант, Гоце Делчев добро знаеше дека ќе биде потребна добро обучена војска за ослободување на Македонија. За да го постигне тоа, на ВМРО ѝ беа потребни институти Чета со посебни задачи за обука и подготовка на потребното раководство за долгата борба што претстои. За да го направи тоа Гоце Делчев избра голем број луѓе кои силно веруваа во принципите на ВМРО и ги постави на должност учители да ги обучуваат идните лидери на Чета. Меѓу назначените беа Марко Лерински, Михаил Апостолов и Христо Чернопеев, споменати претходно. Правилникот беше ажуриран за да ги одрази новите промени.

Во 1902 година Четите беа реструктурирани и беа создадени нови чети кои се состоеја од просечно по дваесет до триесет борци секој, од кои некои броеа и до седумдесет. Бидејќи беа успешни во обуката на раководството за централните чети, училиштата потоа беа децентрализирани и доделени во различни регионални области да извршуваат слични функции.

Покрај вработувањето борци во целокупната волонтерска служба, ВМРО регрутирала и свештеници, трговци и други работници за извршување на разни тајни активности. Организацијата, исто така, регрутирала услуги на храбри жени кои биле подготвени да вршат различни активности кои вклучуваат шверц на оружје и муниција, доење на повредени, закопување на мртвите, готвење храна и поправање облека. Некои жени дури служеа како агитатори и како водачи на Чета.

Меѓутоа, вооружувањето на четите со оружје и муниција беше потешка задача отколку што првично се очекуваше. Во минатото лесно можеше да се дојде до мал број оружје преку купување, фаќање за време на битка, производство на лично оружје и конфискација од вооружени поединци. Како што се зголемуваше побарувачката за вооружување на растечките чети, така се зголемуваше и тешкотијата за добивање оружје. Македонците ги немаа потребните средства ниту им веруваа на соседите да ги снабдуваат со голем број оружје однадвор. Отоманските власти постојано ги набљудувале внатре, така што тешко можело да се дојде до голем број оружје. За да го реши проблемот, ВМРО создаде тешко пронаоѓање тајни

работилници во разни затскриени села и почна да произведува сопствено оружје. Произведеното оружје вклучувало ножеви, пушки, бомби и дрвени топови. Фабриците за правење ножеви беа најчести и најраспространети и произведуваа различни ками, јатагани и мечеви. Работилниците за пушки обично вклучувале поправка на пушки и производство на куршуми и барут. Производството на дрвени топови или импровизирана артилерија се засновало на долгата македонска традиција каде што бурето било направено од тврдо дрво, обично од цреша, брест, орев или див бадем, и врзано со железни прстени за да и дава сила. Дрвените топови обично ги правеле вагони, бакар или ковач, а надвор од зајакнувањето на моралот на бунтовниците, во основа биле неефикасни како оружје против непријателот. Всушност, бидејќи нивните буриња експлодираа почесто отколку што пукаа, тие беа поопасни за оние што ги пукаа отколку за непријателот.

Далеку повеќето од потребните оружја беа пушки, од кои голем дел првично беа испорачани од хајдуците на кои во минатото им даваа оружје од различни армии како Австријците и Русите. За жал, тие не беа доволни за исполнување на новите барања и до 1898 година беа барани нови извори. Револвери беа купени од Црна Гора за вооружување на револуционерите во градовите кои требаше да го сокријат оружјето. Револуционерите во селата и селските милиции користеле претежно пушки кои биле набавени од приватни извори во Србија и Бугарија. Од Грција е купено и одредено оружје. Големото имигрантско население кое живеело во Бугарија, особено долж долгата граница, било клучно во снабдувањето со голем број оружје. И покрај приговорите на Делчев, дури и беа упатени барања за купување оружје до бугарската влада, но без голем успех. Бугарската војска во тоа време го модернизирала своето оружје и решила да и продаде над четири илјади од своите стари пушки на ВМРО, но потоа одбила да и снабди муниција.

Не можејќи да ги исполни своите барања од надворешни извори, ВМРО тогаш основала свои тајни производствени работилници. Иако овие извори беа широко распространети, безбедни и целисходни, квалитетот на оружјето не беше многу добар. Пред Илинденското востание, пиштолската професија во

Западна Македонија, со тајни работилници во Тетово, Гостивар, Дебар, Битола и Скопје, вработуваше повеќе од сто пиштоли само во Тетово, произведувајќи околу педесет примероци неделно од познатата пушка „Мартини“. За жал, ова сè уште не беше доволно за да се обезбеди зголемената побарувачка за оружје, така што ВМРО во почетокот на 1902 година усвои нова политика да ги вооружува само оние кои не можеа да си дозволат да купат сопствено оружје. Оние револуционери кои беа финансиски посигурни се очекуваше да купат и да се грижат за сопственото оружје.

По Османлиско-грчката војна од 1897 година, османлиската војска се повлекла и оставила големи складишта со оружје и муниција во магацините во Тесалија кои паднале во рацете на локалните жители кои подоцна продале дел на ВМРО. Васил Чакаларов, чета началникот на Костурскиот округ, бил одговорен за организирање на овие и други набавки на оружје од Грција. И Албанија беше извор на воено оружје.

По Солунскиот конгрес од јануари 1903 година и Смилевскиот конгрес од мај 1903 година, потребата за вооружување драстично се зголемила; тоа значително го преокупираше раководството на ВМРО и тие се задолжиле да достават што е можно повеќе оружје.

Веднаш по Смилевскиот конгрес, откако беше одлучен дефинитивен датум за востанието, раководството на ВМРО им нареди на дежурните фабрики да го зголемат производството. Во Крушево Ставре Борјар и неговите синови Тодор и Сотир произведоа голем број разновидни резервни делови за пушки. Крушевската леарница била одговорна и за фрлање куршуми и набавка на фин барут. За жал, финиот барут беше нелегален за продажба и мораше да се набави со нелегални средства. Но, благодарение на османлиските работници за производство на барут во Битола кои го направија финиот барут достапен на црниот пазар, ВМРО успеа да ги исполни тие потреби. Беше купен и готов и легално достапен крупен барут, но поради нечистотиите беше несигурен за куршуми и строго се користеше за итни случаи и за палење на топовите.

Сè на сè, ВМРО направи се за да добие што е можно повеќе вооружување под дадените услови, но кога дојде кризата, не беше доволно да ги вооружи и соодветно да ги опреми сите расположливи доброволци.

Во решавањето на своите стратешки проблеми, Организацијата ги вложи сите можни напори за да ја има потребната материјална и финансиска помош за поддршка на востанието. Првично се обиде да добие поддршка од богатите, но без многу успех. Ако тоа не успеа, Организацијата потоа се сврте кон уцена со киднапирање богати луѓе и странци, но и тоа не само што не ги обезбеди потребните средства туку предизвика негативен публицитет за Организацијата.

Делчев добро знаеше дека надвор од Битолскиот округ ниту еден друг округ не е опремен за кревање на општо востание и како таков се спротивставуваше на идејата и повеќе се залагаше за партизански типови акции, рации, саботажи, кои постепено се зголемуваа по број и интензитет. додека процесот на крајот не доведе до општо востание. За жал, ВМРО не го следеше тој начин на дејствување, особено по прераната смрт на Делчев.

Дел 17 - Подготовки за народно востание

И покрај тоа што беше одреден датум за Македонското народно востание, многу членови на Македонската револуционерна организација (ВМРО), вклучително и Гоце Делчев, врховен командант на македонските сили, сметаа дека времето не е правилно. Покрај финансиските и вооружените недостатоци, имаше уште една се поголема закана што го попречуваше напредокот на ВМРО, странското мешање.

Идеолошката и политичката подготовка за „конечниот конфликт“ беше попречена од вековното угнетување кое го остави македонскиот народ наивен и неук за сопствената историска традиција, правејќи го лесен плен на блескавата странска пропаганда. На ситуацијата не помогна бројот на етнички и религиозни групи кои живеат во Македонија, секоја која се бори за туѓа корист. Иако многу муслимани биле етнички Македонци, поради својата религија тие биле лојални на Османлиите. Слично на тоа, Албанците од муслиманска вероисповед кои живееле во Македонија, исто така, биле лојални на Османлиите. Тоа што мораше да работи со многу различни етнички и религиозни групи во Македонија беше доволен предизвик за ВМРО, но вистинската тешкотија лежи кај надворешните лица.

ВМРО немаше друг избор освен да води решителна битка против политичкото и военото мешање на соседните балкански земји и против директната и индиректната интервенција на европските сили преку нивните полномошници, балканските земји. За оние кои велат дека ВМРО не сакала помош однадвор, остар факт е дека не било дека ВМРО не сакала да се здружи со никого; тоа е дека ВМРО немала доверливи поддржувачи со кои би се здружила.

Покрај надворешните проблеми, свесноста за уште едно претстојно востание ги засилило османлиските активности што

ги поттикнало да вршат почести претреси со оружје во селата со надеж дека ќе откријат како се дистрибуирало ова оружје.

Друг проблем од крајот на 19-ти, почетокот на 20-от век за ВМРО беше зголемената активност на Врховистите, пробугарска организација која себеси се нарекуваше Врховен македонски комитет што дејствуваше од Софија. Целта на Врховистите била преку пропаганда и инфилтрација да ја узурпираат контролата врз ВМРО и да ги насочат нејзините активности во полза на Бугарија.

Во почетокот не се чинеше дека Врховистите ја интересираат ВМРО, но кога дојде време да се избере насока за востанието, Врховистите станаа вистински проблем. Секогаш постоеле два правци на мислата; еден поддржан од Гоце Делчев, Ѓорче Петров, Пере Тошев, Јане Сандански и други беше независна Македонија да биде ослободена однатре од македонскиот народ преку бавни, но систематски напади против османлиските власти до распаѓање на системот. Другиот, поддржан од Христо Матов, требаше да го нападне непријателот однатре во целосна војна и да ги остави надворешните сили да дојдат на помош. Овој план за жал беше поддржан и од Врховистите што го натера раководството на ВМРО да се чувствува непријатно. Ако се избере овој пат, ќе се покани Бугарија да интервенира и да ја припои Македонија за себе. Токму затоа најголемиот дел од раководството на ВМРО се спротивстави на оваа идеја, сè додека не се вклучи Иван Гарванов.

За да ја зајакнат својата позиција во Македонија, Врховистите имале за цел да го елиминираат ЦК на ВМРО. Тоа го направија со објавување на имињата на врвните македонски револуционери на османлиските власти за да бидат уапсени и отстранети од народот. Ова беше направено во раната пролет 1901 година, а потоа Врховистите се инфилтрираа во Организацијата со свои луѓе, еден од нив беше Иван Гарванов.

Влегувањето на Иван Гарванов во ВМРО и неговото преземање на највисокото раководно место во извршната власт на Организацијата имаше фатален ефект не само врз развојот на

Организацијата туку и во Македонското Национално Движење за слобода. Поддршката на врховистичкиот став дека ослободувањето не може да се постигне само со сопствени сили и дека е неопходно одредено мешање однадвор, не само што совршено им одговараше на пробугарските кругови, туку имаше смисла и за невнимателните. Ова природно создаде поделба меѓу оние кои сакаа да ја ослободат Македонија од внатре на бавен, но систематски начин и меѓу оние кои сакаа да ја ослободат Македонија со помош однадвор. Она што повеќето Македонци за жал не го знаеја или одбија да веруваат е дека Врховистите не сакаа да ја ослободат Македонија за Македонците, туку да ја ослободат за да може да биде припоена кон Бугарија. Врховистичката идеја беше да се започне масовен бунт во Македонија со цел да се исцрпат и Османлиите и Македонците, оставајќи го регионот слаб за да може Бугарија да изврши инвазија со мало противење.

Гарванов се приклучил на Организацијата есента 1902 година со цел да подигне востание во Македонија во пролетта или летото 1903 година. Гарванов знаел дека ќе му се спротивстави највисокото раководство на ВМРО, па затоа го прекршил протоколот и само се состанувал и разговарал со оние кои ќе најверојатно се согласувам со него. Всушност, Гарванов го планирал востанието без знаење или согласност на основачкото раководство на ВМРО. Неговиот напор дополнително бил поддржан со исценирани судири меѓу врховистичките и османлиските сили создавајќи терор и несигурност кај населението, како и замор кај раководството на ВМРО. Сето тоа беше направено за да се создаде итност за да се оправда почетокот на востанието.

Иако веќе отворено или тајно се прекршуваа уставните принципи на Организацијата, и иако не се обрнуваше внимание на идеите на основачите на Организацијата, сепак беше потребно од чисто формални причини Организацијата да свика генерален конгрес. Со гласање на 24 декември 1902 година беше одлучено дека ќе се одржи Конгрес во Солун на 1 јануари 1903 година. Уставот на организацијата дозволувајќи им на неизбраните делегати да присуствуваат и да учествуваат во гласањето. Со други зборови, Гарванов зеде за право да избрза

со конгресот за да не му се спротивстават на основачите на ВМРО и ги покани само оние за кои беше сигурен дека ќе ја поддржат неговата иницијатива за кревање на масовно востание што е можно поскоро пред да биде подготвена ВМРО. Ова ќе го гарантираше неговиот неуспех и во тој процес ќе ги исцрпише и Македонците и Османлиите, оставајќи ја Македонија отворена за бугарска инвазија.

Конгресот започна на 2 јануари 1903 година и заврши на 4-ти без да присуствува ниту еден делегат од основачите на ВМРО. Всушност, ниту еден од делегатите на ВМРО кои би се спротивставиле на раното востание, доколку бил поканет или присуствувал. Со други зборови, одржувањето на овој Конгрес не само што беше незаконско, според уставот на ВМРО, туку не беше репрезентативно на целата револуционерна територија бидејќи многу окружни делегати или не беа поканети или не присуствуваа. Дури и Лазар Димитров, кој учествуваше на Конгресот, ја изрази својата загриженост во своите мемоари, нарекувајќи го Конгресот „незаконски конституиран“.

Конгресот го отвори Гарванов, претседател на Централниот комитет на Организацијата, кој побара од секој делегат поединечно да известува за состојбата во нивните области. Сепак, повеќето делегати, вклучително и Анастас Лозанчев, окружен претставник на Битола, признаа дека не биле во можност да дадат веродостојни информации за статусот и подготвеноста на областите што ги претставуваат. Речиси сите делегати признаа дека нивните револуционерни области материјално и морално не се подготвени за востание. Ситуацијата сепак се промени кога Лозанчев и Гарванов го уверија Конгресот дека наскоро ќе пристигне голема испорака на оружје од Бугарија и секој одред ќе го добие својот соодветен дел од пушки, залихи и други материјали неопходни за извршување на востанието.

Гарванов остави силен впечаток кај делегатите со својот говор во кој ги уверуваше дека низ Македонија се шират летоци со кои се повикува македонското население да се подготви за востание во 1903 година. Тој рече дека фактот што османлиските власти успеале да фатат некои од овие летоци,

докажува дека работата е завршена како што зборуваме. Тој понатаму рече дека востанието од 1903 година ќе биде уште пославно од Горноџумајското востание во 1902 година. Гарванов изјави на Конгресот дека не верува дека масовното востание ќе биде успешно без надворешна интервенција.

И покрај уверувањата на Гарванов, сè уште имаше одредено противење на неговиот план. Најголем дел од тоа противење дојде од Лазар Димитров кој на Конгресот изјави дека премногу области се неподготвени за такво востание и тоа би било грешка. Тој исто така додаде дека Ламздорф, рускиот министер за надворешни работи, е против такво востание и дека Македонците не можат да сметаат на руската поддршка. Тој отиде понатаму и рече дека разговарал со други револуционери, меѓу кои и Јане Сандански и Гоце Делчев непосредно пред Солунскиот конгрес и дека сите биле против предвремено востание.

За жал, и покрај неговото противење, и Димитров ја потпиша декларацијата на Гарванов за одобрување на предвремено востание. Дури и Димитар Ганчев, делегатот од Скопје, кој Окружниот комитет го испратил таму со експлицитни упатства да се изврши притисок за одлагање на востанието најмалку за една година, гледајќи дека другите делегати се согласиле, исто така ја додал својата согласност.

На 3 јануари 1902 година во 11:20 часот, откако сите делегати го кажаа својот збор, беше одлучено дека востанието ќе започне во пролетта 1903 година. Беше решено дека ова нема да биде масовно востание, туку стратешко. почнете работите да се движат. На сите окружни комитети им беше наредено да се соберат и да разговараат за одлуките на Конгресот и да започнат со подготовки за да се обезбеди извршување на востанието.

Генерално, Гарванов и Лозанчев го прикажуваат востанието како витален чин кој ќе го привлече светското внимание и евентуална странска интервенција која ќе ја ослободи Македонија. Оваа одлука востанието да не биде широко и масовно, туку повеќе од партиски карактер, целосно се

спротивстави на основните норми и принципи на Организацијата и оние на нејзините основачи кои отсекогаш силно сметале дека востанието треба да биде масовно востание со директен и единствен. - наумна цел: да се собори тиранскиот османлиски режим и да се ослободи Македонија одвнатре без надворешно мешање.

Откако беше донесена одлуката за кревање на востанието беше неповратна, но не без приговори од основачите на ВМРО, особено од Гоце Делчев и Ѓорче Петров, столбовите на Организацијата кои начелно не беа против востание, туку беа против предвременото востание кое тие веруваа дека нема да постигнат ништо позитивно освен да ја отворат вратата за окупација на Македонија од нејзините соседи.

Најжалосно е што оние делегати кои присуствуваа на Солунскиот конгрес без скриена агенда не ги доведоа во прашање мотивите на Гарванов зошто тој тргнал спротивно на желбите на основачите на ВМРО или зошто го игнорирал фактот дека големите европски сили не биле отворени за правење промени. на Балканот во тоа време и не биле подготвени да војуваат против Османлиите. Некој од тие делегати сигурно знаел дека интересите на царска Русија во 1903 година биле свртени кон исток кон Јапонија и дека Русија го поддржува мирот на Балканскиот Полуостров, што сигурно било директно спротивно на востанието во Македонија. Поради диктат на сопствените економски интереси, Германија исто така беше за одржување на Отоманската империја недопрена. Така беа и Франција и Англија кои имаа свои посебни причини зошто сакаа да ја задржат Отоманската империја заедно. Па кога Гарванов проповедаше „Интервенција на голема моќ“ во Македонија на која голема сила мислеше?

Единствените сили, ако можеме така да ги наречеме, кои директно се занимаваа со настаните во Македонија, беа трите соседни балкански држави Грција, Србија и Бугарија. Бидејќи сите тие се стремеле да добијат контрола над Македонија, сите се спротивставиле на правилно испланираното востание кое би довело до автономна и независна Македонија.

Бугарија особено имаше посебен интерес за неуспехот на македонската револуција како што беше споменато претходно. Бугарија сметаше на ослабување и на Османлиите и на Македонците пред да може да интервенира во Македонија и да ја „ослободи“, ако можам да ги употребам тие зборови. Но, она на што Бугарија не сметаше беше руското мешање. Кога Русија дозна дека Бугарија е вмешана во Македонија, изврши притисок врз неа да престане со тоа што го прави. Без бугарска интервенција, востанието беше осудено на неуспех, со што му одржа на македонскиот народ уште една тешка лекција; добро научена лекција која никогаш не смее да се заборави. Штета што сето ова не можеше да се предвиди на Солунскиот конгрес.

Откако во пролетта 1903 година била донесена одлука за кревање на востанието, Иван Гарванов и Велко Думев, двајцата членови на ЦК, отпатувале во Софија за да се сретнат со тамошните врвни револуционери. Меѓу присутните на софиската средба беа Гоце Делчев, Ѓорче Петров, Пере Тошев, Христо Матов, д-р Христо Татарчев, Иван Хаџи Николов, Сава Михаилов, Димитар Стефанов и Михаил Герџиков.

Покрај тоа што беа бесни на одлуките донесени на Солунскиот конгрес, повеќето од присутните категорично се спротивставија на планот за предвременно востание. Ѓорче Петров, знаејќи добро дека ниту една област не е подготвена за војна, предложи сите чети и терористички групи да преминат од одбранбена во офанзивна тактика и веднаш да започнат со походите. Петров нагласи дека непосреден, постепен и спорадичен поход на долг рок ќе ги истроши Османлиите без потреба од кревање трајно востание. И Гоце Делчев беше категорично против кревање на востанието во 1903 година, бидејќи од сите присутни на состанокот, само тој знаеше колку несоодветно се подготвени различните окрузи. Делчев повторно ја нагласи важноста Македонците да се ослободуваат со сопствените постапки со оган и меч, Тој инсистираше кампањата да започне со напади врз османлиските воени инсталации, железнички пруги и владини згради; туркајќи ги Османлиите во состојба на анархија додека султановата империја целосно не се распадна.

И Јане Сандански беше разочаран од одлуката на Солунскиот конгрес и го додаде својот глас во хорот на опозицијата. Веста за одлуката го урна моралот во округот Серес. „Нашата идеја за тоа што требаше да се случи беше сосема поинаква од она што се предлагаше. Водевме кампања за различни работи и сè се претвори сосема поинаку... бевме многу разочарани до солзи“, напиша Сандански во своите мемоари.

Кога Христо Чернопеев, војвода на Струмичкиот револуционерен округ, слушнал за одлуката на Солун, бил сосема сам. Никола Пушкарров, водач на Скопскиот револуционерен округ, веднаш го известил Гарванов дека неговиот округ е шокиран од неговата одлука и затоа што била изненадување и затоа што е незамисливо да се крене востание под овие услови.

Фактот дека македонскиот народ не бил подготвен за рано востание, го потврдиле и сите последователни конференции одржани по Солунскиот конгрес. За жал, како што беше споменато претходно, и покрај сите протести таа одлука не можеше да се поништи, така што Организацијата немаше друг избор освен веднаш да започне со подготовки. Претставничкото тело на Организацијата стационирано во Софија, на чело со Христо Матов и Христо Татарчев, ја прифати идејата и постепено ја презеде улогата на подготовките. Тоа вклучуваше опремување и испраќање македонски чети од Бугарија составени од печалбарите Македонци, собирање донации, набавка на опрема и убедување на работниците да се вратат во Македонија и да се борат. Слични мерки биле преземени и во Константинопол, Смирна, Александрија и други градови каде што работеле Македонци.

Пораката беше пренесена усно на уста во која едноставно се вели: „Денот на востанието е пред нас, веднаш вратете се во вашата татковина“. И покрај околностите, веста за претстојното востание беше прифатена со воодушевување од сите Македонци, дури и од оние што работеа во Атина, кои брзо ги спакуваа и заминаа за Македонија.

Првите знаци на востанието, подоцна наречени „Солунски атентати“, започнале на крајот на април 1903 година кога група македонски интелектуалци, главно од Велес, наречени Гемиции (гемиции), под силно влијание од анархистичките идеи ги нападнале отоманските и странските институции со цел да се привлече светското внимание. Гемициите ја концентрираа својата акција на уништување на западните државни институции и компании кои имаа европски инвестиции во Македонија.

На 29 април 1903 г. Гемициите го разнеле францускиот брод Гвадалкивир, Отоманската банка, пиварницата, германскиот клуб и други згради. Паника го зафати населението, особено отоманското население, и многу животи беа изгубени, вклучително и оние на Гемициите, од кои неколкумина беа убиени во акција, додека други извршија самоубиство. На заробените им беа изречени долги затворски казни. Немирот предизвика метеж во и надвор од Солун, што резултираше со апсење, мачење и затворање на илјадници луѓе.

Акциите на Гемициите сепак ја постигнаа својата цел да создадат силно влијание не само во Македонија туку и низ цела Европа. Како резултат на тоа, ситуацијата внатре во Македонија станала уште позатегната, особено откако Османлиите почнале да газат. Ова создаде нова итност за забрзување на подготовките и помогна да се шири повеќе свест на сите страни дека востание е неизбежно.

Негативната страна на акцијата Гемиции беше негативната европска реакција која ги повика османлиските власти да ги ловат и да се справат со овие криминалци. Ова ги поттикна османлиските власти да уапсат и затворат уште повеќе луѓе, вклучително и многу од револуционерите и Иван Гарванов. Ова природно ја попречи способноста на Организацијата целосно да се вклучи во подготовките на востанието.

Уште еден несрекен и погубен настан за македонскиот народ кој го загрози и Македонското ослободително движење е прераната смрт на Гоце Делчев. Гоце беше убиен кога му беше

најпотребно кога Организацијата се подготвуваше за најважната конфронтација во поновата историја на Македонија.

Лут и разочаран од начинот на кој се одвивале работите на состанокот во Софија, Гоце решил да се врати во Македонија преку Неврокоп и Разлог, придружуван од еден од неговите чети. Гоце сметал дека треба веднаш да се спроведат брзи и ефективни мерки, па затоа свикал состанок со Јане Сандански и водачите на Серскиот револуционерен округ. Средбата била закажана за почетокот на февруари 1903 година да се одржи во селото Карача во близина на границата меѓу Неврокоп, Серес и Демирхисар. Во очекување на неговото доаѓање, неколку чети од Серскиот револуционерен округ, меѓу кои и оние од Серес, Демирхисар, Мелник и Неврокоп, биле испратени во Карача каде се сретнале Гоце Делчев и Јане Сандански. Откако се сретнале и разговарале за ситуацијата и Гоце и Јане се согласиле дека датумот за востанието е предвреме одреден и дека таа одлука треба да се поништи. Еден од начините да се промени оваа ситуација беше Организацијата да се изолира од Врховистите и да избегне да биде заплеткана во нивните работи, вклучително и различните кампањи што тие ги иницираа.

Кон крајот на март Гоце Делчев го засилил сопствениот поход против Османлиите и неговите чети го уништиле железничкиот мост на реката Ангишта и железничкиот тунел кај Драма. Потоа тргнал кон Солун за да се сретне со Даме Груев.

Делчев во Солун пристигна кон крајот на април и три дена се сретна и разговараше за состојбата со Груев кој последните две години беше затворен во занданите на затворот Кале заедно со Христо Матов и д-р Христо Татарчев, двајца познати врховисти. Се чини дека Матов и Татарчев имале одредено влијание врз Груев бидејќи Груев не бил тој самиот и ја изгубил вербата во мажите и лидерите. Иако тајно одржувал контакт со ВМРО, Груев сè уште немал јасна слика за состојбата во Македонија. Токму под овие околности, по неговото враќање во Солун, Груев се согласил со планот на Гарванов за предвремено востание. Груев напорно работеше на Делчев за да го убеди да

се придржува до одлуката на Солунскиот конгрес, но Делчев одби.

По средбата со Груев, Делчев го напуштил Солун и се упатил кон планината Али Ботуш каде што се очекувало да се сретне со претставници од Серските окружни одреди. За жал, тој никогаш не успеа. На пат на 4 март 1903 година бил убиен во битка од османлиската војска во селото Баница. Има информации дека бил предаден со тоа што на Османлиите им било откриено каде се наоѓа, но прашање е од кого? Со оглед на ситуацијата, тој имаше многу непријатели, но ова е тема за идните истражувачки историчари.

Смртта на Делчев беше незаменлива загуба и за Организацијата и за македонскиот народ во целина. Неговата смрт, заедно со солунските атентати и битолскиот масакр од 6 и 7 мај 1903 година, имаа сериозни последици не само за Организацијата туку и за Битолскиот револуционерен округ каде се очекуваше да започне востанието.

Еден од договорите склучени за време на Солунскиот конгрес беше секој револуционерен округ да има овластување сам да одлучува како и кога да стапи во востанието. Битолскиот револуционерен округ, пак, откако ги извршил сите неопходни подготовки, почувствувал дека е подготвен за востание и на таен состанок во јануари 1903 година било решено Анастас Лозанчев да го крене востанието во Битола. Анастас Лозанчев, како што беше споменато претходно, беше жесток поддржувач на предвременото востание на Солунскиот конгрес и сметаше дека неговиот округ е најдобро подготвен во споредба со другите области во Македонија. Освен тоа, Битолскиот округ и од географска и од стратешка гледна точка најмногу одговарал за востание. Згора на тоа, Битола во тоа време беше и седиште на бројни европски дипломатски претставништва и тоа несомнено немаше мала важност.

За да се завршат сите активности, раководството на Битолскиот округ побарало да се одржи Конгрес на 1 мај 1903 година во селото Смилево. За претседател на Конгресот е избран Даме Груев, претставник на ЦК на ВМРО. Меѓу другото, агендата на

состанокот вклучуваше дискусии за (1) распределбата на воените сили, (2) подготовките за востанието, (3) должностите и одговорностите на водачите и пред и за време на востанието, (4) што да се прави со невооружените луѓе, инвалиди, стари лица и жени и деца за време на востанието, (5) делење оружје, (6) утврдување на точното време на востанието, (7) формирање на регионални административни органи пред и за време на востанието и (8) метод со кој би се водело востанието.

Од разговорите што се воделе било утврдено дека најдобро подготвени региони за востание биле Ресен, Костур, Демирхисар и неколку околни села во Битолско. Меѓу помалку подготвените региони беше Охрид со само илјада и четиристотини пушки.

Говорниците и дебатерите на Смилевскиот конгрес беа многу критички настроени кон Анастас Лозанчев, претседател на Окружниот комитет, за неговото произволно претставување на неговиот округ на Солунскиот конгрес и за преземањето обврски во името на неговиот округ без претходно да се консултира со различните региони. Меѓу делегатите кои се спротивставија на планот на Гарванов за рано востание беа Ѓорѓи Сугаре, Петре Ацев, Тале Христов, Никола Карев и Никола Петров. Сите беа огорчени за тоа како се одржува Солунскиот конгрес и нивниот гнев се одрази на дебатите на Смилевскиот конгрес. Свкупно беше создадена тензична ситуација што предизвика интервенција на Даме Груев. Груев го искористи својот авторитет како претседавач за да ги прекине дискусиите, инсистирајќи дека востанието сепак ќе мора да се одржи без оглед на протестите бидејќи тоа прашање е веќе решено.

Беше избран и делегиран Генералштаб составен од Даме Груев, Борис Сарафов и Анастас Лозанчев со одговорност да го избере точниот датум кога востанието требаше да започне. Воените мерки донесени на Смилевскиот конгрес вклучуваа изготвување на дисциплински устав за востанието, со кој ќе се утврдат правата и должностите на активно вклучените во востанието и на регионалниот планински штаб и Генералштабот. Одлучено е Битолскиот револуционерен округ

да се подели на дванаесет региони со планински штаб доделен на секој кој ќе му довери на секој регион планирање и координирање на сопствените активности. Секој регион беше одговорен за обука на своите борци за употреба на оружје и борбени тактики.

Постојано се поставуваше прашањето кој треба да биде вклучен во востанието, па беше одлучено сите дејствија да ги спроведуваат само четите, цивилното население да не се мобилизира.

Секој одред требаше да се состои од триесет до четириесет борци кои ќе ги напаѓаат сообраќајните патишта, телеграфските и поштенските линии, ќе ги разоружаат вооружените отомански цивили и ќе ги напаѓаат османлиските воени инсталации и институции. Во никој случај на одредите не им беше дозволено да ги нападнат или приведат обичните отомански цивили, жени или деца.

Смилевскиот конгрес заврши на 7 мај 1903 година и сите делегати се вратија во нивните области трескавично работејќи да се подготват за востанието. Главниот штаб и командните сили на Битолскиот револуционерен округ се зафатија да го зголемат снабдувањето со оружје, обуката и набавката на храна, прва помош и други материјали. Регионалниот планински штаб постепено ги презеде административните должности на Организацијата и испрати членови на нејзините одреди да набават оружје, да ги обучуваат локалните борци да ракуваат со оружје и да набават залихи со храна. Распределбата на храната беше разработена така што секој што носи пиштол ќе понесе со себе 35 килограми жито во планините. Зрното требаше да се меле, да се стави во вреќи и да се сокрие во пештери. Секое домаќинство беше советувано да подготвува резерви на храна за месец и половина. Во Битола биле упатени посебни лица да ги информираат конзулатите за востанието. И железничките власти беа информирани дека пругите ќе бидат нападнати на различни точки на линијата помеѓу Битола и Солун. На сите вооружени мажи им било кажано да се подготват за долги престој на терен. Вооружените луѓе во селата беа поделени во групи од седум или осум, секоја предводена од каплар. На

секои дваесет и пет или педесет вооружени луѓе беше назначен по еден командант. Селските одреди беа комбинирани во централни одреди, секој предводен од централен командант. Армиските вежби беа спроведени според директивите на централниот командант и беа испратени при напади со удари против Османлиите за да се стекне борбено искуство.

Генералштабот, исто така, ги правеше последните подготовки со посета на различни региони во нивните окрузи и разрабатувајќи ги нивните планови за акција и стратегии.

По сите овие подготовки, целиот битолски револуционерен округ беше вдахнат од жесток револуционерен дух што Организацијата го разгоруваше во последните десет години. Сега требаше само знак од Главниот штаб и ќе започне славното Илинденско востание.

Дел 18 – Илинденското востание 1903 година

Како што беше решено на Солунскиот конгрес од јануари 1903 година, ќе бијат своа за добредојде на востанието и луѓето во сите села и градови во цела Македонија ќе се кренат и со сите сили ќе му го покажат на светот своето незадоволство од османлиската власт.

И покрај тоа што многумина знаеја дека не се соодветно подготвени за борба, тие го гледаа востанието како добредојдена алтернатива на статус квото на мачени и угнетувани.

По Солунските атентати во април 1903 година, османлиските власти презеле вонредни мерки за да спречат појава на востание поради што ги зајакнале своите воени способности со 80.000 војници. Покрај мобилизирањето на муслиманското население и создавањето на голем број единици Башибазук, османлиските власти ги зајакнале своите сили и со 87 пешадиски баталјони од по околу 800 војници, 20 коњанички ескадрили, 19 артилериски батерии, 36 планинско оружје, 3 пионерски чети и голем број технички станици.

Откако беше донесена одлуката за отпочнување на востанието, Македонската револуционерна организација (ВМРО) постави планови и ги претвори шестте револуционерни окрузи во шест востанички окрузи и го премести нивниот штаб на безбедни места длабоко во планините. Секој востанички округ бил нумериран и добил псевдоним: 1 -Пелистер, 2 - Кожуф, 3 - Беласица, 4 - Пирин, 5 - Огражден и 6 - Овче Поле, за да се чуваат локациите во тајност.

Иако има различни мислења за тоа како да се води востанието, неговата цел сепак била ослободување на Македонија од османлиската власт.

Околиите кои биле подготвени да учествуваат во востанието биле Революционерниот округ Битол, Революционерниот округ Скопски, Революционерниот округ Струмица, Революционерниот округ во Солун и Серскиот револуционерен округ.

Битолскиот револуционерен округ, географски лоциран во близина на патишта и значајни комуникациски линии, бил избран да го предводи востанието, поради што во селото Смилево, во близина на г. град Битола. Меѓу персоналот кој раководел со планинскиот штаб во Битолскиот округ беа Парашкев Цветков, Иван Делев, Ѓорѓи Павлов и Ѓорѓи Сугарев.

Самиот битолски округ бил поделен на три региони, Мариовски, Смилево и Пелистер. Според воениот историчар д-р Ванче Стојчев, населението во Битолско, непосредно пред Илинденското востание во 1903 година, се состоело од 35.983 луѓе од кои 20.713 Македонци, 11.150 Власи, 2.740 Албанци (од кои 250 христијани и 1 лица биле христијани) биле Османлии. Меѓу учесниците во востанието било речиси целото македонско и влашко население и некои албански христијани. (Ванче Стојчев. „Воена историја на Македонија“. Воена академија. Скопје, 2004. Страна 310)

Скопскиот округ, познат и како број 6 – Овчеполски округ, бил поделен на седум Реони со вкупно население од 308.719 жители од кои 196.417 или 64% биле Македонци. Останатите биле 82.084 или 26% Османлии, 15.543 или 5% Албанци и други. (Ванче Стојчев. „Воена историја на Македонија“. Воена академија. Скопје, 2004. Страна 353)

За жал, како што се испостави, Скопскиот округ беше еден од најмалку подготвените окрузи за влез во востанието и беше попречен од многу фактори, вклучително и многу патуваните и чуваните главни патишта што водат од Скопје до Кустандил, Куманово, Приштина, Ниш и Солун. Постојаните движења на османлиските трупи, многубројните башибазуци, вклучувањето на врховистичките сили кои ги напаѓаа Македонците и ширењето на српската пропаганда во регионот беа препреки против македонското востание во тој округ.

Од вкупниот број османлиски сили стационирани во Македонија, со оглед на масовното македонско население кое живеело во скопскиот санџак, на територијата на скопскиот санџак биле позиционирани 23 баталјони, 5 ескадрили, 10 батерии и 2 пионерски чети. Ова природно го убедило раководството на ВМРО да го преиспита својот пристап за тоа како да ги распоредат своите сили и била донесена одлука само да се вршат напади од терористички тип и да се избегне директна конфронтација со османлиската војска.

Скопскиот округ одржал Конгрес во Кратово на 17 јули 1903 година на кој присуствувале Скопската чета предводена од војвода Никола Пушкарров и Кратовската чета предводена од војводата Диме Стојанов Барберчето. Но, поради ограничената посетеност, малку беше постигнато освен одлуките на Пушкарров и Стојанов да го ангажираат непријателот со планирање да го заробат Хусеин Хилми Паша, главен инспектор на румелиските вилаети, во тоа време во посета на источните кази на скопскиот санџак.

Струмичкиот округ го покриваше регионот што се протега по течението на реката Струмица на исток, до реката Вардар на запад, граничи со Скопскиот округ на север и со Солунскиот округ на југ. Во Струмичкиот округ беа вклучени Струмица, Радовиш, Малешевијата и делови од Горна Џумаја.

Струмица беше клучна стратешка точка поради близината на патот по реката Струма кој го поврзуваше Солун со Софија и патната и железничката линија по течението на реката Вардар што ги поврзува Солун и Скопје. Овие две долини биле поврзани преку клисурата Клуч и струмичкиот пат со Петрич.

Пред Илинденското востание населението во Струмичка околија броело околу 104.000 од кои 74.000 Македонци. И покрај тоа што Иван Ингилизов од Струмица и Ѓорѓи Вамалиев од Радовиш, кои го претставуваа Струмичкиот округ на Солунскиот конгрес, и двајцата гласаа за предвремено востание, тие немаа доволно оружје за да се пресметаат со непријателот и во голема мера се потпираа на Бугарија да ги

снабдува. За жал, ветеното оружје од Бугарија никогаш не се реализираше и кога османлиските власти почнаа да се борат, Струмичкиот округ немаше конгрес и никогаш не беа направени подготовки за востанието.

Округот Солун беше поделен на два региони со псевдо-именувани број 2 - Кожув и број 3 - Балишица. Повторно според воениот историчар д-р Ванче Стојчев населението што живеело во Солунската област пред востанието броело 418.270 луѓе од кои 195.637 Македонци, 103.957 Османлии и 30.786 Евреи, Власи и други. (Ванче Стојчев. „Воена историја на Македонија“. Воена академија. Скопје, 2004. Страна 258)

Солунскиот округ бил еден од најзначајните окрузи во Македонија бидејќи бил важен стопански, политички и воен центар. И бидејќи Солун бил центар на вилаетот, тој бил дом на голем дел од отоманската администрација и војска. Солун бил дом на 3-от армиски корпус, 17-та пешадиска дивизија, 3-та коњаничка дивизија, 3-та артилериска дивизија и разни други полкови и персонал. Но, поради близината на Солун до Мала Азија и поради неговиот транспортен потенцијал, тој лесно може да увезе повеќе воени сили на краток рок доколку е потребно.

Напнатата ситуација создадена од атентатите во Солун во април 1903 година и последователното апсење на илјадници значително го намали бројот на револуционери и нивниот потенцијал да извршат масовно востание во областа Солун. Тоа што остана со малку работа со округот Солун, особено во регионот Кожуф, беше сведена на кампања со терористички тактики. Меѓу војводите од оваа околија кои учествувале во востанието биле војводата Сава Михајлов, војводата Аргир Манасиев и војводата Апостол Петков. Но, и покрај недостатоците, Солунскиот округ помина добро за време на востанието, одржувајќи ги османлиските сили постојано ангажирани, принудувајќи ги да ја поделат својата моќна војска, давајќи им на другите окрузи одмор.

Округот Серес ја опфаќал територијата до реката Места на исток, бугарската граница на север, реката Струма на запад и

Егејското море на југ. Градот Серес бил неговиот центар. Пред востанието населението во овој округ се состоело од 429.382 жители, од кои 245.582 Македонци, а останатите муслимани, Османлии, Власи и други. (Ванче Стојчев. „Воена историја на Македонија“. Воена академија. Скопје, 2004. Страна 362)

Серскиот регион е уште еден дел од Македонија кој е од географско и стратешко значење особено поради бројните планини, реки и клисури. Така мислеле и Османлиите, поради што стационирале делови од нивната 9-та пешадиска дивизија и нивната 18-та бригада во градот Серес, нивната 33-та пешадиска бригада во Горна Џумаја и голем број баталјони во градовите Мелник, Драма, Демир Хисар, Неврокоп. и други. Тие имаа и помали единици, од 30 до 40 војници и од 100 до 150 војници, стационирани надвор од поголемите градови распоредени во селата и стратешките локации. Тогаш непосредно пред востанието Серес беше зајакнато, со што бројот на османлиските војници достигна 5.000.

Серскиот округ, познат и по псевдонимот број 4 – Пирин, претставен од Лазар Димитров на Солунскиот конгрес гласал против рано востание, но ја прифатил одлуката на мнозинството и започнала со подготовките за борба. За жал, по смртта на Гоце Делчев, Серескиот округ го одложи својот конгрес поради внатрешните борби меѓу Врховистите и приврзаниците на Делчев и Конгресот никогаш не се реализираше до 22 август 1903 година. , претседавач на Серешкиот конгрес, реши да продолжи со терористичкиот стил на Востанието исто како што препорача Делчев. Исто така, за време на Серескиот конгрес кој траел три дена, било решено да се започне востанието на 14 септември 1903 година на Крстовден.

По сите подготовки и после сето она што беше кажано и направено, зависи од секој поединец да го направи својот дел за помош на востанието. Но, како што на повеќето им беше познато, македонскиот народ не беше соодветно подготвен за такво востание. Дури и оние кои беа подготвени да се борат и да ги дадат своите животи за ослободување на својата земја непотребно се жртвуваа. Водењето нерамноправни битки

против Османлиите и постојаното ризикување на нивните животи за земјата и слободата беа навистина херојски чинови, но тоа не го замисли ВМРО за македонскиот народ. ВМРО, особено Гоце Делчев, сакаше бавна и широко распространета кампања на тактики на удар и трчање за да се подели и истроши непријателот со минимални загуби за востаниците. Со постојаното нарушување на комуникациите, патувањата и бизнисот воопшто, се веруваше дека ќе ја уништи османлиската администрација, принудувајќи ја на отстапки. Но, недостатокот на обука и затворената фрустрација ги натера бунтовниците да се фрлат на своите мачители со сета своја сила, што резултираше со многу непотребни смртни случаи. Македонските чети беа бројно мали во споредба со османлиската војска, понекогаш побројни за повеќе од десет спрема еден, но жестокоста на македонските борци повеќе од се совпаѓаше со бројките.

Во однос на тоа како да водат походи, македонските востаници имаа строги правила на кои требаше да се придржуваат. Тие беа дизајнирани за нивна безбедност и за зачувување на нивните животи. Кога маршираа кон кампања, борците беа организирани во колони, еден по еден или два по двајца маршираа на растојание од три до четири чекори. Секоја колона беше придружена од разузнавачки и борбени безбедносни единици. На двајца или тројца борци им беше доделена извидничка должност, обично фронтална, крилна и задна. Колоните се движеа четири до шест километри на час и се криеја од очите за време на периодите на одмор. Необезбедените зони обично ги проверувале курири или патроли за извидување и информациите за движењата на непријателот се пренесувале на колоната. За време на движењата се применуваше строга дисциплина, внимавајќи никој да не зборува или пуши, а наредбите се давале со шепотење. Борците користеа и камуфлажа особено кога се приближуваа до заштитени места или места каде што можеше да се види од јавноста. Во селата и градовите, бунтовниците беа стратешки позиционирани во куќи од каде што можеа да вршат набљудувања и да пренесуваат информации до оние на отворено.

Кога за првпат започна востанието, востаниците применуваа претежно офанзивна тактика со ненадејни и масовни напади, кои на краток рок се покажаа како многу ефикасни. Но, како што се акумулираа непријателските сили, бунтовниците се префрлија на повеќе удари и трчање и на крајот на одбранбени тактики. Навредливите дејствија во населените места требаше да се организираат многу внимателно и со најголема тајност, притоа многу внимателни да не му наштетат на цивилното население.

Востаничките сили биле поделени на чети, чети и јадра. Резервните сили беа организирани секогаш кога беше можно, но честопати за таа цел беа користени селските чети. Непосредно пред кампањата, бунтовниците се погрижија местото на нападот да биде изолирано, особено на цивилите, а нападот започна кога бунтовниците дојдоа на 100 до 200 чекори подалеку од позицијата што беше нападната. Сигналот за започнување на нападот обично беше експлозија на бомба. Најслабата точка на одбраната беше обично првата точка на напад.

Илинденското востание започна со воени походи и офанзивни дејствија и по постигнувањето на посакуваниот ефект востаниците преминаа на одбранбени дејствија главно за заштита на ослободените области и населението во нив се до моментот кога интервенираа Големите сили или бугарската војска, што како што ние знам дека никогаш не се случило.

Беа организирани одбранбени акции на различни стратешки точки во населените места како што се селата и градовите. Македонците го немаа потребниот број за одбрана на цели региони, па затоа ја концентрираа својата одбрана околу ридови, премини, патишта и други погодни места од каде што можеше да се набљудува непријателот и да се попречи неговото напредување.

Беа организирани и одбранбени позиции во логори и населени места со главна одбранбена позиција во блиските ридови и резервна позиција во првите згради на пристап до населбата. Беа распоредени стражари за да ги набљудуваат

непријателските активности и да известуваат до нивните водачи. Доколку непријателот се приближи до одбранетата населба, резервните чувари ќе иницираат битка со цел да го одложат непријателскиот пенетрација додека раководството не може да организира соодветна одбрана во зависност од големината и силата на непријателот. За жал, бунтовниците, чии семејства лежеа зад слабата прва линија на одбрана, не можеа да издржат да чекаат засилување и се фрлаа на непријателот и се бореа до смрт. Најдобар пример за таква саможртва беше оној на војводите Питу Гули и Ѓорѓи Стојанов кои не само што ја одбија османлиската понуда за предавање туку и не ги послушаа наредбите на Главниот штаб да се повлечат. Во многу наврати одбранбените стратегии беа претворени во самоубиствени напади кога засилувањата не можеа да пристигнат навреме или кога имаше потенцијал непријателот да навлезе во одбраната и да го нападне цивилното население.

Илинденското востание доби масовен одзив од македонскиот народ и од другите етникуми што живеат во Македонија и во соседните земји. Но, вистинската движечка сила зад востанието беше селското и селското население кое не само што жртвуваше многу животи, туку најмногу страдаше. Илинденското востание беше уште еден чекор во вечната борба за слобода на македонскиот народ.

Според информациите објавени во 1904 година, во Илинденското востание учествувале 26.500 востаници од цела Македонија и воделе 239 борби против 350.000 османлиска војска. Загубите на Османлиите изнесувале вкупно 6.000 мртви и 5.000 ранети. На македонска страна 1.000 востаници беа убиени во директни конфронтации со османлиската војска, изгореа повеќе од 200 села, убиени 4.700 жени, деца и стари лица, силувани 3.000 жени и млади девојки, 70.000 луѓе останаа без покрив над главата, а 30.000 луѓе ја напуштија земјата. како воени бегалци. (Ванче Стојчев. „Воена историја на Македонија“. Воена академија. Скопје, 2004. Страна 368)

Во однос на постигнувањето на своите цели, ВМРО не успеа да испорача воена победа, но нејзините цели не беа да ја порази

османлиската војска, туку да издржи и да води долготрајна војна од терористички тип се додека Големите сили или бугарската армија не интервенираа како што беше беше ветено. Но, како што знаеме, востанието од 1903 година беше многу повеќе од активно воено движење. Тоа беше и пасивна демонстрација на која учествуваше целото македонско население. Како што беше споменато претходно, жртвите од битките беа релативно мали, но неборците беа тие што ја поднесоа целата тежина на османлискиот гнев. Мизеријата, загубата и тешкотијата издржани со храброст и непоколеблива резолуција беа жртва на идеалот за слобода што ретко кој од соседите на Македонија ги споредуваше.

Секој град и село што се приклучиле на востанието го правеле тоа знаејќи дека може да биде изгорено до темел, ограбено и неговото население десеткувано до последен човек. Дека секој Македонец доброволно се соочил со овие опасности е доказ за очајот на секој Македонец во кој животот ја изгубил својата вредност, а мирот својата смисла. Во многу окрузи кои се приклучија на востанието, луѓето не се сомневаа во тоа што им се подготвува и многумина ги напуштија своите села првиот ден од востанието. Мажите им се придружија на нивните бендови придружувани од неколку жени, кои отидоа да печеат и како медицински сестри да се грижат за ранетите. Постарите мажи, жени и деца барале засолниште во планините и со себе земале храна колку што можеле да носат. Во најголем дел од востаничките одбранети зони неборбеното население се собрало под раководство на ВМРО и формирало големи логори на непристапни места. Беа изградени привремени засолништа од гранките на дрвјата, фурните ископани во земјата и сите нормални функции на селскиот живот беа репродуцирани колку што дозволуваат околностите.

Животот на бегалската популација, која наскоро броеше близу 60.000, групирани во десетици кампови меѓу планините, помина низ три различни фази. За време на топлото време во првите две или три недели од август, тие живеаа во релативна удобност, радувајќи се на својата кратка слобода, пречекувајќи ги како херои бендовите кои доаѓаа и заминуваа, поздравувајќи ги нивните успеси. Потоа дојде втората фаза од можеби две

недели, во текот на која луѓето во логорите сè уште уживаа релативна безбедност, имаа храна за јадење и не страдаа тешко од студ дури и на планините. Но, под нив нивните села гореа. Тие веќе не слушаа приказни за славни победи, но гласините за масакр и тортура и звуците од пукотници ги прогонуваа. Потоа дојде третата фаза кога Османлиите го стегнаа својот стисок околу планините и ги ловеа бегалците од шума на планина и од врв до врв.

„Нивната единствена безбедност беше да ги следат сега концентрираните бендови, а понекогаш и битката беснееше околу дувлото каде што лежеа жените и децата, мажите се бореа со сета своја машкост да одбранат некој плиток ров, знаејќи дека зад нив се прикриени сопругата и детето кои очекуваат масакр. ако им пропадне храброста или ако нивните куршуми ја промашат целта. Бегајќи непрестајно, набрзо зад себе ги оставија своите резерви храна и стадата сверови. Сега беа без засолниште под постудено небо. Имаше села кои со денови живееја заедно на корења и салатни треви. Помладите деца умираа во голем број, а мажи и жени дипломираа за епидемии кои требаше да ги десеткати оние што Турците ги поштедија. Честопати, големите логори се распаѓаа во расфрлани групи гладни и преплашени бегалци, кои конечно се враќаа за да се покорат меѓу пепелта од своите домови. Некогаш се случувало тие да паднат кај лудо војници или со баши базуци. Петнаесет селани, на пример, од Буно (во близина на Ресна), макајќи, со својот свештеник на чело, кон градот, беа масакрирани без разлика на возраст или пол. Помладите жени поминаа најлошо, бидејќи, кога војниците можеа да ги фатат, тие често беа носени во турските логори и таму беа чувани неколку дена додека последната брутална што ги посакуваше не ја имаше својата волја. Многумина беа застрелани додека се засолнуваа зад бунтовниците за време на последните престрелки во септември и октомври, а понекогаш истиот куршум рани мајка и нејзиното бебе. Токму неможноста да се хранат и да се заштитат бегалците ги принуди водачите да го прогласат востанието на крајот со крајот на октомври; бидејќи времето беше сè уште релативно благо (наистина, на нас кои дојдовме директно од Англија се чинеше топло), иако за да бидеме сигурни дека планините веќе беа облечени во снег, дури

и на нивните пониски височини. Турците војуваа со жените и децата, а мажите не се осмелија да го продолжат нерамноправниот конфликт со глад.

До првата недела од ноември, населението во револтираните околии повторно се населило, дел од нив на местата на разурнатите села, дел меѓу пријателските соседи кои ги спасиле своите покриви. Долго пред ноември, градовите беа преполни со беспомошни маси изгладнети жени, кои го молеа лебот од врата до врата, викаа по порталите на архиепископските палати и спиеја во напуштените и разурнати куќи што ги има во секој македонски град.

Во оваа фаза првпат со свои очи ја видовме состојбата на селаните кои се вратија. Оние што нашле покрив под кој би можеле да се засолнат во некое пријателско село биле во завиден случај. Тие навистина изгубија сè - земјоделски култури, дом, добиток и опрема за домаќинството. Живееле од милосрдие на соседите, кои честопати биле ограбувани. Тие не поседуваа ништо друго освен искината летна облека во која побегнаа три месеци пред тоа. Немаа ниту ќебиња, ниту зимски наметки. Барем сè уште имаше слама меѓу нив и дождот. Но, мнозинството беа сместени меѓу нивните урнатини, ангажирани во последните топли денови од есента со расчистување на урнатините од некој агол од нивните домови и подигнување на некаков вид „посвано“ дрво и слама против сидот што се распаѓа. Ништо освен фотографија не може да пренесе идеја за пустошот. Селата беа само купишта јагленисано дрво и поцрнети камења, закопани под црвен прав, кој дождот го претвори во кал. Неколку сидови сè уште стоеја исправени, единствената надеж за зимата. Онаму каде што црквите не беа запалени, тие беа изрешетани со куршуми, поцрнети со огнови на бивак, ограбени, обесчестени и осквернети со наредбата на логорот. Бунарите понекогаш биле закопувани под урнатините на паднатите куќи, а во еден случај барем биле отруени со труп од сверови. Водениците, како и куќите, беа изгорени, браните им беа скршени, машините уништени, а дури и нивните камења во некои случаи се тресеа во фрагменти. Од коњите и воловите што ги поседуваа селаните, дури и откако властите се изјаснија дека ќе го вратат пленот, не остана ниту еден од четири. Од

овците и другите мали сверови и живината се сомневам дали останало една од десет. Дури и плуговите беа изгорени или украдени. Ретко, исто така, едно семејство ги повратило облеката и приборот што ги закопувал пред неговото бегство - баши-базуците имале вештина да најдат плен. Од жетвата, повеќето села заштедуваа доволно за четири или шест недели, додека неколку во висорамнините каде што зрелите култури беа оставени неподигнати имаа доволно за најмногу три месеци. Но, пострашно од материјалната пропаст беше моралната пустош. Жените стоеја во ладен ден, градите голи, нозете голи на ледената земја, несвесни за студот и гладот, липајќи од некоја приказна за тоа како ја виделе драгата глава на синот или сопругот како ја претепаале пред нивните очи војник или Баши Базук. Не помалку за жалење беа и младите луѓе кои го положија оружјето и се вратија да не најдат ниту жена ниту дом. Мислам на еден чиј случај ми се чинеше полн свет на вообичаени неволји. Тој бил сидар кој работел во Константинопол за да одржува семејство во село близу Ресна. Тој беше избркан од главниот град, со сите негови сонародници, рано во пролетта и се врати дома со празен појас. Следеа три месеци безделничење, а кога ждрепката го снајде, излезе со селската чета. Неговата сопруга ја удрил војник и починала при предвремено породување. Таткото се грижеше за бебето најдобро што можеше, но не најде работа и дојде кај нас молејќи се да обезбедиме млеко за да го спасиме животот на болното дете. Брзиот ужас од болните смртни случаи изгледаше помалку трогателен од оваа низа секојдневни неволји, секоја поради некоја политичка катастрофа или некоја национална омраза. Ниту, пак, на мизеријата и беше крајот кога востанието престана. Стотици мажи беа во затвор или во егзил во некој далечен ерменски град и, како што одминуваа месеците, почнаа да пристигнуваат лошо напишаните писма, без датум или потпис, кои кажуваа како еден по друг селски водач умрел од тифус. на пат за Диарбекир. Имаше и други неволји, потајни и пострашни, кои ни доаѓаа до уши преку некој љубезен лекар што ја користеше својата умешност, каде што тоа ќе го дозволуваа Турците, меѓу селските луѓе. Две млади девојчиња, на пример, во едно село, кои поминале неколку денови и ноќи на срам во турски логор, конечно го препуштија местото на лудило бидејќи сфатија дека мора да станат мајки. И цело време

среде понижувањето и страдањето, болеста и стравот од глад, на овој поразен народ му тежеше чувството дека сета негова жртва била залудна. Турците триумфираа; Европа сè уште беше безгрижна и незагрижена; Македонија сè уште беше поробена; а ние, кои си ги растуравме кебињата и брашното меѓу нив, само ги одржувавме во живот за да издржат свежи угнетувања и дополнителен срам.

Првото изненадување беше тоа што оваа популација воопшто се зголеми, и масовно се зголеми. Второто изненадување, за моето размислување позапрепастувачки од првото, беше што сите страдања од есента не доведоа никаква реакција против Комитетот или неговите водачи. Селанството остана лојално на организацијата која го втурна во сета оваа беда. Меѓу пепелта на удобните села или во одделенијата на болниците каде што Здружението за помош ги собра ранетите жени и деца, имаше моменти кога се чувствуваше во искушение да ја проколне целата идеја за востание, да помисли дека ниту една провокација не може да го оправда населението. во соочувањето со таквите ризици, да се сомневаме дали некаква добивка во слободата може да ја гарантира само физичката болка вклучена во нејзиното освојување. Но, ова беа размислувања на аутсајдер. Тие ретко влегуваа во главите на самите Македонци. Човек не слуша ниту обвинувања, ниту вина на Комитетот, ниту жалење за очигледно потрошениот напор“. („Македонија: нејзините раси и нивната иднина“, Н. Н. Brailsford, Лондон, 1906, страници 163 до 167)

Дел 19 – Смилевското востание

Непосредно пред Илинденското востание од 2 август 1903 година, Македонската револуционерна организација (ВМРО) го преселила своето седиште во селото Смилево во близина на градот Битола во Битолскиот револуционерен округ. Овој потег го направи Смилево Политички и воен центар на Македонија. Да се биде центар на Македонија сепак имаше свои недостатоци. Постојаното движење на луѓето, особено за време на Смилевскиот конгрес, кој се одржал во Смилево помеѓу 3 и 7 мај 1903 година, го привлекол вниманието на османлиските власти. За среќа, Конгресот беше завршен кога османлискиот баталјон испратен од Битола пристигна веднаш надвор од Смилево на 11 мај 1903 година и ја опколи околината. За жал, по среќа, војводата Парешкев Цветков со 18 негови востаници токму во тоа време се нашол таму кај селото Могила и паднал во османлиската замка. Следувала битка и по 12 часа борби и многубројни обиди да се пробие опсадата, битката завршила со повеќето мртви востаници. Цветков бил тешко ранет и си го одзел животот.

За да не биде откриено, раководството на ВМРО решило да го пресели своето седиште во месноста Голем Гар. Османлиите во меѓувреме, за да го спречат понатамошниот развој на настаните, решиле да го згрижат Смилево и да го претворат во воен и политички центар, оставајќи дел од баталјон таму да го чува. Меѓутоа, откако ја процени ситуацијата, раководството на битолскиот револуционерен округ заклучи дека Смилево, и покрај новите османлиски случувања, сè уште е најдоброто место за продолжување на подготовките за востанието како што се организирање одбрана и засолништа, складирање храна и облека, криење муниција и трчање. тајна болница. Смилево било и идеално место од каде што востаниците можеле да внимаваат на околниот регион во случај на непријателско опкружување. Со оглед на сите овие фактори, окружните водачи решиле да го уништат османлискиот гарнизон во Смилево и да го прогласат Смилево и околната територија за

„ослободена зона“, но тоа ќе треба да се почека до почетокот на востанието.

Немајќи помош од надворешниот свет, ВМРО секогаш се потпираше на локалното население да му обезбеди финансиска помош. Во Битолскиот округ ВМРО се обратила кон локалното население, особено кон богатите влашки села Трново, Магарево и Гопеш за пари и стоки кои потоа ги користела за набавка на оружје од Османлиите и Албанците кои соработувале со ВМРО.

Непосредно пред востанието, во подготовките за борба, Смилево собра и обучи 158 востаници и ги подели на шест чети. Потоа четири дена пред Илинденското востание пристигна гласник со упатства и детали како да се започнат нападите. На сите луѓе кои работат надвор од нивните села, особено на оние кои работат во Битола, им беше наложено веднаш да се вратат во своите домови. По осветувањето на Окружното знаме на 1-ви август на полињата над селото, на сите им беше кажано да си одат дома и да постапат на свој вообичаен начин за да се избегне сомневање. Следното попладне сите чети се собраа во областа кај Голем Гар и во самракот заедно со Окружниот штаб слегаа во селата и ги нападнаа османлиските гарнизони. Бидејќи биле изненадени, настанала голема паника и збунетост од страна на Османлиите додека трчале да се засолнат во околните куќи. За жал, Османлиите брзо се опоравиле и повторно се бореле на улиците додека востаниците се обидуваа да ги задржат. Во бесот на битката османлиските војници биле оттурнати во куќите, сконцентрирани во куќата на Ѓоргија Чуранов во центарот на селото, истата куќа во која се одржувал Смилевскиот конгрес.

Кога Дамјан Груев пристигнал на местото на настанот бил разочаран не затоа што Османлиите ја окупирале куќата во која се одржувал Смилевскиот конгрес туку затоа што токму оваа куќа била упориште во кое не можело лесно да се пробие. Беше одлучено дека единствениот начин да се отргнат Османлиите од него е да се запали. Плашејќи се повеќе османлиски војници наскоро да пристигнат да се приклучат на битката, бунтовниците, со дозвола од сопственикот на куќата Чуранов,

ја запалиле куќата во град од куршуми. И така започна Востанието во насилство и пламен.

Во текот на ноќта востаниците ги прекинаа телефонските линии и уништија мостови на патот Битола-Ресен. Еден чета ги нападнал башибазуците во селото Долненци, додека другиот ги држел заковани отоманските војници, оставајќи ги останатите да помагаат во евакуацијата на селаните.

Во попладневните часови на 3 август 1903 година, повеќе од 2.000 луѓе од селата биле евакуирани и преместени во едно затскриено место кај Голем Гар, каде што претходно било подготвено засолниште за нив.

Во текот на првиот ден од престрелките се проценува дека биле убиени околу 25 отомански војници, а двајца македонски востаници биле тешко ранети.

Во моментот кога луѓето ги напуштале селата, еден одред од 400 османлиски војници бил забележан како се приближува до селото Обедник, на околу четири километри источно од Смилево. Еден од четите, на чело со Стојан Донски, бил набрзина испратен и ги нападнал Османлиите токму кога требало да влезат во селото. За жал, веројатно за да ја поштеди Четата од уништување, Штабот наредил нејзино повлекување дозволувајќи им на Османлиите да влезат во селото, да ги ослободат блокираните војници и да запалат 34 куќи. Од страв дека востаниците ќе се вратат со поголема сила, османлиската чета го напуштила Смилево и продолжила да го нападне и да го запали селото Гопеш.

Охрабрени од успехот на 3 август, следниот ден Османлиите испратиле уште една единица војници и група башибазуци, но овој пат немале толку среќа. Кога Османлиите се приближувале до селото Обедник, ги пресретнала порешителна Чета која нанела катастрофален удар. Се проценува дека загинале 45 војници, еден бунтовник бил убиен и еден ранет.

По овој пораз, локалните Османлии повторно се воздржувале од напад на Смилево до доаѓањето на нови трупи, оставајќи ги

луѓето во регионот да уживаат во својата краткотрајна слобода која траела од 4-ти до 27-ми август.

Оставени на слобода, Македонците во и околу Смилево продолжија да ја зајакнуваат својата одбрана градејќи засолништа, утврдувања и копајќи ровови. Оние од опожарените села дојдоа да останат во Смилево и помогнаа во востанието.

До моментот кога Османлиите ги консолидирале своите сили, бројот на востаниците во Смилево изнесувал преку 600. По неговото повлекување од Ѓавато, Ѓорѓиј Сугаре и неговите востаници исто така се приклучуваат на смилевските чети.

На 14 август 1903 година, османлискиот генерал Бахтијар-паша со 1.200 војници бил забележан на потегот кон Смилево и планирал да го нападне регионот од четири страни; од село Ѓавато, Сниништа, Мраморица и од Слечче во Демирхисарско.

Бахтијар-паша ја иницирал инвазијата со артилериски бараж, но со оглед на тоа од каде била лансирана артилеријата и положбата на востаниците во планините, таа била добра колку и бескорисна. Без тоа, Бахтијар-паша им наредил на своите трупи да нападнат во бранови и до попладневните часови востаниците почнале да пукаат. Кога ситуацијата станала критична, востаниците под водство на Сугарев, бранејќи ја северната страна на Смилево, го пробиле опкружувањето и избегале оставајќи ги четирите села Чета да го бранат селото Смилево. Во Бели Брегови, пак, 70 востаници на чело со Мише Димов-Ќосето вооружени со импровизирани ладни оружја (вили, мечеви и ножеви) со извонредна сила го нападнале непријателот. Шеесет и осум од седумдесетте бунтовници беа убиени во таа битка. Но, како што повеќе непријателски војници се приклучија на туркањето, на востаниците почнаа да им снемјува муниција и четите почнаа да се повлекуваат, оставајќи го Голем Гар без заштита.

Во моментот кога османлиските војници влегле во логорите Голем Гар почнале неселективно да го напаѓаат цивилното

население. Седумдесет и тројца мажи беа убиени, а многу жени и деца беа масакрирани и мачени.

Откако Османлиите ја пробиле одбраната на Голем Гар, тие го нападнале селото Смилево, но наишле на жесток отпор од селото Четас. Приближувањето до Обедник исто така се одржало, но само на сметка на многу од востаниците кои се бореле до смрт. Но, како што Османлиите продолжиле да притискаат уште посилно, востаниците се повлекле во селата и се забарикадирале во посилните куќи. Битките се претворија во улични борби додека османлиските војници ги гонеа востаниците внатре во селата. Дамјан Груев дал наредба да се бори до смрт, ако е потребно и до последниот бунтовник, но војводата Павле Крстев се спротивставил сугерирајќи дека востаниците ќе бидат потребни за други битки друг ден. Груев го прифати предлогот и им нареди на луѓето да се повлечат во шумата Кокјиновци-Горна Маала. За време на таа битка беа убиени 35 востаници.

По повлекувањето, востаниците решиле да го пробијат отоманското опкружување, но не биле успешни на првиот обид. При обидот да се пробие дупка кај Гробот, неколку бунтовници беа убиени, но при вториот обид во Цоварец тие успеаја да поминат. Четата на Сугарев се истакна во оваа огнена борба со концентрирање на нападот и пробивање на блокадата.

Немајќи повеќе потреба од блокада на Смилевскиот регион, Османлиите го повлекоа опкружувањето на 30 август, но задржаа одредено присуство во областа до 3 септември, во кое време тие преместија поголем дел од своите војници во Демир Хисар, оставајќи само 200 војници во селото Гопеш да ја чуваат околината.

По пробивањето на опкружувањето, македонските востаници се повлекле во планината Бигла каде што се регрупирале и водат напад врз Османлиите кај Слоештица на 30 септември. После тоа, 200 востаници и нивните водачи се вратиле во Смилево, но биле нападнати од османлиските сили стационирани во Гопеш, враќајќи ги во изолација на повлекувањето на планината Боишка. Друга жестока битка избила на 3 октомври 1903 година

кај селото Цапари каде биле убиени уште 45 востаници. После тоа, раководството на ВМРО одлучило дека е време да се распушти и им нареди на востаниците да ги скријат оружјето и муницијата, со што се означил крајот на Смилевското востание.

Дел 20 – Крушевското востание

Крушовскиот револуционерен округ опфаќал област која се протегала од реката Блато на исток, реката Црна и Прилеп на југ, реката Велика на север и Демирхисарскиот регион на запад. Со центарот на градот Крушево, Крушево поддржуваше околу 10.000 жители од кои 5.000 Македонци, 4.000 Власи, 400 христијански Албанци и други. Во споредба со другите градови, Крушево беше поразвиено, а неговите жители пообразовани и високомотивирани работејќи на полето на трговијата, занаетчиството и сточарството.

Како и другите револуционерни окрузи, така и Крушево, веднаш по Смилевскиот конгрес, ги започна подготовките за востанието со избор на водачи и припишување, обука и вооружување на востаниците. Меѓу шесте избрани пратеници, за командант на востаничките сили кои во тоа време броеле околу 1.200 бил избран Никола Карев.

Оружјето за силите се снабдувало по разни канали од Грција, Албанија, Тетово, Кичево и други места. За одбраната на Крушево беа специјално изградени шест топови од цреша и нивните ракувачи добија посебни упатства како да ги распоредат. На сите востаници им беше обезбеден десетдневен курс за обука, кој вклучуваше различни тактички вежби и упатства за употреба на оружје. На неколку затскриени места беа изградени и специјални печки и складишта за да се приспособат за готвење за голем број луѓе и за складирање храна, облека, муниција и други материјали.

По одлуката на Крушево да учествува во востанието, беше извршено истражување на непријателските сили и беше откриено дека градот Крушево бил под гарнизон на само 60 војници и не повеќе од 100 отомански цивили биле вооружени. Откриено е и дека на Османлиите ќе им требаат од 8 до 10 часа за да донесат засилување.

Со оглед на горенаведените факти, беше одлучено да се започне востанието со напад и брзо уништување на Крушевскиот гарнизон пред османлиското засилување да има доволно време да пристигне.

Одлучено е и по неговото ослободување Крушевско да се брани со позиционирање на Четите на различни стратешки локации. Востаничките сили би биле поделени на осум единици; шест главни и две поддршка. Единицата на Андреј Димов ќе биде назначена да ги преземе затворот, телеграфот, поштата и домот на државниот благајник и жандармеријата. Единицата на Иван Алабаков ќе биде назначена да ги преземе касарните каде што биле стационирани отоманските војници. Единицата на Питу Гули, која би била придружувана од припадници на македонската селска полиција, би била назначена да го заштити Крушево на југ од правецот на селата Острилци, Бирино и Трсеник и да дава поддршка на другите единици кога е потребно. Како најголема, составена од 300 востаници, оваа единица би имала и знаменосец. На таа должност бил задолжен Ѓорѓи Димов. Единицата на Марко Христов-Мирче ќе биде назначена да го заштити Крушево од североисточната страна. Единицата на Ташко Карев ќе биде назначена да го заштити преминот Павлена чешма, а единицата на Коста Христов ќе биде назначена да заземе позиција на превојот Муратова Чешма. Единиците на Ѓурчин Наумов и Ѓорѓи Стојанов ќе бидат распоредени да заземат позиции кај Дени Камен помеѓу Слива и Бушова чешма на северозапад и Пуста Река.

Штабот на Крушевото востание одржал состанок во Биринска планина на 30 јули 1903 година и го финализираше својот план за напад на Крушево. Исто така, ги информираше водачите на единиците за нивните задачи. Деталите за нападите беа задржани додека не се добие сигналот за започнување на востанието.

Додека војководците ги подготвувале своите стратегии, владата во Крушево, на чело со Никола Карев, била зафатена со подготовка на Крушевскиот манифест кој требало да биде дистрибуиран до сите османлиски села веднаш по почетокот на востанието. Идејата на Манифестот беше да им даде на луѓето

вистинска слика за тоа што е востанието и да ги увери муслиманите дека востанието не е против нив, туку против угнетувачката османлиска влада. Делумно во Манифестот се вели дека востанието не било насочено против муслиманите, туку против тиранијата и ропството на угнетувачката османлиска влада која ја нарушувала честа на сите луѓе вклучувајќи ја и честа на сиромашните муслимани. Манифестот, исто така, ги повика сите луѓе да се кренат против османлиската влада, да се приклучат на бунтот и да се борат за слобода и правда за сите. Изненадувачки, Манифестот го направи токму она што беше дизајниран да го прави и го привлече вниманието на многу Османлии, вклучително и вниманието на поручник Сулејман Али, командантот на гарнизонот Крушево кој го избегна бунтовничкиот напад. Во писмото упатено до Крушевската република, Сулејман Али им честитал на бунтовниците за нивните достигнувања и во име на својот народ се извинувал што ги третираше револуционерите како бандити. Тој, исто така, им посака успех на бунтовниците и им даде благослов. На крајот побара од нив да го уништат коминикето.

Се верувало дека поради Манифестот помалку башибазуци им се придружиле на Османлиите во напаѓањето и пустошењето на селата што им било од голема помош на востаниците.

Нападите против османлиската одбрана се одвиваа според планираното и востаничките сили беа распоредени како што се очекуваше и навремено. Нападот на самото Крушево започна на полноќ со првиот истрел на Вангел Топузов. Жандармеријата упадна и сите во неа се предадоа. Без отпор падна и поштата. Даночните инспектори одбиле да се предадат и биле убиени во престрелка. До утрото на 3 август 1903 година, цела деловна област Крушево беше во рацете на бунтовниците.

Сепак, отоманските војници не беа толку лесно да се соборат како што се очекуваше прво и дојдоа во кор-сокак со бунтовниците на Алабаков. Беа потребни дополнителни сили на резервниот одред на Питу Гули за да ја завршат работата. На крајот беа употребени запаливи бомби за да се отстранат Османлиите. Четиринаесет часа подоцна, 9 војници биле

заробени, а 17 заедно со нивниот командант Сулејман Али го пробиле пробивот на бунтовниците и избегале. Во оваа битка загинаа осум востаници, а 16 беа ранети. Нападот беше неочекуван и целосно изненадување за Османлиите, не давајќи им однапред предупредување.

По откривањето на востаничкиот напад на Крушево, Османлиите набрзина собрале и испратиле 300 војници, составени од дел од третиот полк од Прилеп и некои албански башибазуци. По нивното пристигнување во околината на Спили и Кале, Османлиите биле пресретнати од Четата на Марко Христов-Мирче и избувнала престрелка што ги принудила Османлиите брзо да се повлечат. Османлиите се обиделе повторно следниот ден и задутре да ја пробијат одбраната на Мирче, но безуспешно. После тоа ситуацијата во Крушево остана мирна до 11 август 1903 година кога пристигнала голема османлиска сила.

На 4 август 1903 година кај Дени Камен е забележана чета Башибазук како напредува кон Дреново. Четата на Ѓурчин Наумов беше брзо испратена и успеа да ги турне башибазуците назад во избрзано повлекување. Во таа битка загинаа 20 башибазуци.

На 4 август 1903 година во моментот кога османлиските сили биле соборувани, Никола Карев заедно со другите политички водачи на ВМРО, пристигнал во Крушево. Веднаш по неговото пристигнување тој предложи формирање на привремена влада од шест члена. Откако беше пречекаан како херој и ослободител, Никола Карев побара присуство на 60 од најистакнатите жители на Крушево. Конкретно побара истакнати личности од сите три етникуми, Македонци, Власи и Албанци кои живееле таму. Од овие луѓе шест беа избрани да ја водат привремената влада. Тие беа Дину Вангел именуван за претседател и шеф на судот, Ѓорѓиј Чаче назначен за секретар и управител за реквизиции, Теохар Нешок за благајник, Христо Курчиев за градоначалник и началник на полиција, Димитар Секулов за директор за набавка на храна и д-р Никола Баљо за директор на Здравствена грижа. Потоа беше избран Управен совет, а за претседател беше назначен Никола Карев. Како претседател, Никола Карев го

прогласи Крушевскиот регион за Република, прва република на Балканот управувана од Македонци, Власи и Албанци.

Првата работа на новоизбраната влада беше да се погрижи сите луѓе, вклучително и муслиманите, да бидат заштитени и третирали како еднакви.

Неколку куќи и продавници биле претворени во работилници и складишта за складирање, производство и поправка на оружје, обувки и облека како помош на востанието. Преземени се и вонредни мерки за реквизиција на залихи со храна, оружје и муниција. Поголемиот дел од населението доброволно донирал предмети како тенцериња, тави, садови и други прибори за да се стопат за да се направат куршуми.

Штабот во меѓувреме работеше напорно за да скрои одбранбени планови со цел да ја одбрани новооснованата Македонска република од османлиската инвазија и бараше најефикасни начини на кои може да ја распореди својата ограничена одбрана. Една од акциите преземени за зајакнување на одбраната беше изградбата на добро опремен ров систем кој ќе ги заштити бунтовниците од непријателски оган, како и ќе им обезбеди резерви за долги битки.

Меѓутоа, не им требаше многу време на Османлиите да се регрупираат и да започнат целосна офанзива. Помеѓу 5-ти и 12-ти август 1903 година брзо се собраа значителна сила од 18.000 отомански војници и башибазуци. Силата се состоеше од 40 пешадиски баталјони, неколку коњанички единици, 4 артилериски батерии и 24 топови, сите концентрирани во Битолскиот, Прилепскиот и Кичевскиот регион.

Додека востаниците беа зафатени со зајакнување на својата одбрана, беа испратени три отомански колони да ги нападнаат областите. Главната колона командувана од Бахтијар-паша, составена од 10.000 војници, целосно опремени со артилерија, напредувала кон Крушево од исток, од правец Прилеп и Кривогаштани. Втората колона се состои од 3.000 отомански војници, исто така поддржани од артилерија напредната од југ.

Третата колона составена од околу 5.000 војници опремени со коњаница и планинска артилерија напредуваше од северозапад.

Османлиите имаа добра причина да дејствуваат брзо и да го задушат ова востание што е можно поскоро бидејќи османлиската влада се сметаше за донекаде негативец од европската јавност. Воспоставувањето на Крушевската република би можело да има несогледливи политички последици за Отоманската империја доколку не се проверува брзо. Освен тоа, Крушево беше богат регион со здрава економија што ќе поддржи висока концентрација на востаници и одржливо и продолжено востание доколку се дозволи длабоко да се ровови.

На 12 август 1903 година Бахтијар-паша им наредил на своите трупи да го опколат Крушево. После тоа, тој испратил ултиматум до штабот на востанието барајќи негово предавање. Одговорот од штабот сепак беше целосно „не“. „Не се кренавме за да се предадеме, туку зедевме оружје да се бориме за нашата слобода и за Македонија“, беше одговорот на Штабот. Откако го добил неговиот одговор, Бахтијар-паша им наредил на своите трупи да почнат да пукаат.

Децата и постарите лица беа брзо евакуирани во блиските шуми, а останатите се зазедоа на своите позиции да го одбранат Крушево. Четата на Ѓурчин Наумов зазеде позиција да ги брани височините над патот Битола-Прилеп. Четата на Иван Алабаков ја презеде одбраната на Бушова чешма, Дени Камен и патот за Кичево. Четата на Ѓиорѓиј Стојанов била назначена да го штити превојот Слива, а Четата на Ташко Карев била испратена да го брани патот до селото Кочиште кај Којов Трн. Тодор Христов и неговата група заземаа одбрана на карпестиот врв кај Мечкин Камен. По наредба на Питу Гули, инспектор на востаничките единици, сите востаници без оружје биле испратени дома. Штабот на востанието бил преместен на Гумење што на раководството му овозможило добар поглед на целото Прилепско Поле.

По откривањето на големината на османлиската сила што го опкружува Крушево, Советот на војводи се состанал и и

препорачал на привремената влада да го предаде градот Крушево за да го поштеди од уништување. Планот беше да се предаде Крушево и да се повлече, надевајќи се дека Османлиите ќе продолжат. Потоа, додека се повлекувале, востаниците ќе ги воведат Османлиите во стапица на тесниот премин на реката Жаба западно од Крушево. За жал, тој план брзо беше напуштен кога беше откриено дека Османлиите веќе го презеле пропусникот. Ако тоа не успеа, Советот одлучи да ги спаси своите сили со целосно напуштање на регионот. За жал, премногу бунтовници, не сакајќи да ги остават своите семејства незащитени, не ги послушаа наредбите и решија да се борат до смрт. Меѓу оние кои водеа самоубиствени битки беше Питу Гули и неговиот Чета кои изјавија „ако нема слобода, тогаш има смрт“.

Во 10:00 часот на 13 август 1903 година, Бахтијар-паша наредил неговата артилерија да почне да пука. Потоа им наредил на своите трупи да го заострат опкружувањето околу Крушево. Додека Крушево гореше, Штабот повторно им нареди на сите востаници да се повлечат, а Питу Гули заедно со 34 негови луѓе повторно не послушаа и се бореа додека не им снема муниција спасувајќи ги последните куршуми за себе. Питу Гули и неговите луѓе покажаа голема храброст која никогаш не смее да се заборави.

Додека повеќето одбрани се распаднаа, Чета на Ѓиоргиј Стојанов успеа да го заштити преминот Слива, дозволувајќи многу цивили и бунтовници да бидат евакуирани. Чета на Иван Алабаков понесе што е можно повеќе луѓе, а исто така се повлече на ридовите преку превојот Слива. Стојанов, со 40 негови борци, сепак, остана активен на превојот и се бореше до смрт. Неговата и жртвата на неговите луѓе спасила илјадници луѓе да не бидат заробени од Османлиите.

До крајот на денот на 13 август 1903 година Крушево беше запалено и ограбено од башибазуците кои не се смилуваа и го колеа, убиваа, мачеа и силуваа цивилното население. Најмногу настрадаа Крушево и селата Селце, Растоица и Журче со 139 убиени мажи, силувани 165 жени, опожарени 217 куќи, 210 дуќани изгорени до темел и 1.170 луѓе без покрив над главата.

(Ванче Стојчев. „Воена историја на Македонија“. Воена академија. Скопје, 2004. Страна 322)

Дел 21 - Кичевско, Карбуничко, Душегубичко и Гавато востание

Кичевското востание ги опфати Кичевско и Порече и го предводеа војводите Лука Џеров, Јанаки Јанев и Арсо Мицков кои го претставуваа Кичевско и Ѓорѓиј Пешков, Ванчо Србаков, Јанаки Петров и Цветан од Светораце кои го претставуваат Порече. Кичевскиот регион беше поделен на подреони Горна Копачка, Долна Копачка и Долна Река. Регионот Порече бил поделен на Рабетин Кол и Порече.

За разлика од повеќето реони, Кичевско-поречките региони, населени речиси целосно со христијани, од кои огромно мнозинство се Македонци, учествувале во востанието во огромен број, што ги прави пропорционално едни од најсилните поддржувачи на востанијата во Македонија. За жал, луѓето во овие региони беа соочени со пречки; тие беа слабо вооружени и граничеа со регион претежно населен со Албанци и други муслимани.

Соочени со тешка ситуација, кичевско-поречкото раководство се двоумеше да го подигне востанието под овие услови, што ги натера Дамјан Грев и Главниот штаб да интервенираат.

На 28 мај 1903 година Груев испрати Чета од 40 востаници предводена од војводата Максим Ненов во Долна Река за да го подигне моралот на народот и да се погрижи Востанието да започне навреме. За жал, Четата била забележана од Османлиите и нападната од баши-базуците. Неподготвени, Четата беше поразена и претрпе големи загуби. Откако планот на Груев беше осуетен, Генералштабот реши да заземе поинаков пристап. Наместо да го одржува Кичевскиот револуционерен центар како воена база, таа одлучи да го пресели својот планински штаб во Долна Река и да го претвори во логистичка и стратешка база за резерви што може да се вработат во други подреони. Тогаш беше побарано од

кичевското раководство да лобира кај истакнатите дебарчани да влијаат врз албанското и другото муслиманско население да бидат повеќе сочувствителни кон бунтовничката кауза.

Се чинеше дека нивните акции делуваа и како што беа собрани повеќе пари, беа купени повеќе пушки и муниција. Непосредно пред почетокот на востанието биле купени 450 пушки и учествувале 23 села со своја Чета.

И покрај проблемите што ги имаше во Долна Река, четирите чети формирани таму беа испратени во други региони. Двајца биле испратени да учествуваат во Галичкото востание, еден во Лазарополе и четвртиот во Тресонче. За време на востанието, повеќето чети биле испратени да помагаат во борбите во Горна Копачка, бидејќи во Кичевско и Порече имало мала активност.

Бројот на борци мобилизирани во овие два региона непосредно пред востанието броеше над 1.000, но тие сепак беа побројни од османлиската војска за три спрема еден, а да не ги спомнуваме дополнителните бројни единици на Баши Базук што шетаа по овие региони.

Наредбите за кревање на востанието, испратени од Главниот штаб, пристигнале во Кичевскиот востанички округ на 26 јули 1903 година, што го поттикнало окружното раководство да се состане на 31 јули во манастирот Пречиста и да го подготви својот план за акција.

По завршувањето на акциониот план, на 1 август 1903 година, селските војводи биле информирани и дале наредба да ги мобилизираат силите на 2 август. Шестотини востаници пристигнаа ноќта на 2 август и беа поделени во три чети. Околу еден час по полноќ нападите започнале. Еден одред го нападна логорот кај Јурија додека друг ја нападна касарната Кале. Нападите беа дизајнирани да го шокираат непријателот и да му нанесат што е можно повеќе жртви во најкус можен рок.

Додека се случувале овие напади, шест помали села Чети во Горна Копачка подрегион ги здружиле силите за да формираат голема, 120 востаничка Чета која пак го опколила и нападнала

османлискиот гарнизон од 150 војници во Извор. Овој конкретен гарнизон, бидејќи беше од одредена важност, беше причина за ескалација на борбите од двете страни. Како резултат на тоа, Османлиите испратиле уште 150 војници на местото на настанот, што ги поттикнало Македонците да го совпаднат со 200 свои. Следеше жестока борба што резултираше со пробивање на македонската блокада. Штом гарнизонот бил ослободен, Османлиите се повлекле во Кичево. Беа мртви 50 отомански војници и осум македонски востаници.

Следниот ден (03.08.1903 г.) Османлиите се вратиле со 200 војници и 150 баши базуци со намера да го нападат и го блокираат селото Вранештица. Македонците испратија на помош 200 востаници предводени од Арсо Мицков. Македонците ги поделиле силите во две групи кои имале намера да го нападат непријателот од две страни. Првата група успеала да ги пресретне Османлиите кај селото Староец пред да имаат шанса да направат каква било штета. Втората група ги нападнала Османлиите во близина на Вранештица што резултирало со пораз на Османлиите. По краток ангажман, Османлиите кај Староец исто така биле поразени. Османлиите се повлекле во Кичево додека баши-базуците биле прогонувани од востаниците со неколку ангажмани. Баши-базуците се распаднале откако нивниот водач Алија бил убиен и потерата завршила.

Утрото на 4 август 1903 година, редовен отомански баталјон од 800 војници, заедно со голем број локални единици на Баши Базук, жестоко и постојано го напаѓаат селото Карбуница. Три од нападите биле одбиени од 200-те востаници предводени од Арсо Мицков кој го бранел селото, но одбранбената линија била пробиена при четвртиот напад и до пладне селото паднало во рацете на непријателот.

Во обидот да се повлечат од битката Арсо и неговите востаници го водат непријателот во потера до место кај Ѓуѓевица каде што била подготвена заседа од 350 востаници од Горна и Долна Копачка. Во моментот кога Османлиите добиле повеќе засилувања од кичевскиот гарнизон и од баши-базуците,

пристигнале уште 150 востаници, предводени од Јордан Пиперката и Димитар Дечев, кои се вклучиле во битката.

Неподготвени за долга битка, востаниците набргу останале без муниција и огнената пресметка се претворила во злобен масакр од рака во рака, бидејќи македонските востаници се фрлале кон непријателот, вооружени само со ками и ножеви. Но, за среќа, еден од македонските востаници го убил непријателскиот командант одговорен за насочување на битката и во текот на конфузијата многу од востаниците ги пробиле непријателските линии и успеале да побегнат. Во оваа 12 часовна битка учествуваа околу 700 македонски востаници оставајќи зад себе 30 загинати и многу ранети. На османлиска страна во битката учествувале повеќе од 1.500 војници и баши базуци со 120 загинати и многу ранети. Кога битката завршила, Османлиите ја прогласиле за пораз, а војската се повлекла во Кичево, додека баши-базуците се кријат во шумата.

Откако не успеале да победат во Кичево, Османлиите го насочиле вниманието кон Порече. На 8 август 1903 година 2.500 отомански војници и околу 1.000 баши-базуци се упатиле во Рабетин Кол, каде што ги пречекале 100 македонски востаници предводени од Ванчо Шербаков. Токму кога востаниците му се приближиле на непријателот кај Подувач во планината Чолаица, Османлиите отвориле оган со својата артилерија, принудувајќи ги востаниците да се повлечат назад во ридовите. Следувахе жестока битка, но без употреба на неговата артилерија непријателот не беше во можност да ја скрши бариерата и неговото напредување беше запрено. Кога битката завршила, Османлиите се повлекле оставајќи зад себе 80 мртви. Востаниците изгубија 12 борци.

Исфрустрирани, за време на повлекувањето, османлиската војска ги запалила селата Орланци и Рабетино оставајќи зад себе 20 мртви жени, деца и старци. По нивното повлекување, Османлиите останале настрана од овој регион најмалку еден месец. За тоа време македонското цивилно население подготвувало посебни логори во затскриените места каде што останало за време на востанието. Додека живееле во безбедноста на логорите, цивилите служеле како главни

снабдувачи со храна, облека, оружје и медицински материјали за локалните бунтовници кои се бореле во востанието.

Селото Душегубица беше нападнато од османлиски војници на 29 август 2003 година како дел од османлиската офанзива против Кичевското востание. Одред од 600 османлиски војници бил испратен од Дебар во Долна Река за да го исчисти тамошното востание кога го пречекало Душегубичкото село Чета. Следела битка и траела околу четири часа пред да пристигнат востаничките засилувања и да ги оттурнат Османлиите. Ова беше навистина голема битка каде што едно мало село Чета составено од неискусни мажи и жени се спротивстави на цела отоманска чета од борбени војници. Но, благодарение на навременото пристигнување на областа Чета на Лука Џеров и селото Лафтенци Чета, избегната е катастрофа.

По нивниот пораз, Османлиите брзо се повлекле оставајќи зад себе 30 мртви. Бунтовниците немаа смртни случаи, а само неколку беа ранети. Следниот ден Османлиите се вратиле и се обиделе повторно да го нападнат регионот, но овој пат востаниците биле подготвени со заседа на планината Бистра. За жал, поради случаен истрел од пушка нивните планови биле откриени и Османлиите се вратиле назад пред да паднат во стапицата.

Неколку дена подоцна, на 2 септември 1903 година, османлиската војска се вратила. Овој пат донесе 2 баталјони од Дебар со 2.000 војници. Во својот трет обид да влезат во регионот, Османлиите ги поделиле своите сили во две групи. Едната група требаше да го нападне и заземе Душегувица, додека втората истовремено да го нападне и заземе Лафчани. Побројно и страдајќи од исцрпеност, селото Душегубица Четас реши да се повлече и да се упати кон селото Кленоец. Лафчанското село Чета, составено од 75 востаници, решило да остане и да се бори. Не можејќи да се спротивстават на бројно супериорната османлиска војска, лафчанските востаници исто така решиле да ги напуштат своите позиции и се повлекле во Подвис. Втората османлиска група потоа го запалила селото Лафчани и се повлекле во Кичево и Дебар. Првата османлиска група во меѓувреме ја нападнала Душегубица и го запалила

селото, а потоа се упатила кон Клеонец во потера по востаниците. Следувале неколку битки пред да се повлечат Османлиите.

Посилна османлиска контраофанзива во Кичевско и Порече започнала дури на 8 септември 1903 година кога пристигнале 10 османлиски баталјони со 7.000 војници и 4 планински топови. Армијата се позиционираше да го нападне регионот од четири различни страни. На спротивната страна, во одбраната ја предводеа војводите Михаил Јосифов, Пешо Радев и Кочо Куршумот со 200 востаници. Борбата траела два дена пред Османлиите да ја пробијат кичевската одбрана и да ги запалат бегалските кампови заедно со селата Патеец, Светораче, Козичино и Рабетин. После тоа Османлиите презеле мерки за задушување на востанието во Порече испраќајќи јуришна сила од 1.500 војници придружувани од голем број баши-базуци кои ги нападнале и ограбиле селата Црешово, Белица и Вир.

До 17 септември 1903 година, повеќето востанија во соседните окрузи биле задушени и повеќе османлиски сили станале достапни да извршат нови офанзивы во сè уште ослободените региони. Дотогаш османлиските сили пристигнувале од Кичево, Дебар, Охрид и Демир Хисар и сите биле упатени кон Горна и Долна Копачка.

Чувствувајќи ја огромната сила која пристигнува во регионот, Главниот штаб им нареди на востаниците да се повлечат и да се евакуираат, што ги поттикна Османлиите да тргнат на тридневна потера со дива гуска.

Не можејќи да ја завршат работата, Османлиите разочарани заминале, но на 1 октомври 1903 година се вратиле во Долна и Горна Копачка и ограбиле и запалиле неколку села.

До 13 октомври востанието во овие краишта било задушено и со исклучок на некои гарнизони, најголемиот дел од османлиската војска се вратила во своите бази во Кичево и Дебар.

Сè на сè, кога се завршило, се проценувало дека Османлиите изгубиле 600 војници. На македонска страна загинаа 100 востаници, изгореа 12 села, уништени се 550 куќи и убиени 204 цивили. (Ванче Стојчев. „Воена историја на Македонија“. Воена академија. Скопје, 2004. Страна 327)

Селото Ѓавато немаше извонредно значење освен што се наоѓаше во околината Битола-Смилево во близина на раскрсницата што води кон Битола, Преспа, Ресен и Охрид. Наоѓајќи се на патот на османлискиот комуникациски и транспортен коридор, Ѓавато бил многупати нападнат за време на Илинденското востание. Првиот напад се случи на 3 август 1903 година. Османлиските сили кои се упатија кон Смилевскиот регион го нападнаа селото во обид да ги дислоцираат востаниците за да не се мешаат во нивниот смилевски поход. Селото го бранеле 150 востаници на чело со Ѓорѓиј Сугарев и со помош на војводас Стефанов и Тале. Сфаќајќи дека не се натпреваруваат со неколку илјади најдобри отомански војници на Бахтиер-паша, востаниците, по краток отпор, попуштиле и му дозволиле на непријателот да помине.

Вториот бран на напади се манифестира на 12 август 1903 година кога Османлиите ја започнаа својата контраофанзива во регионот. Овој пат селото прво го нападнала поголема група баши-базуци од селата Кажани и Доленци. За среќа, четите предводени од Борис Сарафов и Ѓорѓиј Мончев се нашле во близина и заедно со Чета на Сугарев востаниците успеале да го одбијат нападот. Не можејќи да го надминат ќор-сокакот, Османлиите испратиле артилерија која ги принудила востаниците и голем дел од цивилното население да летаат во шумата.

Два дена подоцна, токму кога луѓето се вратија во своите домови, нападот, како дел од контраофанзивата за задушување на востанието во Смилевскиот регион, беше обновен во Ѓавато, што резултираше со масовна борба. Во обид да го забави непријателското напредување, Сугарев им наредил на своите најискусни борци да заземат фронтална позиција кај Преварец како прва линија на одбрана на Ѓавато. Следеше битка и бунтовниците од првата линија се спротивставија колку што

беше можно подолго пред да се повлечат во селото и да заземат позиции во најцврстите куќи. Како што Османлиите напредувале кон селото, востаниците успеале да го одбијат првиот бран напади. Бидејќи не можеле да го опколат целото село, поради недостаток на доволно сили, Османлиите го концентрирале својот втор бран напади на два фронта, источниот и западниот. Сè уште не можејќи да го скршат ќорсокакот, Османлиите наредиле повторно извршување од Битола. За време на затишјето, Сугарев ги евакуирал цивилите и им наредил на своите востаници да продолжат да се борат. За жал, засилувањата пристигнаа опремени со топови и до самракот непријателот го претвори селото во прав. Меѓутоа, бидејќи биле запознаени со теренот, Сугарев и неговите востаници немале проблем да се лизнат низ османлиското опкружување во темнината на ноќта и да избегаат до планината Бигла.

Дел 22 - Демирхисарско, Прилепско и Маргарско востание

Демирхисарскиот револуционерен округ го опфаќаше регионот кој го покриваа Илинка, планината Велмешка, планината Спространска, планината Баба, планината Љубен и дел од Крушевската котлина. Населението во оваа област се состоело од околу 12.800 жители, претежно Македонци со само неколку албански села. Се проценува дека околу 10% од населението активно учествувале во востанието.

Учествуваат во востанието во највисоки раководни улоги како војводи во овој округ, вклучително и Јодан Силијанов – Пиперката од село Колица, Димитар Дечев, поп Кузман од Бабино и Христо Пашов.

Подготовките за востанието во овој округ започнале веднаш по Смилевскиот конгрес и до почетокот на востанието народот бил подготвен за борба. Додека поголемите чети, вклучително и онаа на Јордан Пиперката, имаа задача да ги нападнат османлиските гарнизони за време на востанието, помалите чети беа испратени да ги онеспособат патиштата, да ги исечат телеграфските жици и да уништуваат мостови и други објекти меѓу Кичево и Битола. Јордан Пиперката и неговите 150 востаници ги презеле и ги уништиле османлиските упоришта во Уќумат, Мурдирлук и Прибилци. Откако ги запалил османлиските упоришта и ги ослободил месните села, Јордан Пиперката и неговите борци заминале за Кичевско.

По ослободувањето на Крушево и формирањето на Крушевската Република, македонската власт била проширена во Кичево и делови од Демирхисарско. Јордан Пиперката имал задача да обезбеди безбедност за регионот, но штом Бахтијар-паша напредувал кон Кичево, на востаниците на Јордан Пиперката им било наложено да отворат оган. Меѓутоа, бидејќи беше многу побројна, Пиперката мудро се повлече за да ги

спаси своите сили и се повлече на ридовите. Османлиите, без противење, влегле во Цер, ги убиле сите негови жители, вклучувајќи жени и деца и изгореле 200 куќи. Следниот ден Пиперката и неговите востаници се вратиле да ги истражат и да им помогнат на оние што имале потреба, но Османлиите ги чекале и паднале во заседа. Османлиите брзо ја заобиколија областа и почнаа да го стегаат обрачот. За среќа, засилувањата од Свиништа пристигнале навреме и успеале да го пробијат опкружувањето, дозволувајќи му на Чета на Пиперката да избега во Спроштани. Кога Четата пристигнала на својата дестинација, селаните се втурнале за да го поздрават со радост, но кога дознале дека Јордан Пиперката не е меѓу неговите бунтовници, толпата замолчи. Јордан Пиперката бил убиен во битка за време на бегството.

Откако го дознале тоа, некои од селаните отпатувале на местото на битката, ги извлекле телата на нивните паднати херои и ги вратиле во селото Велменци каде што соодветно ги погребале. Многумина присуствуваа на погребите, а целиот округ со денови беше во жалост, оплакувајќи го нивниот омилен војвода кој со години ги бранеше од Османлиите. Но, дури и на мртвите не им било дозволено да мируваат бидејќи погребот бил прекинат со доаѓањето на голема османлиска сила. Тие ги попречија востаниците да ги кажат последните зборови на нивниот водач и ги принудија да се засолнат во планината Спрштранска каде што останаа извесно време.

На 15 август 1903 година, како дел од османлиската општа офанзива, колона од 2.000 османлиски војници била забележана како се приближува кон Стругавска планина на пат кон Слепче. Локалната Чета дала се од себе да ги пресретне Османлиите, но брзо била уништена од нумерички супериорната османлиска сила која потоа го запалила селото Слепче, вклучувајќи го и неговиот стар манастир.

По првата колона османлиски војници, забележана е друга колона од 1.000 како доаѓа од Ѓатово. За да не предизвикаат престрелка, локалните чети, меѓу кои и онаа на Борис Сарафов, ги повлекле силите и им дозволиле на Османлиите непречено да влезат во селото Бабино, со надеж дека тоа нема да биде

оштетено. За жал Османлиите не се чувствуваа сочувство тој ден и го ограбиле селото и сепак го запалиле.

Додека народот се обидуваа да се извлече од шокот, трета колона од 1.000 османлиски војници беше забележана како маршира на патот Битола-Кичево. Неиспровоцирани нападнаа и запалија неколку села меѓу кои Сопотница и Ракиница.

Четвртата колона од уште 1.000 отомански војници била забележана како маршира на патот Кичево кон Белица и како што поминувале деновите тие неселективно ограбувале и палеле села. Колоните на крајот се собрале на 21 август 1903 година во селото Слп. Убедени дека го уништиле востанието, војниците се повлекле во Кичево и Битола од каде што дошле. Не знаејќи за Османлиите, повеќето чети не биле целосно уништени и додека востаниците бегале кон планината Демир Хисар за да се скријат, тие формирале значителна сила, која броела над илјада. За жал, како што се зголемуваа бројот на востаниците, така се зголемуваа и шансите да бидат откриени и додека чекаа дополнителни наредби од Главниот штаб, во потера беа испратени османлиски сили со над 10.000 пешадиски војници и баши базуци, предводени од Бахтијар-паша. Опремени со 14 планински топови и 4 коњанички ескадрили, османлиската сила била поделена на 4 колони и на 17 септември 1903 година ја започнала втората офанзива против македонските востаници.

Додека сите колони се упатија кон планината Демир Хисар, првата колона тргна од Смилево и се движеше кон Слпче, втората колона тргна од Стругаовска планина и се упати кон Ласково, Церово и Вироно, третата колона тргна од Ресен и се упати кон Црн. Врв и четвртата колона го започна својот поход во Охридско и се движеше кон Гол Врв и Плаке.

Кога оваа огромна османлиска сила почна да го стега својот обрач на Битолскиот револуционерен округ, Главниот штаб брзо се обиде да ги собере своите сили и да заземе одбрана. Силата од 300 востаници добила наредба да го бранат Главниот штаб, кој во тоа време се наоѓал на планината Бигла, точно среде османлиското опкружување. Четата на Сугарев, составена

од околу 250 востаници, била испратена на јужната страна на планината Бигла за да се упати кон османлиското напредување. Третата Чета составена од локални демирхисарски востаници била поставена да ги брани Воровско и Слештица. Четите останаа во постојан контакт меѓу себе и со Главниот штаб преку курири кои известуваа за активностите и движењата на непријателот. Токму кога почнало да се затвора 19-километарското османлиско опкружување, кое се протегало од селото Боишта до селото Слештица, командата на сите 970 востанички сили била преземена од окружното раководство и била дадена наредба да се отвори оган врз непријателот.

Побројни 12 спрема 1, востаниците го иницираа нападот и избувна тешка битка низ целата планина Бигла, која траеше неколку часа. Не можејќи да го издржат ударот на непријателската артилерија, востаниците во долната половина на планината ги напуштиле своите позиции и се повлекле во шумата, прегрупирајќи се во задниот дел на Главниот штаб.

Без отпор, една од колоните на османлиската сила продолжила да напредува по планината се додека повторно не била нападната од востаниците на падината Слештица. Силниот татнеж и ненадејното појавување на востаниците го спречија османлиското напредување, принудувајќи ги војниците да заземат одбранбени позиции. Избувнала престрелка и брзо дошло до ќор-сокак. За да го скршат ќор-сокакот, Османлиите ја донеле својата артилерија и повторно почнале да ги удираат востаниците. Не можејќи да го издржат притисокот, востаниците ги напуштиле своите позиции и се повлекле назад во шумата, делејќи ги своите сили на неколку колони. Една колона од околу 200 востаници тргнала директно на Церовската планина и зазела одбранбена позиција во карпестиот терен. Останатите колони кои се повлекле кон Вировската и Боишката Планина подоцна се приклучиле на церовските сили токму кога Османлиите почнале да ги концентрираат своите напади. Пред да заврши денот дошло до ќор-сокак, што би ги натерало Османлиите да наредат артилериски напади следниот ден. Наместо да го чекаат, востаниците презеле офанзива и ги нападнале Османлиите во мракот на ноќта, пробивајќи дупка во нивната одбрана.

Откако го пробиле отоманското опкружување, востаниците се организирале во три групи и избегале. Едната група составена од Главниот штаб побегнала во Боишта и Смилево, друга група избегала во Церовска Планина, а третата во Вирово.

Во битката, која траела цел ден и до вечерта, загинале 78 османлиски војници и 17 македонски востаници, а 11 македонски востаници биле ранети. Кога се завршило, Османлиите се вратиле во своите гарнизони, а востаниците се вратиле во Демир Хисар да се регрупираат. За жал, со востанието во опаѓање, востаничките сили во Демич Хисар биле распуштени и кон крајот на 1903 година сите биле испратени дома.

Прилепскиот регион на почетокот на востанието во 1903 година поддржувал 38.000 жители од кои 35.000 Македонци, а останатите Османлии, Албанци, Власи и Роми. Од 38.000, 17.000 живееле во градот Прилеп.

За време на подготовките за востанието Прилепскиот округ бил поделен на три реони и понатаму поделен на тринаесет центри, секој опремен со мала чета од 10 до 15 востаници. Бидејќи регионот не бил подготвен за востанието, првиот приоритет на Четите бил да помогнат во мобилизацијата на селаните, да регрутираат нови востаници, да набават медицински материјали, да формираат разузнавачки мрежи, да вршат обука и да набават оружје, храна, облека и други материјали.

Како резултат на нивните активности, Четите успеаја да регрутираат уште 600 бунтовници, но за жал имаше само 500 пушки во резерва и недоволна муниција за правилно вооружување на сите луѓе. Битолскиот револуционерен округ навистина помогна, но не доволно за да развие сила доволно силна за да се справи со Штабот на Османлиската 7-та коњаничка бригада лоцирана во Прилеп, составена од четири ескадрили, еден баталјон резервисти и четири други баталјони со број од 4.500 османлиски војници и офицери во вкупно.

Бидејќи директен напад врз прилепските османлиски упоришта не доаѓаше предвид, на реонските и селските чети им беше наредено да го покренат востанието користејќи диверзивни дејствија кои вклучуваа уништување мостови, сечење телеграфски жици, напад на имотите на бегот итн.

За време на нивните операции четите не само што избегнаа директна конфронтација со османлиската војска туку меѓу 2 и 8 август извршија мисии во Скочивир, Грбалово, Брод, Рибарци, Новаци и други села. Успеале да ги оштетат патиштата кон Битола, Крушево и Велес и да ја уништат железничката станица во Градско. По сите овие успеси, раководството решило да ги искористи своите шанси и да ги нападне силните османлиски гарнизони од 300 војници во Витолиште. За таа цел на помалите, но добро вооружени и обучени чети им било наредено да се соберат во соседното село Жиово и да ги здружат силите. Комбинираните чети предводени од Толе Паша и Димитар Андонов беа поделени во неколку колони. Првата колона требаше да напаѓа од исток, а втората од југ, додека другите делуваа како резерва. Датумот на нападот беше избран да биде 12 август 1903 година и се чуваше во тајност до последните минути кога бунтовник случајно испука истрел додека четите се приближуваа кон османлиската касарна.

Избувнала престрелка и востаниците продолжиле со притисокот, при што Четата на Андонов заземала позиции на ридот над селото, принудувајќи ги Османлиите да се повлечат во касарната, додека востаниците на Толе Паша го продолжувале притисокот врз зградите каде што била сместена жандармеријата. Не можејќи да го заземат гарнизонот, востаниците се повлекле на врвот Кучкин камен на планината Нице оставајќи 16 отомански војници мртви без никакви загуби за себе.

Обесхрабрено од нивниот неуспешен обид, прилепското раководство решило да ги распушти новите чети и ги вратило востаниците во старите чети и ги продолжиле своите партизански операции главно во планините.

Прилепскиот регион е раскрсницата што ја поврзува Западна Македонија со Скопје и Солун. Низ Прилеп минувала и пругата што ги поврзува Градско и Велес со Крушево, Брод и Кичево, која во најголем дел носела илјадници османлиски војници од Урошевац до Велс, Градско и Прилеп. За жал, можеби како превид на македонското раководство во Главниот штаб, овој стратешки важен дел од државата никогаш не беше обезбеден и му беше дозволено да работи непречено.

Малите чети продолжиле да ги концентрираат своите операции во планините до 19 август 1903 година кога османлиската сила го нападнала и го опколила селото Паралово на планината Селечка, заробувајќи ја внатре четата на Петсо Железаров. Нападот сепак беше доволно долго забавен од локалната Чета за Тодор Златков и Чети на Коле Мариовец да пристигнат со засилување и да направат дупка во опкружувањето. И ова беше нерамноправна битка со 250 востаници против 400 отомански војници, но востаниците се бореа жестоко и го спасија денот. Во оваа битка загинале двајца востаници и дваесет и шест Османлии.

Болни од убодот, неколку дена подоцна Османлиите испратиле поголема сила од 7.000 војници и повторно се судриле со востаниците, овој пат во селото Дуње. Војводи Пешков, Златков и Железаров со здружени сили од 350 востаници биле опколени, но сепак успеале да пробијат дупка низ османлиското опкружување и избегале со само 20 мртви. Османлиите изгубиле 160 за време на оваа битка. За жал, како што се намалуваше бројот на македонските борци, османлиските сили продолжија да растат, правејќи ги битките сè потешки за добивање.

Една од последните големи битки што се водела во Прилепско е на 16 септември 1903 година кога Никола Пешков водел нерамноправна битка со Османлиите на падините на планината Дрен кај селото Беловодица и загубил 35 востаници и сопствениот живот.

Една од најбруталните и најзначајните битки што некогаш ги водел Прилепскиот револуционерен округ за време на

Илинденското востание е битката кај Маргара, водена кај селото Чаниште, Мориово. Како што востанието завршувало во јужните делови на Македонија, востаниците биле туркани на север и биле концентрирани во одредени региони создавајќи сериозно противење на османлиската офанзива. Како што се случи, на почетокот на октомври имаше концентрација на востаници на потег во Мориово. Меѓу четата присутни беа Лазар Поп Трајков и Иван Попов со 116 востаници, Ѓорче Петров со 14 востаници и 10 востаници од остатоците на Топалашината чета предводена од Милан Звездов. Востаниците броеле вкупно 140 и биле спротивставени на сила од 5.500 добро вооружени османлиски војници.

Битката започнала во седум часот наутро веднаш по изгрејсонцето на 2 октомври 1903 година кога османлиска сила била забележана веднаш над Маргара како се обидува да го изненади востаничкиот логор кај селото Чаниште. Во моментот кога Османлиите биле забележани, безбедносната единица од 20 востаници, предводена од Јован Иванович (Црногорец) била испратена и поставила позиции за пресретнување. Четата на Васил Котев во меѓувреме зазеде позиција на блискиот рид. Акцијата ја презеде Лука Иванов и им нареди на востаниците да не пукаат додека непријателот не дојде до 200 чекори. Изненадени од ненадејниот рафал огнот, османлиската сила брзо се повлекла и зазела одбранбена позиција. Дојде до ќорсокак додека двете страни продолжија да пукаат една кон друга. За време на првичниот напад беа убиени многу Османлии. Околу еден час подоцна Османлиите добија засилување и повторно ја започнаа офанзивата, овој пат во многу погуста линија. Кога бунтовниците престанаа да пукаат, тоа беше сигурен знак дека побегнале. Уверени дека востаниците ги нема, густата османлиска линија продолжи со напредувањето само за да дознае дека тоа е трик. Овој пат Османлиите добија уште потешки загуби.

Околу шест часа подоцна, османлиската сила повторно била засилена и наредила да го опколи целото бојно поле. Преку повикот на труби, на сите османлиски единици им беше наредено да нападнат истовремено од сите страни, но на нивно изненадување востаниците продолжија да се борат со обновена

енергичност. Во својот арсенал бунтовниците користеле и гранати, динамит, камења, па дури и копје, мечеви и ножеви. Ќе биде борба до крај.

Вечерта Османлиите сфатија дека нема да биде лесна победа, па се повлекоа за ноќ.

Следниот ден пристигнала поголема османлиска сила целосно опремена со артилерија само за да открие дека востаниците си заминале.

Битката кај Маргара, најголемата и последна од големите битки на Илинденското востание, спротивстави на востаничките сили од 140 Македонци во текот на 12 часа против надмоќната сила од 5.500 османлиски војници и докажа дека под соодветни услови, со добра дисциплина и подготвеност за борба. , вагата против Османлиите можеше да биде навртена.

Дел 23 - Охридското и Ресенското востание

Охридскиот востанички револуционерен округ, кој ги опфати Охридскиот и Струшкиот регион, се состоеше од 111 села со вкупно население од 64.000 жители. Од нив, 46.000 биле Македонци, 7.000 Албанци, 6.000 Османлии, 3.000 Македонци муслимани и 2.000 Власи. (Ванче Стојчев. „Воена историја на Македонија“. Воена академија. Скопје, 2004. Страна 336)

И покрај тоа што раководството на Охридскиот револуционерен округ заклучило дека Охрид не е подготвен воено да учествува во востанието, не сакал да оди против одлуката на народното раководство за кревање на рано востание, па по Смилевскиот конгрес започнал интензивни подготовки. Томе Давидов, обучен воен офицер, и неговиот Чета биле испратени во регионот во март 1903 година и добиле одговорност за организирање кампови за обука и набавка на залихи со храна, оружје и муниција. За жал, по среќа, набргу по нивното пристигнување, неговиот Чета бил изненаден од силна османлиска сила кај селото Рбени и во битка на теренот, Томе бил убиен, а 150 негови востаници биле заробени. Инцидентот сериозно ги отежна подготовките, но набргу потоа Христо Узунов, штотуку ослободен од затвор, ја презеде операцијата и ја врати на вистинскиот пат.

Во почетокот Охридскиот востанички револуционерен округ бил поделен на четири реони кои ги сочинувале Дебар со 18 села, Езеро со 37 села, Малесија со 10 села и Дримкол со 18 села. До средината на мај 1903 година бил реорганизиран во шест реони составени од Дебар со 12 села на чело со Смиле Војданов, Малесија со 10 села на чело со Таше Христов, Долна Дебарца со 23 села на чело со Дејан Димитров, Езеро со 19 села на чело со Никола. Митров, Дебар Дримкол со 7 села на чело со Марко Павлев и струшки Дримкол со 11 села на чело со Јаким Алулов. Регрутирањето и обуката започнаа веднаш по реорганизацијата и беа спроведени под земја и со најголема тајност.

На 23 јули 1903 година Главниот штаб го објавил вистинскиот датум на востанието, што го поттикнало Охридскиот округ да го постави својот регионален штаб во планините и да подготви планови за борба. Востанието требало да започне во три региони во Охрид; Горна Дебарца, Долна Дебарца и Езеро. Узунов јасно им ставил до знаење на сите Окружни Војвода дека целта на востанието е да се следат пропишаните методи на борба на Гоце Делчев, кои вклучуваат прво и основно спасување на населението и второ продолжување на борбата со изведување кампањи во партизански стил.

Нивната прва задача била да го евакуираат населението од областите каде што се очекувало да се водат битки. Потоа четите требало да ги нападнат и покорат различните османлиски гарнизони и упоришта во околината на Охрид и конечно востаниците да ги гонат и елиминираат претставниците на османлиските власти и нивните соработници; вклучувајќи ги и даночниците. Беше забрането да се напаѓа отоманското цивилно население. Беа поставени различни плакати со објаснување на целите на Организацијата и дека ова е напад врз османлискиот систем; не на народот.

На 28 јули 1903 година, окружните војводи одржале состанок со селските водачи и локалните војводи со цел да ги известат за датумот на востанието и за нивните планови за востанието. За жал, како што се дознало, еден од водачите на селото Велмеј бил и османлиски шпион и плановите им биле откриени на османлиските власти. Откривањето пред почетокот на востанието го уништило ненадејниот напад на непријателот и ги ставил востаниците во неповолна положба. Како резултат на тоа, настаните во Дебарца Дримкол и Струшки Дримкол не се развија според планираното и селото Четас не беше мобилизирано. Од сите чети од струшки Дримкол што биле подготвени да се приклучат на востанието, само Реонската чета се активирала и учествувала во разни борби надвор од нејзината територија. Бидејќи нејзината поддршка била потребна на разни други места, Регионалната Чета била поделена на две единици, едната командувана од Лазар Димитров и Марко Павлев, а другата од Милош Крстев. Додека првата Чета имала задача да

ги пресече телеграфските линии што го поврзуваат Дебар со Струга, втората Чета била испратена да регрутира востаници за селото Четас.

Додека траеше ова, регионот Малесија беше нападнат и Павлев и неговата Чета беа испратени да пружат помош, со што ја напуштија мисијата за прекин на телеграфските линии. Поради ненадејниот и неочекуван напад, и регионот на Малесија отстапи од своите првични планови и наместо да им даде поддршка на соседните региони, на крајот се бори за сопствен опстанок. Неподготвено за тепачка, најмногу настрада цивилното население.

На 3 август 1903 година во регионот кај Кале во Селце се појавила баши-базук група од 300 лица од селото Жупа и била соочена со регионалната чета на Павлев. Избила жестока битка и не можејќи да го издржат притисокот, востаниците се повлекле. Потоа избувнала друга битка помеѓу Регионалната чета на Тасе Христов и единицата на редовна османлиска војска од 200. Востаниците на Христов се бореле жестоко, но откако баши-базуците ги нападнале од задната страна, четите се повлекле во Дебар.

Во другите делови на Малесија, планот бил селото Четас од Лажени, Драслаица и Ташмаруништа да отидат до подножјето на планината Караорман и на 1 август 1903 година да се сретнат со четите од струшки Дримкол и заедно да заминат за Горна и Долна Дебарца. Додека 210-те востаници од трите села пристигнале навреме, 80 биле невооружени, струшките воопшто не се појавиле. Потоа, по тридневна чекање, селото Четас го нападнало османлискиот гарнизон од 100 стациониран во селото Велишта. За жал, нападот бил неуспешен и брзо бил одбиен од Османлиите со помош на локалните баши-базуци. Востаниците потоа се повлекле во Ташмаруништа каде биле следени и нападнати од Османлиите и Баши-Базуците. Следувала жестока битка која траела до вечерта на 3 август 1903 година. Дотогаш Османлиите испратиле засилување од Охрид од 800 војници, но пред да се вклучат во битка, востаниците се повлекле и се повлекле во Караорман. Кога заврши, 25 востаници и 80

отомански војници лежеа мртви и ранети. По оваа битка востаниците отишле во Горна Дебарца, што го означувало крајот на востанието во Малесија.

Во Горна Дебарца, во меѓувреме пристигнале 330 востаници од Долна Дебарца и Малесија да се здружат со Горна Дебарца и околните села и да го нападнаат Издеглавје. Смиле Војданов, регионалниот водач, доби одговорност да го мобилизира 232-то востаничко село Четас во шесте околни села и на крајот да ги води во нападот. Целта била да се доближи до Издеглавје од два фронта, да се опколи и да се уништи неговиот гарнизон. Додека четите напаѓале однадвор, две села чети, едниот од Мрамор, а другиот од Слатина, имале задача истовремено да ги нападнаат кулите во Осашани, Оздолени и Слатински Чифлик. Востаниците беа успешни во запалувањето на кулите Осашани и Оздолени, но не успеаја да го уништат Слатинскиот Чифлик бидејќи нападот беше очекуван и како што гарнизонот ја придвижуваше својата одбрана напред, задниот дел беше зајакнат со околу 2.000 свежи отомански војници од Охрид и Дебар, вклучително и Баши-Базуци. од Песочани. Не можејќи да го издржат притисокот, востаниците ги повлекле силите кон Рбени и Лактиње. Османлиите не ги гонеле и наместо тоа го изгореле Оздолени до темел.

На други места во Долна Дебарца, на 2 август 1903 година, Војвода Гурко Садулов го мобилизира селото Четас од голем број околни села во Струшко Поле и изврши уривање, вклучително и пресекување на телеграфските линии од Струга до Охрид и уривање на патот Охрид-Струга. . За жал, и нивните операции беа прекинати бидејќи непријателот постави заседа и ги нападна и ги уби повеќето востаници, вклучително и нивниот водач Гурко Садулов. Истиот ден единица од 200 османлиски војници ги нападнаа трите села Четас од Брежани, Белчиште и Велмеј. Четите биле принудени да се повлечат, но се вратиле следниот ден и ги турнале Османлиите назад во Вемеј каде што останале под опсада следните три дена. За време на опсадата двајца бунтовници беа убиени, а шестмина беа ранети. Османлиите имале пет мртви и тројца ранети.

Додека се движеше четата од Белчиште, составена од 140 востаници, од три страни го нападна османлискиот гарнизон во Сирула, но за жал нападот беше предвиден и востаниците беа принудени да се повлечат.

Во меѓувреме, во Езерскиот регион, планот предвидуваше одбранбени и пренасочувачки напади. На 2 август 1903 година, регионалната Чета на чело со Аргир Маринов била испратена во мисија да ги пресече телеграфските жици и да го уништи патот Охрид-Ресен. Остатокот од селото Четас на чело со регионалниот војвода Никола Митрев беа испратени да вршат диверзивни мисии на патот Охрид-Поградец. За жал, не знаејќи за востаниците, Османлиите биле свесни за нивните планови и ги предвидувале нивните потези и на тој начин ја нападнале Четата на Митрев во ненадеен напад меѓу селата Елшани и Конско. За време на заседата биле изгубени петмина востаници, но успеале успешно да ги пресечат телеграфските линии од Охрид до Ресен. Откако побегнале од местото на настанот, востаниците се прегрупирале и зазеле одбранбени позиции надвор од селото Трпејца.

Четата на Маринов успеала да го блокира патот Охрид-Ресен и како бонус успеал да фати конвој кој превезувал залихи со храна.

Помеѓу 2-ри и 6-ти август 1903 година македонските востаници успеале да ги ослободат Горна и Долна Дебарца како и дел од Езерската област со што завршила првата фаза од востанието во Охридскиот револуционерен округ.

Во затишјето што следеше, Регионалниот штаб почна да се подготвува за следната фаза на борбите со задача на своите сили да собираат намирници и воен материјал. Голем број контролни пунктови, засолништа и магацини беа воспоставени во различни планински региони како подготовка за продолжена партизанска војна. Воспоставена е и болница со капацитет за 30 лица, заедно со кујна и пекара добро опремени со медицински материјали и храна. За лекар кој не само што лекувал ранети востаници, туку и болни селани бил поставен Христо Ангелов, дипломиран медицина.

Со оглед на близината на ослободените подрегиони, Регионалниот штаб на 9 август 1903 година одлучи да се подели на два штабови. Едниот, предводен од Узунов, Цветинов и Златарев беше формиран за да ги предводи силите во Долна Дебарца и Езерски подрегиони. Вториот, на чело со Кецкаров, Чакров и Димитров е основан кај Горна Дебарца.

За жал, како што се случи во другите региони, Османлиите, пред да ја започнат својата офанзива, ги зајакнаа своите сили со значително засилување и со обучени војници и со баши-базуци и ги започнаа своите напади. Како и во другите региони, тие не беа само напади за враќање на изгубените територии, туку напади врз целото население со цел да се искорени. Османлиите палеле куќи, убивале цивили и ограбувале и уништувале нивните имоти. Востаниците возвратија со сите сили користејќи ја секоја техника која им беше позната, но тоа беше залудно. Како што се намалувал бројот на востаници, бројот на Османлиите постојано се зголемувал, а битките биле преместени надвор од селата и во планините и камповите. Потоа, на 30 август 1903 година, редовна османлиска војска која броела околу 3.000 војници во придружба на баши-базуци почнала да ги опсадува бегалските кампови. Во тоа време, овие кампови засолнуваа над 2.000 бегалци од 18 различни села од подрегионот Долна Дебарца и Езерата и беа заштитени од 117 бунтовници. Следеше жестока битка која траеше цел ден. За жал, многу побројни и оружени, востаниците не можеа да издржат и битката се претвори во масакр на жени и деца. Околу 190 беа убиени, главно жени и деца и секоја млада жена беше силувана и обесчестена. Четириесет и еден востаник бил убиен, а 200 отомански војници биле изгубени од непријателот. Сите згради во кои се складира храна и други намирници беа ограбени и уништени.

По ова, цивилите во Долна Дебарца и Езеро почнаа полека да се враќаат во своите домови за да ги најдат во урнатини. По катастрофалната битка, востаничките активности продолжиле да опаѓаат и целосно престанале до почетокот на октомври. Оние востаници кои останале активни, меѓу кои и Христо Узунов, заминале за Демир Хисар.

Помалку опустошените востаници во Горна Дебарца ја продолжија борбата уште малку, но и тие на крајот беа принудени да избегаат за да си ги спасат животите и избегаа во Албанија, а оттаму во Црна Гора. Христо Узунов се врати во Охрид и ја сподели судбината на својот народ.

Во периодот на востанието од 2 август до октомври 1903 година, во Охридскиот револуционерен округ биле опожарени 42 села, целосно уништени 2.064 куќи, 24 цркви и 18 училишта. Според Христо Узунов, убиени се 483 лица од кои 116 бунтовници, а останатите цивили, главно жени и деца. (Ванче Стојчев. „Воена историја на Македонија“. Воена академија. Скопје, 2004. Страна 342)

По Смилевскиот конгрес, Ресенскиот востанички револуционерен округ со 28.000 жители бил поделен на два самостојни реони, Горна и Долна Преспа. Горна Преспа ја предводеа Славејко Арсов, Драган Петков и Александар Панајотов, додека Долна Преспа Никола Кокарев, Вељан Илиев, Наум Фотев и Ангел Андреев.

Регионот Горна Преспа го сочинуваа градот Ресен како центар и 32 околни села. Долна Преспанскиот крај се состоел од 43 села со центар селото Герман. Седумдесет и пет проценти (75%) од населението во Ресенскиот востанички револуционерен округ биле Македонци, а остатокот Власи, Албанци, Османлии и други.

Поради некои претходни успеси во борбата против Османлиите, Ресенчани биле подготвени да ги следат своите водачи. Во јануари 1903 година, Арсов и неговата Чета во голема битка ги вклучиле османлиската војска и баши-базуците во селото Избиште и извојувале победа. После тоа се водеа и победија повеќе битки, со што на востаниците им се даде одредена репутација на добри борци и стекнување на довербата од народот. Кога дојде повикот за оружје, многумина доброволно се пријавија за секакви должности, вклучително и складирање храна, облека и други средства неопходни за долготрајна борба. Дури и многумина од оние кои заминаа да

работат во странство како печалбари се јавија на повикот и над 1.000 се вратија да се подготват за крајната борба.

Чисто заради подобра организација, Долна Преспа понатаму беше поделен на два подрегиони, едниот ги опфаќа селата јужно од Подмочани до Долно Дупени, предводен од Ваљан Илиев, а вториот ги опфаќа селата кај Мала Преспанското Езеро, предводен од Ангел Андреев. За лидер на двете е поставен Никола Кокарев.

Непосредно пред почетокот на востанието, Ресенскиот револуционерен округ бил посетен од Дамјан Груев и Борис Сарафов кои дале совети за поделба на силите и како да се подигне востанието. Имајќи на располагање само 900 бунтовници, локалните водачи биле охрабрени да регрутираат повеќе и да ги поделат своите сили за да можат истовремено да нападнат неколку цели. Беа формирани и селски чети и обвинети за одбрана на нивните села.

На 18 јули 1903 година околијата Славејко Арсов одржал состанок во селото Болно со ресенските градски старешини за да ги убеди да се подготват за востание внатре во градот, но идејата била спротивставена. Ако тоа не успеа, регионалниот водач ги убеди барем да помогнат во бунтот со донирање лекови, храна итн. и да формираат разузнавачка служба во градот.

Околу една недела пред востанието, Округот ја доби својата конечна наредба и беше донесена одлука прво да се нападне мударлукот во Наколец каде што беа стационирани 200 отомански војници. Планот беше неколку чети истовремено да нападнат на 2 август 1903 година од различни правци. За жал, не сите чети стигнаа до својата дестинација на време и оставија празнина за Османлиите да избегаат. Со неочекувано бегство, дополнителната османлиска сила успеала да им помогне на османлиските бегови во селото Сливница и да придонесе за поразот на востаниците во други области. Откако ја ослободија Сливница, беговите учествуваа во одбраната на Наколец, која траеше два дена. Во битката на Наколец се вклучила чета

башибазуци од селото Крани и ги натерала востаниците да се повлечат.

Раководството на подрегионот на Мала Преспанското Езеро во меѓувреме одржа состанок на 2 август 1903 година во селото Рудари и разви план за напад со кој се бараше напад на селото Ппли каде што беа стационирани 150 отомански војници. Селските чети од Есвика, Оромник, Буковик и Дреново од едната страна и четите од селата Рмби, Герман, Медово, Штрково и Рудари од друга страна, со вкупна сила од 200 востаници, требало да се приближат тајно и на сигнален напад на нивниот водач. истовремено од сите правци. Поради непосредната близина на албанското вооружено население кое живее во тие села, требаше да се биде исклучително внимателен. За жал, пред планот да се реализира, Османлиите станале свесни за тоа и презеле мерки на претпазливост. Откако ја изгубија предноста од ненадеен напад, водачите на востаниците решија да ги повлечат своите сили и се повлекоа во селото Герман каде одржаа уште еден состанок за да одлучат што да прават.

И покрај нивната позиција на неповолна положба, лидерите сепак одлучија да извршат некои напади. Првиот напад бил изведен врз селото Шаовци ноќта на 8 август 1903 година, но безуспешно. Следниот напад бил извршен врз селото Бостанциовци на 8 август 1903 година, кој исто така бил неуспешен. И двете села биле добро вооружени и добро бранени не само од Османлиите туку и од Албанците кои живееле таму.

Планот за кревање на востанието во Горна Преспа бил со напад на градот Ресен. За да ги завршат подготовките, востаничките водачи се собрале во селото Болно на 1 август 1903 година. Беше решено да се поделат четите во 5 групи од по 30 и да започне нападот истиот ден. Сите чети освен оној од Дрмени стигнале до целта и чекале сигналот да почне да пука. Дрменската чета за жал била пресретната од османлиска ноќна патрола и немала друг избор освен да отвори оган. Прераната пукање ги предупреди градските власти за неизбежниот напад и за да се спречи контранапад, останатите чети отворија оган

започнувајќи повеќе битки. Престрелката траела 45 минути пред Османлиите да се регрупираат и да ги избркаат четите од градот.

Додека главната Чета се борела со Османлиите во градот, неколку села Чети од Избишта, Кривени, Круше и Златари ги нападнале османлиските патроли, но со мал успех. Османлиите со помош на баши-базуците брзо презеле предност и не само што ги истерале востаниците туку како одмазда ги запалиле и селата Круше и Лева Река. Селото Четас од Евла и Горно Дупени со околу 50 востаници го нападнале османлиското упориште во Петрино кое го чувало патот Охрид-Ресен. Престрелки имало и во селата Царев Двор, Дрмени и Подмочани. Битките продолжија и следните неколку дена и поголем дел од Преспанскиот револуционерен округ, освен градот Ресен, Наколец и Ппли, беше ослободен. Неослободувањето на овие места главно се должи на предавство каде плановите на востаниците тајно му биле откриени на непријателот.

Штом востаниците го ослободија регионот, Османлиите испратија засилување. Доцна во денот на 3 август 1903 година колона од 600 непријателски војници и баши-базуци пристигнала во Ресен и почнала околните села и неселективно да пука кон цивилите. Како што паѓаше секое село, тоа беше ограбено, а куќите беа ограбени, а потоа изгорени. Општото население беше мачено, а многу жени беа силувани и обесчестени. Секој напад бил завршен со палење на селото. Најлошото страдање се случи во рацете на Албанците кои формираа единица од 700 баши-базуци и дивееја ограбувајќи, тепајќи и мачејќи го македонското население. По преминувањето на реката Девол, овие баши-базуци го продолжија дивеењето низ Нивици, Граждино, Орово, Дреново и други села во Долна Преспа.

Овие тешки напади врз цивилното население поттикнале многу востаници да ги напуштат своите места и да се приклучат на селото Четас во обид да го спасат христијанското население. За жал, колку повеќе востаниците давале отпор, толку полоша била казната за селаните.

До 11 август 1903 година речиси целото востание во Ресенскиот востанички револуционерен округ било ангажирано во одбрана на цивилното население, но без успех. Османлиската војска добила дополнително засилување од Лерин и масовната одмазда продолжила. Љубоино и Брајчино биле изгорени до темел, а како што битката се движела од Брајчино кон Дупени, биле убиени и востаничките водачи Никола Кокарев и Велјан Илиев. Тогаш востаниците без водачи беа фрлени во неред, со што буквално се стави крај на Востанието во северниот дел на Долна Преспа.

Во јужниот дел, пак, востаниците решиле да го зајакнат отпорот и ги повикале сите борци кои располагаат да се приклучат во битките. Кога започнала османлиската офанзива помеѓу 23 и 25 август 1903 година, кај селото Герман, прва пристигнала Битолската чета, која броеа 86 востаници, предводени од Александар Ефтимов и Иван Кафеџија. Од Вмбелска Планина се приклучиле и Костурските чети, кои броеа вкупно 825 востаници, предводени од Васил Чакаларов и Пандо Кљашев. Во борбата се вклучиле и околу 200 локални востаници на чело со Андрев и Олчев. Вкупно имало 1.100 македонски борци против армија од 6.000 османлиски војници.

По изненадувањето и уривањето на битолските и германските чети кај селото Штрково, османлиската војска на 28 август 1903 година ги ангажирала преостанатите чети кај селото Рудари каде што избувнале неколку битки. Резултатите биле катастрофални за востанието, оставајќи 85 востаници мртви и практично завршувајќи го востанието во тој регион. Деморализирани, и востаниците и цивилите почнаа набрзина да се повлекуваат кон безбедноста на планината Пелистер. По масовниот егзодус, бунтовниците ги префрлија своите приоритети од офанзивна на одбранбена тактика и ги концентрираа своите напори на заштита на цивилите и обезбедување храна и засолниште за нив.

Некои Преспанци го направија островот Аил упориште и се држат до поголемиот дел од септември. Но, кога дојде веста дека Османлиите требаше да набават артилерија со долг

дострел, раководството на одбраната на Островот го евакуираше островот на 20 септември 1903 година. Како што селаните почнаа да се враќаат во своите домови, бунтот брзо престана, со што беше завршен на 2 август 1903 година. Востание во таа област.

Дел 24 - Костурското востание

Костурскиот востанички револуционерен округ (сега окупиран од Грција) го покривал југозападниот дел на Македонија кој приближно одговарал на административната Костурска Чаза со граници кои го следеле текот на реките Бистрица и Девол до краевите на планините Грамос, Смоликина и Саракина. Костурската каза била поддржана од население од околу 75.000 луѓе од кои 51.000 Македонци, а останатите Албанци, Власи и Османлии.

Револуционерните активности во Костурското востание
Револуционерниот округ значително се зголемил со посетата на Гоце Делчев кон крајот на 1901 година. Неговата продолжена посета и обиколка на регионот, која траела до 1902 година, и помогнала на Македонската револуционерна организација (ВМРО) да формира револуционерни комитети во речиси сите христијански населени села.

Највисоките раководни позиции во Костурскиот востанички револуционерен округ беа целосно пополнети со мештани од Костурско, меѓу кои беа познатите војводи Васил Чакаларов, Пандо Кљашев и Лазар Поп Трајков, сите добро познати на Делчев од школските денови во Солун. Поради неодложни околности, раководството на Костурското востание револуционерен округ сакало рано да го крене востанието и такви барања упатил до другите Обласни револуционерни организации.

Неуспешниот обид за востание во Загоричени од страна на Анастас Јанков ги алармирал османлиските власти дека нешто се случува во тој регион, па веднаш се реагираше да се запре населението и да се уништи ВМРО. Затоа, наместо да чекаат Османлиите да ги соберат еден по еден, костурските револуционерни водачи побарале востанието да започне што е можно поскоро. Во тоа време имало само 1.800 отомански војници стационирани во и околу Костур, така што би било

одлична можност да се ослободи Костур пред да се донесат повеќе војници.

Во меѓувреме, поради обидот за востание во Загоричени, Османлиите станале свесни дека нешто се развива, па ги зголемиле своите претреси, апсења и убиства на луѓе. Насилството стана секојдневие со тешки последици не само за обичниот македонски народ туку и за иднината на востанието. Сето тоа натежнувало во срцата и умовите на револуционерите, особено на Чакаларов и Кљашев, па на Смилевскиот конгрес, кој се одржал во мај 1903 година, тие не само што поддржале рано востание, туку и го барале.

На Смилевскиот конгрес е одлучено раководители да го организираат и водат востанието во Костурскиот револуционерен округ, меѓу другите, да бидат Васил Чакаларов, Пандо Кљашев, Лазар Поп Трајков, Манол Росов, Иван Попов и Михаил Николов.

Веднаш по Смилевскиот конгрес, претставниците на Костурскиот револуционерен округ организирале повеќе состаноци што се одржале во селата Дмбени, Блаце и Ппли на кои се разговарало за општата состојба и биле донесени одлуки како да се продолжи со подготовките за востанието. Одлучено е да се подели Костурскиот востанички револуционерен округ на 5 подреони, секој предводен од војвода кој пак ќе известува во Обласниот штаб. Веднаш штом беа назначени војводите, следеа подготовки за регрутирање, обука и вооружување на востаниците. Луѓето беа поставени и задолжени за набавка на храна, облека, медицински материјали и други одредби за поддршка на востанието.

Додека востаниците тајно се подготвувале за востанието, Османлиите продолжиле да ги засилуваат своите сили и ги засилиле своите провокации, злоупотреба и тортура врз општото население. Во потрагата по оружје, Османлиите го запалиле селото Смрдеш заедно со фабриката за производство на бомби и работилницата за производство на гранати. Малку подоцна беа извршени рации во селата Статица, Коломнати и другите околни села и беа одземени над 100 пушки.

Така, наместо да чекаат Главниот штаб да даде датум за востанието, додека Османлиите го уништувале Костурско село по село, локалното Костурско раководство решило да возврати. По палењето на Смрдеш, на 31 мај 1903 година, Чакаларов презеде офанзива и ги нападна Османлиите кај Локма, задавајќи разорен удар. Останувајќи извесно време сами, востаниците продолжиле со подготовките и околу средината на јули 1903 година, Чакаларов, Кљашев и Попов се чувствувале уверени да ги однесат своите чети на обиколка низ различните села на Костурско.

Кога веста за почетокот на востанието стигнала до Костурскиот регионален штаб, за 4 до 5 часа биле известени сите 80 костурски села, што покажувало дека Костурското востание револуционерен округ е подготвен за акција. За жал, така биле и Османлиите кои дознале за претстојните напади, особено за оној на градот Костур.

Кога востаниците откриле дека Османлиите знаеле за нивните планови да го нападнат градот, брзо ја смениле тактиката и почнале да напаѓаат помали отомански инсталации. Првиот напад, извршен од Четата на Попов, започнал во Апоскеп и Жупаноште во ноќта на 2 август 1903 година и ескалирал при ослободувањето на Клисуре.

Градот Клисура, со население од 3.400 жители, се наоѓа на кривината на планината Клисура на 1.170 метри надморска височина. Географски и од воен аспект Клисура се наоѓа на идеално место што го премостува Костур со околните села. Друга добра причина поради која востаниците сакале да ја ослободат Клисура била да добијат контрола над патот што го поврзува Костур со централниот дел на Македонија кој исто така минувал низ Клисура. Патот од Костур води кон исток преку селото Маврово, на север околу планината Неред и на југ околу планината Снежник. Сите овие ограноци кои го поврзуваат Костур со Врбени, Кајлари, Баница, Битола и Солун мора да поминат низ Клисура, што го прави овој град од големо стратешко значење не само за востаниците туку и за

Османлиите. Токму затоа и двете страни беа подготвени да се борат за тоа по секоја цена.

Со оглед на стратешката важност на Клисуре, раководството на Костурското востание револуционерен округ решило да ги концентрира своите напори за што поскоро ослободување на овој град, пред Османлиите да добијат шанса да ја зајакнат својата одбрана. Првиот напад се случи на 4 август 1903 година под сопствена иницијатива на Никола Андреев. Во тоа време таму биле стационирани само 300 османлиски војници, а Андреев со својата Чета од 150 востаници решил да ги изненади Османлиите. За жал, тој беше изненаден бидејќи нападот се очекуваше и брзо заврши во катастрофа со 6 загинати бунтовници, а останатите едвај избегаа со своите животи.

Плашејќи се од повеќе напади, Османлиите се подготвувале да ја зајакнат својата одбрана, особено во близина на патиштата, со доведување засилување од други гарнизони.

Откако ја научиле лекцијата, востаничкото раководство започнало со подготовки за втор напад на Клисуре, планиран да започне пред да пристигне османлиското засилување. По изготвувањето на планот, на сите расположливи востаници во Костурскиот востанички револуционерен округ, кои броеле околу 600, им било наредено да се соберат, концентрираат и прегрупираат. Востаничките сили потоа биле поделени во две колони и секоја колона добила своја одговорност. Колоната одговорна за ослободувањето на северниот регион на Костурскиот округ, предводена од Чакаларов, Кљашев и Розов, во која беа четите Загоричани и Бобишта, имаше задача да ја нападне линијата Загоричани-Бобишта-Клисуре, додека дел од истата сила беше одвоена. и назначен за заштита на линијата Лехово-Клисуре. Колоната одговорна за ослободувањето на јужниот регион на Костур, предводена од Попов и составена од осум помали чети, имала задача да ги изврши своите напади од Куманичево во Клисуре. Но, бидејќи планот бил подготвен да се реализира, информациите собрани од разузнавачката служба покажале дека голема османлиска сила со неодредена големина требало да биде испратена од внатрешноста на Костур кон Клисуре. Врз основа на овие информации, востаниците морале

да ги променат своите планови и веднаш да интервенираат. За да се забави османлиското напредување, беше одлучено најблиската Чета од Вишени предводена од Јото Рапејков и Чета на Наум Трповски да биде испратена да постави заседа покрај патот кај селото Вишени. Но, со помош на жителите на Вишени, македонските чети не само што го запреа османлиското напредување, туку во нивниот изненаден напад ги испратија Османлиите во панично бегство.

Потоа, во мугрите, на 4 август 1903 година, започна голема битка во која беа спротивставени 2.000 османлиски војници против 700 македонски востаници. Тоа беше извонредна битка која траеше повеќе од дванаесет часа, користејќи ги најдобрите воени тактики и оружје од двете страни. Додека Османлиите ја користеа својата артилерија и коњаница, Македонците повеќе од нив одговараа со нивната решителност, решителност, остра пукање и употреба на рачни гранати. Со својата решителност, точна цел и супериорна маневрирање, Македонците на крајот ја презедоа предноста и ги натераа масовните османлиски сили да се повлечат во Лерин. На 5 август 1903 година востаниците излегоа победнички со што ја ослободиле Клисуре од Османлиите. Она што беше исто така неверојатно во оваа битка е тоа што додека Османлиите претрпеа 26 жртви, востаниците немаа жртви. Клисуре останала ослободена и слободна до 28 август 1903 година кога нејзините ослободители се повлекле без борба, а Османлиите се вратиле да ја вратат назад.

Во меѓувреме, во другите делови на Костурско, Османлиите го започнале своето навлегување на 13 август 1903 година со огромна сила од 6.000 војници. За да избегне откривање, османлиската сила со бродови го преминала Костурското Езеро, тргнувајќи од Костур и слетајќи во Маврово на задната страна на востаниците. Првата што ја забележа османлиската инвазија беше Четата на Иван Попов, која даде се од себе да го забави продорот, но без многу успех. Избувна битка, но бидејќи беа многу побројни, востаниците немаа многу избор освен да побегнат во планината Вичо за да се спасат. Османлиите упорно го гонеле бегалецот Чета, но на пат налетале на Четата на Чакаларов. Избувна уште една битка која траеше неколку часа, но, за жал, сепак побројните од комбинираниите

македонски чети решија дека не се натпревар за Османлиите и се повлекоа. Во својата брзање, востаниците ги оставија сите нивни одредби, но не без претходно да ги отрујат. Несвесни за труењето, Османлиите ја искористиле бесплатната храна и 250 од нив завршиле болни.

На 21 август 1903 година, Османлиите започнале масовна операција за чистење на Костурскиот востанички револуционерен округ со сила од 15.000 војници. Силата се состоеше од три одделни колони кои потекнуваа од Костур, Сорович и Лерин и иницираа симултани напади неселективно убивајќи луѓе и палејќи села. Кога Османлиите завршија, изгореа 23 македонски села и убија 600 луѓе.

За да ги запре огорчените напади врз селата и цивилното население, востаничкото раководство одлучи дека е време да отвори нови офанзиви. Тие ги регрупираа своите непосредни сили и ги поделија во две групи. На чело со Поп Трајков, Попов, Николов и Разов, првата група од 620 е испратена кон Леринско. Втората група составена од 450 востаници предводени од Чакаларов и Кљашев била испратена да се упати кон југ за да го нападне османлискиот одред од 2.000 војници стационирани во Апоскеп. Во меѓувреме, многу помали востанички сили, предводени од Димитар Панџуров, беа оставени во Костурско да ги регрупираат преостанатите востаници и, според своите можности, да го заштитат населението.

Кога Чакаларов и Кљашев ги започнале своите напади врз Апоскеп, тоа било целосно изненадување за османлискиот командант Етем-паша во Костур, кој имал впечаток дека востанието во Костурско било поразено. Сведочејќи ја големата сила на востаници на нејзиниот праг, која беше на не повеќе од шест километри од периферијата на градот Костур, паниката почна да ги зафати Османлиите, претворајќи го она што можеше да биде победа во пораз. Во битката биле испратени повеќе Османлии и тие биле поразени. Победнички, востаниците повторно ги поделиле своите сили во две нови групи. Едната група, составена од 120 востаници предводени од Чакаларов, се насочи кон ослободување на Смрдеш, Дмбени,

Косинец и Нестрам. Другата група, составена од 330 востаници предводени од Кљашев, се вратила во Коломнати каде била поделена на неколку помали чети и била назначена да ги штити различните села во регионот.

Четата на Чакаларов водела неколку битки и со османлиската војска и со баши-базуците во регионот, но на крајот се вратиле во Коломнати и со Кљашев продолжиле да постигнуваат победи против Османлиите.

Дел 25 - Леринско востание

Леринскиот востанички револуционерен округ (сега окупиран од Грција) се наоѓа јужно од Битолскиот востанички револуционерен округ. На југ и запад се граничи со Костурско востанички револуционерен округ. На север се граничи со Долна Преспа и Пелистер, а на исток со Воденско.

Стратешки најзначајниот дел за Леринско беше патот што минуваше низ неговата територија што ги поврзуваше транспортните и комуникациските линии помеѓу Битола и Солун.

На почетокот на 20 век Леринско го поддржувало население од околу 60.000 луѓе од кои 63% Македонци, 19% Османли, 7% Албанци, Власи и други. (Ванче Стојчев. „Воена историја на Македонија“. Воена академија. Скопје, 2004. Страна 350)

Револуционерните активности во Леринското востание
Револуционерниот округ за жал биле задушени поради инцидент што се случил во 1902 година. Поради случајно откривање оружје, Османлиите се посомневале дека нешто се случува во тој регион и започнале масовни и интензивни претреси со оружје. Во тој процес тие иницираа терористички кампањи и извршија злосторства врз христијанското население. Ваквото несоодветно однесување многу им тежело на Леринските револуционери и ги поттикнало да преземат акција против Османлиите. За жал, ова ги доведе во судир со османлиските власти кои сметаа дека треба да го елиминираат бунтот. За жал, во својата неподготвеност, востаниците не можеа да се заштитат или да започнат долготрајна борба против оваа агресија. Но, откако беа разоткриени, востаниците беа прогонувани, ловени и убивани еден по еден, вклучувајќи го и нивниот славен водач Марко Лерински. За жал, овој инцидент предизвика многу штета, не само на востаниците, туку и на востанието. Инцидентот им дал повеќе причини на Османлиите дополнително да ги ескалираат претресите кои на крајот доведоа до откривање и конфискување на над 600 пушки и големо количество муниција. Освен совладувањето на бунтот и

отстранувањето на оружјето од регионот, османлиските власти ја зајакнаа и својата одбрана, особено околу железничката пруга, железничките дворови и железничките станици.

За среќа дојде помош од Главниот штаб со поставувањето на Георги Папанчев испратен во Леринско да го замени Марко Лерински и да раководи со востанието. Потоа, во март 1903 година, Борис Сарафов бил испратен да го провери напредокот на Революционерниот округ и да го поттикне локалното население да се приклучи на востанието. Со помош на Сарафов, беа одржани неколку состаноци во различни села, вклучувајќи ги Сетина, Баница и Екши Су. Се разговараше за прашања во врска со подготовките за востанието, вклучително и планови за создавање и обука на нови чети, набавка и складирање храна, набавка на медицински материјали итн.

Поради ослабената состојба, Леринскиот востанички револуционерен округ исто така бил поттикнат да побара помош од Костурскиот востанички револуционерен округ, особено при координирање на истовремени и заеднички напади врз непријателот.

Примарни цели избрани за напади беа железничките тунели кај селото Церево, железничката станица во Баница и мостовите кај селата Сакулево и Екши Су.

И покрај неспособноста да придонесе многу за востанието, Леринскиот востанички револуционерен округ навистина присуствувал на Смилевскиот конгрес во мај 1903 година и бил претставен од Георги Папанчев и Михаил Чеков од Екши Су. Таму беше решено Леринско да има потенцијал за борба и дефинитивно да учествува во народното востание. Како резултат на тоа, Георги Папанчев, Лечо Церовски и Коста Груев биле назначени за раководители на Леринското околинско седиште и требало да раководат со востанието и револуционерното дејствување во тој округ.

По назначувањето на највисокото раководство, Леринскиот регион бил поделен на шест востанички центри, секој со свој водач и секој известувал до Обласната управа.

Набргу по враќањето од Смилевскиот конгрес, Папанчев и Чеков решија да закажат повеќе средби со локалните раководители за да ги информираат за ситуацијата. Првата средба била закажана за ноќта на 28 мај 1903 година во селото Баница каде што биле присутни локални водачи и повеќе од 400 востаници. За жал, и покрај мерките на претпазливост што востаниците ги презеле за да избегнат инциденти, османлиските власти биле свесни за нивните активности и многу рано утрото на 29 мај 1903 година, османлиските трупи го опколиле селото. Во обидот да ја пробијат опсадата, животот го загубија 17 востаници, меѓу кои и нивниот водач Папанчев, повторно разорувајќи ја Организацијата и зададејќи нов удар на напорите на Леринското востание за револуционерен округ да се приклучи на народното востание.

Сепак, и покрај големата загуба, Главниот штаб сепак веруваше дека постои потенцијал Леринскиот револуционерен округ да се вклучи во националната борба, па затоа го испрати Ѓорѓи Поп Христов да ги собере парчињата и да продолжи со востанието како шеф на Леринското востание револуционер. округ. Првиот приоритет на Христов како врвен лидер беше да ги казни предавниците и доушниците кои ја предизвикаа катастрофата. Неговите постапки неизмерно придонесоа за исправување и углед на Организацијата. Потоа Христов својата енергија ја посветил на подготовките за востанието.

За да им помогне на Дамјан Груев и Борис Сарафов, во почетокот на јули 1903 година го посети Леринско и успеа да привлече над 800 потенцијални востанички регрути. За жал, немало оружје за вооружување на овие луѓе, па им било кажано да се вратат во своите домови. Со несреќите што го снашле Леринскиот востанички револуционерен округ, оружјето било ретко и не било лесно да се набавува, па повеќето од Леринско востаници останале невооружени. Бројот на оние кои беа вооружени беше мал и затоа требаше да се заштити за да бидат ефективни. Поради оваа причина, востаниците од Леринско морале да прибегнат кон партизанско војување. Беа собрани мали единици и распоредени на самостојни дејствија кои главно се однесуваа на спречување на непријателот да изврши

брз трансфер на трупи и материјал од регион во регион и со задача да ја информираат и едуцираат пошироката јавност за претстојното востание.

Потоа, кога Леринското востание револуционерен округ доби информација за датумот на започнување на востанието, ја изврши својата должност да го предупреди раководството на железницата во Солун да не превезува цивили во возовите. Но, штом железницата била прекината, поради нападите на бунтовниците за пренасочување, управата на железницата побарала од османлиските власти 25.000 отомански војници да ја обезбедат целата железничка пруга. За жал, поради недостиг на ресурси, можеше да биде поштеден само еден баталјон, кој пристигна од Мала Азија, кој имаше задача да ја обезбеди железничката линија помеѓу Баница и Лерин.

И покрај својата лоша подготвеност, Леринскиот востанички револуционерен округ продолжи да придонесува за востанието преку операции на удар и водење и со напади на неодбранети делови од железницата, пресекување телеграфски линии, бомбардирање мостови и генерално нарушување на транспортниот и комуникацискиот коридор помеѓу Битола и Солун. . Но, по започнувањето на народното востание и ослободувањето на Крушево, Леринскиот востанички револуционерен округ ја префрлил својата оперативна тактика од удар и трчање во целосно офанзива. Една од нејзините најголеми офанзивни операции беше нападот на селото Екши Су каде што повеќе од 200 востаници, предводени од Ѓорѓи Поп Христов, се собраа и ја уништија локалната железничка станица.

Како што се подобруваа борбените вештини на округот, се спроведуваа сè поуспешни офанзивни операции и повеќе вооружени бунтовници се пријавија и се приклучија на борбите. Нивните континуирани успеси му овозможија на раководството да се префрли од мали операции кон борба против непријателот во фронтални напади и поголеми битки.

На 13 август 1903 година, кога голема сила од 3.000 отомански војници пристигнала во регионот, помалите македонски чети се

здружили во една голема Чета и го спречиле отоманското напредување додека сите локални села, вклучувајќи ги Битоша, Буф и Раково не биле безбедно евакуирани и цивилите придружувале во локалните шуми. По тој инцидент Леринскиот и Костурскиот востанички револуционерен округ почнале да ги координираат нападите и да ги здружуваат своите сили. Комбинираните дејствија меѓу Костур и Лерин најдобро се покажаа при нападот на Невеска што се случи на крајот на август за време на османлиската контраофанзива.

Битката за контрола на Невеска беше еден од најголемите успеси што ги покажаа Македонците за време на Илинденското востание кое се случи за време на екот на османлиската контраофанзива кога Османлиите се обидуваа да ја покажат својата сила.

За жал, овој славен воен успех не требаше да биде затоа што големата османлиска сила пристигна токму на време за да им ја одземе победата на востаниците, што ја означил оваа последна голема офанзива што ја извршија Македонците во тој регион.

Невеска во тоа време беше мал влашки град со околу 5.500 жители сместен во југозападниот дел на Леринско. Пред востанието, Невеска имала своја телеграфска канцеларија и постојан османлиски гарнизон од 70 војници кои престојувале во Невеска. Но, како што востанието се интензивирало, османлиските војници кои биле протерани од ослободените села почнале да се концентрираат и да логоруваат надвор од Невеска. До средината на август, османлиските војници кои живееле во и во близина на Невеска броеле над 250, правејќи го овој град застрашувачко османлиско упориште.

Плановите за инвазија на Невеска биле подготвени за време на успешниот напад на Псодери, блискиот влашки град. Вистинските планови за напад беа подготвени од познатиот и искусен војвода Васил Чакаларов и беа изведени ефикасно и ефективно со координиран напад во кој беа вклучени силите на војводите Лазар Поп Трајков, Иван Попов, Никола Андреев и Никола Мокренски. Востаничките сили од 650 беа поделени во четири групи. Секоја група потоа беше испратена во секое од

околните села што имаше пат што води во Невеска. На север групата била испратена во Бел Камен, на исток во Зеленич, на запад кон Елово и на југ последната група била испратена во Прекопана. Чакаларов во меѓувреме излегол на ридовите од каде имал поглед и можел да ја набљудува целата акција како и да внимава на можна надворешна интервенција од Османлиите. Групите дење остануваа изолирани, а во ноќните часови истовремено напредуваа кон Невеска. До 3 часот по полноќ, востаниците на Иван Попов напредувале на 600 метри од османлискиот логор без да бидат забележани. Првата што отвори оган кон Невеска беше леринската единица која нападот го започна од север, од патот што води од Бел Камен. Следниот што отвори оган беше единицата на остри стрелци на Иван Попов, која ги закачи Османлиите во логорот, спречувајќи ги да дојдат до оружјето. Не можејќи да возвратат, Османлиите панично избегале оставајќи го своето оружје и опрема. Штом Османлиите заминале, Попов и неговите востаници го собрале оружјето и влегле во градот. Андреев и неговите востаници следеле од југ и отвориле оган врз инсталацијата каде што бил сместен постојаниот гарнизон. Избила битка, но Османлиите брзо биле совладани. Не можејќи да го одржат отпорот, Османлиите побегнале дозволувајќи му на комплексот да падне во рацете на востаниците кои брзо ја презеле неговата содржина и го изгореле до темел. Пленот што остана зад себе вклучуваше 37 модерни пушки Мауцер, 6.000 гранати од пушка, воени мантили и некои воени машини.

Откако градот Невеска официјално беше прогласен за ослободен, обележан со подигнување на знамето на Востанието, костурските востаници заминаа за Костур. Победоносните лерински востаници, под команда на Поп Христов, биле оставени задолжени да го бранат градот и да им помагаат на неговиот народ да воспостави привремена власт.

Три дена подоцна, на 27 август 1903 година, била забележана 15.000 силна османлиска сила составена од две колони кои се упатуваат кон Невеска. Едната колона составена од околу 10.000 отомански војници беше забележана како забрзано маршира од југ низ селото Загоричани. Другата колона од 5.000

војници напредувала од север од Лерин преку селото Бел Камен.

Штом раководството на востаниците стана свесно за новата ситуација, беше одлучено дека би било залудно да се спротивстави на таквата страшна сила. Во овој момент беше донесена одлука да се повлечат сите востанички сили и во иднина да се прибегне назад да се погоди и да се водат операции во партизански стил. Повлекувањето било добро испланирано и вешто изведено со многу внимание за дополнително да не ги налути Османлиите. Не се пријавени инциденти и нема повредени цивили од двете страни.

При повлекувањето од Невеска повеќето востаници се повлекле на југ кон Емборска Планина до Кајлари, минувајќи низ Врапчиште, Островското Езеро и Рудник. Останатите побегнале кон Корешта завршувајќи во Костурско. Повлекувањето било избрзано за да се избегне контакт со Османлиите и да не се предизвика конфликт кој би бил штетен и за востаниците и за цивилното население.

Без никаков отпор од востаниците, Османлиите брзо повторно се воспоставиле во различните села и презеле вонредни мерки за да ги окупираат и планините и поранешните востанички упоришта за да ги спречат востаниците да се вратат. Тие, исто така, систематски ги сечеле и палеле шумите за да ги спречат силите на востанието повторно да воспостават кампови и засолништа. Во суштина, Османлиите воспоставиле постојана контрола врз целата територија.

И покрај тоа што огромното мнозинство од Леринско востаници останале активни во другите делови на Македонија, востанието во Леринскиот револуционерен округ, кон крајот на август 1903 година, практично било завршено.

Дел 26 - Скопското и Струмичкото востание

Непосредно пред Скопскиот востанички револуционерен округ да ја започне својата подготовка за Илинденското востание, неговото раководство решило да го преименува округот во „Овче Поле“ со надеж дека ќе го задржи тајно. За жал, инволвираните продолжија да го нарекуваат „Округ Скопје“.

Овче Поле или Скопскиот округ го поддржувале население од 308.719 жители од кои 196.417 или 64% Македонци. Од останатите, 82.084 или 26% биле Османлии, 15.543 или 5% биле Албанци и околу 14.000 Власи и други. (Ванче Стојчев. „Воена историја на Македонија“. Воена академија. Скопје, 2004. Страна 353)

Најзначајниот стратешки дел на Скопскиот востанички револуционерен округ беше централната локација низ која минуваа транспортно-комуникациските коридори кои го поврзуваа Скопје со Кустандил, Куманово, Приштина и Солун. Оваа стратешка локација била многу важна за Османлиите, затоа била добро чувана. Поради постојаното движење на османлиските трупи и залихи, овој регион секогаш бил многу зафатен и тешко функционирал незабележано за Македонската револуционерна организација.

Покрај тоа што бил добро чуван и добро патуван од страна на Османлиите, овој регион исто така бил заглавен меѓу селата на север претежно населени Албанци, преполни со баши-базуци и отоманското цивилно население на југ. Постојаниот притисок од сите страни создавал многу пречки за Македонската револуционерна организација и многу ги отежнувал подготовките за народното востание.

Како тоа да не беше доволно, имаше притисок и од Србија. Додека Србија се подготвуваше да го наметне своето влијание во Македонија, многу нејзини агенти дејствуваа внатре во Македонија, трескавично промовирајќи српска пропаганда. Тоа

го попречуваше природниот развој на македонската национална свест, витална компонента во создавањето свест и регрутирањето востаници. Исто така, имало постојани судири меѓу Македонската револуционерна организација и бугарските спонзорирани врховисти сили кои се натпреварувале за контрола на овој округ, што не секогаш останувало незабележано од Османлиите. Всушност поради овие судири се случи инцидент во 1897 година, подоцна наречен „афера Винаца“, кој нанесе голема штета не само на Скопскиот востанички револуционерен округ туку и на целото револуционерно движење.

По Солунските атентати во април 1903 година, Османлиите почнале да се сомневаат дека Македонската револуционерна организација е зафатена со промовирање револуционерни идеи и подготвување на населението за востание. Имајќи го тоа на ум, османлиските власти почнаа да ги засилуваат своите воени инсталации, особено оние во виталните области како Скопје и околниот регион. Надвор од засилувањето на нивните редовни воени инсталации, Османлиите во Скопскиот округ го мобилизирале и албанското и муслиманското население формирајќи бројни баши-базуки единици.

До крајот на јуни 1903 година, османлиската воена сила во Скопскиот вилает била до 87 пешадиски баталјони, секој составен од 800 редовни војници, 20 коњанички ескадрили, 19 теренски артилериски батерии, 36 планинско оружје, 3 пионерски чети и неколку технички станици. Само во Скопскиот вилает Османлиите имале над 80.000 војници стационирани. Од нив, 23 пешадиски баталјони, 5 коњанички ескадрили, 10 теренски артилериски акумулатори и 2 пионерски чети биле стационирани во Скопски санџак, на територијата на Скопскиот востанички револуционерен округ.

По солунските атентати, инсталациите на османлиската војска биле реорганизирани и силите биле преместени на исток од Скопје главно во Куманово, Кратово, Крива Паланка и Кочани и биле ставени во состојба на борбена готовност. Многу од овие единици биле задолжени и за чување на различни места од стратешко значење како села, патишта, мостови итн.

Бидејќи бил под постојан надзор на Османлиите и морајќи да се натпреварува со упадите на врховистите спонзорирани од Бугарија, раководството на Революционерниот округ на Скопското востание одлучило дека би било најдобро неговите сили да постојат во мали единици. На овој начин би можел да изврши диверзивни мисии во партизански стил без да го ангажира непријателот и во исто време да го заштити цивилното население од одмазда и одмазднички напади од непријателот.

На 17 јули 1903 година Скопскиот востанички револуционерен округ одржал Конгрес во Кратово. На Конгресот за жал присуствуваше само Скопската чета на чело со војводата Никола Пушкарров и Кратовската чета предводена од војводата Диме Стојанов Берберчето. Сепак, и покрај малиот одсив, беше одлучено, меѓу другото, да се гони и фати главниот инспектор на Румелија Виљет, кој во секое време се очекуваше да биде таму. Планирале да го нападнат и Кратово и да го заробат Хусеин Хилми Паша. Хусеин Хилми Паша, информираа, ќе престојува во Кратово при посетата на источните казаши на скопскиот санџак.

Како што беше случајот со другите револуционерни окрузи, на 30 јули 1903 година Главниот штаб го известил Скопскиот востанички револуционерен округ за датумот на народното востание и побарал од неговото раководство да направи планови и да се подготви за напади. Таа, исто така, побара од неа да изврши диверзивни напади на патиштата и мостовите и да ги задржи османлиските сили колку што е можно повеќе ангажирани. Диверзивните напади добија наредба да започнат веднаш откако Битолскиот востанички револуционерен округ го започна своето востание на 2 август 1903 година. воени и полициски единици што ја оневозможува операцијата на бунтовниците. Сè што Скопскиот востанички револуционерен округ можеше да собере тој ден беше да го собере Градот Скопје Чета, предводен од учителот војвода Андреј Кожухаров, кој броеше не повеќе од 170 востаници. За жал, и Чета не можеше да оперира и мораше брзо да се повлече за да не го загрози македонското цивилно население, бидејќи покрај

засилувањето на своите воени и полициски единици, Хусеин Хилми Паша го вооружи и муслиманското население со 5.000 модерни пушки и го опколи градот да спречи македонското население од дење собирање или ноќно излегување или влегување во градот.

Скопје беше опколено, забарикадирано и цврсто заклучено од редовни и неправилни османлиски воени сили, правејќи ги сите востанички напори да го подигне Востанието залудни. Но, без оглед на тоа што се случувало во Скопскиот востанички револуционерен округ, Илинденското востание во Битола започна според планираното. Во овој момент, војводата Никола Пушкарров ја преселил својата Чета од Кратово во манастирот Свети Јован во близина на вливот на реката Пчиња каде биле складирани 100 килограми динамит и 200 бомби. Откако ја извлекол муницијата, Пушкарров го испратил својот заменик Милан Ангелов со голем број востаници и 30 килограми динамит за да ја достави до Четата во Скопје за да може да се покренат диверзивни акции во градот. За жал, кога Ангелов и неговите востаници пристигнале во Скопје, скопската чета на чело со Кожухаров веќе била замината и таму немало кој да го прими динамитот. Неможејќи да го достават материјалот, планираните акции за пренасочување никогаш не се реализираа.

Некаде по започнувањето на Генералното востание, почнаа да пристигнуваат Македонци кои работат надвор од Македонија и се вклучија во борбите. Една таква група, составена од седум бунтовници на чело со војводата Анделко Алексиќ, пристигнала во Скопје од Србија и на почетокот на август ѝ се придружила на Четата на Пушкарров. Засилен од Алексич и неговите востаници, Пушкарров одлучи дека е време да ги изврши тие задоцнети очекувани диверзии. Првата цел на нападот беше железницата. Во тоа време железницата беше од клучно значење за испораката на османлиските трупи во различните борбени зони. Секакви напади на железницата би ја попречиле способноста на Ружди-паша да испорача османлиски војници таму каде што биле потребни. Како што се случи, тогашните османлиски сили се преместуваа од Урошевац преку Скопје и Велес наменети за железничката станица Градско.

Оттаму се очекувало четите да одат пеш преку Прилеп до Битола за да го задушат Битолското востание.

Ноќта на 13 август 1903 година Пушкарров и неговите востаници пристигнале во манастирот Свети Јован кај селото Ветерско. Таму Пушкарров ја подели својата Чета на три одреди, секој составен од 12 востаници. Со негова команда, тој го засилил првиот одред со селото Чета од Кожле и му дал задача да ја преземе контролата над локалниот мост. Вториот одред, предводен од Димитар Бојанов, беше испратен на север за да преземе контрола над друг мост. Третиот одред, предводен од Тодор Николов, беше испратен преку реката да преземе контрола над тунел. На секој одред му беше наложено да почека до 23 часот пред да ја нападне својата цел.

Точно во 23 часот Пушкарров и неговите бунтовници отворија оган врз 50-те војници од безбедносните сили кои го обезбедуваа мостот. Следеше жестока битка. Изненадени од злобниот напад, 10 османлиски војници останаа мртви, а останатите избегаа. Плашејќи се дека повеќе османлиски војници наскоро ќе се вратат, востаниците го минирале мостот со експлозиви, но во брзањето успеале да употребат погрешни осигурувачи и нивните напори да го разнесат биле неуспешни.

Вториот состав на Бојанов го нападна северниот мост во предвидениот термин, но безуспешно. Безбедносните сили на овој мост беа подобро подготвени и бунтовниците не можеа да го отстранат.

Со оглед на бројот на војници кои го обезбедуваа тунелот, третиот одред одлучи дека не е безбедно да се нападне и се повлече.

Разочаран што не ги кренал во воздух целните мостови и тунел, Пушкарров решил да преземе подрастични мерки и да разнесе воен воз. Неговите востаници чекаа во близина на селото Новачани додека не дојде возот пред да го подигнат обвинението. Овој пат експлозивот навистина се активирал, но предизвикал само минимална штета. Со само двајца ранети војници, воениот воз непрекинато го продолжи своето

патување. Оваа акција сепак имала некои последователни ефекти бидејќи во следните два дена Османлиите престанале да ја користат оваа железница за транспорт на војници. Исто така, овој дел од железницата се користел само во текот на дневните часови.

Следниот ден, 14 август 1903 година, по бомбардирањето на возот, востаниците на Пушкарров се повлекле во манастирот Св. Јован за да бидат откриени од Османлиите. Штом пристигнаа, беа опколени и нападнати. Востаниците цел ден жестоко се бореа, но не можеа да ја прекинат опсадата. Конечно ја пробиле опсадата во текот на ноќта и избегале во селото Дивље. Таму се сретнале со кумановската чета на чело со војводата Боби Стојчев и заедно четите побегнале да го осамеат Светиниколскиот манастир во Гуриште.

И ова скривалиште, за жал, било откриено од Османлиите и на 16 август 1903 година четите биле опколени од голема османлиска сила помогната од баши-базуците од локалните села. На број од околу 50, востаниците дале отпор со сите сили и истата вечер околу 21 часот ја пробиле опсадата и избегале во Куманово.

На 30 август 1903 година, друга османлиска сила била испратена да ги бара и уништи четите, но дотогаш Четите биле на добар пат до Врање во Србија, надвор од дофатот на Османлиите.

Другите чети кои припаѓаат на Скопскиот востанички револуционерен округ останале активни и им се придружиле нови чети, како оној од Кочани, сè додека не започнала османлиската контра офанзива.

На 27 август 1903 година Четата на Георги (Гоше) Танев од Долно Трогерци, Штипско, составена од 12 востаници, била опколена од 200 војници од редовната османлиска војска и уништена. По долга и жестока битка, 10 од 12-те востаници биле убиени.

На 15 август 1903 година друг Чета се обидел да го крене во воздух железниот мост кај селото Нерези, но безуспешно. Неговите планови беа откриени пред да бидат пуштени во акција.

Друга Чета се обидела да ги пресече телеграфските линии кај селото Горно Лисиче, но и тоа не успеало поради неговото прерано откривање од страна на Османлиите.

На 17 август 1903 година, два отомански баталјони на Руждипаша од Урошевац пристигнаа во Скопје, зголемувајќи ги скопските баталјони на седум. Во овој момент Османлиите собирале огромна сила, до 15 баталјони, со цел да го покори востанието во различни области во Источна Македонија. Со мобилизирање на своите сили, османлискиот план бил да се создадат до 55 баталјони и да им се пуштат на Македонците.

На 26 август 1903 година, само скопскиот виџет собрал 41 баталјон и до средината на септември тој број се зголемил на 63 баталјони, пет ескадрили, два артилериски полка и два пионерски чети. Поради страв од бугарска инвазија, повеќето од овие сили биле испратени да ги чуваат границите на македонско-бугарската граница.

Оваа масовна демонстрација на сила буквално ја заврши првата или диверзивната фаза на востанието во Скопскиот востанички револуционерен округ, но народното востание не беше завршено.

Втората фаза започна со пристигнувањето на два нови чети од Бугарија. Двајцата по околу 100 ги предводеа војводите Владислав Ковачев и Атанас Димитров-Бабата. За жал, на пат кон Скопје, четите биле пресретнати од османлиските сили. Приковани од 300 отомански војници на планината Плавица, јужно од Кратово, востаниците водеа жестока битка убивајќи 25 отомански војници и губејќи 2 свои. Поради тежината на битката, четите се вратиле во Бугарија. Следниот ден во Скопскиот востанички револуционерен округ пристигнаа неколку нови чети со над 270 востаници предводени од војводите Христо Цернопеев, капетанот Георги Тренев, Пешо

Самарџиев и други. Меѓу неколкуте чети беа Чета на техничкиот специјалист на Душко Жеве и теренските лекари на Милан Стоилов.

Повторно поради големото отоманско присуство во регионот, Четата на Христо Чернопеев била забележана од шпиони во селото Витоша во Кочанско, а на 16 септември 1903 година била под османлиска потера. Откако ги забележал Османлиите, Чернопеев и неговите востаници побегнале заради безбедноста на планините и зазеле одбранбени позиции. За жал, во брзањето да побегнат, востаниците оставиле огромен дел од своето оружје и муниција во селото кое Османлиите ненамерно го уништиле.

Несвесни за присуството на муницијата, која вклучувала бомби и динамит, отоманските војници ги запалиле куќите во селото и кога бомбите почнале да експлодираат, се исплашиле од страв од напад. Османлиите веднаш се повлекле и повикале засилување. Откако следниот ден пристигнаа околу 6.000 нови војници, Османлиите тргнаа во потера по Чета на Чернопеев во планините. Следеше жестока битка која траеше цел ден. Не можејќи да ја задржат бројно супериорната османлиска сила, востаниците во мракот на ноќта решиле да побегнат кон бугарската граница. За жал, поради големото трупање на османлиските сили на границата, Четата била забележана и пресретната од османлиските војници. За да се спаси, Чета се подели на неколку помали единици и секоја тргна по одделни патишта до безбедноста. Ова, за жал, сè уште не ги спаси сите, бидејќи некои од единиците беа нападнати од заседа и уништени. Останатите, со исклучок на еден, побегнаа во Бугарија. Еден побегнал во Султантепе и паднал во заседа. Избувна жестока битка која траеше два дена. Македонците се бореле жестоко и до 18 септември 1903 година кога била надмината битката, животот го загубиле 75 востаници и 380 османлиски војници.

Една од најжестоките борби во Революционерниот округ на Скопското востание беше онаа од 24 септември 1903 година, каде што Чета на Никола Дечев од Велес, Чета на Григор Манасиев од Кратово и Чета на Тома Пазарлиев од Воден,

вкупно 113 востаници, беа спротивставени на 70 сили. Османлиски војници. Македонските чети се нашле опколени кај Луково и Емирица во Кратовско кога избила битката. Не можејќи да ја пробијат опсадата, Македонците галантно се бореа цел ден. Потоа, во мракот на ноќта, тие се лизнале низ опкружувањето и побегнале во Бугарија. Додека повеќето избегаа со недопрени животи, 31 востаник, меѓу кои и војводас Дечев и Манасиев, ги загубија своите.

Надвор од борбата против Османлиите, Македонците во Револуционерниот округ на Скопското востание се бореле и против врховистите спонзорирани од Бугарија кои дејствуваат во Скопскиот регион, особено во близина на македонско-српската граница. Ова беше особено поизразено по падот на Крушевската Република.

За жал, неуспешното востание во овој регион, онолку внимателно колку што беше планирано да не предизвика османлиска одмазда врз цивилното население, го направи токму тоа и македонскиот народ неизмерно претрпе од османлиските одмаздници и убиства од одмазда.

Колку и да било големо македонското население во Скопскиот востанички револуционерен округ, Македонската револуционерна организација не била во можност масовно да ја мотивира да земе оружје против Османлиите. Но, како што видовме, тоа не беше затоа што населението не сакаше да се бори, туку затоа што се плашеше од османлиската одмазда; судбина на која не и побегна.

Струмичкиот востанички револуционерен округ опфаќал простор кој се протегал од реката Струма на исток до реката Вардар на запад. Се граничи со Скопскиот востанички револуционерен округ на север и со Солунскиот востанички револуционерен округ на југ. Со други зборови, ги опфати Струмичкиот, Радовишкиот, Малешевијата и делови од Горна Цумаја.

Струмичкиот востанички револуционерен округ имал два важни патишта и железничка линија што минувала низ

нејзината територија што го прави стратешки многу важен и за Османлиите и за Македонците. Еден пат кој ја поврзува Струмица со Солун и Софија, го следел течението на реката Струма. Другата патна и железничка пруга што ги поврзува Солун и Скопје го следела течението на реката Вардар. Вардарската и Струмската долина пак беа меѓусебно поврзани преку Клисурата Клуч и преку патот Струмица до Петрич.

Во тоа време Струмичкиот востанички револуционерен округ бил поддржан од население од 104.000 жители од кои 71% биле Македонци. (Ванче Стојчев. „Воена историја на Македонија“. Воена академија. Скопје, 2004. Страна 357)

На Солунскиот конгрес кога било решено предвремено да се крене народното востание, Струмичкиот востанички револуционерен округ, претставен од Иван Ингилизов од Струмица и Георги Вамалиев од Радовиш, и покрај неподготвената состојба, гласал за предвремено востание. Округот немаше доволно оружје за да ги вооружи сите свои востаници, но тоа не го загрижи неговото раководство бидејќи очекуваше дека Бугарија наскоро ќе го обезбеди со тоа што и треба.

Кон крајот на јануари 1903 година Струмичкиот востанички револуционерен округ бил посетен од Борис Сарафов и неговата Чета од 40 востаници. Во тоа време во Округот дејствувале два локални чети со комбинирана сила од 25 востаници, кои ѝ се придружиле на Четата на Сарафов во нејзината мисија да ја проверат подготвеноста на Струмичкиот округ. Испратена од Македонската револуционерна организација, работата на Сарафов овде беше да ги консолидира различните чети и нивните водачи кои во тоа време дејствуваа самостојно и да започне со агитација на населението и да го подготви за народното востание.

Кон крајот на март пристигна уште поголема помош кога Христо Црнопеев и Христо Мазнејков пристигнаа со своите чети да помогнат во востанието во Струмичко и Радовишко. Четата на Никола Децев од Велес и Четата на Тимо Ангелов од Тиквеш исто така ја преминаа границата во револуционерниот

округ Струмичко востание и заедно со другите чети учествуваа во различни мисии.

На 6 април 1903 година здружените чети се симнале од планината Готен и отворено ја нападнале Османлиите, правејќи ја оваа офанзивна операција. Кога битката завршила Цернопеев и Мазнејков отишле во Струмичко и Радовишко да ги продолжат своите мисии.

По атентатите во Солун, 200 гневни и фрустрирани жители од селото Воиславци, Радовишко, вооружени со разновидни огнени оружја, мечеви, ножеви и вили излегоа на улиците и побараа Цернопеев веднаш да го крене востанието. За среќа Цернопеев успеа да ги смири гневните селани, но не долго. Целиот мај, 1903 година, фрустрацијата ги тераше луѓето да излезат на своите протести на улица; што резултира со тепачки.

За жал, вообичаениот лек за овој вид насилство беше повеќе насилство и османлиска одмазда. Во средината на јули 1903 година додека патувал низ Радовиш, самиот Хилми-паша наредил да се преземат екстремни мерки против овие избувнувања. Ова, како и обично, резултираше со казнување на невиното цивилно население повеќе отколку што ги казни бунтовниците.

Без испорака на очекуваното оружје и муниција од Бугарија, раководството на револуционерниот округ на Струмичко востание се нашло несоодветно подготвено и неспособно да издржи какви било операции, па дури ни диверзивни во партиски стил.

Дел 27 - Солунско востание

Пред подготовките за народното востание, Солунскиот востанички револуционерен округ (сега окупиран од Грција) се состоел од два округа: вториот или источен округ познат како „Беласица“ и третиот или западниот округ познат како „Кожуф“. Тие подоцна беа консолидирани за да го формираат Револуционерниот округ за востание Солун.

На почетокот на 20 век, Солунскиот револуционерен округ поддржувал население од 418.270 луѓе од кои 195.637 Македонци, 103.957 Османлии, 30.786 Евреи, а останатите Власи и други. (Ванче Стојчев. „Воена историја на Македонија“. Воена академија. Скопје, 2004. Страна 359)

Солун, главниот град на Солунскиот вилает, не бил само културен, административен и воен центар; тој бил и космополитски град со огромна економска моќ. Таму се наоѓале и живееле голем дел од високите османлиски власти.

Персоналот на 3-от армиски корпус, 17-та пешадиска дивизија, 3-та коњаничка дивизија и 3-та артилериска дивизија, како и персоналот од неколку полкови, на пример, сите беа лоцирани во Солун. Покрај поддршката на високи функционери, регионот Солун поддржуваше и голем број редовни дивизии на османлиската армија.

Како еден од најважните градови во Отоманската империја, Солун, во тоа време, буквално бил транспортен јазол меѓу Балканот и надворешниот свет. Тоа беше раскрсницата меѓу Европа и Азија, способна да поддржува не само огромно цивилно население, туку и големи армии кои се движат кон и од Мала Азија и на Балканот.

Бидејќи бил космополитски град и поддржувајќи многу странци во политички, верски и деловни мисии, Солун бил мирен и релативно мирен град. Но, тоа не беше случај по атентатите во Солун во април 1903 година. За да го воспостават редот и да ја вратат довербата на овие странски инвеститори и бизнисмени, османлиските власти мораа да ги спречат вознемирувачите со

масовни апсења. Овие дејствија, за жал, не само што го ограбија востанието од неговото раководство, туку и создадоа услови на страв што значително ја намалија способноста на Македонската револуционерна организација да функционира во овој округ. Без основно учество, се што можеше да собере Револуционерниот округ на востанието Солун беше формирање на мали бендови.

Разбирајќи дека многу малку може да се направи со мали бендови, раководството на револуционерниот округ на востанието Солун реши да ги организира своите активности околу хит и водени активности во партизански стил. Потоа беа поставени планови за изведување борбени мисии во и околу планината Кожуф.

На чело на огранокот на Кожуф на Револуционерниот окружен штаб на Солунското востание биле назначени војводите Сава Михајлов, Аргир Манасиев и Апостол Петков. Со оглед на недостигот на водачи на располагање да го водат востанието во другите ограноци на Револуционерниот округ на востанието Солун, беше одлучено да се комбинираат некои од четите.

Во Белица, источниот дел на Револуционерниот округ на Солунско востание, најподготвен регион за борба за време на народното востание бил Кукуш. Овде беше одлучено да се дозволи во целина да функционира поголемата Чета, предводена од Крсто Асенов, формирана пред солунските атентати.

Подготовките за народното востание продолжиле да се прават и по Солунските атентати без оглед на строгите мерки наметнати од Османлиите. Додека тајноста и будноста ги ограничуваа нивните движења, организаторите успеаја да изградат голема база за операции во затскриената трска кај Ахматовото езеро. Меѓу другото, тие изградија складиште за складирање храна, оружје и муниција, касарни за востаниците и други згради што ќе се користат за готвење храна и доење на ранетите. Востаниците од Кукуш поседувале и црвено знаме од свила кое го носеле за време на нивните мисии.

Околу средината на мај 1903 година, за своја безбедност, четата Кукус се повлекла во планината Круша за да чека да се објави датумот на народното востание. За жал, веднаш штом четата пристигнала и се населила, била откриена и ставена под опсада од колона отомански војници. При патролирање на месноста кај селото Мегурек, југозападно од Бутково Езеро, Четата била нападната и избила битка. Во текот на целиот тој ден битката се проширила надвор од селата Горни и Долни Тодорак и траела цел ден. Востаниците се бореле галантно, но не можеле да ја пробијат опсадата бидејќи Османлиите продолжиле да ги гонат во текот на ноќта. Додека востаниците ја туркаа битката во шумите на селото Неманци, Кукус, конечно се ослободија и побегнаа оставајќи зад себе многу мртви меѓу кои и Милан Делчев, братот на Гоце Делчев.

На востаниците им требаше некое време да се регрупираат, но на почетокот на јуни 1903 година сите тие пристигнаа во затскриениот регион на езерото Ахматово каде што се сретнаа со четите на Трајко Јотов и Гоце Нисторов. Во комбинација, трите чети броеа над 200 востаници.

Дури и во самото место на трските, востаниците не биле безбедни бидејќи Османлиите продолжиле да ги бараат и го држеле езерото опкружено со артилериски оган. Скоро еден месец Османлиите ја удираат областа со артилерија и кога не можеле да ги искорнат востаниците, се обидуваа да ги запалат трските, но безуспешно.

Додека Османлиите ги удираат востаниците, локалното раководство на Кукушкото востание правело сопствени планови за напад и преземање контрола над градот Кукуш. Планот беше да се спојат трите чети и да се додели Крсто Асенов за врвен водач, а поединечно секоја Чета да има свој војвода, Трајко Јотов, Гоце Нисторов или Гоне Бегинин.

Пред нападот на Кукуш, закажан за 28 јули 1903 година, четите се состанале во селото Постолар за да разговараат за стратегии. Нападот започна на распоредот и, изненадени од ненадејниот напад, Османлиите лесно беа поразени, давајќи им на востаниците решавачка победа. За жал, пред да биде запрен,

Кукушкиот Кајмакам побарал поддршка од османлиските гарнизони стационирани во Кукуш, Гевгелија и Дојран. Со истекот на времето, Македонците ја зајакнаа својата одбрана онолку колку што дозволуваше времето, но не толку брзо за да можат да се задржат на градот. До утрото Османлиите го опколиле градот и во мугрите започнале нападот. Настанала жестока битка која траела до доцна во ноќта кога востаниците во помали групи ја пробиле опсадата и избегале во Арџанско Блато. Со оглед на околностите, востаниците успеале да му нанесат големи жртви на непријателот додека самите претрпеле минимални загуби.

Кога започна народното востание во Битолскиот востанички револуционерен округ на 2 август 1903 година Кукушката чета предводена од Крсто Асенов, Енице Вардарска чета предводена од Апостол Петков и Гевгелиската Чета предводена од Иван Карасулијата го нападнаа и го ослободија селото Комисор. Со развиорено знаме на Кукушката чета, војводата Крсто Асенов го прослави ослободувањето венчајќи се со Ана Малешевска, учителка и ќерка на познатиот револуционер Никола Малешевски. За жал, среќата на Крсто Асенов била прекината бидејќи бил убиен во акција набргу по неговиот брак. По неговата смрт Кукушката чета остана недопрена и заедно со гевгелиските и ениџерските вардарски чети продолжија да придонесуваат за народното востание и за ослободувањето на Македонија.

Набргу откако започнале подготовките за Народното востание во западната половина, или делот на Кожуфот на Солунскиот револуционерен округ, окружното раководство, предводено од Апостол Петков, го поделило Округот на четири реони; Грубевци, Крива, Тумба и градот Гуменџе. На планината Пајак кај Енице Вардарско Езеро е формирана оперативна база со голем број магацини за извршување на востаничките подготовки и револуционерни активности. За жал, иако Војвода Апостол Петков успеа да регрутира голем број востаници, тој не можеше да ги вооружи поради недостиг на оружје и муниција. Со исклучок на испораката на 10 пушки од типот „Гра-Гра“ и неколку револвери, ниту ЦК на Македонската револуционерна организација не можеше да помогне.

За работите да бидат уште полоши, бугарските спонзорирани врховисти се вклучија во регионот и почнаа да го агитираат населението во селата околу планините Пајак и Кожуф масовно да се креваат за време на востанието. Меѓутоа, војводата Апостол Петков се спротивстави на нивниот план тврдејќи дека под овие околности најдобро би било да не се вклучи општото население и наместо тоа да се дозволи селото и локалните чети да вршат борбени активности во партизански стил. Според тоа, Апостол Петков издал конкретни наредби до Тумба и соседните села да ги координираат своите активности со оние на Гевгелиската Чета предводена од Сава Михајлов и Аргир Манасиев. Некои од тие активности вклучуваат уривање на мостот на Вардар и уништување на пругата северно од Гуменце. На селото Чета од Грубевци во меѓувреме му било наредено да ги прекине телеграфските линии меѓу Еницевардарско и селото Куфалово. Во исто време на раководството на Гуменце му било наложено да направи подготовки за напад на инсталацијата во Гуменце.

Поради големото присуство на османлиска војска во областа, востанието во Ениче Вардарско востание започнало дури на 6 август 1903 година.

Востанието започнало со планиран напад на селото Крива каде Апостол Петков се надевал дека ќе го уништи гарнизонот од 30 османлиски војници и ќе го ослободи селото. За жал, неговиот план бил откриен и наместо востаниците да ги нападнаат Османлиите, Османлиите ги нападнале востаниците и ги истерале назад. Додека се одвивало ова, Сава Михајлов, со помош на селаните од Бојмица, ја динамитирал и ја уништил пругата. Неколку дена подоцна Четата на Петков го нападна и го опседна гарнизонот Гуменце. Иако востаниците не го зазеле градот, тие успеале да ја блокираат османлиската војска и да ја држат под опсада во нејзината инсталација некое време. Кога пристигнале османлиските засилувања, Четата на Петков, заедно со другите чети, се повлекле на планината Пајак и до средината на октомври 1903 година водела неколку независни битки во различни делови од овој регион.

Една од најтешките битки што се водела во овој дел од областа била во Гандат, еден од највисоките врвови на планината Пајак. Таму востаниците на Апостол Петков и Иван Карасулија ја искажаа својата фрустрација и гнев врз османлиската војска и баши-базуците за злосторствата што ги направија врз невиното и невооружено македонско цивилно население.

На 12 септември 1903 година, преку писмо до османлиските гарнизони во Гевгелија и Гуменце, востаниците ја предизвикале османлиската војска „да дојде до Гандатите и да се бори против востаниците наместо да го напаѓа незащитеното население во селата...”

Исфрустрирани од маката на својот народ, војводата Апостол Петков и Иван Карасулија бараа начин да им одржат лекција на Османлиите за одмазда на невиното македонско население. Тие силно веруваа дека ако успеат да ги вовлечат Османлиите во планините, подалеку од цивилното население, може да нанесат удар што Османлиите никогаш нема да го забораваат.

Предизвикот беше прифатен и на 14 септември 1903 година османлиската војска се искачи на планината Пајак од две страни и зазеде позиција околу врвот Гандат. Отоманскиот план бил да ги опколи четите и да зададе разурнувачки удар. Меѓутоа, Петков и Карасулија добро ги знаеле тактиките на османлиската војска и Македонците со голема вештина ги маневрирале со Османлиите и ги натерале во заседа. Востаниците се бореле додека не им снемала муниција при што загинале 183 Османлии. Искористувајќи ја темнината на ноќта, востаниците потоа се лизнале, оставајќи ги Османлиите во мир да ги закопаат своите мртви.

Во Гевгелиско во меѓувреме, Војводас Сава Михајлов и Аргир Манасиев беа зафатени со регрутирање востаници за сопствените чети и со подготовките за народното востание. Непосредно пред почетокот на востанието тие успеале да регрутираат околу 50 востаници. Тие го избрале селото Конско за своја база на дејствување и за востанички центар за овој регион. Кога дошло време, раководството на Гевгелиско решило да ја подели својата Чета на помали групи и го

покренало востанието со преземање диверзивни акции против железницата северно и јужно од Гевгелија.

На 15 август 1903 година, четата на Сава Михајлов, потпомогната од селаните од Бојмица, ја нападнала и ја уништила локалната железница и локалниот мост. Додека на пругата од мали групи беа поставени експлозивни, поголемите чети ги обезбедуваа своите позиции. Во меѓувреме, Четата на Аргир Манасиев извршила неколку диверзивни акции, едната кај селото Балинци, а втората кај селото Смоквица каде што избила жестока битка и востаниците се бореле против единицата на османлиската војска.

Во меѓувреме, во Тиквешијата, војводата Петар Јуруков ја презеде одговорноста за подготовките за востанието кои започнаа на почетокот на февруари 1903 година веднаш по Солунскиот конгрес. За жал, поради близината на Тиквешијата до Солун и строгите мерки наметнати по атентатите, набавката на оружје стана многу тешко. И под овие околности Петар Јуруков сепак успеал да набави околу 300 пушки од типот Гра-гра и неколку пушки Мартини.

До крајот на јули, 1903 година, четата на Јуруков порасна на 80 бунтовници, кои потоа беа поделени во три групи, секоја способна да изврши индивидуални диверзивни акции. Присуството на Јуруков во регионот за жал го привлече вниманието на османлиските власти кои возвратија со наметнување дополнителна репресија врз македонското население. Овие строги мерки го принудија Јуруков да ја преиспита својата стратегија и како резултат на тоа тој ги демобилизираше групите востаници, отпуштајќи половина од нив. Со другата половина формираше два чети, едниот сам го предводеше, а другиот војвода Лазар Мисев.

Како што се зголемуваа активностите за пребарување на отоманското оружје во Тиквешијата, за да се избегне конфликт и дополнително загрозување на цивилното население, двајцата Чети го напуштија Тиквешкиот регион и се префрлија во Прилепско, но само кратко време пред да се вратат во Тиквешијата.

Додека патролирале во околината кај селото Шешкево, на 16 август тиквешките востаници биле под османлиски оган и избила жестока битка. Кога беше повеќе од 15 востаници и 17 отомански војници лежеа мртви. Неколку дена подоцна избила друга битка, оваа кај селото Коприштиц, при што загинале 2 востаници и 7 османлиски војници.

Иако Револуционерниот округ на востанието Солун бил ограничен од Османлиите на толку многу начини, неговото раководство сепак успеало да постигне многу. За почеток ги мобилизираше своите сили и ги одржуваше активни. Тоа го привлело вниманието на Османлиите со принудувањето на Сулејман-паша да ја испрати својата моќна војска по нив и да ангажира големи сили за чување на железницата. Со тоа, раководството на Револуционерниот округ на востанието на Солун докажа дека дури и мал број востаници вклучени во активности на партизански стил буквално може да закачат голема војска, како што претходно предвиде Гоце Делчев.

Дел 28 - Сереското востание

Революционерниот округ на востанието Серес (сега окупиран од Грција), со градот Серес како центар, ја покрива територијата што се протега од реката Места на исток, бугарската граница на север, реката Струма на запад и Егејското Море до југот.

Непосредно пред Илинденското народно востание во 1903 година, Серскиот востанички револуционерен округ поддржувал население од 429.382 луѓе од кои 245.582 Македонци, а останатите муслимани, Османлии, Власи и други. (Ванче Стојчев. „Воена историја на Македонија“. Воена академија. Скопје, 2004. Страна 362)

Серскиот револуционерен округ на востанието, географски позициониран помеѓу голем број планини, реки и клисури, не само што беше од стратешко значење и за Османлиите и за Македонците, туку поради слабо развиените патни мрежи го направи идеален за организирање на револуционерно движење. За жал, поради Крешненското востание од 1878 година, овој округ добил посебно значење во османлиската одбранбена стратегија и бил добро чуван. Покрај тоа што воено беше добро чуван, овој округ бил ставен и под постојана османлиска стража за револуционерни активности.

Во однос на одбраната во првата половина на 1903 година, непосредно пред Македонското народно Илинденско востание од 2 август 1903 година, стационирани само во околината на Серес биле дел од 9-та пешадиска дивизија и целата 18-та бригада. 33-та пешадиска бригада беше стационирана во Гома Џумаја, а напредни баталјони беа распоредени во Мелник, Драма, Демир Хисар, Неврокоп и други градови. Имаше и помали единици од 30 до 40 и од 100 до 150 османлиски војници распоредени во различните села во Серескиот округ. Сè на сè, само во овој округ биле стационирани над 5.000 отомански војници. Како беше распоредено ова масивно отоманско воено присуство во голема мера зависеше од

географската положба на градовите и селата и од согледаната закана од револуционерите.

За да остане тајно што е можно повеќе, Серскиот востанички револуционерен округ го добил името „Четврто востанички округ - Пирин“. Но, и покрај многубројното македонско население и сите напори на Македонската револуционерна организација да го усогласи овој револуционерен округ со другите, немаше голем успех. Тоа се одрази и со фактот што на Солунскиот конгрес присуствуваше само еден делегат.

Лазар Димитров, кој го претставува Серскиот востанички револуционерен округ, добро ја знаел ситуацијата во неговиот округ кога гласал против предвременото востание. Но, со оглед на тоа што голем дел од делегатите гласаа за предвременно востание, Димитров ја прифати одлуката и ги исполни желбите на мнозинството.

Кон крајот на јануари 1903 година Гоце Делчев го посетил Округот и се сретнал со Јане Сандански, Пејо Јаворов, Таската Серски и други во селото Кара Кој, Неврокопско, за да ја проценат состојбата. За жал, пред да се заврши работата, Делчев бил убиен, а неговата смрт дополнително ја влошила способноста на Округот да го организира народот и да учествува во народното востание.

Смртта на Гоце Делчев се сметаше за сомнителна и имаше расправија меѓу Македонската револуционерна организација (ВМРО) и бугарското спонзорирано раководство на Врховизмот. Двете фракции меѓусебно се обвинуваа за предавство и за убиство на Делчев.

Присуството на голем број бугарски спонзирани врховисти не помогна за ситуацијата. Раздор меѓу ВМРО и бугарските спонзирани Врховисти отсекогаш постоел, но никаде повеќе отколку во Серскиот округ каде што постоеше јаз меѓу идеологиите на двете групи. Всушност, во еден момент непосредно пред востанието, имаше толку голема тензија што постоеше сериозна опасност да избие вооружен конфликт меѓу двете групи.

Бидејќи овој округ веќе бил осомничен дека е вклучен во револуционерни активности и поради претходните револуционерни инциденти во Горна Џумаја и Солун (атентати), луѓето во Серес биле ставени под екстремна контрола. Така, за да не го доведе во опасност цивилното население, Јане Сандански, единствениот револуционерен водач во Округот со овластување да донесува одлуки и да влијае врз населението, решил да ја следи идејата на Гоце Делчев и да не учествува во народното востание, барем не масовно. За жал, бидејќи таа одлука веќе била донесена за време на Солунскиот конгрес, за да не ја отежне ситуацијата за цивилното население, Сандански попуштил пред врховистичките притисоци и ги здружил силите со бугарските спонзорирани бендови.

Сè на сè имало 850 Врховисти; 134 биле под команда на полковникот Анастас Јанков, 300 биле под команда на Јордан Стојанов и Петар Дрвингов. Сите беа под команда на генералот Иван Цончев.

Поради доживеаните проблеми, Округот остана неактивен, односно до 15 август 1903 година кога Четата на Врховистичкиот поручник Јордан Стојанов се судри со османлиска единица на падините на планината Беласица.

На 19 август 1903 година избувнала друга битка на ридот Етипица во Банско, во близина на езерото Елтепен. Овде четата на поручник Јордан Стојанов се здружила со четата на Борис Стрезов за да го формира одредот Белица и се борел со Османлиите под команда на поручник Петар Дрвингов.

На 22 август 1903 година Јане Сандански го одржа долго задоцнетиот окружен конгрес во Серес во Белемето, Пирин Планина. Овде беше одлучено Серскиот револуционерен округ да продолжи да учествува во востанието, но на ограничен начин и преку употреба на диверзивни партизански дејствија. Првата цел која беше избрана за напад беше железничката линија Дедеагач до Солун.

За време на овој Конгрес, кој траел три дена, било решено востанието во Серскиот округ да се крене многу подоцна отколку во другите окрузи. Избраниот датум е Крстовден, 14 септември 1903 година, 43 дена по Илинденското востание во Битолскиот округ. Причината за одложувањето беше затоа што Серскиот округ не беше подготвен да влезе во востанието со сето она што османлиската војска ја изгради во нејзиниот округ. Мислењето беше дека ако Серес остане мирен, Османлиите сигурно ќе ги прераспределат масивните сили на Серешкиот округ на друго место каде што е потребно. Сметајќи на Османлиите да ги растераат своите трупи во другите окрузи кои веќе го започнале востанието, жителите на Серс ќе се кренат и ќе имаат поголеми шанси да се ослободат. Барем таков беше планот.

На 28 август 1903 година, за да ги искористи сите расположливи сили, Јане Сандански го повикал поручникот Јордан Стојанов да ги донесе врховските чети во селото Пирин, Мелничко, каде што имал намера да ги вклучи Врховистите со четата на Михаил Цаков и неговата сопствена Чета. Многумина не беа задоволни од одлуката на Сандански, но ја прифатија идејата и соработуваа сè додека целта беше ослободување на Серес и Македонија.

На 31 август 1903 година пристигнале уште Чети, Врховистички и ВМРО, и се сретнале во регионот меѓу Неврокоп и Мелник. Меѓу врховското раководство беа вклучени генералот Иван Цончев и полковникот Анастас Јанков, како и неколку руски новинари Петар Орловец и Ромоалд Пржевалски.

Концентрацијата на вооружени востаници за жал го привлече вниманието на Османлиите кои испратија два воени баталјони за да ги ангажираат. Во близина на селото Пирин избила жестока битка кога здружените чети за првпат презеле заедничка акција и го поразиле османлискиот напад.

Потоа Сандански се сретнал со Цончев и му објаснил на Врховистот дека во овој момент не може да има фронтални конфронтации со Османлиите и му наредил да ги однесе своите

чети во регионот кај езерото Бразница и да почека официјалното објавување на востанието во Сереско. . Генералот Цончев ја прифати препораката на Сандански и ги повлече своите чети.

По повлекувањето на Врховистите, Сандански отишол во Брезница и се сретнал со Цончев и другите претставници на Врховизмот со надеж дека ќе се постигне консензус за тоа како да се распоредат војниците за време на востанието. Додека Цончев сакаше сеопфатна војна истовремено распоредувајќи го секој расположлив ресурс, Сандански сакаше да ги подели четите по региони и да спроведе долгорочни диверзивни акции во партизански стил. За жал, не можеше да се постигне друг консензус освен да се започне востанието на Крстовден, 14 септември 1903 година. На чело на Востанието биле поставени Цончев и Димитар Стефанов, како и други од двете страни. Незадоволни од исходот, Сандански и неговите востаници се вратиле во Серес и Драма за да започнат со подготовките за востанието и да спроведат диверзивни акции во партизански стил.

Врховистичките генерал Цончев, полковникот Јанков, потполковникот Стефан Николов, потполковниците Дрвингов и Саракинов, заедно со нивните врховистички чети, чекаа до 15 септември 1903 година пред да започнат фронтални напади против Османлиите. Тие ги ограничија своите кампањи блиску до бугарската граница, главно во Горна Џумаја и Разлог, а кога беа соочени со значителни османлиски сили, Врховистите се повлекоа внатре во бугарската граница оставајќи ги селаните отворени за османлиска одмазда.

Според планираното, Сандански ги подели своите востаници на помали чети и стави еден под команда на Војвода Мирчо Кипрев. За жал, на 15 септември 1903 година, додека патролирала во областа Драма, оваа Чета паднала во османлиска заседа. Додека повеќето бунтовници избегаа со своите животи, Војвода Кипрев беше убиен. Командата на Четата паднала на Војвода Иван Анастасов-Грчето.

На 16 септември 1903 година истата Чета налета на друга колона османлиски војници, овој пат кај селото Калапот. Избувнала друга битка, но, неподготвени да се борат со фронтален напад против нумерички супериорен непријател, востаниците се повлекле во шумата оставајќи зад себе четворица свои мртви.

До средината на септември 1903 година, повеќето револуционерни окрузи паднаа во рацете на непријателот и Османлиите немаа проблем да одговорат на доцното востание во Серес со страшен контранапад, со што се стави крај на краткотрајното востание во тој округ.

Бидејќи не успеале да ги избркаат Османлиите од Серес, Врховистите ја продолжиле својата кампања во Округот, но своите акции повеќе ги фокусирале на ширење бугарска пропаганда, а помалку на напад на османлиската војска.

Од воена перспектива, краткотрајното востание во Серскиот револуционерен округ беше неуспешно главно поради неможноста на Округот да се организира под постојано будното око на Османлиите, но и поради условите на доцниот почеток на востанието. До средината на септември 1903 година, ослободени од кампањи во други области, Османлиите имаа повеќе од доволно ресурси да одговорат на Серското востание, нешто на што востаниците не сметаа.

Од морална и политичка перспектива, востанието беше успешно бидејќи, и покрај сите несогласувања, Серскиот револуционерен округ, главно поради доброто раководство на Санданки, можеше да собере доволно волја за да го започне востанието и на тој начин влезе во анализите на историјата како Дистрикт кој се бореше не само да се ослободи, туку да ја ослободи цела Македонија.

Дел 29 - Последиците од Илинден

Со оглед на лошата ситуација во која се најде раководството на Македонската револуционерна организација (ВМРО) на почетокот на 20 век, разбирливо е зошто решило да подигне востание, но прилично е збунувачки како се стремела да ги постигне своите цели за ослободување на Македонија. и македонскиот народ од османлискиот јарем. Иако беше избрзан од притисокот од бугарските спонзорирани Врховисти, евентуалното востание беше неизбежно, но беше тешко да се идентификуваат факторите за успешен исход. Поинаку кажано, освен тоа што не беше подготвена за долготрајна војна против многу надмоќниот непријател, ВМРО немаше надворешна поддршка и беше опкружена со непријатели. Ако нејзината намера била да го привлече вниманието на Европа и да ги привлече Големите сили во конфликт со Отоманската империја, тогаш таа не направила добра работа во комуникацијата со своите желби или ако и биле дадени сигнали однадвор, или целосно ги протолкувала погрешно или била доведена во заблуда.

Како и да е, големите сили не само што не и пријдоа на помош на Македонија, туку беа прилично изненадени од востанието и вознемирани од целата ситуација. Надвор од нивното лично неинволвирање во македонско-османлиските работи во врска со востанието, Големите сили ги повикаа соседите на Македонија да не се мешаат. Така, пораката однадвор, особено од Големите сили, беше гласна и јасна „ослободете се или умрете обидувајќи се“.

Османлискиот одговор на Илинденското македонско народно востание од 1903 година беше и поразителен и брутален. Цели села и заедници беа целосно уништени со цел трајно да се спречи востание да се повтори. Она што не беше уништено од османлиската војска, беше ограбено од башибазуците и Албанците. Поради времето на востанието, најголемиот дел од родот не можеше да се соберат и со приближувањето на зимата

се појавија бројни тешки проблеми. Не можејќи да се снајде, голем процент од селското население почнало да ги напушта селата и да бара засолниште во поголемите градски центри, како Битола, Прилеп и други градови. Многумина заедно избегаа од Македонија и побараа засолниште во соседните земји како Грција, Србија, Романија и Бугарија или отидоа во помирните делови на Отоманската империја. Некои избегаа во Австро-Унгарија и во други западноевропски земји, а околу седум до осум илјади избегаа во Северна Америка. (Историја на македонскиот народ, Институт за национална историја, Македонски преглед, Скопје, 1979. стр. 181)

Како одговор на ваквата тешка поствостана состојба, Македонската револуционерна организација (ВМРО) го насочи своето внимание кон спасувањето на народот. Веднаш по задушувањето на востанието, раководството на ВМРО, односно оние што ја преживеале османлиската одмазда, почнало да организира храна и засолниште за сиромашното население. За жал, тешката ситуација во Македонија уште повеќе ја отежнаа македонските соседи Грција, Србија и Бугарија преку нивните вооружени пропагандни активности внатре во Македонија. Инфилтрацијата и активностите на странска вооружена група нагло се зголемија веднаш по задушувањето на востанието. Спонзорирани од соседните државни влади, овие чети беа испратени со цел да ја уништат ВМРО заедно со македонското национално револуционерно движење. Преку нивната вооружена и интензивна антимакедонска пропаганда, целта им била да создадат атмосфера на страв кај македонското население и да ја подготват основата за освојување и поделба на Македонија. Елиминирањето на желбата на македонските народи за создавање слободна и независна Македонија, исто така, ќе ја олесни асимилацијата на македонскиот народ откако Македонија ќе се подели. Додека Грците, Србите и до одреден степен Романците продолжија да ги зајакнуваат своите приватни, илегални бендови на терор во Македонија, бугарските спонзорирани Врховисти продолжија со инфилтрацијата во ВМРО со цел да го измамат народот и да го насочат кон Бугарија. Сепак, и покрај сите нивни напори, ВМРО можеби беше уништена, но не беше исклучена

благодарение на напорите на Јане Сандански и Серскиот револуционерен округ.

Со оглед на тоа што ниту едно од употребените средства досега не ги обезбедило посакуваните резултати, Врховистите организирале напад на Мелник, центарот на Серскиот револуционерен округ, со цел да го уништат Јане Сандански и неговите македонски востаници. За среќа, нападот беше откриен доволно рано, што им го даде потребното време на Македонците да организираат контра офанзива. Жестока битка избила на 7 април 1904 година кај селото Кашна и Врховистите биле протерани. Врховистичките чети, иако поразени, продолжиле со својата активност во Македонија до Младотурското востание.

По неуспешното Илинденско востание, ВМРО, покрај тоа што беше прогонувана од османлиските власти и од врховистите, беше соочена и со нова форма на борба; Српска и грчка вооружена интервенција. Имајќи корист од бугарското спонзорирано врховско искуство, владејачките кругови во Србија се надеваа дека со силата на оружјето ќе го постигнат она што не успеаја да го постигнат преку нивната пропаганда. Србија веднаш по Илинденското востание ги започнала подготовките за влез во вооружената чедска борба во Македонија и употребила дел од декласираните елементи на револуционерното движење за да постигне навлегување на македонска територија.

Под директен надзор на високи српски воени и владини функционери, акцијата на српските бендови во Македонија се интензивирала во 1904 година и до 1905 година имало единаесет нелегални вооружени банди спонзорирани од Србија кои дејствувале во Македонија; вкупно повеќе од сто борци. Навлегувајќи систематски од север кон централна Македонија, нивната цел беше да обезбедат, со сила на оружје, српска доминација во тој дел од Македонија во кој Србија имаше планови за Србија да добие излез кон Егејското Море.

Кога заврши Илинденското востание, грчки вооружени чети почнаа да навлегуваат и на македонските територии со цел да

обезбедат и грчка доминација во јужниот регион на Македонија. Вклучувањето на грчките вооружени чети во Македонија датира уште пред Илинденското востание, но по востанието активностите стануваат се позастапени.

На овие странски вооружени сили им помагале и обезбедувале разузнавачки информации функционери од странските цркви и училишта кои биле директно спонзорирани од нивните соодветни влади. Грчките вооружени чети беа великодушно финансирани од грчкиот државен буџет и, како и нивните ривали Србите, Бугарите и до одреден степен Романците, направија огромни трошоци. Во текот на 1905 година повеќе од илјада вооружени грчки членови на бендот, мнозинството регрутирани од Крит, биле активни само во Битолскиот вилает. Грчката вооружена акција беше особено насилна во јужните делови на Македонија. Овие чети ги искористија сите расположливи средства, вклучително и организирање погроми и палење цели села до темел, за да го скршат отпорот на македонскиот народ.

Додека грчките, српските и бугарските вооружени чети дејствуваа во Македонија тероризирајќи го македонското население, акциите што ги поздравиле османлиските власти, големите сили, особено Австро-Унгарија и Русија имаа свои идеи. Иако надворешно нивната позиција беше да го зачуваат интегритетот на Отоманската империја, внатре секој се надеваше дека Македонија ќе дојде под нивна контрола. За да не бидат вознемирени и да се осигураат дека ќе надвлее мир, двете сили се согласија да се сретнат и да разговараат за реформите.

Состанокот за да се разработат реформите бил закажан за почетокот на октомври 1903 година, помеѓу царот Николај II од Русија и императорот Франц Јозеф од Австро-Унгарија во Мурцштег од кој подоцна станал познат како Реформи на Мурцштег.

Врз основа на предлозите на британската влада од 27 септември 1903 година, реформите во основа бараа двајца цивилни агенти, едниот од Австро-Унгарија, а другиот од Русија, да бидат

назначени да служат со главниот инспектор Хилми Паша. Нивната одговорност била да обезбедат османлиската администрација да спроведе специфични реформски програми во Македонските вилаети. Реформите, исто така, побараа да се назначи странски генерал со голем број европски офицери како негови аташеа за реорганизација на османлиската жандармерија во Македонија. Се размислуваше и за реформи во администрацијата и судството и развој на локалната самоуправа.

Османлиите не биле задоволни од овие наметнати реформи и направиле што е можно повеќе да ги саботираат, но конечно се согласиле да ги разгледаат. За командант на жандармеријата бил назначен генерал де Џорџис, Италијанец, а Македонија била поделена на пет сектори каде биле воспоставени странски офицери. Австријците беа поставени на чело на Скопскиот санџак, Италијанците од Битолскиот вилает, Русите од Солунскиот вилает, Французите од Серски санџак и Британците беа на чело на Драмски санџак.

За жал, како и со многу работи кои се однесуваат на македонскиот народ, реформите во Мурџштег никогаш не беа спроведени како што беше планирано и не ги исполнија македонските очекувања. И токму поради оваа причина тие беа директно осудени од ВМРО.

Единствената позитивна работа кај реформите беше тоа што тие ја потврдија пред Европа и светот борбата на македонскиот народ за слобода и желбата за независност.

По завршувањето на Илинденското востание, како што беше споменато претходно, ВМРО се нашла во исклучително тешка ситуација особено кога станувало збор за обезбедување на луѓето кои ги загубиле своите села и домови. Но, и покрај тоа што го направи ВМРО, што очигледно не беше доволно, луѓето доживеаја нераскажани маки. Расправијата влијаеше не само на физичкото битие на луѓето, туку и на нивната верба во способноста на ВМРО да ги реши нивните проблеми. Раководството на ВМРО, исто така, беше погодено и се обвинуваше себеси за катастрофалната состојба што ја создаде.

Комуникации меѓу Окружниот и Централниот комитет полека се намалуваа и на крајот се прекинаа што доведе до распаѓање на Централниот комитет како водечко тело на Организацијата.

Неуспешното востание, загубата на толку големи водачи на ВМРО, турската реакција и сега странското влијание беа премногу за ВМРО да ги поднесе. Се проширија блиските врски со селата и идеолошките разлики меѓу изолираните ограноци на ВМРО. Иако ВМРО продолжи да живее, немаше насока и беше на работ на идеолошки колапс. Меѓутоа, со текот на времето успеа да собере уште два конгрес. Со појавата на книгата на Крсте Мисирков, нов бран на мислења се ширеше низ Македонија. Мисирков предупредил да не паднеме под влијание на шовинистичките елементи и препорачал понационалистички пристап со цел да се исчистат бугарските спонзорирани врховистички и конзервативни елементи во Организацијата. На прилепскиот конгрес одржан во мај 1904 година, ВМРО била ревитализирана и повторно воспоставена нејзината независност. Најзначајниот развој на настаните што произлезе од овој Конгрес беше способноста на ВМРО да се ослободи од своите конзервативни елементи и да донесе резолуција за децентрализирање на организацијата и давање поголема моќ на подобластите. За жал, овој Конгрес буквално ја подели ВМРО на две идеолошки поларизирани половини. Додека попрогресивната фракција на ВМРО усвои одбранбена стратегија, Врховистите водеа политика на обновена конфронтација. Двете фракции продолжија да се маскираат под ист транспарент и беа упатени кон пресметка. Пресметката се реализира во ноември 1905 година во Рилскиот манастир во близина на македонско-бугарската граница и зеде форма на Генерален конгрес. На дневниот ред имаше една единствена точка од огромно значење, за одредување на насоката на Организацијата. На Рилскиот конгрес присуствуваа вкупно 22 избрани делегати и со тајно гласање победи попрогресивната фракција.

Како резултат на Рилскиот конгрес беше издаден правилник со кој се прогласуваат целите на Централниот комитет, кој во основа бараше:

1. Создавање автономна и независна Македонија.
2. Постигнување на тоа со помош на обединет национален фронт, во долг период на револуционерна активност.
3. Спротивставување на секое странско мешање

Додадена е уште една заштита што вреди да се спомене. ВМРО сега поседуваше капацитет да потсети на бунт со 75% мнозинство гласови од нејзините делегати. Тие може да бидат номинирани само од регионални поткомитети во Македонија; гаранција која гарантира дека нема да има повеќе мешање од Софија и Врховистите.

Поразени на Рилскиот конгрес, Врховистите се преселиле во Софија и продолжиле да водат терористичка војна против раководството на ВМРО. И Никола Карев во 1905 година и Дамјан Груев во 1906 година беа индиректно елиминирани со терористички акти на Врховистите.

Бугарското мешање во Македонија не само што го оштети револуционерното движење, туку и предизвика страв кај цивилното население, созревајќи услови за балканска интервенција. Грција, а подоцна и Србија брзо ја искористија слабата ВМРО и исплашеното население. Со помош на турската војска тие можеа да ги засилат вооружените пропагандни кампањи внатре во Македонија. Целта била да се убијат две птици со еден камен. Бидејќи биле очи и уши на Турците, грчкото свештенство ги шпионираше Македонците и им откривало информации на турските власти. Турската војска, пак, ги засилила активностите за искоренување на остатоците од востаниците и нивните водачи. Во исто време, сред теророт, истите грчки шпиони на Македонците им го нудеа елинизмот како начин за спас. „Никој не може да негира дека Грците им должеле многу на Турците. Навистина, победата на Турците во 1903 година беше спас на хеленизмот во Македонија. Од самиот почеток, грчкото свештенство и познатите осмислија средства за пренесување информации на Турците. Турските власти од нивна страна ја поздравиле оваа поддршка“. (Стр. 118-119, Дакин, Грчката борба во Македонија 1897-1913)

Најозлогласениот од грчкото свештенство бил костурскиот митрополит, архиепископот Германос Каравангелис. Каравангелис бил испратен во Македонија од патријархот Константин V кој го фаворизирал атинскиот (најнационалистичкиот) стил на елинизмот и го избрал Каравангелис како вистинскиот човек да ја заврши работата. Дакин го прикажува Каравангелис како харизматична и способна фигура на човек што е заслуга за човечката раса. (Стр. 119-127, Грчката борба во Македонија 1897-1913) Тоа, сепак, е далеку од вистината. Каравангелис бил безмилосен убиец и срам за христијанската религија. Каравангелис беше лично одговорен за атентатот на стотици македонски патриоти, меѓу кои и свештеници, познати личности, учители и водачи на ВМРО. Тој, исто така, беше лично одговорен за елинизирање на стотици македонски села со сила и со чист терор.

Првиот приоритет на Каравангелис по прифаќањето на функцијата митрополит костурски бил да собере војска. Не можеше да увезе, големите сили гледаа, па тој прибегна да купи. Најподложниот и најнемоќниот човек кој би ја продавал својата душа за злато е самонаречениот разбојник Коте од Рула „миленикот на Атина“. Коте го распродаде сопствениот народ за грчко злато. Од најпочитуваниот лидер на Чета, Коте стана најомразениот човек во Македонија. Кога Каравангелис одлучил кој ќе умре, Коте станал целат. Покрај редовната плата за убиство, Коте и неговата група без стоки добија дополнителни награди од златници за претворање на саканите делови од телото од нивните жртви. Додека Коте го вршеше убиството во македонските села, Каравангелис лично со турска придружба ги елинизирал. Ништо и никој не можеше да му застане на патот. Тие што Каравангелис не можеше да ги купи или поткупи беа убиени. „Со задржувањето и фрагментирањето на Внатрешната организација во Западна Македонија, Кота (Коте) и Каравангелис не само што предизвикаа постојано одложување на проектираниот подем, туку предизвикаа и прерано преземање; и на крајот и двајцата придонесоа за нејзиниот пораз и неуспех. , најголемиот дел од снимените акции (апсењата, претресите и нападите на селата и бендовите) ги извршиле Турците, но Турците речиси секогаш дејствувале врз основа на информациите доставени од Каравангелис или

неговите агенти. Каравангелис повторно ги победил Турците нападнете го Смардеши (Смурдерш) на 9/22 мај 1903 година“.
(Стр. 132, Дакин, Грчката борба во Македонија 1897-1913)

„По Илинденското востание во август 1903 година, Каравангелис беше тој што, придружуван од 600 турски војници, ги посети селата, славејќи миса, зборувајќи со селаните и ги повикуваше да го предадат оружјето. Резултатот беше дека дури и такви упоришта како Апоскепос (Апоскеп), Загоричани (Загоричени) и Габреш (Габреш), кои само неколку месеци претходно се декларираа како егзархисти, сега се вратија во патријаршиското трло. Без поддршката од Турците, сомнително е дали делото на Каравангелис би било успешно. Меѓутоа, подеднакво е сомнително дали, освен за активностите на Патријархистичкото контра-движење, турските власти можеле да и зададат таков решавачки удар на Внатрешната организација (ВМРО).“ (Стр. 135, Дакин, Грчката борба во Македонија 1897 г. -1913)

Ниту моето мало село Ошчима не му побегна од раката на Каравангелис. Беше неделно утро кога Георгиос Цантос (Варда) и неговата банда дојдоа во Ошчима барајќи да го убијат Поп Ѓорѓи Попов. По пат налетале на млад човек Јане Џигеров кој ја носел својата мазга на пасиште. Не е познато што се случило, но младиот човек бил пронајден мртов, со исечено грло. Откако го уби Јане, Варда упадна во црквата Свети Никола во Ошчима и го уби Поп Ѓорѓи прободувајќи го повеќе пати. Потоа му ја одра брадата од лицето и му го отсеке прстот за благослов. Варда беше подготвен да убие уште многу други да не беше Ошчимската чета предводена од Божин Темов, кој под закана со пиштол ги избрка Варда и неговите хаубари од Ошчима. Брадата и прстот на поп Ѓорѓи Попов му биле доставени на Каравангелис во замена за злато.

За Коте од Рула, алчноста беше посилна од лојалноста. Лазо Поп Ттрајков, воведникот на свадбата на Коте и човек кој двапати му го спасуваше животот на Коте, се најде на хит листата на Каравангелис. По престрелката со Турците во Мариово, се слушна дека водачот на ВМРО Лазо Поп Трајков се здобил со рана на главата и е во бегство. Коте го стигна кај

Турска Полена во Ошчима и по долг разговор двајцата се поздравија и Коте си замина. На пат кон Желево, Коте испрати неколку Желевци да го убијат и обезглават Лазо. Главата на Лазо ја однесоа кај Каравангелис да ја земе наградата. Безглавото тело на Лазо беше погребано зад олтарот во црквата Свети Никола во Ошчима.

Крајниот срам за Каравангелис дојде по масакрот на селото Загоричени. Одбивајќи да се приклони кон хеленизмот, Загоричени, по директна наредба на Каравангелис, беше масакриран до последното лице на кое Грците можеа да положат раце, вклучувајќи ги и неродените деца во утробите на трудниците. Сведоците изјавија дека пронашле тела на бремени жени со пресечен стомак. Преживеаните кои го избегнаа злосторството одбиле да ги закопаат мртвите тела на своите соседи додека не ги видат странските достоинственици. Мртвите со денови се чуваа се додека европските конзули во Битола не дојдоа сами да сведочат за злосторствата. Еве што имаше да каже Брејлсфорд; „Готвачот на овој хеленски поход беше постигнат во Загоричени, големо бугарско село (забелешка на авторот: македонско село, немаше бугарски села во Македонија) кај Клисуре, кое, како и Мокрени, зеде водечко учество во востанието на 1903 г., и како Мокрени бил запален од Турците. Грчка чета, за која се вели дека броела над двесте мажи под тројца грчки офицери во униформа, ја изненадила ноќта (6-7 април 1905 г.) со помош на повици кои воделе селаните да претпостават дека турски редовни маневрирале во соседството. Тие запалиле десет куќи и дваесет и осум од привремените домови подигнати меѓу урнатините на последниот пожар. Тие раниле седум лица и убија најмалку шеесет, меѓу кои седум жени, дваесет и две лица над шеесет години и пет деца помлади од петнаесет. Имаше многу докази кои покажуваат дека локалните турски власти биле свесни за овој масакр, а некои околности се чинеше дека го вклучуваат и архиепископот Касторија (Костур). Сосема е јасно дека никаков конфликт или провокација не му претходеше на она што беше едноставно намерен масакр, а единствената причина за изборот на Загоричени беше тоа што тој беше зелен и патриотски бугарски центар и дека не го послуша повикот на грчкиот

архиепископ да се врати кај патријархот. пати.“ (Стр. 216-217, Македонија нејзините раси и нивната иднина)

По масакрот, кога било откриено дека е вмешан Каравангелис, за да ја избегне казната, кукавичкиот костурски архиепископ побегнал во Света Гора (Света Гора) каде што поминал две години криејќи се пред да побегне во Австрија. Денеска во Костур се наоѓа статуа на Каравангелис во знак на сеќавање на неговите големи придонеси за елинизмот.

Руманија од Букурешт го објави текстот на циркуларот што го пронајдоа Турците во некои документи заплени за личноста на грчки затвореник. Се чита како оригинален грчки документ, а неговата автентичност не е доведена во прашање од грчките органи. Се вели дека го носи печатот на грчкиот комитет. (Запомнете дека во Македонија немало Бугари или „Бугари“). Тоа гласеше вака:

„Храбри бранители на елинизмот, ви се обраќам денес со цел да ја изразам благодарноста што ја чувствува целата нација за сето она што сте го направиле и допрва ќе го правите во име на татковината. Продолжете со борбата против бугарските атентатори и не занемарувајте никакви средства за докажување на цел свет дека Македонија е чисто грчка, истребете ги поповите, учителите и славните што ги составуваат бугарските комитети, долго време е да се спроведе во пракса изреката: око за око, заб за заб. Кога станува збор за одмазда, не смееме да ги штедиме Бугарите, дури и кога се кријат под одеждите на свештеникот. Запалете, пукајте, убивајте и прочистете ја почвата на Македонија од се што е егзархистичко. Врховниот панхеленски комитет одлучи да ја интензивирате борбата користејќи го оружјето, храбри борци, и ако веќе некое време Комитетот едвај се чинеше еднаков на приликата, причината е што официјална Грција се двоуми. одобрувањето на целиот хеленски свет? Напред, тогаш додека не го збришете и последниот Бугарин во нашата Македонија. Вашите имиња ќе бидат впишани со огнени букви во анализите на трката. Нека даде Рајот да биде блиску денот кога сонцето на елинизмот ќе огрее врз Македонија; тогаш ќе има мир и за нас и за Турците, со кои стоиме во најдобри односи. Нашето мото нека биде: Исчистете

ја Македонија од Бугарите.“ Цитат од восхитувачкиот труд на М. Гаулис, *La Macedoine*. (Стр. 217, Брејлсфорд, Македонија нејзините раси и нивната иднина)

Македонците беа добро запознаени со убиствените активности на бугарските спонзорирани Врховисти чии нови бранови на терористички банди почнаа да навлегуваат низ источните граници на Македонија во март 1904 година. успешно го укина бугарскиот напредок. На запад, четите млади Турци, кои дезертираа од војската за време на Илинденската востание, им се приклучија на албанските банди, ограбувајќи и убивајќи неселективно.

Дел 30 – Ножското востание

До средината на 1907 година македонскиот народ се нашол во состојба на анархија со војна која се насира на хоризонтот. Никој не знаеше и не можеше со сигурност да потврди колку илегални вооружени банди дејствуваат во Македонија. Ниту отоманската војска ниту меѓународните мировници не сакаа ништо да имаат врска со нив. Овие грчки, српски, бугарски, албански и романски бендови беа платени да го тероризираат и жртвуваат македонското цивилно население со една единствена цел, да ја елиминираат желбата на македонските народи да создадат слободна и независна Македонија и да им олеснат на оној кој поседува македонски земји. да го асимилираат македонскиот народ откако ќе се подели Македонија. Овие бендови беа испратени и платени од грчката, српската, бугарската и романската влада за да им служат на нивните интереси.

Во тоа време, Македонската револуционерна организација (ВМРО) донекаде се опорави од неуспешното Илинденско востание, но немаше сили ниту ресурси да одговори на сите неволји со кои се соочуваше македонскиот народ. Сепак, неколкуте македонски чети кои останаа активни се бореа деноноќно за да го заштитат народот, понекогаш по две или три битки дневно. Ако се бореле со Грците, Србите и Бугарите наутро, тогаш се бореле со османлиската војска навечер.

Цивилното население не знаеше што да прави од сиот хаос и насилство и живееше под постојан страв и закана од војна. Ситуацијата се влошила кога Османлиите почнале да ги засилуваат своите воени постројки во Битолскиот вилает со дополнителни десет баталјони. Не знаејќи какво е ова воено засилување за ВМРО, реши да реагира, особено откако Османлиите им се придружија на Грците, Србите, Бугарите и Башибазуците во извршувањето на насилни злосторства врз македонското население.

Со оглед на страшната ситуација, особено во Битолскиот вилает во април 1907 година, многу од македонските востаници и војводи кои го преживеале нападот на Илинден биле отповикани и побарани повторно да се соберат на планината Бабуна во Битола.

Први се вратиле Војводас Петар Ацев и Тане Николов заедно со 50 искусни и добро вооружени востаници. Војводасите Михаил Чаков, Христо Цветков и Мирчо Најденов заедно со нивните чети пристигнаа, а потоа и Иван Наумов-Алабаков од Велес со својата Чета. Вкупно имало 230 востаници кои се вратиле и уште 300 од локалната селска милиција. По пристигнувањето, силите од 530 востаници се преселиле во околината на Никодин, каде што им се придружиле повеќе локални чети и некои од Костурско и јужна Бугарија.

На 6 јуни 1907 година Советот на Војводас одржа состанок во Попадиски Чукари на кој се разговараше за стратегии за тоа како да се преземат соодветни мерки за заштита на населението. Предвидувајќи драматични настани, Советот им нареди на локалните организации веднаш да подготват храна за 500 лица за три дена. За среќа очекуваните драматични настани не се остварија.

Во средината на јуни 1907 година во селото Никодин се појавиле две српски вооружени чети и почнале да го мачат цивилното население. На 22 јуни 1907 година македонските чети предводени од Михаил Чаков, Тане Николов, Петар Ацев, Мирчо Најденов и Христо Цветков го опколија Никодин и почнаа да ги напаѓаат српските чети. За жал, пред да бидат фатени бандитите, повеќето го избегнаа опкружувањето со тоа што се маскираа во жени облечени во традиционална облека или овчари и овчари.

Кога османлиските власти дознале дека македонските востаници се вратиле и се наоѓаат во околината на Никодин, брзо ја испратиле својата војска и ги гарнизонирале сите села вклучувајќи ги и малите.

На 10 јули 1907 година четите, предводени од Николов, Ацев, Најденов, Цветков и Ѓорѓи Мариовски од Мариово со повеќе од 150 востаници засилени со 300 востаници од селската милиција, се прегрупирале во околината помеѓу Попадија - Ракле и Никодин на нивната и начин да пресретне друга српска вооружена група која влегла во Никодин.

На 11 јули 1907 година Советот на Војводас одлучил да ја опколи српската чета и овојпат да ја уништи засекогаш. Но, Србите повторно го нарушија опкружувањето и избегаа. Желни да ги спасат своите кожи и да им се одмаздат на македонските чети, српските агенти го пријавиле македонското натрупање до османлиските власти кои пак испратиле голема локална армиска единица, како и други единици од Битола, Прилеп, Воден, Лерин, Тиквеш и Велес. веднаш да се тргне кон планината Бабуна. Кога дознал за тоа, Прилепскиот револуционерен комитет ги советува војводите брзо да го напуштат Никодин и да се повлечат во Мариово. За жал, сите чети не можеа да се повлечат бидејќи очекуваа да пристигнат други чети и требаше да ги предупредат за отоманското напредување. Четата на Иван Алабаков реши да остане зад себе, додека Тане Николов и Петар Ацев, кои имаа главни улоги во Соборот на Војвода, го следеа српското движење и додека го чекаа доаѓањето на османлиската војска ги поделија своите сили во две групи. Првата група предводена од Николов, Ацев и Мариовски, заедно со локалната милиција ги зазеде ридовите Попадишки Чукари. Втората група предводена од Чаков, Цветков и Најденов го зазеде ридот Нож кај селото Ракле. Втората група потоа била поделена на две помали групи од по осум востаници, командувани од Секула Ораовдолски и Велко Попадиски. Една група била испратена да го обезбеди врвот Јасенова Глава меѓу селата Никодин и Владиловци.

На 13 јули 1907 година гласници од Прилеп, Тополица, Тројаци и Велес известиле дека колона од 3.000 османлиски војници предводена од Енвер бег, идниот водач на Младотурската револуција, била упатена кон Никодин. Истиот ден, војводите Чаков, Цетков и Најденов беа повикани да се консултираат со Николов, Ацев и Мариовски, сега лоцирани во близина на Попадишки Чукар, за да одлучат што да прават. Петко Којчев,

секретар на велешката чета, во меѓувреме, ја доби улогата на в.д. Војвода во Нож да го замени Иван Алабаков кој замина со своите 50 востаници претходната вечер.

Набргу по средбата на Војводите биле информирани дека османлиската колона сега се движи кон Нож. Веднаш биле испратени гласници со наредба да ги известат четите да се повлечат од Нож и да се упатат кон Попадишка Воденица.

По добивањето на наредбата, сите освен 54 востаници го напуштија Нож. Меѓу преостанатите 54 беше и целата Костурска Чета која броеше 30 востаници и некои доброволци кои неодамна се приклучија. Командата на Костурско Чета им била доверена на 19-годишниот помошник Војвода Атанас Попов од Сестеово, Костурско и 19-годишниот Тредафил Думбалоков од Сухо, Солунско. Думбаков бил доброволец кој штотуку ја напуштил Воената академија во Софија за да се вклучи во борбата и да биде близок со македонскиот народ.

Кога Попов и Думбалоков добија наредба од Соборот на Војвода да се повлечат, тие веднаш ги отфрлија наредбите и одбија да заминат тврдејќи дека таму биле испратени од Костурско да се борат. Повторно биле информирани дека колона од 3.000 османлиски војници требало да се качат на нивната позиција, но двајцата млади луѓе и нивните востаници повторно одбиле да заминат, инсистирајќи дека тоа е нивната судбина. Тие дојдоа овде да се борат и да не се повлечат. Ова беше нивната конечна одлука и тие беа тука да ја исполнат својата обврска кон костурчани дури и ако треба да се борат до смрт.

Одлуката на Попов и Думбалоков да се борат, иако зачудувачка, беше добредојдена вест за селската милиција и за востаниците од Папрадиште предводени од Најдо Арсов и Петко Којчев, но разочарување за Советот бидејќи ќе се покаже како бесмислена загуба на толку добри борци и патриоти. .

Но, кога првите османлиски војници почнаа да пристигнуваат и да го опкружуваат Нож, дојде до промена на мислењето кај Војводите, востаниците и селската милиција додека тие се

обидуваа неуспешно да го пробијат отоманското опкружување. Беше невозможно да се помогне на храбрите души бидејќи тогаш сите патишта до Нож беа окупирани од османлиската војска и се приближуваше уште една голема армиска група.

Тане Николов и Мирче Најденов со своите чети зазедоа позиција на највисокиот рид, додека Михаил Чаков и Цветко Попадиски со своите чети се искачија на друг рид изненадувајќи го и потиснувајќи го османлиското напредување.

Востаниците на Тане Николов се бореле со Османлиите кои се приближувале од Велес, додека Иван Алабаков ги нападнал Османлиите кои се упатиле кон Нож за да отворат празнина за бегство на Костурско Чета. Сфаќајќи ја сериозноста на ситуацијата, и селската милиција се обидела да направи празнина во османлиското опкружување, но повторно безуспешно. Османлиската војска била пребројна за да ја совлада и добро информирана за ситуацијата со која располагале.

Сè уште одбивајќи да отстапи, знаејќи дека сите ќе загинат, Костурско Чета и нејзините нови доброволци останаа цврсти и решени да ги дадат своите животи за слободата на Македонија. Во текот на ноќта на 13 и 14 јули 1907 година, храбрите востаници се заколнале дека нема да се предадат и ја зазеле својата позиција само со една мисла на ум, „победа или смрт“.

До зори на 14 јули 1907 година, 3.000-силната османлиска колона целосно го опколила Нож и следела жестока битка. Откако го испукале првиот волеј, Османлиите испратиле порака барајќи од Македонците да се предадат. Македонците пак ја одбија нивната понуда со контрапонуда велејќи дека повеќе сакаат да се борат.

Османлискиот командант не се забавувал, па почнал да го стега обрачот и ескалирала битката од сите страни.

Нерамноправната битка продолжила, оставајќи многу мртви и ранети, но без никакви предавања и обиди за бегство, се до пладневните часови кога бил испукан последниот куршум.

Потоа, како што беше претходно договорено, 45-те бунтовници кои сè уште беа живи се стуткаа заедно, ги уништија нивните пиштоли, часовници и други вредни предмети за да не може непријателот да ги поседува, ја собраа целата нивна муниција и експлозиви, ги вперија револверите еден кон друг и почнаа да пеат. македонска патриотска песна. Тие потоа се разнеле со сопствена муниција.

Додека муницијата силно експлодираше, нивните тела беа расфрлани со раце, нозе, коски и други делови од телото кои паѓаа насекаде. Непријателот беше шокиран бидејќи никогаш не видел таква саможртва за идеализам и со толку трагичен крај. Кога на местото на настанот пристигнал османлискиот командант Енвер бег и тој бил зачуден од она што го видел. Тој немаше ништо друго освен восхит кон оние кои ги жртвуваа своите животи и го искористи моментот за да ја илустрира оваа трагедија како херојски чин. Тој ги повика своите војници и им покажа како вистинските херои се борат и умираат.

За да им оддаде почит на паднатите, по наредба на Енвер бег, 3.000 отомански војници истрелаа три волеј во воздух додека извикуваа „Алах, Алах, Алах“.

Италијанската жандармерија капетан Луциј во меѓувреме ги фотографираше паднатите, а потоа Енвер бег им дозволи на селаните да ги закопаат лешовите.

Дел 31 – Младотурското востание

Се чини дека христијаните не биле единствените кои биле цел на експлоатација и злоупотреба од страна на високите османлиски власти и отоманскиот систем на Балканот во раните 1900-ти.

По задушувањето на Илинденското македонско народно востание, условите во Отоманската империја продолжија да се влошуваат, вознемирувајќи ги дури и елементите на османлиската владејачка класа.

Притиснати до крајни граници, првите што реагираа беа странските образовани отомански воени офицери кои подоцна станаа познати како Младотурски комитет на партијата „Единство и напредок“. Со оглед на тоа што остана без опции за тоа што да се направи во врска со непријатната ситуација во која се најдоа, Младотурскиот комитет одлучи дека е време да ги преземе работите во свои раце со организирање на бунт, подоцна наречен Младотурско востание.

Одлуката за кревање востание била донесена во Битола во седиштето на партијата „Единство и напредок“ на 3 јули 1908 година. Тука Младотурскиот комитет му наредил на командантот на ресенскиот гарнизон, Ахмед Нијази бег, по потекло Албанец, да го напушти касарната и да ги однесе неговите војници во планините. Набргу потоа командантот со 160 свои војници зеде сè што можеше, вклучително и 74 пушки, 30.000 чаури и сите пари што ги поседува гарнизонот и замина во планините.

Кога веста за бунтот се прошири низ цивилното население на Нијази бег му се придружија многу полицајци во регионот.

Набргу откако Нијази-бег им ги соопштил своите намери на османлиските власти во Истанбул, Солун и Битола дека подигнал бунт против султановиот режим, на 5 јули 1908

година, тој испратил проглас до македонскиот народ во кој исто така го информирал за своите намери. Во својата објава, меѓу другото, тој рече: „Браќа христијани и муслимани, ова е да ве информирам дека дојде време да се стави крај на теророт и злоупотребата што сите ние ги трпевме со векови. Во оваа ситуација сме бидејќи до до сега ги слушавме големите европски сили и нивните полномошници Бугарија, Србија и Грција. Нашите власти многу придонесоа за оваа ситуација со притисоци врз нас, Османлиите, Македонците, Власите, Албанците и другите... Денес застанавме да се бориме против оваа тиранија, да го елиминираме притисокот што ни е наметнат и да создадеме иднина во која сите ќе имаме независност и слобода, еднаквост и правда... Затоа ве повикувам да ги распуштите вашите чети и да ни се придружат во заедничка борба против тиранијата и неправдата. Слободата, да се позајми збор од македонскиот јазик, за сите ќе биде загарантирана... Тие што ни се противат, било да се муслимански или христијански, ќе бидат жестоко постапувани...“ (Ванче Стојчев „Воена историја на Македонија“. Воена академија. Скопје, 2004. Страна 387)

На 7 јули 1908 година, султанот Абдул Хамид II му наредил на Шемси-паша, командант на 18-та дивизија стационирана во Митровица, да преземе два отомански баталјони и да го скрши младотурскиот бунт. Но, како што се развила ситуацијата, штом пристигнал во Битола, Шемси-паша бил убиен. Потоа, на 20 јули 1908 година, целата 3-та османлиска армија стационирана во Солун дезертирала и се приклучила на новиот бунт. Во востанието се приклучила и Втората османлиска армија стационирана во Одрин.

Откако младотурците апелираа до четите на Македонската револуционерна организација (ВМРО) да се приклучат во нивната борба, младотурците формираа нови вооружени сили составени од османлиските војници кои дезертираа и македонските востаници од селото на ВМРО, Четас, сили кои продолжија да растат со секој ден кој минува.

На 20 јули 1908 година, на чело со Нијази Бејанд Сабри бег, околу 3.000 младотурски востаници влегле во Битола и ги

испразниле нејзините затвори ослободувајќи околу 1.200 политички затвореници, главно македонски револуционери.

На 24 јули 1908 година, Нијази-бег ја презел контролата над Преспа, Струга, Ресен и Дебар, ги казнил оние што му помагале на султанот и воспоставил револуционерна власт над тие региони. Набргу потоа Солун станал нов центар на Младотурското востание.

На 24 јули 1908 година, султанот Абдул Хамид II издаде декрет со кој наредува државниот устав на Отоманската империја да се врати назад во Уставот утврден во 1876 година.

Ден откако беше дадена уставната наредба за враќање назад, Јане Сандански од Неврокоп и Христо Чернопеев од Струмица свикаа состанок на кој се разговараше за ситуацијата во која Македонците решија да им дадат поддршка на младотурците.

На 27 јули 1908 година Младотурскиот комитет на партијата „Единство и напредок“ во Битола, предводен од Нијази бег, организирал добредојде за четите на ВМРО. Македонските лидери, меѓу кои и Апостол Петков, наречен „Сонцето на Ениџе Вардар“ и Васил Чакаларов од Костур, беа пречекани со посебни почести. Во Пехчево, војводецот Герасим Наумов одржа говор во кој исто така рече: „Браќа и сестри, Турци, Македонци, Цигани, Власи, Евреи, сите заедно сме во ова и заедно ќе се бориме да ја уништиме Империјата, но да ја зачуваме Републиката. Турција каква што е сега, без султан“. И востаниците на ВМРО беа пречекани како пристигнаа од планините.

На 30 јули 1908 година Јане Сандански пристигнал во Солун каде бил пречекан од илјадници отомански граѓани, меѓу кои и Енвер бег и Мустафа Кемал Ататурк.

На 31 јули 1908 година Сандански го објави својот познат манифест, повикувајќи ги сите народи во Отоманската империја да се обединат како браќа и заедно да се борат против султанската тиранија. После тоа, сите политички затвореници во регионите под младотурска контрола беа амнестирани.

Повеќе Војводи и нивните чети слегаа од планините и беа пречекани и дозволено да работат легално.

На 8 август 1908 година, додека бил во Солун, Сандански учествувал во реформацијата на ВМРО со вклучување на Одринско, регион источно од Македонија. После тоа ВМРО стана позната како МОРО (Македонска одринска револуционерна организација). МОРО, исто така, беше реформирана за да вклучи некои од младотурските цели кои беа поддржани од македонското раководство, вклучително и Сандански, но со одредена резерва. Пред целосно да се посвети на младотурската кауза, Сандански ги предупредил младотурците дека ако не ги одржат ветувањата, нема да се двоуми да ги врати своите востаници во планините. Беше јасно дека Сандански не им веруваше целосно на младотурците затоа што покрај заканите им нареди на некои негови чети во Серес, Мелник и Штип да сокријат оружје, за да не се на ниво на младотурците.

Во текот на август 1908 година, Младотурците избраа нов национален парламент во кој учествуваа многу народи на империјата, вклучително и Македонците. Во првиот народен парламент беа избрани 275 делегати од кои 142 Турци, 60 Арапи, 25 Албанци, 23 Грци, 12 Ерменци, 5 Евреи, 4 Македонци, 3 Срби и 1 Влав. Избрани Македонци беа Тодор Павлов од Скопска околија, Панчо Дорев од Битолска околија, Димитар Влахов од Солунска околија и Христо Далчев од Серес. Фактот што Македонците беа поканети да учествуваат на изборите и фактот што Македонците беа всушност избрани во Парламентот ги подигна надежите на македонскиот народ и нивната доверба во Младотурците.

На 17 декември 1908 година, новиот Национален парламент ја одржа својата прва седница со усвојување на закон против штрајк насочен кон прекин на сите штрајкови, од кои повеќето се одржаа во Македонија; револуционерното јадро на Отоманската империја. За жал, со предрасуди кон Македонците и неспособни да се откажат од лошите навики, Младотурците го применуваа вообичаеното насилство и анархија што ги применуваа нивните претходници при задушнувањето на

штрајковите, создавајќи конфузија и недоверба кон новиот режим.

На почетокот на јануари 1909 година МОРО ја создаде Националната федерална партија (НФП) која ја поддржуваше демократијата во Македонија и беше против отцепување на Македонија од Отоманската империја. НФП ја поддржуваше Отоманската империја како федерација на држави со цела Македонија да постои како Република во таа федерација. За жал, Младотурското востание воопшто и особено целите и задачите на НФП не беа популарни кај Големите сили кои во тоа време имаа различни идеи.

Младотурскиот бунт, без разлика колку е популарен внатре, беше закана за плановите на Големите сили, особено за оние на кои им беше ветена Македонија. Соседните земји, со помош на големите сили, извршија бројни активности наменети за разединување на македонското револуционерно движење. Некои од овие активности се манифестираа во класна борба меѓу левицата и десницата. На десницата, се чини, им беше ветена независна Македонија, додека левицата се бореше за македонска република под османлиска федерација.

По распаѓањето на ВМОРО во почетокот на 1908 година, левичарските сили, вклучително и востаниците од Серескиот, Струмичкиот и Солунскиот округ, го следеа водството на Сандански. И Одринскиот округ му се придружил на Сандански откако Младотурците го вградиле во МОРО.

Во септември 1908 година, под влијание на бугарската влада, членовите на десницата ВМОРО го создадоа Здружението на бугарските конститутивни клубови (АВСС) чија главна цел беше „да ги групира бугарските националности во нови административни единици, да ги хомогенизира регионите и да им даде моќ да самоуправавање“. Ваквите клубови беа создадени низ цела Македонија и работеа напорно за да ги одвојат Сандански и НФП од Младотурците.

Во есента 1909 година, по донесувањето на Законот за здруженија, со кој се забранува создавање на организации на

национална основа, АБЦК е распуштен. Така, за да избегне осуда, бугарската влада учествувала во создавањето на разни македонски и одрински организации, кои повторно биле користени за остварување на бугарските национални цели. Овие организации беа создадени на бугарска територија, а потоа беа испратени да дејствуваат во Македонија и Одринско.

Додека светската политика го поларизираше раководството на ВМРО, влечејќи го лево или десно, многу македонски востаници останаа неутрални и се бореа за изворните идеали на ВМРО. Една таква групација беше Битолската Окружна Чета, која во тоа време работеше легално во Битолскиот округ. На 13 октомври 1908 година Битолскиот окружен комитет поднесе официјален протест до градските Вали, младотурските комитети и до дипломатските претставници на Големата сила во Битола, изјавувајќи дека Комитетот забележал промена на полошо во младотурскиот однос кон македонскиот народ. и доколку соодветните органи не преземат мерки за промена на оваа промена, ВМРО ќе биде принудена да дејствува. Но, и покрај силните зборови, ВМРО продолжила да работи легално според правилата што ги создале младотурците.

Српската влада во меѓувреме, со оглед на промените што ги направија младотурците, им наложи на своите дипломатски претставници да ги поддржат младотурските иницијативи, но и да ги истакнат и промовираат српските интереси во Македонија. За време на изборите српските дипломати бараа младотурците да ја признаат таканаречената „српска националност“ во Македонија и да дозволат именување на српски митрополит во велешко-дебарската епархија. Целиот овој српски политички маневар бил извршен преку Српската демократска лига формирана во август 1908 година. Таа во 1910 година била преименувана во „Просветно-добротворна организација на османлиските Срби“. други српски културни и образовни институции и клубови основани во Македонија.

Грчките интереси во Македонија беа погодени и од Младотурското востание, но тоа не ја спречи црквата на Патријаршијата, грчките конзуларни претставници и грчките спонзорирани вооружени чети да шират грчка пропаганда во

Македонија. Пред Младотурското востание, Патријаршијата, како правна институција во Македонија, била овластена од страна на возвишената порта да се спротивстави на влијанието на бугарската егзархија во Македонија. Но, со младотурската победа таа привилегија била загрозена, па на 6 август 1908 година грчките силогос свикале состанок во Истанбул. Донесена е одлука да се создадат грчки политички клубови во Македонија и да се користат за ширење грчка пропаганда и промоција на грчката национална идеологија.

Младотурскиот режим не ги исполнил албанските очекувања, па во 1908 година Албанците се бореле против младотурците, борејќи се за сопствена независна национална, политичка и економска слобода.

Албански клубови беа создадени и во неколку македонски градови, вклучувајќи ги Скопје, Битола, Солун и Дебар. Клубот во Скопје на почетокот на септември 1908 година броел 120 членови, од кои многумина од христијанската католичка вероисповед, што го привлечло вниманието на австриско-унгарскиот конзул. Во јуни 1909 година Албанскиот конститутивен клуб во Солун поднесе протестно писмо до младотурскиот комитет во кое го осудува насилството и теророт извршени во Албанија од страна на генералот Јавид Паша.

Во пролетта 1910 година, Мидхат Фрашери, претседател на албанскиот Солунски комитет, бил сменет од младотурската влада од позицијата директор на политичкиот оддел на Солунскиот вилает и бил испратен да работи во Багдад. Ова беше уште еден удар за младотурско-албанските односи.

Незадоволни од третманот што го добија од младотурскиот режим, албанскиот народ во Албанија, пролетта 1911 година, почна да бунтува ширејќи го својот хаос од северна кон јужна Албанија. Како што се проширија протестите, голем број отомански офицери дезертираа, се приклучија на албанската страна и почнаа да организираат немири против младотурскиот режим во Македонија.

Во почетокот на 1912 година неколку османлиски офицери и околу шеесетина војници од гарнизоните Битола, Охрид, Прилеп и Дебар дезертирале, а некои офицери во командата на османлиските баталјони почнале да не ги почитуваат наредбите со барање Младотурскиот комитет да закаже нови избори.

Во јуни 1912 година, голем број отомански офицери ја создадоа „Народна лига на спасители“ („Ишадија“). Потоа, на 5-ти јули, мајорот Халил и поручникот Ариф, кои ја претставуваат „Ишадија“, се сретнаа со Чернопеев и Чавдаров во Дупница за да разговараат што да прават во врска со младотурската ситуација. По многу дискусии, различните претставници се согласија дека ќе се обединат и ќе се спротивстават на бунтот против младотурскиот режим. Османлиските офицери се договориле и да ги снабдат македонските востаници со оружје, муниција и целите за напад. Македонците пак се согласија дека нема да ги нападнаат „контрареволюционерите“ и ќе се обидат да воспостават односи со албанските и грчките чети и да добијат нивна помош во борбата против младотурците.

Според овој договор македонските револуционери требаше да добијат вооружување, слободно движење и соработка на контрареволюционерните Османлии, Албанци и Грци.

Екстремниот притисок врз Младотурците од страна на контрареволюционерното движење беше премногу за поднесување и во јули 1912 година, Младотурците конечно пукнаа со распуштањето на парламентот. Веднаш потоа повеќе од 10.000 востаници упаднаа во Скопје и ослободија околу 440 политички затвореници.

Поради сите овие контрамерки, османлиската влада донесе уште порестриктивни закони, презеде построги мерки и внесе нови полициски и воени сили во регионот. Животот во Македонија стана посуров и единствениот излез од него се гледаше во војна против Османлиите; војна која би можела да се изведе со повторно воспоставување на ВМРО и нејзините првобитни воени активности.

Младотурците не успеале да ги постигнат своите цели главно затоа што нивните „револуционерни идеали“ не биле поддржани од богатите османлиски феудалци. Всушност, на 13 април 1909 година во Истанбул, феудалците повикаа на државен удар против Младотурците, поттикнувајќи ги протестите на 15 април 1909 година во Солун каде Јане Сандански и НФП беа повикани да учествуваат во неговото соборување.

Сандански повторно бил повикан на 20 април 1909 година да учествува во уште еден напад против стариот османлиски режим; овој пат до местото наречено Чаталца во близина на Истанбул каде што била концентрирана 3-та османлиска армија составена од 40.000 војници и 15.000 доброволци. Сандански со 2.000 востаници, Христо Чернопеев со 150, Тодор Паница со 120 и други македонски доброволци се приклучија на оваа огромна сила во заедничка акција за соборување на султанот. Битката траеше три дена, што резултираше со победа на Младотурците чии сили го окупираа Истанбул на 24 април 1909 година, соборувајќи го султанот Абдул Хамид II и на негово место со Мехмед Паша V, поранешен инспектор за реформите во Мурцштег. За жал, поради интервенцијата на Големата сила, младотурските вооружени сили заедно со македонските востаници биле принудени да се повлечат, а новите административни органи кои биле на чело ги следеле старите османлиски правила.

Се чини дека младотурците го толерираа востанието во Македонија се додека тоа беше потребно за исполнување на нивните цели, но штом ја презедоа контролата врз територијата и го соборија султанот, веќе не им требаа востаниците и почнаа да донесуваат рестриктивни закони за да ги потиснат. . Еден од позначајните закони беше законот за создавање воени одреди со цел лов и елиминирање на бунтовниците.

Во ноември 1909 година Хилми Паша, министерот за внатрешни работи, потпишал закон за разоружување со цел да се разоружа Румелискиот вилает и да се казнуваат оние кои биле осомничени за чување оружје. Законот се состоеше од 38 членови, групирани во 4 поглавја, спроведени од

Министерството за внатрешни работи и од Министерството за војна.

Наредба од Талат бег, новиот министер за внатрешни работи, на 24 декември 1909 година беше донесен друг закон за укинување на сите амнестиите дадени на поранешните дејци на ВМРО на 11 јули 1908 година. Овој закон дополнително ќе ги наплати членовите на ВМРО за старите дела за кои тие веќе беа помилувани.

По донесувањето на сите овие закони, Османлиите почнале да апсат, прогонуваат и убиваат македонски револуционери, дејци, војсководители и востаници, генерално разоружувајќи го населението со сила и со репресивни мерки.

Кон крајот на 1909 година, повеќе од 150 луѓе биле убиени во Скопскиот, Битолскиот, Солунскиот и Одринскиот вилает, меѓу кои и Војводас Тодор Дочев од Битола и Гурчин Наумов од Охрид. Многумина беа ранети, ограбени и малтретирани, а уште многу, особено христијани, беа протерани од Македонија и нивните имоти беа конфискувани и дадени на муслиманските бегалци од Босна и други места. Од 1 март 1909 година до крајот на 1910 година во Одринскиот вилает биле населени 1.084 муслимани, 10.000 во Солунскиот вилает и 10.300 во Скопскиот вилает, зголемувајќи го не само теророт врз македонското христијанско население, туку и ја промениле демографијата на регионот.

Неуспехот да донесе трајни промени во регионот, младотурскиот режим не само што ги уништи надежите на македонскиот народ, туку донесе невиден ужас кај населението, принудувајќи ги македонските револуционери да се вратат во планините.

Меѓу првите што излегоа на планина беа Војводас Блаже Крстев-Биринчето, Трајко Митрев од Прилеп, Алексо Стефанов од с. .

Во средината на декември 1909 година, Чернопеев, незадоволен од моменталната состојба во Македонија, отишол во Солун и

им објавил на своите пријатели дека бега во планините бидејќи верувал дека ситуацијата во Македонија ќе се промени само со насилство и војна; поим што беше целосно поддржан од Димитар Влахов.

Во пролетта 1910 година почнаа да се појавуваат нови чети во Струмичко, Пехчево и Штипско и како што нивниот број се зголемуваше, началниците на Четите одлучија дека е време да се создаде нов Генералштаб и да се изберат нови водачи. Оваа задача била делегирана на група поранешни дејци на ВМРО од Струмичкиот, Серескиот и Солунскиот револуционерен округ кои во април 1910 година се сретнале во Варна, а потоа и во Софија и решиле да го обноват востанието во Македонија и да го опфатат Одринскиот округ. Избран е организационен одбор на чело со Христо Чрнопеев и Андон Бозуков. Но, и покрај тоа што оваа група е македонска и покрај востаниците кои се бореа за ослободување на Македонија и Одринско, организацијата што требаше да ја води беше наречена „Бугарска национална македонска одринска револуционерна организација“ (БН МОРО). Тоа беше направено со цел да се смири Бугарија, која вети поддршка за Организацијата и ќе дозволи нејзини чети да се формираат на бугарска почва.

На чело со Чрнопеев и Петков, првата Чета организирана од БН МОРО била испратена во Македонија на 29 јуни 1910 г. Милан Ѓурлуков, Стојан Мишев и други, се собраа во Софија во мај 1910 година и решија да ја обноват ВМРО и нејзините револуционерни активности во согласност со нејзините стари принципи. Избран е нов ЦК на ВМРО во кој членуваат Тодор Александров, Александар Протогеров и Петар Чаулев со Христо Матов и Тодор Лазаров како претставници од странство.

На 10 мај 1910 година група од 13 души на чело со Тодор Александров пристигнала во Македонија и откако ја преминале границата се пробиле во пет групи и заминале во разни градови за повторно да ја основаат ВМРО и да извршат нови воени активности.

Како резултат на нивната работа за кратко време беа создадени бројни нови чети кои се основани во речиси секој регион на Македонија. На луѓето им беше кажано дека новата ВМРО се засновала на старите илинденски идеали и дека ќе ги бара истите цели како и претходникот. Враќањето на ВМРО имаше големо влијание врз македонскиот народ бидејќи многумина се собраа да им се придружат на нејзините нови Чети. Скопскиот револуционерен округ, на чело со Тодор Александров, бил најуспешниот округ што го ангажирал народот не само да се приклучи кон Организацијата туку и да изврши воени походи против Османлиите.

За жал, и покрај сите напори на ВМРО и нејзиното раководство, ниту новите чети создадени внатре, ниту инфилтрираните од странство немаа да ги следат воените процедури и принципи на ВМРО. Секоја Чета следеше свои правила и дејствуваше повеќе или помалку самоиницијативно.

За да се реши овој и други отворени прашања, на 11 март 1911 година во Софија се одржал состанок меѓу различните претставници на ВМРО и БН МОРО. По долга дискусија беше одлучено името МОРО да се користи за претставување на сите Организации и што се однесува до однесувањето на нејзините членови, тие да го следат стариот претилинденски устав и правилник. Новата борба би била претежно диверзивна со напади насочени кон железницата. Бил избран нов ЦК во состав Тодор Александров, Христо Чернопеев, Петар Чаулев и Александар Протогеров. За претставници од странство беа назначени Тодор Лазаров и Павел Христов. Веднаш по средбата биле создадени нови чети, секој составен од 5 до 6 востаници на чело со Војводас Александров, Чернопеев, Јуруков, Апостол Петков, Ичко Димитров, Константин Самарџиев и други.

Пред да се врати во Македонија, Тодор Александров во својот говор ги увери Македонците во Софија дека моралот на македонскиот народ во Македонија е висок, дека новото востание е насекаде добредојдено и дека македонскиот народ повторно е подготвен на жртви.

Првите чети на МОРО (Обединета ВВМО и БН МОРО), организирани од активисти на поранешниот Врховен комитет (врховисти) и предводени од потполковникот Стефан Николов, беа испратени во Македонија во мај 1911 година. По преминувањето во Македонија, четите беа разбиени на помали групи и секоја група беше испратена во однапред избран регион; и тоа Струмица, Петрич, Малешевијата, Мелник и др. Секоја помала Чета, на чело со Тане Николов, Дончо Златков, Стефан Чавдаров, Георги Занков и други, пак дејствувала независно од другите.

На 18 октомври 1911 година ЦК на МОРО испратил меморандум до сите конзули на големите сили во Македонија во кој ги известува дека политичката и економската состојба во Македонија не е променета од 11 јули 1908 година, нагласувајќи дека во таква ситуација е сосема нормално револуционерните активности, како што се договорените на 10 јули 1908 година, да се продолжи. Сите конфликти оттука натаму меѓу востаниците и османлиската војска би биле резултат на револуционерните активности на МОРО.

По испраќањето на меморандумот, османлиските власти воведоа уште построги мерки против македонскиот народ. Во текот на 1911 година, а особено во 1912 година, диверзивните походи станаа редовна тема во Македонија што ги спроведуваа востаниците на МОРО.

Експерти за експлозивни средства од бугарската армија беа испратени да ги обучуваат востаниците на МОРО како да извршат ефективни напади на железничките линии, фокусирајќи се главно на железничките линии Солун-Скопје и Солун-Битола.

Покрај извршувањето на нападите за пренасочување врз железничките објекти, експлозивни напади беа поставени и во градовите, често во пазарни денови и на преполни места. Вакви диверзии се вршеа низ цела Македонија. Еден од најтешките напади беше извршен во Дојран каде загинаа 13 лица, а беа ранети 42 Османлии и четворица Македонци. Друг напад бил извршен во Штип на 21 ноември 1911 година, при што загинаа

еден, а биле ранети тројца Османлии. Иако овој напад не предизвика голема штета, овој конкретен инцидент поттикна фанатизам кај исламското население предизвикувајќи масакрирање на многу христијани и ограбување и палење на нивните продавници и куќи. По завршувањето на муслиманите, 20 Македонци беа убиени, а 262 беа ранети.

На 19 јули 1912 година, непосредно пред избувнувањето на Балканските војни, експлодира бомба на зелениот пазар во Кочани. Пет минути подоцна, друга бомба експлодира на пазарот за храна со зрнести производи, при што загинаа вкупно 10 луѓе. Дваесет минути подоцна османлиската војска ги блокирала сите излези и, со помош на полицијата, влегла во продавниците и куќите и ги убила сите на повидок. За седумте часа од заземањето на Кочани загинаа 40 лица, а 200 беа тешко ранети. Куќи беа ограбени и запалени, а многу жени беа силувани. Сите конзули биле информирани за инцидентот, кој подоцна бил искористен како изговор за Првата балканска војна.

Откако Италија и објави војна на Отоманската империја, османлиските власти во октомври 1911 година прогласија вонредна состојба и иницираа мобилизација на македонскиот народ. За да не бидат мобилизирани, многу млади Македонци ги напуштија своите домови и избегаа во странство. До крајот на 1911 година, повеќе од 900 млади Македонци го избегнале регрутирањето на Османлиите само за да се вратат како востаници на МОРО.

На почетокот на март 1912 година, Шукри бег, секретар на Отоманското Министерство за внатрешни работи, и Абдул Керим бег, секретар на Министерството за образование, пристигнале во Софија и побарале бугарската влада да го спречи вооружените востаници на МОРО да влегуваат од Бугарија на османлиските територии.

Бил свикан состанок меѓу Османлиите, бугарската влада и МОРО за да се преговара за договор. Но, како претставник на МОРО од странство, Христо Матов категорично одбил да дозволи разоружување на востаниците. Бидејќи не успеале да

преговараат за договор, Османлиите решиле да ги зголемат своите жандармериски сили во Македонија на пет полкови, секој составен од 3.000 војници и пет мобилни баталјони, секој составен од 1.000 војници. Зголемен е и вкупниот број полицајци на 20.000.

Во летото 1912 година во Бугарија беа создадени нови организации во обид брзо да се реши македонското прашање. На 17 јуни 1912 година група луѓе, меѓу кои имало и бугарски офицери од македонско потекло, се сретнале во куќата на д-р Димитар Вјадов за да испланираат што понатаму. Меѓу нив беа потполковник Александар Протогеров, потполковник Стефан Николов, мајор Петар Дрвингов и мајор Борис Дрангов. По извесна дискусија беше одлучено да се свика конгрес во Софија и да и се претстави на бугарската влада сценарио кое фаворизираше востание проследено со војна. За организирање на Конгресот беше назначен нов управен орган на чело со Стефан Николов.

Конгресот се одржал во Софија на 12 август 1912 година, кој според медиумите бил наречен „Народен собор за Македонија и Одрин“. За време на Конгресот беше усвоена резолуција со која се бара Османлиите да обезбедат целосна автономија на Македонија и Одринско со свој окружен национален парламент, народна полиција и христијански гувернер што ќе го избира народот и ќе биде поддржан од Големите сили. Доколку ова барање не се исполни веднаш, резолуцијата бара бугарската влада да и објави војна на Отоманската империја.

На почетокот на септември 1912 година Македонско-одринското братство извршниот комитет започнал да организира доброволни чети за ослободување на Македонија и Одринско. Во предвечерието на Балканските војни, покрај постојните чети на МОРО, во Бугарија беа создадени и регрутирани нови чети за да бидат испратени во Македонија. За жал, различните водечки тела не можеа да се договорат за тоа кој ќе ги води четите, што ја доведе во прашање бугарската недоверба кон Македонците без разлика на нивната политичка припадност.

Дел 32 – Вовед во Балканските војни

Илинденското македонско народно востание беше заклучокот на македонскиот народ на долгата борба за слобода од угнетувачката Отоманска империја и за создавање на слободна и независна македонска држава. Надежите и аспирациите на македонскиот народ, за жал, не само што беа уништени, кога Османлиите насилно го задушија востанието, туку и нивните надежи за слобода во иднина беа уништени бидејќи македонскиот пораз им сигнализираше на македонските соседи дека Македонија сега е зрела за избор.

Очајот и беспомошноста го совладале македонското население бидејќи ја изгубило својата сила да се бори не само против Османлиите туку и против странското влијание и туѓите пропаганди. Разочарани од способноста на нивното лидерство да ги доведе до слобода и под влијание на соседната пропаганда, Македонците почнаа да веруваат дека единствениот начин да се ослободат е ако им помогнат Бугарија, Србија или Грција. Надежите на мнозинството беа вложувани најмногу во Бугарија затоа што нејзината пропаганда, испорачана од Егзархиската црква и Врховистите (бугарските врховисти), беше многу убедлива. Бугарската пропаганда беше толку силна што Македонците почнаа да и веруваат на Софија да стане нивен ослободител.

Во однос на бројките, непосредно пред избувнувањето на Првата балканска војна, во рамките на етничките и географските граници на Македонија живееле 2.360.000 луѓе на површина од 67.741,2 квадратни километри.

Од вкупното население што живее во Македонија, 52,4 отсто или 1.182.000 луѓе биле христијански Македонци, 22 отсто или 500.000 Османлии, 10 отсто или 230.000 Грци, 5,7 отсто или 123.000 биле Албанци, 3,6 отсто биле 500.000 или 3 отсто или 70.000 биле Евреи, а 2,4 отсто или 54.000 Роми (Цигани). Османлиите живееле главно во долината на реката Вардар и на

брегот на Егејското Море. Грците живееле на јужниот раб на Македонија, а Евреите живееле најмногу во Солун. Во 1912 година Солун имал население од 125.000 луѓе, од кои 60.000 биле Евреи, 25.000 Османлии, 14.000 Македонци и 14.000 Грци. (Ванче Стојчев. „Воена историја на Македонија“. Воена академија. Скопје, 2004. Страна 397)

И покрај тоа што Македонската одринска револуционерна организација (МОРО) имаше големо влијание врз целата македонска територија, таа не можеше да се зацврсти насекаде. Имаше периферни области кои сè уште беа надвор од нејзината контрола каде Македонците беа само малцинство. МОРО се обиде да ги стави овие области под македонска контрола и да им даде политичка автономија. Но, непосредно пред Балканските војни, Бугарија и Србија потпишаа таен договор со кој се стави крај на македонската автономија. Името „македонски“ исто така беше избришано од различни официјални документи, вклучувајќи ја мапата „Грчко-бугарски одбранбен сојуз“ создадена на почетокот на октомври 1912 година и воената конвенција на Главниот штаб на бугарската и грчката армија.

Српските аспирации на деветнаесеттиот и дваесеттиот век кон Македонија се засноваа на српската национална програма создадена од Илија Гарашанин во 1844 година. Српските писатели, поети и научници придонесоа многу за создавањето и развојот на српската национална идеологија, особено за време на романтичниот период кон крајот на 19 и почеток на 20 век. Идејата на Гарашанин бараше создавање на силна српска држава способна да им се спротивстави на Австро-Унгарија и Русија кои имаа намера да го поделат Балканот по линијата Видин-Солун. Гарашанин сакал српската држава да се заснова на историски права кои датираат од Српската империја од 13 и 14 век. Србија, веруваше Гарашанин, ќе биде фактор на стабилност во регионот и ќе го одржи балансот на силите по отстранувањето на Отоманската империја. Тој го засновал ова верување на сигурноста дека западните големи сили, предводени од Франција и Британија, се противат на австриската и руската експанзија на Балканот.

Идејата на Гарашанин за Голема Србија беше да ги вклучи Босна и Херцеговина, Црна Гора и северна Албанија, територии под османлиска власт, како и Срем, Банат, Бачка, Славонија и Хрватска. Иако Гарашанин никогаш не ја спомнал Македонија по име, тој јасно сакал да биде инкорпорирана во Голема Србија според Душановата империја од која Македонија била дел.

Подоцна, откако Австро-Унгарија ја анектираше Босна и Херцеговина, а Србија ја загуби шансата за пристап до Јадранското Море, таа почна да се потпира на руската помош за да ги постигне своите цели. Ова ја поттикна Србија да погледне на југ кон Албанија и Македонија за да добие пристап до пристаниште, што јасно докажа дека српските аспирации не се ништо повеќе од империјално грабеж на туѓи земји. Тоа се докажуваше и со тоа што српските власти им порачаа на сопствениот народ да се подготви за борба по секоја цена за да добие излез до морето. Додека се подготвуваше да ги истера Османлиите, Србија мораше да се соочи и со своите балкански партнери Бугарија, Грција и Црна Гора кои имаа слични амбиции и се подготвуваа да ги окупираат и анектираат османлиските територии на Балканот.

Додека Србија го насочуваше своето внимание кон југ кон Македонија и Албанија, Бугарија напорно работеше во потрага по начини за анексија на цела Македонија и Тракија (Одринско). Поради исходот од Истанбулската конференција од 1876 година и Санстефанскиот договор од 1878 година, Бугарија веруваше дека има законски права да ја припои Македонија. Бугарија, исто така, веруваше дека таа е единствената држава која има право да го припои Солун иако Солун никогаш не бил вклучен во ниту еден од гореспоменатите договори. Големобугарската пропаганда постојано нагласуваше дека македонскиот народ е Бугар и има бугарска национална свест и дека Бугарија има морално право да се грижи за него. Овие претпоставки беа земени како основа врз која Бугарија ги извршуваше своите меѓународни работи во однос на македонското прашање.

И Грција имаше слични експанзионистички амбиции да ја зголеми сопствената територија на сметка на Османлиите. Најважната цел на Грција беше да ги ослободи таканаречените „Грци“ кои во тоа време беа под отоманска власт. Но, како што оваа идеја беше популаризирана, се појави спор меѓу различни фракции на Грците за дефиницијата за тоа кој точно е Грк. Под влијание на многу фактори како што е идејата за создавање нова грчка национална држава, различни идеологии, економија, религија и други фактори, кои се појавија на површина во првата половина на 19 век, резултираа со појава на два политички и духовни центри; Атина и Истанбул. Ривалството меѓу двајцата стана пречка за градење на единствена грчка национална идеологија, но подоцна беше надминато во втората половина на 19 век со адаптацијата на хеленизмот. Современиот хеленизам ги поврзал идеите на античка грчка цивилизација и византиска Грција, со што ги поврзува сите грчки фракции.

Истанбулската патријаршија, исто така, одигра важна улога, не само со својата духовна и световна моќ над османлиските православни христијани, туку и со нејзиното политичко, економско и културно влијание. Византискиот црковен јазик, подоцна наречен „грчки“, како јазик на бизнисот и трговијата меѓу христијаните во Отоманската империја, бил широко распространет меѓу образованото негрчко население, кое ја поддржувало идејата за создавање христијанска држава слична на Византиската империја.

Но, до средината на 19 век, хеленизмот стана усвоен компромис за грчката национална формула која ги обедини античкото и византиското наследство со што заврши долгиот спор помеѓу грчката автокефална црква создадена во 1833 година и Истанбулската патријаршија. Истанбулската патријаршија ја призна независноста на Грчката црква во 1850 година, а Грчката црква за возврат ја призна врховната моќ на Патријаршијата. Руската црква беше инструментална во играњето на посредникот од нејзиниот традиционален став дека Русија е одговорна за зачувување на православието на Балканот.

Желбата за Голема Грција првпат беше јавно изразена во 1844 година во изјавата до грчкото национално собрание на Јоанис Колетис, претседателот на грчката влада. Колетис повика на ослободување на сите христијани во духот на „Мегали идеја“ (Големата идеја), која требаше да одлучува не само за судбината на Грција, туку и за судбината на Грците во европскиот дел на Отоманска Турција и во Азија. Тој додаде дека „сите што веруваат во Христа се Грци“, идеја што ја поддржуваат грчките интелектуалци.

Грците ја иницираа „Мегали идејата“ во 1830 година веднаш по создавањето на грчката држава, која во тоа време се состоеше од Пелопонез и околната територија. Потоа во 1881 година Тесалија стана грчка територија и по Балканската војна во 1913 година, грчките територии се проширија за да опфатат 51% од Македонија, Епир и речиси сите острови во Егејското Море, приближувајќи се до турскиот брег, вклучувајќи го и Крит. Потоа, со Версајскиот договор во 1920 година, грчките територии се проширија за да ја опфатат јужна Тракија и делови од Мала Азија (Измир и неговиот околн регион се протегаат на 20 километри од Кушадаси). Но, по победата на Ататурк над Грците во 1922 година, Грција се повлече од турското копно, но ги задржа островите. Во 1932 година, со Договорот од Севр, Грција повторно беше проширена за да ги вклучи југозападните острови во близина на турскиот брег, а во 1947 година на Грција и беа дадени Додеканезите и околните острови.

Во секој случај, „Мегали идејата“, поддржана од Големите сили, особено од Велика Британија, беше голем успех за Грција која неколкупати ја прошири својата територија.

Османлиите, од друга страна, со завршувањето на Младотурското востание, се нашле во длабока политичка и економска криза. Нивните соседи континуирано вршеа притисок и отворено покажуваа аспирации за анексија на повеќе од нивните територии.

Предвидувајќи ја сопствената пропаст, Османлиите одлучија да користат странски заеми наменети за модернизација за да ги

зајакнат своите вооружени сили. Тие ангажираа германски офицери и воени советници за модернизирање на нивните копнени сили и британски морнари за реструктуирање на нивната морнарица. Главниот штаб на империјата ги оцени и воено ги зајакна различните стратешки места на Балканот. Потоа, во есента 1910 година, османлиската војска извршила воени вежби во близина на бугарската граница, кои им откриле на нејзините балкански соседи дека Отоманската империја не може лесно да биде поразена. Со оглед на ситуацијата, балканските соседи сфатиле дека секоја држава поединечно не може успешно да ја победи османлиската војска. Поразот беше можен само ако сите држави ги здружат своите напори. Ова би можело да се направи само ако некогаш огорчените непријатели станат пријатели; пријателство на погодност. Така, нивниот начин на пријателство започна во јули 1910 година со помирувањето меѓу црквите на Бугарската егзархија и грчката патријаршија.

Друга група играчи, покрај Грците, Србите и Бугарите, кои се натпреваруваа за воспоставување „Голема држава“ во Отоманската империја беа Албанците. Идејата за формирање Голема Албанија се појави за време на источната криза, кога се формираше албанско национално движење кое бараше автономија и обединување на сите територии населени со Албанци. Некои албански интелектуалци ја поддржуваа соработката меѓу балканските народи во нивната борба против Отоманската империја. Меѓутоа, повеќето беа на мислење дека штом Османлиите ќе бидат исфрлени од Балканот, другите луѓе ќе ги преземат нивните територии. Така тие поддржаа автономија за Албанците но во рамките на Отоманската империја.

Под влијание на богатите Албанци, Хусеин Паша, од Скадар, заедно со некои Албанци од Истанбул, на 10 јуни 1878 година ја формираа Призренската лига, политичка организација со цел да се бори за обединување на сите територии населени со Албанци и за албанска автономија во рамките на Османлиите. Империја. Нејзин идеолошки водач беше Абдул бег Фрашери кој ја иницираше идејата за „Голема Албанија“ и од почетокот се спротивстави на сите други кои инспирираа слични идеи

како што се „Голема Србија“, „Голема Грција“, „Голема Бугарија“ итн. Голема Албанија требаше да го опфати регионот Скадар, Косовскиот регион со Скопје како центар и вилаетот Јанина како единствена османлиска провинција под суверенитет на султанот, со отомански гувернер и совет од 10 Албанци.

Со откажувањето на Договорот од Сан Стефано од страна на Берлинскиот конгрес, на Османлиите им беа вратени изгубените територии во кој момент османлиската влада ја распушти Призренската лига и го уништи албанското национално движење. Меѓутоа, во исто време, Австро-Унгарија ги засили своите интереси во Албанија, нудејќи ја својата заштита за католичкото население, кое живее таму и во пошироката област, и финансирајќи католички свештеници и училишта. Австро-Унгарија исто така воспостави постојани пристаништа во албанските пристаништа. Тоа е направено веднаш по инвазијата и окупацијата на Австро-Унгарија во Босна и Херцеговина, и откако почнала да се пробива во Нови Пазар санџак, Косово и Македонија. Австриско-унгарското присуство во регионот, исто така, ја потврди програмата на Призренската лига.

Од друга страна, Османлиите продолжиле да ги одбиваат албанските барања за автономија. Поделени на Антанта и Централни сили, Големите сили на Европа беа против не само албанската автономија туку и против секаков вид сојузи и конфликти против Османлиите.

Победата за време на Првата балканска војна дојде брзо и на тој начин го спречи создавањето на македонска или албанска автономна држава во рамките на Отоманската империја, како што ветија Младотурците. Отоманскиот пораз и окупацијата на албанската територија од Србија, Црна Гора и Грција имаа значителни последици за албанскиот народ кој сега мораше да се откаже од идејата за автономија во рамките на Отоманската империја и да ја започне својата борба за независност. Австро-Унгарија и Италија, кои во 1901 година се договорија дека доколку има пораз на Османлиите, ќе се гарантира статус кво во Албанија, сега станаа многу вклучени во спречувањето на

соседните земји да ја поделат Албанија. Ова всушност ги уништи шансите на Србија за излез на море преку Албанија и ги поттикна српските аспирации за Македонија.

Предводен од Ишмаил Кемал, Албанскиот народен конгрес во Валона, на 28 ноември 1912 година ја прогласи албанската независност. Меѓутоа, големите сили, во декември 1912 година, ја признаа само автономијата на Албанија под османлиски суверенитет. Но, кога Османлиите беа надвор од патот, Албанија стана протекторат на Големата сила. Балканските земји кои сакаа да ги анектираат албанските територии сега немаа друг избор освен да ја прифатат новонастанатата ситуација.

Набргу по постигнувањето на автономијата, албанската влада, преку Призренската лига, побарала од Големите сили да дозволат Косово, Македонија со Скопје, Битола и Преспа и територијата на југ до Јанина и Јонското Море да станат дел од албанските територии. Србија и Црна Гора, сепак, исто така поднесоа слични барања, вклучително и стекнување на речиси половина од сегашната Албанија, а Грција сакаше Епир и Корча. И покрај овие барања, границите на Албанија беа одредени со Протоколот на конференцијата во Лондон на амбасадорите во април и август 1913 година. Во септември 1913 година, големите сили го назначија германскиот принц Вилхелм фон Вид за владетел на Албанија. Но, по пристигнувањето во Драч на 6 март 1914 година, албанскиот народ демонстрирал против него и набргу потоа бил протеран. На 14 март 1914 година албанскиот народ формираше своја влада и го избра Турхан-паша Пермети за свој претседател.

Призренската лига повторно се појавила за време на Втората светска војна и била предводена од Џафер Дева, Ибрахим бег Бичаку, Митхат Фрашери и други. Поддржана од Херман Нојбахер, германски дипломат, Призренската лига создаде нова албанска влада, „Национален одбор“ и во 1943 година ја прогласи албанската независност.

За да се поврзе со Призренската лига од 1878 година и идејата за „Голема Албанија“, Џафер Дева и албанските претставници

од Косово, Црна Гора, Македонија и санџакот Нови Пазар ја основаа „Втората призренска лига“ за време на собранието на 16-19 септември 1943 година. Избран е и Централен комитет на Лигата со раководител Реџеп Митровица. Како прв чин, Лигата го прогласила обединувањето на Албанија со Косово, западна Македонија, делови од Србија и Црна Гора. За да го постигне ова, Лигата создаде свои воени сили, вклучувајќи ја и „СС Скендербег дивизија“. Но, поради капитулацијата на нацистичка Германија, плановите на Призренската лига за Голема Албанија пропаднаа.

Оние балкански држави кои сакаа да анектираат делови од Отоманската империја за себе, откако сфатија дека поединечно не можат сами да ја завршат работата, решија да почнат да формираат сојузи. Формирањето на првиот балкански сојуз започна во фази од 1866 до 1868 година, вклучувајќи ги Србија, Грција и Црна Гора во два билатерални договори.

Во 1866 година беше создаден таен сојуз меѓу Србија и Црна Гора во кој беа вклучени и двете народи во подготовката на востанието за ослободување и обединување на нивниот соодветен народ. Црна Гора вети дека ќе учествува во секоја војна предводена од Србија, под услов Србија да го стори истото. Помеѓу Србија и Грција бил формиран уште еден сојуз и бил потпишан договор во 1867 година во Веслау во близина на Виена.

По неуспешното македонско востание во 1903 година, Македонија стана јаболко на раздорот меѓу различните непосредни балкански држави кои во 1912 година формираа друг Балкански сојуз, овој пат во кој беа вклучени Србија, Црна Гора, Бугарија и Грција. Оваа Алијанса се засноваше на претходни билатерални договори.

Преговорите меѓу Србија и Грција се водеа уште во 1892 и 1899 година, додека преговорите меѓу Србија и Бугарија се водеа во 1889, 1897, 1904 и 1909 година. Овие преговори не резултираа со никакви цврсти договори, но изградија основа за идните преговори, особено за време на Младотурското востание кога различните балкански земји биле поттикнати да соработуваат.

Во посериозна фаза на преговори се влезе откако младотурците капитулираа и теророт и анархијата се вратија на Балканот. Плашејќи се од можноста за интервенција на Големите сили и за поделба на Отоманската империја меѓу големите сили, малите балкански држави сфатија дека можат да ги постигнат своите цели само ако соработуваат. Русија го поддржуваше создавањето на Балканска алијанса како бедем против австриската и германската пенетрација на Балканот.

Преговорите за создавање на Балкански сојуз започнаа во есента 1911 година со првите сериозни преговори меѓу Србија и Бугарија, кои вклучуваа поделба на Македонија. Според судијата на Русија, Бугарија беше принудена да се откаже од Санстефанскиот договор за Србија да добие делови од Македонија.

Вистинскиот мотив за создавањето на Балканскиот сојуз, како што се испостави, беше поделбата на Македонија што беше забрзана со италијанско-отоманската војна од 1911 година. Бугарија беше незадоволна што мораше да се откаже од Санстефанскиот договор, но ќе се најдеше во неповолна положба доколку не учествуваше во Алијансата. Плашејќи се да биде нападната од Османлиите, Бугарија одлучила да се приклучи на Балканскиот сојуз.

Српската влада имаше свои причини за брзање со потпишувањето на договорот со Бугарија. По започнувањето на италијанско-отоманската војна, Србија испратила доверливи информации до Санкт Петербург, Лондон и Париз, предупредувајќи ја Тројната Антанта за можните последици доколку избие војна на Балканот. Според српскиот став, најдобриот начин за заштита на балканските интереси е преку создавање на Балкански сојуз.

Грчката влада немаше очекувања дека големите сили ќе го решат македонското прашање. Затоа и се заложи за анексија на македонски територии, обид поддржан од Велика Британија. Од таа причина Грција беше во поддршка на Балканскиот сојуз. Со својата поддршка зад Србија, и Црна Гора ја поддржуваше

Балканската алијанса, особено затоа што имаше амбиции да го анектира Скадар и други делови од албанските територии.

Поддржан од руските делегати Хартвиг и Неклудоф во Белград и Софија, договорот инициран од Србија и Бугарија ја обезбеди основата за Балкански сојуз и преговорите започнаа во септември 1911 година.

На 13 март 1912 година беше потпишан Договорот за пријателство и сојуз меѓу Србија и Бугарија, а на 2 јуни 1912 година беше додаден таен додаток во кој се детализирани воените договори. Меѓу другото, овие договори обезбедуваа гаранции за независноста и територијалниот интегритет на секоја држава и поддршка во случај на напад од трета страна. Тие, исто така, се обврзаа на взаемна поддршка доколку некоја од Големите сили се обиде да окупира или насилно да заземе дел од балканската територија под османлиска власт, што може да ги загрози нивните интереси.

Тајниот додаток зборуваше за војна против Османлиите со претходна дозвола од Русија, каде што „ослободената“ османлиска територија ќе се третира како взаемна за да се подели меѓу учесниците три месеци по завршувањето на војната. Единствениот дискутабилен дел од територијата беа планината Шар Планина, Родопи, Архипелагот и Охридското Езеро, кои доколку не се поделат од сојузниците може да добијат автономија.

Така, според Српско-бугарскиот договор за пријателство од 13 март 1912 година, дискутабилниот дел од територијата на Македонија требаше да добие автономија. Ова беше додадено во Договорот, по барање на Иван Гешов, за да се измами македонскиот народ; особено македонските доселеници во Бугарија.

Верувањето дека Бугарија го напуштила Санстефанскиот договор и одлуката да и се даде автономија на Македонија по исфрлањето на османлиската војска од Балканот биле единствените причини зошто македонскиот народ им се придружил на сојузниците за време на Балканските војни.

Но, како што се испостави, ниту Србија, ниту Бугарија не беа подготвени да и дадат на Македонија автономија. Како можеа? Не го признаа ни постоењето на македонската нација. Нивните планови беа да ја поделат Македонија меѓу себе без да ги земат предвид последиците за македонскиот народ.

Според член 2 од Тајниот додаток, Србија и Бугарија својата меѓусебна граница ја исцртувале токму на дискутабилната територија, која се протега од Голем Врв кај Крива Паланка до манастирот Губавец кај Охридското Езеро. Србија била обврзана да не бара повеќе територии, а Бугарија била обврзана да ја признае границата доколку рускиот цар ја поддржал споменатата поделба. Тоа значеше дека Србија и Бугарија веќе ја поделија Македонија уште пред да започне Првата балканска војна и улогата на рускиот цар беше само формалност.

Според членот 4 од истиот Договор, на Русија и се даде неограничена моќ во однос на решавањето на македонското прашање.

По потпишувањето на Договорот и Бугарија и Србија започнаа мисии за одвојување на Македонската револуционерна организација од народот за полесно манипулирање со него. Воената конвенција од 2-ри јуни 1912 година, додадена на Договорот, вклучуваше планови за воена офанзива против Отоманската империја која бараше од Бугарија да ангажира не помалку од 200.000 војници, а од Србија да ангажира не помалку од 150.000 војници. Во случај на австриско-унгарски напад, Бугарија требаше да и помогне на Србија со не помалку од 200.000 војници. Доколку Романија или Османлиите ја нападнеа Бугарија, Србија ќе помогне со најмалку 100.000 војници. Доколку Османлиите ја нападнат Србија, Бугарија би испратила ни помалку ни повеќе од 100.000 војници. Ако и Србија и Бугарија беа нападнати од Османлиите, тие ќе ангажираа по 100.000 војници.

Но потоа, поради некои несогласувања за нивната улога во нивните ангажмани на боиштата, во септември 1912 година бил

потпишан друг договор, според кој обврските на бугарската војска биле намалени.

Кралот Фердинанд се спротивставил на член 2 од Договорот и член 3 од Воената конвенција насочена против Австро-Унгарија, но, под руски притисок, тој конечно се согласил да го потпише.

Во 1911 година започнале и бугарско-грчките преговори, но биле прекинати поради нивниот спор околу тоа како да се подели Македонија. Преговорите продолжија повторно во март 1912 година и Договорот конечно беше потпишан во мај 1912 година. Како што се испостави, договорот беше всушност одбранбен сојуз за взаемна поддршка против Османлиите и Големите сили. Тие потпишаа и декларација за неутралност за Бугарија доколку Грција се бореше против Османлиите за да го добие Крит.

Во однос на обврските на војниците, Бугарија требаше да ангажира не помалку од 300.000 војници, а Грција не помалку од 120.000 војници. Грчката флота, исто така, требаше да биде ангажирана за да го блокира сообраќајот во Егејското Море што патува меѓу Мала Азија и европскиот дел на Отоманската империја.

Последната фаза од формирањето на Алијансата беше Црна Гора да потпише договор со Бугарија, што беше направено во јули 1912 година. Црна Гора, исто така, беше обврзана да биде првата што ќе објави војна на Отоманската империја за да ангажира што повеќе од нејзините сили. можно.

Немаше потпишани договори меѓу Србија и Грција и меѓу Црна Гора и Грција.

Дел 33 – Првата балканска војна

Откако беа склучени различни сојузи меѓу Србија, Грција, Бугарија и Црна Гора, балканските земји почнаа да се подготвуваат за војна. Потоа, на 20 септември 1912 година сојузниците испратија ултиматум до османлиските власти барајќи од нив да ја реформираат администрацијата и да формираат локални собранија, локална полиција, бесплатни училишта итн. Отоманскиот одговор дојде на 23 септември 1912 година со мобилизација на дел од Османлиските воени сили во европскиот дел на Отоманската империја. Сојузничкиот одговор на тоа беше општа мобилизација која се случи на 30 септември 1912 година. Еден ден подоцна, Османлиите исто така наредија општа мобилизација што ја натера Србија да го стори истото на 17 октомври и Грција на 19 октомври 1912 година и на тој начин го започна првиот Балкан. Војна.

Османлиската мобилизација, која траеше речиси еден месец, не помина како што се очекуваше затоа што Македонците и другите христијани одбија да се приклучат на османлиската војска и на тој начин ѝ дозволија да регрутира само половина од планираните сили.

Многу слабиот одсив на христијанскиот дел главно се должеше на ескалацијата на антиотоманската пропаганда што ја водеа сојузниците, што доведе до тоа населението да верува дека ослободувањето е неизбежно. Многу македонски иселеници во Бугарија оваа војна ја очекуваа со голема надеж. За време на подготовките за војна, Бугарија со пропаганда ги измами Македонците дека поради Бугарско-српскиот договор Бугарија се обврзува да се откаже од Санстефанскиот договор и да ја признае македонската автономија. Не знаејќи ништо за „тајните договори“ за „поделба“ на Македонија, луѓето во Македонија, Србија и Бугарија ја сметаа Македонија за само уште еден сојузник. Само Јане Сандански беше сомнителен на Српско-бугарскиот договор и веруваше дека тоа е договор за поделба на Македонија. Штом Сандански дознал за Српско-бугарскиот

договор се уверил и јасно им го кажал своето мислење на своите следбеници дека таков договор не евозможен доколку не резултира со поделба на Македонија. Сандански беше верник на филозофијата на Гоце Делчев дека е подобро Македонија да остане под османлиска власт отколку да биде поделена и припоена од нејзините соседи. Сандански беше против Балканските војни, освен ако тие не доведоа до создавање на балканска федерација каде Македонија требаше да биде автономна земја. Сандански отсекогаш верувал дека „оние што ќе дојдат да не ослободат ќе не окупираат“. Сандански и другите ја поддржаа регионалната автономија на Македонија во рамките на демократска османлиска федерација или, ослободена и независна Македонија во рамките на демократската заедница на балканските народи.

На 15 август 1912 година, непосредно пред почетокот на Првата балканска војна, голем број Македонци во Битола испратија писмо до Русија во кое го предупредуваат руското раководство дека Балканскиот сојуз не е создаден за да ја ослободи Македонија, туку да ја подели меѓу Србија, Бугарија и Грција. „Тие народи не признаваат македонски национален идентитет и сето ова време се обидуваа да ги претворат Македонците во Срби, Бугари и Грци, па зошто сега би сакале да ја ослободат Македонија ако не ја поделат меѓу себе. Само Русија можеше да ја спаси Македонија со тоа што ќе и даде поддршка и ќе ги принуди Грција, Србија и Бугарија да престанат со пропагандните активности во Македонија. Русија може да и помогне на Македонија со поддршка на македонскиот народ да ја врати својата црковна независност и самоуправа и да дозволи природниот тек на македонската национална свест да го заземе своето место во единствена неподелена Македонија. Русија може да помогне помагајќи му на македонскиот народ да отвори македонски училишта и да се учи на македонски јазик“.

Писмото е заклучено со зборовите „Македонија мириса на смрт! Ние се надеваме на руското мешање да ни ја даде нашата независност не како „словенски сојуз“ против Отоманската империја, туку како морална поддршка и одреден притисок врз Османлиите да ни ги дадат овие права. Ако Русија продолжи да

ја поддржува балканската алијанса, ќе има балканска војна и Грција, Србија и Бугарија ќе ја поделат Македонија.

На 23 март 1913 година Бугарите го нападнале Одрин. Во раните утрински часови на 25 март Одрин бил окупиран од 4-та бугарска армија и од македонските единици кои биле примени во бугарската војска. Потоа Македонците биле испратени на фронтот Галипол каде се водела жестока битка против новопристигнатите османлиски сили од Анадолија при што Македонците покажале голема храброст и борбена готовност. Тие ги гонеле османлиските сили сè до Марморското Море. Кога завршила Првата балканска војна, македонските единици кои се бореле во бугарската војска биле испратени во Кратово, Македонија да се борат против српските сили. Србија, која исто така регрутирала Македонци во својата војска, како што е Осоговскиот одред, имала и Македонци кои се бореле на српската страна. Значи овде имаме Македонци кои се борат против Македонците за српски и бугарски интереси.

Надвор од македонските партизански чети кои се бореле под бугарска команда, имало и 34 други македонски чети и селски милициски единици организирани од македонското население кои исто така се бореле против Османлиите и ги ослободиле своите градови и села. Но, по завршувањето на војната, овие независни македонски чети беа разоружани и распуштени од грчката, српската и бугарската војска. Некои се предадоа, но многумина избегаа во планините. Според проценките, вкупно повеќе од 13.000 Македонци биле ангажирани во Балканските војни.

Покрај помошта што Македонците им ја понудија на сојузниците за ослободување на Македонија, имаше и самостојни акции. Населението во долината на реката Струмешница, на пример, формирало сопствено село Чета кое броело 700 борци кои на 19 октомври 1912 година се бореле против Османлиите и ги ослободиле селата Иловица и Сушица.

Следниот ден пристигнаа Лефтеров и Смоларски со своите чети и заедно со долината на реката Струмешница Чета, покорија локална османлиска чета. Во Прилепско, пак, Крсто Гермов со

својот „Прилепски летечки одред“ ги здружи силите со Четата на Војвода Милан Ѓурлуков давајќи поттик и на другите да се приклучат во борбата. Војводас Мирче и Аргир мобилизирале повеќе од 1.000 борци и се бореле и извојувале битка против османлискиот коњанички одред.

Со српските вооружени сили своите активности ги координирале и македонските независни чети од Прилеп. Тие, на пример, и помогнале на српската војска да ги пробие османлиските позиции во близина на Присад, придобивајќи ја личната благодарност на принцот Александар за нивната помош. Но, и покрај добиената кнежевска благодарност, на српските власти не им требаше премногу долго пред да ги означат токму македонските чети кои им помагаа, како Бугари и го уапсија Војвода Ѓурлуков за наводно работење против српските интереси.

Уште пред почетокот на Првата балканска војна, на планината Плачковица се собраа голем број „целомакедонски“ доброволни селски чети и Македонската револуционерна организација. Меѓу Војводите кои ги предводеа овие чети беа Горѓи Поп Христов, Марко Иванов, Павел Христов, Васил Чакаларов, Иван Попов и Христо Силјанов. За време на војната и тие презеле самостојни акции во Тиквешко, Гевгелиско и Костурско каде им се придружило месното население и ослободиле многу села.

На 20 октомври 1912 година македонските чети го ослободија градот Воден и му дадоа на локалното население поддршка во воспоставувањето на локалната власт. Војводас Васил Чакаларов, Иван Попов и Христо Силјанов, кои биле познати од Илинденското востание и носеле одредена власт, го привлече населението и поттикнало многумина да се приклучат на борбата. Како резултат на тоа, тие успеаја за релативно кратко време да ослободат големи територии во Костурско, Леринско и Воденско.

Во ноември 1912 година османлиската војска извршила контраофанзива против ослободената македонска територија, но Македонците во заедничка операција со сојузничките српски

и грчки сили ги одбиле Османлиите. За жал, кога заврши Првата балканска војна, на 12 декември 1912 година, локалните македонски чети беа распуштени, а нивните водачи беа уапсени од грчките и српските власти кои во тоа време преговараа за поделба на Македонија.

Куманово беше уште еден регион од значење за време на Првата балканска војна каде речиси секое село имаше своја Чета. Со вкупно неколку илјади борци, во движење беа кумановските милиции кои постојано ги напаѓаа османлиските позиции. На 10 и 11 октомври 1912 година нападнаа османлиска воена инсталација кај селото Орашец и заробија голем број тешки артилериски парчиња и друго оружје.

Во Скопско Четите соработувале со селските милиции и ги координирале нивните активности со српската војска.

Имаше и независни чети кои дејствуваа во Штипско и Кочанско, предводени од Војводас Ефрем Чучков, Симеон Ѓорѓиев, Оровчанов и други. Најголемата независна Чета беше онаа на Солунскиот регион предводена од Војвода Ичко Димитров.

Најдобрите акции, сепак, за да се илустрираат настаните за време на Првата балканска војна во Македонија, беа оние што се случија во Крушево. Предводени од војводите Ванчо Делев-Џонето, Ванчо Белувчето и Методи Стојчев, крушевските чети заедно со српската војска се бореле во битките на Обедник, Облаково, Снегово и Битола. Потоа, на 24 октомври 1912 година, селската милиција го окупира Крушево и веднаш воспоставува власт со примена на принципите на Илинденската Крушевска Република. Угледни граѓани како Тодор Спасев, Велко Курчијата и други беа поставени да раководат со локалната власт, која траеше дваесетина дена пред да биде распуштена од Србите.

По воспоставувањето на власт, крушевчани први ѝ обезбедија на српската војска храна и други залихи и ги пречекаа Србите како ослободители и херои. Но, како што пристигнуваа сè повеќе српски единици во градот, се воспостави српска власт и

на македонските чети им беше наредено да го предадат оружјето. Што се однесува до самите борци, им било кажано дека можат да останат во Крушево или да заминат за Бугарија. Со оглед на ситуацијата, Ванчо Џонето и неговата Чета го доставија оружјето, а Ставре Димитровски, Ванчо Белувчето и нивните чети одбија и избегаа во планините. Српската војска тргнала по нив и по неколкудневна потеря Белувчето бил убиен. Србите потоа му ја отсекле главата и продефилирале по градските улици за да го исплашат народот, што ја покажало нивната вистинска намера кон македонското население. Овој чин, во очите на македонскиот народ, секако ја демаскира улогата на таканаречените српски ослободители.

По ова Крушевската револуционерна организација се состана и одлучи дека сè што може да се направи е направено и нема што повеќе да се направи. „Воспоставивме Република и отидовме од едно во друго ропство. Сега нема што да се прави освен да се чека војната да заврши и да се надеваме дека мирот ќе донесе нешто подобро“. Борјар, занаетчија со пиштоли од цреша, продолжи да рече: „Значи, сега го имавме првиот и последниот состанок под нашата нова окупација и заминавме со наведнати глави, како да ни претстои смрт“. По ова Крушевската револуционерна организација, иако повеќе од една деценија го водеше македонскиот народ во борбата за неговото ослободување, престана да постои.

Во меѓувреме, во Битолскиот регион, локалните чети, верувајќи дека Србите се таму за да ја ослободат Македонија, ги здружија силите со српските чети во регионот и извршија заеднички мисии за протерување на османлиската војска. Во ослободителните борби на Гопеш и Ѓавато, Македонците одлично комуницирале со Србите. Локалните чети ги поддржувале и битките во Прибилци, Смилево и особено во Битола. Но, откако српската војска ја презела контролата над Битола, сите локални чети биле распуштени и воспоставена српска власт.

Во Охридско, Четата на Петар Чаулев ги здружи силите со Чети на Дејан Димитров и Стефан Атанасов и заедно се бореше против Османлиите во Дебарца, Кичево, Малесија и Демир

Хисар. На 14 октомври 1912 година, македонските локални чети заробиле 300 османлиски војници кај селото Сливово, а на 15 октомври 1912 година Четата на Атанасов направила заседа и заробила 250 отомански војници.

Потоа, на 23 октомври 1912 година Чаулев од Србите открил дека постои „спорна зона во Македонија“ и „таен договор“ меѓу српската и бугарската влада што е од огромно значење за македонскиот народ. Но, и покрај разочарувањето, Чаулев продолжил да се бори со Османлиите.

На 4 и 5 ноември 1912 година Чаулев ги нападнал Прибилци и Брежани и заробил 600 отомански војници. Следниот ден неговите чети се бореле со Џавит Паша кај Буковик и заробиле уште 300 Османлии.

На 10 ноември 1912 година Чаулев го зазел Охрид и формирал краткотрајна локална власт, која три дена подоцна била укината од српската војска.

Сепак, од сите Илинденски револуционерни окрузи кои се бореле во Македонското народно востание во 1903 година, сереската група, со Јане Сандански како врвен водач, останала активна.

Со оглед на сегашната ситуација, Сереската група одржала состанок во Солун во јуни 1912 година и одлучил да учествува во војната. Ако немаше друг избор Сандански веруваше дека Македонците треба да и помогнат на Бугарија да ја припои цела Македонија за да не се распарчи.

До крајот на септември 1912 година беа подготвени сите подготовки и логистика и се одржа втор консултативен состанок во Мелник, каде што беа разгледани правилата за ангажман и други воени прашања. Одлучено е Мелник да биде новото седиште на Воениот округ, а Сандански да ја води групата со Ѓорѓи Казепов како негов помошник.

Голем број луѓе во селата беа мобилизирани и распоредени да набават оружје, опрема, храна и други материјали.

Вооружените единици беа обучени да вршат разузнавачки и извидувачки активности, да спроведуваат заседи, да сечат телефонски и телеграфски столбови, да уништуваат мостови и пруги и да го напаѓаат непријателот, при што се нанесуваат што е можно поголема штета.

Сандански беше добро почитуван од македонскиот народ затоа што беше принципиелен човек и затоа што одбиваше да соработува со оние кои имаат интереси надвор од македонската кауза. Тој и неговите чети се сметале за заштитници на македонскиот народ. Но, бидејќи војната беше неизбежна, Сандански немаше друг избор освен да соработува дури и со оние што ги сметаше за свои непријатели. Пред почетокот на Балканската војна, Сандански успеал да мобилизира околу 2.000 македонски борци и на 5 октомври 1912 година, 13 дена пред сојузниците да им објават војна на Османлиите, тој започнал кампања за протерување на окупаторот. Силите на Сандански се бореле во Пиринско кај Неврокоп (денешен Гоце Делчев), во Драмско, во Мелничко и во Св. Врач (денешен Сандански).

Силите на Сандански, составени од вкупно околу 2.700 борци, биле организирани во голем број чети, во кои бил вклучен неговиот сопствен одред, како и голем број селски милиции и други независно создадени чети. Иако овие сили беа самостојно предводени од Македонци, сите тие беа подредени на бугарската команда бидејќи Бугарите се согласија да ги поддржат Македонците и да придонесат за иднината на македонската кауза.

Единиците на Сандански првично беа одговорни за обезбедување на Бугарите логистичка поддршка на османлиските позиции и сила. Имаше извештаи дека луѓето на Сандански и обезбедиле на бугарската армија 5.000 векни леб, храна и медицинска нега за ранетите бугарски војници. Подоцна вооружените единици на Сандански извршија диверзивни мисии против задниот дел на османлиската војска и на 14 октомври 1912 година го ослободија градот Мелник и воспоставија локална власт.

За време на нејзиното повлекување, османлиската војска убила 26 Македонци, што го поттикнало македонското цивилно население на бунт и принудувајќи го Сандански да ги распореди своите сили за да го заштити отоманското цивилно население.

Со смирување на ситуацијата во Мелник, силите на Сандански продолжиле да ги ослободуваат околните села, вклучувајќи го и Црвиште, каде што бил стациониран османлискиот гарнизон што ја чувал клисурата Рупел. Со уништениот османлиски гарнизон била ослободена и целата Струма долина од Мелник до Рупелската Клисура.

Откако воспоставил локална контрола во регионот, Сандански зел 300 од своите најдобри македонски борци и го започнал својот пат кон Солун, дејствувајќи како напредна стража на бугарската војска. На неговиот пат до таму се приклучија и други македонски единици, меѓу кои и оние предводени од Војводас Стоју Хадиев, Димитар Арнаудов, Ѓорѓи Казепов, Крсто Чапрашиков, Иван Чонтев и А. Бујнов.

300-те Македонци на Сандански, заедно со бугарската коњаничка група, беа првите кои влегоа во Солун на 28 октомври 1912 година. Веднаш по нив следеше грчка колона предводена од Константин, грчкиот крал.

Пристигнаа бугарските кнезови Борис и Кирил со главната бугарска сила на која Македонците обезбедуваа обезбедување.

Сандански, поради неговата репутација стекната за време на Младотурското востание за неговата борба за слобода и еднаквост, беше добро познат во Солун и беше пречекаан со почести кога пристигна. Бил почитуван и од бугарската војска поради помошта што им ја давал на бугарските војници.

Меѓутоа, сето тоа што беше кажано, кога генералот Ѓеорѓи Тодоров, началникот на штабот на бугарската 7-ма Рилска дивизија, предложи здравица по повод „ослободувањето“ на Македонија и припојувањето кон Бугарија, Сандански стана и рече „Ќе пијам на слободна и автономна Македонија, за која

толку многу се бореа и страдаа обединетите балкански народи“. Наздравувањето на Сандански ги налути и шокираше бугарските офицери кои упаднаа во него, пцуејќи и заканувајќи се, спремни да го исечат на мали парчиња со своите мечеви.

Сандански остана мирен за време на тепачката додека си замина целосно убеден дека цело време бил во право дека исфрлањето на Османлиите од македонскиот јазик не значело ослободување на Македонија, туку напротив, тоа значело дека македонскиот народ е измамен и окупација. и би следела поделба на Македонија. Затоа заклучил дека борбата на македонскиот народ за ослободување и независност мора да продолжи.

На крајот на Првата балканска војна, рускиот новинар В. Водовозов дојде во Македонија да ја истражи ситуацијата и да дознае повеќе за македонското прашање. Кон крајот на јули 1913 година присуствувал на состанокот во Софија каде Македонија била главна тема на разговор. Присутни беа и Македонци меѓу кои Нејчев, Љапчев, Тодоров, Кирил Попов и други кои го кажаа своето мислење. Но само Петко Тодоров зборуваше за автономија на Македонија и го нарече навредлив Договорот од 13 март 1912 година. И другите зборуваа за автономија, но како последно средство, па дури и побараа од странскиот новинар да подготви теренска работа за тоа. Присутен беше и Сандански и кога Водовозов го праша зошто не зборува за независна Македонија, Сандански рече „Можете да видите како овие господа го третираат прашањето за автономија; би било невкусно да се зборува за независност на Македонија во нивно присуство во такви околности. Кога „ослободителите“ им објавија војна на Османлиите, не многу Македонци сфатија дека судбината на нивната татковина е веќе решена без нивно знаење или согласност. Македонците претпоставуваа дека војната ќе се води за ослободување и создавање независна македонска држава. Во Бугарија беше забрането да се зборува и пишува за Македонија, особено за нејзината независност и денешната ситуација е резултат на таквата политика. Кога Албанија стана независна и почна да ја воспоставува својата државност, Македонија беше осудена да биде поделена и уништена што секако почнува да се случува.

Идејата на Сандански да ја продолжи борбата на македонскиот народ за ослободување и независност беше предоцна од барем неколку причини. Како прво, соседните земји веќе ја нападнаа и окупираа Македонија и ги истераа Османлиите, па тие не сакаа да ја напуштат Македонија и да се откажат од стекнатото. Исто така, Македонската револуционерна организација (ВМРО), која раководеше со подготовките и го предводеше Македонското народно востание во 1903 година, сега беше во хаос и немаше ниту едно политичко тело да води обновена македонска борба.

Дел 34 - Македонците во грчката, српската и бугарската војска

Кога сојузниците Грција, Србија и Бугарија, под превезот на „ослободување“, почнаа да навлегуваат на македонските територии на почетокот на Првата балканска војна, многу Македонци се вклучија. Некои беа мобилизирани од сојузниците преку регрутирање, додека други доброволно се пријавија да се борат против Османлиите и да ја ослободат својата земја.

Имаше многу омраза и одвратност кон османлиската власт, особено по неуспешното Илинденско македонско народно востание, па Македонците буквално се собираа во сојузничките логори за да се пријават со големи надежи дека конечно дојде редот да се ослободат.

Како што напредуваше Првата балканска војна, Македонците создадоа свои чети и се бореа со Османлиите во независни битки. Но, многумина се бореа како учесници во грчката, српската и бугарската војска.

Точниот број на Македонци кои се бореле против Османлиите не е познат, но се проценува дека е околу 75.000. (Ванче Стојчев. „Воена историја на Македонија“. Воена академија. Скопје, 2004. Страна 441)

Како дел од нивниот план за проширување на Грција, со припојување на македонските територии (Мегали Идеа), грчките влади пред Првата балканска војна беа зафатени со организирање пропагандни кампањи и регрутирање и вооружување илегални бендови во Македонија. Грчките организации вклучени во македонските работи ги вклучуваа „Makedhonikos silogos“, „Elinizmos“, „Ethniki Eteria“ и „Skopeftiki Eteria“, како и Грчката патријаршиска црква која легално функционираше во Македонија.

Надвор од грчките организации и Патријаршиската црква имало и патријаршки Македонци кои ја поддржувале грчката експанзија во Македонија и кои донирале средства и регрутирале востаници за да ги поттикнат илегалните грчки вооружени чети. Како што ескалираа вооружените пропагандни кампањи во Македонија, особено по Илинденското востание, Грците го забрзаа своето регрутирање со ангажирање Македонци и Власи. Во Конско, Царушино и други села во Воденско, Костурско и Леринско беа создадени нови нелегални бендови спонзорирани од Грција.

Иако овие илегални чети беа непријатели на македонските чети и често се бореле против Македонците, македонските и другите христијански чети соработувале со нив во нивните напори да ги иселат Османлиите од Македонија. Всушност, многу Македонци се бореа под грчка команда за ослободување на Лерин, Костур, Воден и Солун. Но, штом Османлиите беа протерани, грчката армија воспостави грчка власт во Македонија, ги распушти македонските и другите христијански чети и им дозволи на илегалните бендови спонзорирани од Грција слободно да дејствуваат.

За време на походот кон Солун, Македонците, борејќи се независно, како и дел од сојузничките војски, беа од суштинско значење во помагањето на сојузниците во постигнувањето на нивните цели. Покрај борбите на фронтот и задниот дел на непријателот, македонските чети дејствувале и како водичи, обезбедувале извиднички информации и ги расчистувале патеките за следење на сојузничките војски, со ослободување на села и градови.

Една таква чета беше онаа на Тодор Александров кој на 23 октомври 1912 година го ослободи Кукуш, воспостави локална власт и за нејзин заштитник ја назначи Четата на Гоце Междуречки. Македонските чети го ослободиле и селото Ајатово, кај Солун, овозможувајќи непречено минување на сојузниците.

Меѓу лидерите на македонската Чета кои им помагаа на сојузниците во походот кон Солун беа Јане Сандански, Тодор Александров, Думбалаков, Андреј Љапчев и Симеон Радев од Ресен и Никола Наумов од Штип.

Пред Солун да падне во рацете на сојузниците, на Османлиите, под влијание на странските конзули на Големата сила во Солун, им било наредено да го предадат градот на грчката војска, која пристигнала таму околу 24 часа пред пристигнувањето на бугарската војска. Но, по доаѓањето на Бугарите и тие почнаа да воспоставуваат бугарска власт. За да се избегне конфликт, на 5 ноември 1912 година, грчката влада ги потврди своите добри односи со странските конзули, вклучувајќи го и рускиот конзул кој го посети грчкиот крал, оставајќи суптилен, но изразен впечаток дека Солун сега и припаѓа на Грција.

До почетокот на ноември, 1912 година, Грција собрала голема вооружена сила во Солун, која била користена за спроведување на грчката административна власт во градот. Меѓу неговите вооружени поддржувачи имало Македонци и Власи, од кои еден бил Тего Сапунчиев, добро познат отомански шпион кој бил поставен за окружен началник. Но, штом Грција донесе свој народ од југ, дури и нивните најверни македонски поддржувачи беа отстранети од нивните позиции.

Како дел од својата вековна желба да ја прошири својата територија, и Србија сакаше да анексира дел од Македонија и тргна по грчките и бугарските стапки во организирање пропагандни кампањи и регрутирање и вооружување илегални бендови во Македонија. Меѓу членовите на илегалните српски бендови имало и Македонци кои во тоа време живееле во Србија.

До крајот на јули 1912 година, повеќе од 30 нелегални вооружени бендови спонзорирани од Србија дејствувале во Македонија, со повеќе од 400 мажи од кои околу 300 биле имигранти; Македонци бараат работа во Србија. Овие чети беа предводени од Одборот на Народната одбрана кој дејствуваше преку Министерството за надворешни работи и преку српските конзули во Отоманската империја стационирани во

Македонија. Операцијата на бендовите беше координирана од српскиот Извршен одбор лоциран во Врање, Србија во близина на српската османлиска граница.

На чело со Србинот Војин Попович-Вук, еден српски спонзориран одред составен од неколку чети имал задача да ги мобилизира и регрутира Македонците од внатрешноста на Македонија за да дејствува како напредна стража на српската војска. Главниот штаб на одредот бил воден од српски офицери, додека неговите борци и Војводи биле претежно локални Македонци.

Во пролетта 1913 година, Врховната команда на српската армија формираше целосно македонски доброволен полк составен од локални Македонци. Бидејќи не можеше да стигне до Јадранското Море, поради создавањето на албанската држава од страна на Големите сили, Србија сега бараше пристап до пристаништето во Егејското Море. И за да се избори до таму, на Србија и требаше помош од Македонците. Масовната мобилизација на Македонците во бугарската војска беше поттик и Србија да стапи на дело.

Србија започна масовна мобилизациска програма во Македонија со најпрвин регрутирање на 4-те чети кои патролираа на бреговите на реката Вардар помеѓу Кавадарци и Гевгелија и со нив го создадоа Вардарскиот одред предводен од Србинот Василије Трбич. Подоцна бил создаден и патролен одред на Јован Бабуноски и испратен во Кратовско-овчеполско-кочанско да се бори во првите редови.

Имајќи предвид дека и бугарската и српската војска ги мобилизирале Македонците и ги концентрирале на првите борбени линии, без да знаат, Македонците всушност се бореле за окупација и поделба на Македонија. Меѓутоа, имајќи предвид дека според Хашките правила за војна не беше дозволено да се мобилизираат сили од окупираното население. Токму затоа Србите ги нарекоа македонските „доброволни полкови“, а Бугарите „Ополчение чети“. Овие присилни мобилизации беа спроведени под изговор дека овие луѓе се доброволци.

Создавањето на таканаречениот македонски „доброволен полк“ го иницираше началникот на штабот на Врховната српска команда, Војвода Радомир Путник, а одобрен од српската влада.

На 16 мај 1913 година, Путник ја издаде следната наредба:

Требаше да се создадат четири баталјони во Свети Николе, Приштина, Гевгелија и Неготино. Тие требаше да бидат екипирани од локалното население, а нивните кадри требаше да бидат обезбедени од командата на граничната единица. Во мобилизацијата требаше да бидат вклучени христијани, Османлии и Арнаути (Албанци), како и оние кои служеле во отоманската војска на кои ќе им биде дозволено да ги задржат своите чинови. Од доброволците се бараше да дадат заклетва за лојалност на врховниот командант на српската војска и на неговото височество кралот Петар I. На сите мобилизирани војници требаше да им се дадат униформи, оружје, храна и коњи.

На Македонците и во бугарскиот и во српскиот создаден чети им беше доделено да се борат во заднината на Османлиите или како напредни стражари, што значеше дека тие секогаш ќе бидат оние кои први ќе се вклучат со непријателот. На овој начин Македонците беа одговорни за ослободување на повеќето села и градови во Македонија.

Работејќи во рамките на Првата српска војска како извидници и напредни стражари, македонски доброволци, на 20 октомври 1912 година, го нападнале османлискиот логор во Старец кај Куманово, заробувајќи голем број оружје. Македонците беа одговорни и за организирање и вооружување на населението во Кумановско. Само во Страцин регрутирале и вооружиле 700 луѓе.

Македонците водеа тешки битки против Османлиите, што го поттикна отоманскиот маршал Чакмак, командант на османлиската 16-та дивизија, на 21 октомври 1912 година, да

напише телеграма до своите претпоставени барајќи повеќе војници.

На 23 октомври 1912 година, повеќе од 2.000 македонски доброволци цел ден се бореле без помош против османлиската војска во Стревице кај Куманово и во Младо Нагоричане додека не пристигнало засилувањето; со што ги спречил Османлиите да ја опколат српската војска. За време на таа битка беа убиени повеќе од 200 Македонци и ранети шест Војводи, но Македонците галантно се бореа без да ги напуштат своите позиции.

По победата во битката за Куманово, македонскиот доброволец Четас, селото Четас и други македонски вооружени чети маршираа пред 1. српска војска, ослободувајќи села и градови меѓу кои Велес, Свети Николе, Штип, Кочани и околните села. Поразени кај Калиманци и Кочани, неколку илјади османлиски војници се прегрупирале и ги блокирале македонските доброволци да влезат во Криволак и да го преземат транспортниот коридор Скопје - Велес - Солун.

На чело со Војин Попович-Вук, Василије Трбич и Јован Бабунски, македонските доброволци чети заедно со селските чети и многу други доброволци кои сакале да се вклучат во борбата, биле упатени да заминат во Мукос на планината Бабуна каде што се создала нова чета. Таму овој одред се борел со османлиска коњаничка бригада и жандармериски баталјон; битка која траела четири дена.

Македонците биле очите и ушите на Србите, кои ги информирале нивните војски за расположбите и движењата на османлиските сили кои, во еден случај, многу придонеле за иселувањето на Османлиите од Битола. Во четиридневната битка кај Мукос и Присад загинаа 30 Македонци, а многу беа ранети.

Македонците се покажаа како застрашувачки борци, што на 5 ноември 1912 година го натера командантот на османлиската западна армија да испрати телеграма до командантот на Армијата на Вардар велејќи дека „моралот на отоманските

војници што се гледа овде (во Битола) е многу високо во последните неколку дена, но вие го уништивте со повлекување кога беше нападнат од македонскиот доброволец Четас“.

Многу локални македонски чети се приклучиле на Српската Морава дивизија додека таа напредувала од Скопје кон Тетово и обезбедувале извидување и дејствувале како напредна стража на српската војска. Четата на Цене Маркович беше особено успешна и многу придонесе за успехот на тетовската, гостиварската и кичевската битка. Овде загинаа 30 Македонци и 11 ранети во споредба со големата српска војска од која беа убиени само 28 Срби, а 41 ранет.

Додека српската војска беше зафатена со воспоставување власт во регионот, по битката за Кичево, македонските чети продолжија да се борат и го ослободија Дебар. На 29 ноември 1912 година Македонците нападнале од заседа на османлиската дивизија кај Сливово и Турје Седло и заробиле 550 отомански војници.

Една македонска чета составена од 150 борци го исфрли целиот османлиски гарнизон од селото Ломани, ја премина реката Црна, го окупираше селото Могила и делуваше како извидничка единица, обезбедувајќи на српската армија информации за распоредувањето на 40.000 силни османлиски сили кои напредуваа. кон Битола. Локалните македонски чети, исто така, ги дислоцирале османлиските жандармерии од селата Гопеш, Логоварди и Новаци.

За време на битката за Битола, македонските чети, потчинети на српската команда, дејствувале како самостојни ударни единици и на 17 ноември 1912 година се бореле против два османлиски баталјони на 62-от полк во селото Козјак кај Ресен.

Селото Плаке Чета спречи цел отомански баталјон да се приклучи на неговиот полк кај Круши Анови. Потоа, на 19-ти и 20-ти ноември 1912 година, македонските чети ги пресретнале османлиските сили кои се повлекувале од Битола на преминот Буково, Свињиште и Куратица и заробиле 280 отомански војници.

Дури и Србите беа импресионирани од македонскиот придонес, доволно за да ги поттикне да ги дадат следните изјави:

„Поробените народи на Балканот извршија воени дејствија за време на војната против Отоманска Турција и придонесоа за победата на сојузниците. Македонците учествувале во војната на страната на сојузниците, длабоко убедени дека тие не се борат за интересот на балканските монархии, туку за сопственото национално ослободување. Српските, бугарските и грчките историчари секогаш намерно го криеле фактот дека македонскиот народот учествувал во Балканските војни. Македонските чети се нарекувале српски, бугарски или грчки со цел да се негира постоењето на македонскиот народ и да му се одземе придонесот за да можат само балканските монархии да бидат заслужни како единствени ослободители на Македонија, а ја оправдаат поделбата на Македонија, која конечно беше завршена по Втората балканска војна. Затоа нема доволно податоци за претрпените македонски загуби во Балканските војни“ (Ванче Стојчев. „Воена историја на Македонија“. Воена академија. Скопје, 2004. Страници 428 и 429)

Откако бугарската влада објави општа мобилизација на 17 септември 1912 година, многу Македонци се јавија на повикот и дојдоа да се приклучат на борбата. Всушност, ги имаше толку многу што бугарската војска почна да формира доброволни партизански одреди кои требаше да бидат испратени во задниот дел на непријателот. Но, овој вид одзив не требаше да биде изненадување бидејќи според бројот 3 од неделниот билтен од 10 февруари 1911 година, „Проучување на Отоманска Турција и нејзината армија“, „Македонските имигранти сега повеќе од кога било биле опседнати со идејата дека Македонија може да само Бугарија да ја ослободи“. Во написот понатаму се вели дека „македонската инволвираност не може да се потцени бидејќи во војна Македонците можат да играат одлучувачка улога. Едно е сигурно, ниту еден Македонец, млад или стар, не може да одолее да стане волонтер и да се приклучи на македонска единица доколку се создаде такво нешто.

Бугарската влада создаде доброволни единици и ги користеше македонските имигранти за борба против задниот дел на османлиската војска внатре и надвор од Македонија. Од единиците се очекуваше да обезбедат сопствено оружје и залихи затоа што бугарската влада одби да преземе одговорност за нивните дејствија доколку поради која било причина нивните постапки станаа познати на Османлиите или на Големите сили кои би ги осудиле, особено бидејќи сојузниците биле планираат да ја поделат Македонија и да ја припојат за себе.

За да биде навреда, Бугарите побарале од Македонците да се заколнат на лојалност кон бугарскиот цар и кон Бугарија. Целта на заклетвата, покрај барањето лојалност кон царот и кон Бугарија, ги обврзала како и останатите од редовната војска, иако не биле редовни, да бидат кривично гонети од бугарските правни органи.

Улогата на овие единици била да уништуваат мостови, пруги, телефонски и телеграфски линии и други витални објекти во задниот дел на османлиската војска. Планот беше да се создадат 52 чети, составени од по 20 до 30 партизани. Нивните водачи имале задача да собираат резерви од локалното население и да регрутираат локални чети. Идејата била да се создадат локални мрежи слични на оние што функционирале за време на Илинденското востание во 1903 година.

За време на деветдневната мобилизација, само во Бугарија беа создадени 59 партизански чети, еден партизански баталјон и четири специјални партизански одреди, сите составени од Македонци. На 12 септември 1912 година биле испратени во Македонија да се борат.

Мобилизацијата на Македонците во Бугарија продолжила и до крајот на септември 1912 година биле создадени пет баталјони, а во октомври уште пет. На почетокот на ноември беа создадени три бригади, составени од четири баталјони.

Откако овие единици биле вооружени од бугарската војска, Македонците биле испратени на фронтот во Тракија каде биле распуштени и подредени на други команди.

Без разлика што овие Македонци беа испратени да се борат далеку од својата татковина, тие се покажаа како одлични борци.

Бугарија продолжила да регрутира Македонци и до пролетта 1913 година регрутирала повеќе од 12.000 борци.

Но, и покрај заклетвата за лојалност кон царот и Бугарија и фактот дека Македонците се согласија да се борат против Османлиите надвор од Македонија, Бугарите сè уште се плашеа дека Македонците може да создадат своја војска и да иницираат војна за независност и формирање на македонска држава.

Дел 35 – Окупација на Македонија од страна на сојузничките армии

По неуспешното Илинденско македонско народно востание во 1903 година, македонскиот народ изгуби надеж во сопствената способност да ја ослободи Македонија и почна да бара помош од своите соседи. Така, не беше изненадување кога сојузничките грчки, српски и бугарски војски ја нападнаа Македонија. Македонскиот народ ги пречека соседните војски не како свои освојувачи туку како свои ослободители.

Оваа значајна прилика поттикна многу Македонци да кренат оружје, а со помош на странските војски се надеваа дека ќе ги избркаат Османлиите од Македонија. Всушност, Македонците сметаа дека се должни да им помогнат на војските и жестоко се бореа за да ја покажат својата благодарност. Македонците се бореа напред и назад и храбро се спротивставија на моќните Османлии во секоја прилика. Македонците ослободија градови и села и ги водеа туѓите војски до многу победи и, како што Македонците освојуваа земја и ослободуваа села и градови, воспоставија македонска власт. Но, како што Османлиите беа протерани и војната почна да стивнува, Македонците почнаа да гледаат поинаква страна од нејзините ослободители, грда страна за која се сомневаа малкумина, но неочекувана од мнозинството.

Окупацијата на Македонија од страна на сојузничките војски за време на Првата балканска војна беше спроведена во три фази. Во првата фаза, која се одржа во месеците октомври и ноември 1912 година, сојузничките војски воспоставија координација на нивните операции и стапија во контакт со македонското население, добивајќи ја поддршката од македонските чети. Македонскиот народ ги гледаше македонските чети како „македонска армија“ која се бори заедно со сојузниците за ослободување на Македонија. Ова многу јасно го кажаа македонските иселеници во публикација во списанието

„Македонски глас“. (Сп. Македонски глас, оп.цит.стр.38.)
(Ванче Стојчев. „Воена историја на Македонија“. Воена академија. Скопје, 2004. Страна 443)

За време на втората фаза, која се одржа помеѓу месеците декември 1912 година и јануари 1913 година, Грците, Србите и Бугарите ги воспоставија своите соодветни окупациски режими, ги разоружаа македонските чети, ги распуштија претходно воспоставените локални македонски власти, ги ограничија движењата на македонските народи и ги доведоа насилство, терор и убивање на македонското население.

Во текот на третата фаза, која започнала во февруари 1913 година, официјално започнала окупацијата на Македонија со формирање управи, цркви и полициски станици; сите се насочени кон систематски напади врз македонската национална свест. Овој систематски напад започна со апсење и елиминација на истакнати македонски интелектуалци, особено оние кои се бореа за македонската кауза. Како резултат на овие напади, многу македонски интелектуалци биле принудени да ја напуштат Македонија, завршувајќи во Русија каде основале колонија во Санкт Петербург. Оваа колонија, која долго време го одржуваше жив македонскиот сон за независност, служеше како светилник на просветлување за сите Македонци и го изнесе македонскиот случај пред Големите сили.

Откако Османлиите биле истерани, сојузничките војски очекувале македонското население весело да им ја предаде власта. Но, наместо тоа, каде и да одеа, најдоа веќе воспоставена локална македонска власт.

Пред да бидат испратени во Македонија, на сојузничките војски им било кажано дека ќе се борат против Османлиите за да го ослободат својот вид што живее во Македонија. Со други зборови, на грчките војници им било кажано дека ќе ги ослободуваат „Грците“ во Македонија. Српските војници биле наведени да веруваат дека ќе ги ослободат „Србите“ во Македонија, а на Бугарите им било кажано дека ќе ги ослободуваат „Бугарите“ во Македонија. Сите војски беа

наведени да веруваат дека во Македонија нема Македонци; само Грци, Срби и Бугари.

Меѓутоа, војските не само што беа разочарани туку и збунети кога најдоа ослободени градови и градови со веќе воспоставена локална македонска власт. За да се реши нивниот проблем, прво на Македонците им беше кажано дека им е забрането да се декларираат како Македонци и им беше даден избор да се декларираат или „Грци“, „Српски“ или „Бугари“. Како резултат на тоа, многу луѓе почнаа да се сомневаат дека нешто не е во ред.

Но, веднаш штом сојузничките војски се воспоставија во градовите, градовите и селата на соодветните територии што ги окупираа, почнаа да воспоставуваат воена и административна власт, со што ја спроведуваа окупацијата на Македонија. Грчката врховна команда наредила на својата војска да влезе во Солун и да воспостави грчка власт што е можно поскоро. Грчките воени и административни власти биле подредени на Главниот штаб на грчката армија стациониран во Солун со крал Константин како началник. Грчката власт во малите градови и села била воспоставена и од командантите на гарнизоните стационирани таму. Во тој момент, Македонија се сметаше за привремена област и одговорноста за управување со неа беше дадена на П. Аргиропулос.

На 31 октомври 1912 година грчкиот премиер Елефтерос Венизелос препорача грчкиот крал Џорџ да го назначи Константинос Д. Рактиван, грчкиот министер за правда, за гувернер на Македонија; позиција која досега ја пополнувала грчката армија. За поддршка на новосоздадената администрација, 10 службеници на конзулатот и 168 жандарми од Крит, под команда на потполковник А. Монфератон, беа испратени на специјален брод наречен Аркадија од пристаништето Пиреја до Солун. Меѓутоа, пристаништето Солун беше затворено за грчките бродови и дозволуваше само бродови што пловат под француско знаме. Францускиот конзул во Солун, кој управувал со пристаништето, дозволил само отомански и други претходно овластени бродови да се закотват, но не дозволувал бродови што пловат под грчко знаме.

Неуспешно да влезе во пристаништето Солун, на Рактиван му беше наложено да се закотви во Елефтерхорион, помало пристаниште во близина; но повторно не можеше. По неколку неуспешни обиди, Венизелос му препорача на Рактиван да го подигне француското знаме на својот брод пред да влезе во пристаништето Солун.

Рактиван слетал во Солун на 30 октомври 1912 година и веднаш го посетил британскиот конзул. Со британска поддршка Рактиван успеал да го отвори пристаништето Солун за грчките бродови, со што обезбедил премин до новата управа и жандармите од Крит до копно.

Со декрет, на 31 октомври 1912 година, кралот Ѓорѓи го назначил Рактиван за гувернер на Македонија и грчкиот окупиран дел од Македонија бил поделен на 3 окрузи (Солун, Бер и Серес) и 18 региони. Началниците за управување со окрузите и регионите беа донесени од Грција, а грчката окупација на Македонија беше гарантирана од грчката војска, полиција и жандармите од Крит, добро познати по нивната омраза и суровост кон Македонците.

На 30 мај 1913 година, Османлиите потпишале мировен договор во Лондон, со што ги предале териториите западно од линијата Енос - Мидија за да може да се создаде албанска држава со граници кои подоцна ќе се утврдат.

На 12 октомври 1912 година, веднаш по кумановската битка, српската влада воспостави посебен режим за да започне со окупација на македонската територија. По победата во кумановската битка, Штабот на српската прва армија побарал полициски комесар, жандармериски одред од 25 жандарми и 10 коњаници да бидат испратени во Куманово што е можно поскоро, заедно со голем број офицери за да се зачува редот и редот во градот. Во Скопје беше побарано да биде испратена и полициска единица откако беше окупирана од српската војска

На 13 октомври 1912 година, голем број странски конзули предводени од Калмиков, рускиот конзул, им наложиле на

Османлиите да не влегуваат во Скопје бидејќи градот и се предал на српската војска, која веќе имала воспоставено привремена воена власт во градот.

На 15 октомври 1912 година, српскиот министер Никола Пашич заедно со полицискиот комесар Милорад Вујичич ја воведоа првата српска привремена управа и територијална поделба на српскиот окупиран дел од Македонија.

Одобрениот од генералот Радомир Путник, началникот на врховната команда, Документот ги вклучува не само веќе окупираните територии, туку и македонските територии што треба да бидат окупирани во иднина. Документот покажа 8 области и 28 региони. Областите и регионите беа лоцирани на следниов начин: 3 окрузи со 11 региони беа лоцирани во Косово, 1 област со 4 региони беше лоцирана во Албанија и 4 области со 13 региони беа лоцирани во Македонија. Македонските територии што требаше да ги окупира Србија ги опфаќаа Кумановско, Прешево, Кратово, Крива Паланка, Скопје, Качаник, Велес, Тетово, Брод, Гостивар, Кичево, Дебар и Радомир.

Границите наведени во документот повеќе или помалку се поклопуваа со границите договорени со тајниот српско-бугарски договор од 13 март 1912 година. Но, како што Србија продолжи да доживува успешни воени кампањи, нејзиниот апетит за повеќе македонска територија се зголеми.

По заземањето на Битола, српската војска продолжила во Западна Македонија, формирајќи уште 2 окрузи; Битола и Неготино (подоцна преименувана во Кавадарци). До почетокот на 1913 година, Србија добила 6 окрузи со 23 реони во Македонија, во кои бил вклучен Леринско; Регион кој претходно бил ослободен од Македонците, а подоцна конфискуван од српската војска.

На 3 јуни 1913 година, постапувајќи во согласност со Грчко-српскиот договор за разграничување, Србија мораше да и отстапи на Грција 132 македонски села што ги имаше заземено, од кои 8 се наоѓаа во Гевгелиско, 20 во Леринско, 7 во

Битолско. 38 во Преспа и 59 во Охридско. За своите напори Србија доби само 4 села, Бач, Добровени, Долни Кремен и Горни Кремен, сите лоцирани во Леринско, кое Србија го припои на Битолско.

Во првата половина на 1913 година македонското население беше доведено во збунетост не знаејќи на која земја и припаѓа и каде се лоцирани границите. Населението во Леринско, на пример, прво било окупирано од Срби, а потоа од Грци. Иако Србите воспоставиле административна управа во Прилепско, не се знаело на која држава и припаѓаат селата во Мариово.

Кога Македонците од селата Витолишта и Палчиште го прашале мајорот Михајло Ненадович на која држава припаѓаат селата во Мариово, преку реката Црна Река, тој не знаел. Затоа ги испрати кај Ненадович и Брејович кои исто така не знаеја. Тие пак ги испратиле Македонците во Воден да се распрашаат од грчките власти, но ниту Грците не знаеле и им рекле дека селата мора да ѝ припаѓаат на Грција. Но, за да се увери дека селата навистина припаѓаат на Грција, бил испратен грчки баталјон да ги окупира.

Кога Србите откриле грчко воено присуство на само 10 километри од Прилеп, српската војска ги испратила силите на Василије Трбич да ги исфрлат Грците, туркајќи ги преку реката Црна Река во Мегленско. Состојбата во Гевгелија била неизвесна и кој е на чело, бидејќи секоја од трите војски тврдела дека прва влегла во градот и барала право да воспостави власт. За да се реши тој проблем беше создаден троен владение. Но, на 2 април 1913 година беше постигнат договор и Гевгелиско и Дојранско и беа дадени на Србија.

На 14 декември 1912 година беше одобрен Уредба за управување со српскиот окупиран дел од Македонија и остана на сила до 18 август 1913 година, кога беше одобрен нов Указ. Втората уредба беше поништена со декретот од 20 ноември 1913 година со кој македонската територија беше припоена кон Кралството Србија.

Полициски и жандармерски единици беа формирани со цел да се зачува редот и редот и беа распоредени во секоја област. Секој окружен началник добил жандармериски одред од 20 жандарми и на секој регион по 30 жандарми. Рано имаше околу 1.000 жандарми распоредени во Македонија, 600 Срби и 400 локални жители; лојални граѓани на новоокупираните територии.

Полициските сили беа обврзани да одржуваат постојана комуникација со воените власти, така што началниците на областите и регионите можат да добијат помош од војската по потреба.

Во Македонија била воведена и српска валута, која ја заменила османлиската лира, а на најодговорните позиции биле поставени административни службеници од Србија. Помали позиции добивале поранешни учители, свештеници и други српски агенти кои веќе живееле во Македонија.

Воспоставувањето на бугарска власт во Македонија започнало веднаш откако бугарската војска ја започнала окупацијата на Македонија.

На 10 октомври 1912 година, генерал-мајор Георги Тодоров, началник на 7-та Рилска дивизија, започнал со истражување на окупираните територии и почнал да назначува кадри испратени од Бугарија за да управуваат со различните окрузи. Во меѓувреме бугарската војска, поддржана од македонските чети, продолжила да напредува длабоко во Македонија покривајќи што е можно повеќе копно. До 4 декември 1912 година, датумот на примирјето, бугарската војска ја окупираше територијата на Македонија источно од линијата Царев Врв - Гевгелија - Нигрита - Орфанскиот залив и Егејското Море. Бугарите го нарекоа својот окупиран дел од Македонија „Македонски територии“, на кои воспоставија воена полициска управа управувана од генералниот гувернер Михаил В'лков и главниот секретар Михаил Зелков.

Бугарскиот окупиран дел од Македонија бил организиран во 4 окрузи; Серес, Драма, Штип и Солун (преименуван во Кукушки

округ на 12 декември 1912 година). Окружите дополнително биле поделени на региони, кои се совпаѓале со отоманските каза. Во Драмскиот округ беа вклучени областите Драма, Кавала, Правиште, Саришабан и Рупчо. Во Серескиот округ беа вклучени Серски, Жиљахово, Нигрита, Демирхисарско, Петричко, Мелник, Горна Џумаја (Благоевград), Разлошко и Неврокопско (Гоце Делчев). Во Солунскиот (Кукуш) округ биле Солунскиот, Лагадинскиот, Кукушкиот, Дојранскиот и Гевгелискиот регион. Во Штипскиот округ беа вклучени Штипскиот, Пехчевскиот, Кочанскиот, Радовишкиот и Струмичкиот регион. За околиски началници беа поставени агенти кои претходно беа испратени во Македонија од Бугарија за да шират бугарска пропаганда.

Во почетокот на 1913 година генералот В'лков создаде двочлена комисија, составена од д-р Богдан Филев и професор Атанас Иширков, и ја испрати во Македонија за да најде значајни културно-историски споменици, кои подоцна беа однесени во Бугарија.

Како што продолжила окупацијата на Македонија, почнал да се развива јаз меѓу тројцата окупатори бидејќи секој од другите очекувал повеќе. За да се справат со овие очекувања, беа формирани две посебни комисии. Во февруари 1913 година била формирана бугарско-грчка комисија, а по некое време била формирана посебна бугарско-српска комисија. За жал, комисиите не можеа да постигнат никаков договор бидејќи суштината на нивните проблеми беше што сите три земји сакаа повеќе од територијата на Македонија и ниту една не беше подготвена да се откаже од ниту една територија.

На 24 февруари 1912 година грчките и српските претставници одржаа таен состанок во Солун каде што потпишаа договор за заедничка работа против Бугарија, во обид да се одземе македонската земја од Бугарија. Бугарија во меѓувреме ја преселила својата војска од Тракија во Македонија во обид да ја окупира цела Македонија и да ја одземе од Грција и Србија.

Како последна нота на оваа драма, македонскиот народ не само што ја загуби можноста да се ослободи и да создаде сопствена држава, туку изгуби безброј животи во тој процес бидејќи

несвесно им помагаше на своите непријатели да ја окупираат и да ја скршат својата земја.

На османлиската страна загинале, ранети и заробени 153.000 војници. Бугарија загуби 73.000 војници, Србија загуби 30.000 војници, Грција загуби 28.671 војници, а Црна Гора загуби 10.000 војници. Материјалната штета за Бугарија беше проценета на милијарда и 300 милиони француски франци, Србија загуби 590 милиони франци, Грција загуби 467 милиони франци, а Црна Гора околу 100.000 франци.

За жал, нема податоци за загуби од македонска страна иако војната се случи во Македонија и учествуваа стотици илјади Македонци. Но, надвор од материјалните и човечките загуби, македонскиот народ ја загуби и слободата и можноста да создаде своја држава. Уште полошо од тоа, Македонија беше распарчена на три дела и целосно го загуби својот идентитет и историја и постоењето на македонските народи беше засекогаш погребано. Покрај тие загуби, македонскиот народ претрпе и огромни економски загуби и гладување.

Не сметајќи ги независните и локални чети кои учествуваа во ослободувањето на Македонија од Османлиите, повеќе од 100.000 Македонци се бореа заедно со сојузничките војски, но никогаш не беа регистрирани како Македонци, дури ни борците кои ги загубија животите. Сепак, постојат проценки кои ги изнесуваат неколку илјади мртви, но во различни размери, стотици илјади Македонци избегаа од Македонија поради теророт и угнетувањето што го доживеаја прво од Османлиите, а подоцна и од таканаречените „ослободители“, Грците, српската и бугарската војска. Наместо да се подобри, како што се очекуваше, ситуацијата во Македонија се влоши по заминувањето на Османлиите.

Кога во Македонија сè уште беснееше Втората балканска војна во 1913 година, Фондацијата Карнеги испрати Комисија во мисија за утврдување факти за да ги истражи злосторствата извршени во Македонија за време на Балканските војни. Според Комисијата, градовите Воден, Негуш, Ениџе Вардар, Бер и други станаа прашина. Луѓето кои живеат во овие градови

немаа друг избор освен да побегнат и како резултат станаа постојани бегалци.

Според официјални бугарски извори, Бугарија однела 111.560 македонски бегалци, Грција зела 156.659, а 135.000 избегале со Османлиите. Комисијата, исто така, забележа дека за време на повлекувањето на османлиската војска од Македонија, Османлиите запалиле 170 села. Сојузничките војски палеле и куќи и ги ограбувале македонското население материјалните поседи и добитокот.

Во јуни 1913 година грчката војска го запалила целиот град Кукуш, 39 села и повеќе од 4.000 куќи во Серес. Слично на тоа, грчката војска запали села во Солун, Струмица, Горна Џумаја и Вардарски регион. Но, ова беше само почеток. Освен што бил потчинет, грчкиот окупиран дел од Македонија наскоро требало да биде денационализиран и повторно населен со турски христијански доселеници од Мала Азија и од пошироко.

Дел 36 – Тиквешкото востание против српската окупација

Очекувајќи дека сојузничките странски војски ќе ја напуштат Македонија по протерувањето на османлиската војска, македонскиот народ започнал со подготовки за воспоставување сопствена контрола над македонските територии. Но, како што војната забави, сојузничките војски немаа намера да заминат, така што Македонците немаа друг избор освен да ги преземат работите во свои раце.

Откако османлиската војска била поразена во Куманово и почнала да се повлекува кон Битола и Лерин, по нејзиното повлекување следеле и османлиските власти во поширокиот регион. Во вакуум на власта, на 20 октомври 1912 година, Македонците во Кавадарци формираа тело од шест лица за да дејствува како локална власт и да го одржува редот и законот. За неколку недели беа формирани локални полициски сили и беа назначени околу педесет полицајци. Подоцна беше избрана нова комисија, на чело со Тасе Башков, составена од десет лица.

Додека се одвивало тоа, една српска армиска дивизија, во тоа време лоцирана во околината на Кавадарци, тесно соработувала со Македонската комисија и нејзиното присуство го оправдувала како привремено. Потоа, без никакво предупредување, на 17 декември 1912 година, со декрет беше формирана српската полиција и на заедницата беше наметната нова комисија, составена од персонал од Србија.

Околу една и пол недела подоцна, полковникот Урошевич, командант на српската дивизија, беше испратен да се сретне со локалните Македонци и да им објасни дека локалните несрпски власти, организации, комисии итн., биле распуштени во согласност со српскиот закон. Во тој момент, локалниот свештеник по име Михаил го прашал командантот дали не е тој што, кога првпат пристигнала српската војска, рекол дека

српскиот престој овде ќе биде привремен. Командантот одговорил дека она што го кажал во минатото повеќе не важи и дека отсега тој е единствениот орган поставен да ги штити српските интереси.

Околу една недела подоцна командантот се вратил и го известил народот дека Белград издал наредба да се затворат сите македонски училишта за на нивно место да се формираат српски училишта. Командантот потоа изјавил дека сите локални жители во околината на Тиквеш се Срби кои биле асимилирани од Бугарите во минатото, но наскоро сите повторно ќе станат Срби. Во тој момент Ристо Михов, младиот македонски учител, го праша командантот, признавајќи дека командантот морал да ги следи наредбите, дали во престојот во Македонија научил нешто за народот? Во молкот на српскиот командант, младиот учител рече дека сите луѓе околу него се Македонци кои се бореле за Македонија и силно му нагласил на командантот дека Македонците повторно ќе се борат, дури и против него ако треба.

Набргу потоа повеќе од педесет македонски училишта беа затворени, а богослужбата на македонски јазик беше укината. Српските власти почнаа да го тероризираат и асимилираат македонското население, а од Србија беа донесени српски учители и свештеници за да се уверат дека Македонците ќе бидат научени да зборуваат српски. Оние Македонци кои одбија да научат српски и не ја прифатија српската индоктринација беа означени како „Бугари“ и беа протерани од Македонија или целосно погубени.

Српските власти беа особено сурови кон македонските револуционери и кон поранешните востаници, од кои многумина ги прогонија и егзекутираа. Меѓу револуционерите кои загинаа од српски раце беа македонскиот војводас Петар Облакчето, Крсто Леонтиев, Крсто Трајков, Атанас Лутвијев и Лешански. (Ванче Стојчев. „Воена историја на Македонија“. Воена академија. Скопје, 2004. Страна 450)

Разбивањето и тероризирањето на Македонците им беше доделено на поранешните нелегални и најозлогласени српски

бендови предводени од Василије Трбич, Јован Бабунски и Отоманецот Јаја Ага, кои сега работат за Србите.

Македонскиот народ до сега се најде во тотално неочекувана, несреќна и неприфатлива ситуација. Верни на зборовите на младиот Ристо Михов, тиквешани решија дека е време да возвратат. Предводени од месните и околистите раководители на Македонската револуционерна организација (ВМРО) тиквешани започнале со подготовки за востание насочено против српската окупација на Македонија. Од ветераните на Илинденското и Младотурското востание беа собрани два чета, околија Чета составена од 30 востаници и месна Чета составена од 20 востаници и ставени под команда на Војводас Дончо Лазарев и Мишо Шкартов. Набргу потоа им се придружија чети од други региони, вклучувајќи ги и оние на Алексо Мартулков и Константин Ципушев.

Набргу по нивното пристигнување во Кавадарци, началниците на Четите одржале состанок во куќата на Јованче Шкартов. На средбата присуствуваа Војводас Лазо Фертиков, Цанко Хацидемирски, Дончо Лазарев, Мишо Шкартов и некои локални видни личности. Без многу размислување, Македонците одлучија дека е време да го земат оружјето против новиот окупатор и да почнат да го вооружуваат народот. Војвода Лазаров доброволно се пријавил да спроведе пропагандна кампања и да го информира населението за тоа што ќе се случи, како и да го организира за востание.

За среќа, Тиквешките единици кои доброволно се пријавиле да се борат заедно со бугарската војска во Одринско, до април 1913 година, почнале да се враќаат дома и и тие почнале да се приклучуваат на востанието, со што бројот на борците во Тиквешката е над 120.

Како што односите меѓу српските власти и Македонците во Тиквешката се влошија, особено по пописот во мај 1913 година, атмосферата стана многу напната. За време на пописот, Македонците беа принудени да се декларираат како „Српски“ или „Бугари“, а оние што одбиваа да го изберат едниот или другиот беа строго казнети. Кога Србите не ги добија

резултатите што ги очекуваа, го ескалираа теророт врз Македонците, убивајќи го членот на ВМРО Александар Видов и мачејќи ја Наца Пинџурова, мајката на Диме Пинџуров.

Како што се дозна за неизбежното востание во Тиквешијата, почнаа да пристигнуваат уште чети, меѓу кои и оние на чело со Војводас Васил Чакаларов, Ѓакон Евстатиј, Панајот Каранфилов, Ефтим Спространов, Петар Чаулев и Милан Ѓурлуков. Беше формиран револуционерен штаб и предводен од две групи. Едната група предводена од Мишо Шкартов оперираше од Неготино, а втората предводена од Дончо Лазаров и Диме Пинџуров оперираше од Кавадарци.

Во мај 1913 година, Дончо Лазаров организирал конференција во Бегниште на која присуствувале повеќе од 60 локални претставници од Тиквешките села. Најголемата загриженост што ја изразија присутните беше претстојната поделба на Македонија од трите нови окупатори. За да се спречи поделбата на Македонија, групата решила да ги забрза подготовките за да може востанието да започне во јуни. Не беше даден точен датум, но неговиот почеток ќе биде означен со подметнување пожари во селата и со палење на куќи кои беа окупирани од српските жандарми и службеници. На овој состанок било одлучено и Долни Дисан да се запали до темел бидејќи целото село било окупирано од Помаци кои сега биле лојални на српските власти и извршиле насилни злосторства врз македонското население.

Вестите за востанието се проширија како шумски пожар и почнаа да се слеваат повеќе вооружени востаници, кои се собраа во Ваташа, каде што на 12 јуни 1913 година беше прогласен почетокот на востанието.

Првиот чин на бунт беше подигнувањето на Илинденско знаме на регионот во 1903 година, македонско знаме. Самото гледање на македонското знаме како се вее високо го подигна македонскиот дух и ја вознемири толпата да скандира антисрпски пароли.

Откако дознале што се случило, српските власти испратиле српска воена единица, засилена со локални баши-базуци, во Ваташа за да ја растера толпата. Ненадејното појавување на српски војници во околината ги скри Македонците. Многумина, меѓу кои и Четата на Дончо Лазаров, се сокриле во подземни тунели во близина на селото. Неможноста да ги пронајдат бунтовниците ги фрустрираа Србите кои потоа го искажаа својот гнев врз невооруженото цивилно население.

Гледајќи како се развила ситуацијата, Лазаров го искористил тоа, ги повикал сите чети во околината, вклучително и оној на чело со Мишо Шкартов, и извршил напад на задниот дел на српската војска стационирана кај Пепелиште и Мушанци. Преку нападот врз српската војска, Лазаров се надевал не само да ја повлече српската единица од Ваташа, туку и да ги повлече останатите македонски чети кои дејствуваат во околината, како и бугарската војска.

Првата битка од ова востание се случила на 19 јуни 1913 година. Тоа бил неочекуван и ненадеен напад поради кој српскиот окружен секретар на Тиквешката Душан Николич повикал засилување од Скопје.

На 20 јуни 1913 година Николич испратил порака до српската врховна команда во која ги известува своите претпоставени дека неговите војници, персонал и жандарми мора да се повлечат од Неготино бидејќи биле нападнати од локални одметнички чети. Српската команда не губеше време и истиот ден го испрати својот 14-ти пешадиски полк под команда на Јеврем Илич и околу 1.000 војници од 5-от полк од Велес во зоната на неволји. Во меѓувреме, српската војска, полицијата и персоналот на администрацијата стационирани во Кавадарци беа евакуирани и испратени во Градско.

На 21 јуни, Николич повторно ги известил своите претпоставени во Врховната команда дека тешко вооружените жители од Кавадарци зазеле позиции околу градот, додека бугарските чети (чети кои се бореле заедно со бугарската војска) се движат кон Прилеп. Врховната команда одговорила со наредба веднаш да се формира силен одред од четите

стационирани во Битола, Крушево и Кичево и по еден акумулатор од Битола да се испрати во Кавадарци и Криволак за да се скрши востанието.

Во следните шест дена македонските востаници галантно се бореле и не дозволувале непријателот да влезе во селата Паликура, Росоман и Рибарци.

Во меѓувреме во борбата се вклучиле уште Чети кои со помош на локалното население успеале да ги ослободат Кавадарци, Криволак и Неготино. Откако Србите беа истерани, Македонците воспоставија своја контрола која траеше седум дена. Формиран е Совет на општината составен од 12 члена како и комисија составена од три члена.

Додека го чекаа српскиот контранапад, околу 1.000 востаници зазедоа одбранбени позиции. Некои отидоа до ридовите и поставија позиции кај Паликура и Грбовец, додека други зазедоа позиции во Манастирец и Рибарци. Востаниците во Неготино зазеле позиции на десниот брег на реката Луда Мара на истекот на реката Црна Река. Додека се чекаше контранападот, се очекуваше дека може да пристигне помош од други региони на Македонија. Во тепачката се вклучија дури и жени, а една од нив беше и Ефка Мојсова.

Поддржана од баши-базуците на Јаја Ага, српската пешадија пристигна со артилерија и коњаница и зазеде позиции на левиот брег на реката Трна Река. Избувнала битка која започнала со српски артилериски напад врз востаничките позиции кај Манастирец, Сирково и Рибарци, по што следел напад на пешадија и коњаница. Сепак, нападите беа брзо одбиени и двете страни се повлекоа на почетните позиции со големи загуби.

Засилена со новодојдените единици, на 25 јуни 1913 година српската војска се прегрупираше и повторно извршила многу силна контра офанзива против тиквешките востаници. Два дена се водеа тешки борби надвор од Кавадарци, а градското население бегало во планините, Радовиш и Штип.

Вечерта на 26 јуни 1913 година, српската војска ја пробила градската одбрана и упаднала во градот, тероризирајќи го преостанатото население, убивајќи 25 луѓе и запалиле околу 50 домови. Во Неготино загинаа 171 лице, а изгореа 250 куќи и 300 продавници.

На 27 јуни 1913 година Филип Животич, окружен секретар на Кавадарци, ја известил српската Врховна команда дека ситуацијата во Кавадарци е изгаснат.

Откако беа истерани од своите одбранбени позиции, македонските чети побегнаа и поставија бегалски камп кај селото Конопиште, каде што се собраа разните бегалци и чети. Во тој момент, советот на Војводас одлучил сите жени и деца да се вратат во своите домови и им предложил на младите да ја преминат реката Вардар и да избегаат од земјата за да се спасат. Војводас Шкартов и Лазаров се повлекле на планината Кожуф, а останатите бегалци се вратиле во градот.

На 17 јули 1913 година Душан Николич повторно ја известил српската врховна команда дека српската управа и управата во регионот се обновени. Подоцна Србите ги амнестираа оние што избегаа и избегаа од земјата и направија уште еден попис само за да му покажат на светот дека Тиквешкијата и припаѓа на Србија и дека неговото население е целото српско.

Според извештајот на Карнегиевата комисија и записите што ги водел Блажо Виденов, еден од македонските водачи кои учествувале во востанието, за време на востанието биле убиени околу 1.200 луѓе, а многу жени биле силувани. Од 1.200, 363 биле од Кавадарци, 263 од Неготино, 89 од Ваташа и останатите од други места во Македонија. Покрај силувањата и убиствата, изгореа и околу 1.000 куќи. Повеќето од овие злосторства беа извршени од членовите на баши-базуците на Јаја Ага и од српскиот одред на Василије Трбич.

Иако Тиквешкото востание беше вооружена борба против српската власт, тоа беше и протест против поделбата на Македонија. Целото востание го организирале и раководеле локални македонски револуционери, поддржани само од

месното население. За седум дена не само што го ослободија целиот Тиквешки регион, туку и воспоставија македонска власт. Тиквешани уште еднаш демонстрираа постоење на македонска национална свест, патриотизам и желба за слобода и независност. Иако Тиквешкото востание беше само локален инцидент, тоа беше од големо значење во историјата на македонскиот народ и показател за неговата вечна желба да биде слободен и да има своја независна и суверена држава.

Дел 37 – Втората балканска војна и поделбата на Македонија

Лондонската конференција беше прекината на 11 август 1913 година, со што официјално беше прогласен крај на Првата балканска војна. И покрај сите договори направени за време на конференцијата, резолуциите ги оставија сите страни незадоволни. Србија беше незадоволна од губењето на албанската територија. Србија апелираше до Бугарија да и дозволи излез на Егејското Море преку Солун и долината на Вардар, но нејзините апели паднаа на глуви уши. Грција, исто така, не беше задоволна од бугарската инвазија и анексијата на Одрин. За да го избалансира својот удел, Грција ги бараше Серес, Драма и Кавала како компензација. И тоа падна на глуви уши.

Гледајќи дека Бугарија нема да отстапи и фактот дека ниту Грција ниту Србија сами не можат воено да се спротивстават на Бугарија, доколку дојде до конфликт, Грција и Србија склучија таен договор за заедничка работа против Бугарија. Накратко, целта беше Грција и Србија да ја одземат територијата западно од реката Вардар од Бугарија и да ја поделат и да имаат заедничка граница.

Откако се сопна на грчко-српскиот пакт, и покрај руските обиди да го смири нудејќи му го Солун, Бугарија остана огорчена и во момент на слабост беше привлечена од Австрија. Со заминувањето во Австрија, Бугарија всушност ги прекина сите односи со Балканската лига. Русија, разочарана од бугарската промена, јасно стави до знаење дека Бугарија повеќе не може да очекува никаква помош од Русија.

Во она што требаше да се нарече „Втора балканска војна“, бугарската армија, неиспровоцирано, на 30 јуни 1913 година ги нападна своите поранешни сојузници на македонска територија. Конфликтот ги привлече и Османлиите и Романија.

По склучувањето на примирјето меѓу Османлиите и сојузниците на 4 декември 1912 година, покрај Западна Македонија, српската војска окупирала дел од Албанија и добила излез на Јадранското Море. Меѓутоа, Австро-Унгарија, сакајќи тој регион да остане под нејзина сфера на влијание, силно се спротивстави на планот на Србија. Ова, за жал, создаде каскаден ефект заканувајќи ги руските планови да добие пристап до Истанбул и принудувајќи ја Франција да преземе мерки против австроунгарската експанзија, советувајќи ја Србија да не се повлекува од албанските територии. Велика Британија ја поддржа Грција која сака Грција да се прошири кон север и исток на османлиска територија со цел да го блокира руското влијание на Балканот и во Истанбул.

Почетокот на Втората балканска војна предизвика криза во регионот која Големите сили се обидоа да ја решат со мирни средства. Русија ја советуваše Србија да се повлече од албанските територии за да избегне конфликт со Австрија-Унгарија. Исто така, беа дадени препораки сојузниците да се повлечат од Македонија и да се надоврзат на предлогот од декември 1912 година, даден на Конференцијата во Лондон, Македонија да добие автономија под османлиски суверенитет. Но тој предлог беше одбиен. Единствениот предлог на кој се надоврза беше оној на Австро-Унгарија на 27 декември 1912 година за создавање автономна албанска држава. Тоа значеше дека Србија ќе мора да ја евакуира целата албанска територија. Со Лондонскиот мировен договор од 30 мај 1913 година, албанската територија беше дефинирана како целата територија северно од линијата Енос-Мидија која претходно им беше отстапена на балканските сојузници. На Османлиите исто така им било наредено да го напуштат Крит, а Големите сили требало да одлучуваат за границите на Албанија.

Србија навистина се повлече од Албанија и се откажа од своите планови да добие пристап до Јадранското Море, но сега се најде без излез на море, па погледна кон Бугарија да и дозволи пристап до Егејското Море. Планот на Србија беше да се здобие со поголем дел од Македонија. Незадоволна од молкот на Бугарија по ова прашање, Србија го откажа својот српско-

бугарски договор за сегашната поделба на Македонија. Грција во меѓувреме побара од своите партнери да го признаат нејзиниот дел од јужниот дел на Македонија, вклучително и нејзините права на Солун. Бугарија, иако категорично одбиваше да им ги отстапи македонските територии на своите партнери, тајно се надеваше да ја окупира цела Македонија и да го придобие Солун за себе.

На 1 јуни 1913 година Србија и Грција потпишаа таен договор со кој се договорија насилно да одземат повеќе македонска територија од Бугарија. Искористувајќи ја тензијата ситуација во своја полза, и Романија скокна и побара од Бугарија да ја предаде јужна Добруџа. За да не остане застарен и со надеж дека ќе си вратат некои од нивните изгубени територии, и Османлиите скокнаа во акција.

Австро-Унгарија, исто така, ја искористи ситуацијата и за да ја вовлече Бугарија во својата сфера на влијание, на 29 јуни 1913 година започна напад врз поранешните сојузници на Бугарија и на тој начин ја започна Втората балканска војна.

Во средината на сето ова беше фатен македонскиот народ кој сега насилно се мобилизираше да се бори на сите страни во конфликтот. Македонците кои се водат во странските војски добро знаеја дека се измамани и многу добро знаеја дека војната што требаше да ја водат беше за постојана окупација и непосредна поделба на Македонија. Чувствуваа длабока омраза кон Србите, Бугарите и Грците и ги напуштаа своите војски во секоја прилика.

Во тоа време настрада и македонската економија, особено во руралните области каде Македонците беа принудени да ги обезбедуваат војските и да работат на копање ровови и зајакнување на нивните позиции. Надвор од оние што насилно ги мобилизираше бугарската војска, Бугарија мобилизираше и околу 40.000 млади Македонци на возраст од 20 до 26 години за да ги создадат Серските, Драмските и Одринските бригади. Овие Македонци беа принудени да се борат против нивната волја и на штета на сопствениот народ.

Влегувањето на Бугарија во Втората балканска војна започна со наредбата на кралот Фердинанд број 234 и директивата број 22 издадена на 1 јуни 1913 година, со која се бараше итен трансфер на бугарската војска од фронтот Тракија на западниот фронт во Македонија.

Бугарската врховна команда планирала да ја нападне и порази српската војска во два одлучувачки удари; прво во долината на реката Морава, а потоа во Овче Поле. Планот бил да се опколат српските војски и да се принудат да се предадат.

Претпоставувајќи дека Австро-Унгарија ќе ја заштити од Романија и Османлиите со тоа што ќе ги спречи да се приклучат во војната против Бугарија, бугарската Врховна команда ги остави своите граници со овие земји незаштитени.

Во меѓувреме, на 1 јуни 1913 година, српската и грчката врховна команда, во согласност со член 6 од нивната воена конвенција, потпишаа Протокол за соработка во случај на бугарски напад.

На 3 јуни 1913 година Грција потпиша договор со Бугарија со кој се дефинира демаркационата линија помеѓу бугарската и грчката армија. На 6 јуни 1913 година, грчката врховна команда издаде наредба за стратешко распоредување на грчката војска на заливот Орфанско - Бешичко Езеро - Лагадинско Езеро - ридовите северно од Солун и линијата на селото Карасули. До 13 јуни 1913 година, Грција ги прегрупираше своите сили и нареди да ги задржи Бугарите.

Првата битка од Втората балканска војна започнала во Брегалница на 30 јуни 1913 година кога Бугарите неочекувано ги нападнале Србите. Многу Македонци беа вовлечени во битката и се бореа на двете страни. Македонско-одринско ополчение се бореле на бугарска страна, а македонскиот осоговски одред на српска. Кога битката влезе во вториот ден, Србите, на кои им требаше засилување, решија да мобилизираат 30.000 луѓе, главно од Македонија, и ги испратија на фронтот без никаква обука. До 7 јули 1913 година почнало да пристигнува уште српско засилување и како што грчката војска

го започнала своето напредување кон северниот крај на фронтот во обид да го прекине бугарското повлекување, бугарската војска се откачила и се повлекла.

За време на битката во Брегалница и српската и бугарската војска доживеале масовни дезертирања на фронтот. Дезертерите беа Македонци кои не само што се познаваа од порано, туку сфатија дека целта на оваа војна е да се подели Македонија.

Сите три армии не покажаа двоумење да ги искористат Македонците да се борат на нивните фронтови, дури и ако требаше да се борат меѓу себе, Македонците против Македонците. Сите тројца регрутирале млади луѓе од македонското население и, без обука, ги принудиле да се борат на фронтот каде што многумина загинале.

Ако уништувањето на идните генерации на Македонија не беше доволно, сите три воинствени држави си помогнаа и во снабдувањето со храна на македонското население, што му се закануваше на цивилното население, особено на жените и децата, со глад.

До 2 јули 1913 година се развил втор фронт во Кукушката област и започнале борбите меѓу бугарската и грчката војска. Но, поради силниот налет на артилериски оган од грчка страна, Бугарите се повлекле без борба, разочарувајќи ги Македонците доволно да го фрлат оружјето и да си заминат. Кукуш е родното место на Гоце Делчев и Бугарите го напуштија без борба. Нивното повлекување беше срамно. Ако Делчев беше вистински Бугарин како што тврдеа, тогаш Бугарите немаше да го напуштат Кукуш без борба.

Во текот на следните неколку дена грчката војска продолжила да ги турка Бугарите додека не стигнале до Беласица каде што го завршиле напредувањето.

Кога стана јасно дека Бугарите загубија од Србите и Грците кај Брегалница и Кукуш, Романците почнаа да ги мобилизираат своите војски. Во тој момент, романската влада ја известила бугарската влада дека романските војски ќе ја нападнат

Бугарија за да ја обноват јужна Добруџа. Со оглед на огромната големина на романската сила, Бугарија одлучи да остане пасивна и на 13 јули 1913 година им дозволи на Романците да ја преминат бугарската граница. Следниот ден Романците ја преминале реката Дунав и на 20 јули 1913 година стигнале до линијата Берковица-Враца-Орханија. До 25 јули 1913 година, Романците дошле на 5 километри од Софија каде биле запрени на барање од Германија.

Во меѓувреме гледајќи дека Бугарија губи од Србите и Грците, во прв план влегле и Османлиите. На 15 јули 1913 година османлиските сили ја преминале границата Енос-Мидија и на 23 јули 1913 година влегле во Одрин. Но, поради интервенцијата на Големата сила, Османлиите биле запрени пред да ја преминат бугарската граница.

По влегувањето на Романија и Османлиите во Втората балканска војна, Бугарија немала друг избор освен да капитулира и на 30 јули 1913 година потпишала примирје и стапила во преговори за поделба на Македонија.

Мировната конференција во Букурешт започна на 30 јули 1913 година и на неа присуствуваа шест претставници на големите сили. Балканските делегации, освен бугарската, беа предводени од нивните премиери. Претседавач на Конференцијата беше премиерот Титу Мајореску од Романија. Конференцијата беше организирана на пленарни и специјални сесии предводени од воени делегации. Беа формирани и специјални комисии кои се занимаваа со посебни прашања.

Конференцијата се одвиваше во тензична атмосфера и постојано беше прекинувана поради многуте инволвирани страни. Воените операции беа наредени да престанат на 31 јули 1913 година и беше потпишано прелиминарно примирје под следниве услови:

1. На 31 јули 1913 година, точно напладне, требаше да се исцртаат демаркациски линии означени со бели знамиња таму каде што напредните гардисти стигнаа на 31 јули 1913 година.

2. Примиријето требаше да започне на 31 јули 1913 година напладне и требаше да трае пет дена.
3. Движењето на трупите и одредбите да не се прекинуваат.
4. За да ги прекинат непријателствата, „завојуваните сили“ требаше да се информираат меѓусебно за нивните моментални позиции.
5. Врховните команди на „завојуваните сили“ требаше веднаш да ги известат сите свои сили за примирјето.
6. Требаше да се почитуваат членовите 40 и 41 од воените конвенции за копно.

Кога започна конференцијата во Букурешт, различните партии одлучија да ја остават Бугарија надвор од пленарните седници и одделно да разговараат за бугарските прашања меѓу Србија, Романија, Грција и Црна Гора. Првиот договор што беше потпишан беше меѓу Бугарија и Романија.

На 5 август 1913 година Џексон, американскиот претставник на Конференцијата, прочитал белешка испратена од неговата влада во која делумно се вели дека американската влада е заинтересирана да внесе одредби во Договорот за заштита на граѓанските и верските права на населението во регионите предложи да потпадне под суверенитет на овие пет држави. Маиореску го прифати американскиот предлог и имаше одредени дискусии на тој план, но по предлог на Венизелос (грчкиот премиер) оваа одредба не влезе во мировниот договор, со што македонското население беше лишено од неговите права.

Најтешкиот проблем со кој се соочи Конференцијата беше постигнувањето договор за поделба на Македонија. Покрај тоа што Грците, Србите и Бугарите сакаа работите да тргнат по нивниот пат, имаше и секакви предлози од големите сили. Додека Русите сакаа да ја поделат Македонија на еден начин, Австро-Унгарија за да ја смири Бугарија сакаше да ја подели на поинаков начин.

Русија предложи границата меѓу Србија и Бугарија да се повлече меѓу реките Вардар и Струма за да може Штип да и се даде на Србија, а Струмица и Кочани на Бугарија. Раскрсницата

меѓу српско-грчко-бугарската граница би била Гевгелија. Грчко-бугарската граница би се протегала од Гевгелија по долината на реката Струма до Драма, а Драма и Серес ќе одат кон Грција. Големите сили тогаш ќе ја одредат границата од Драма до Егејското Море.

Австро-Унгарија предложи српско-бугарската граница да се повлече по реката Вардар, така што земјата западно од реката ќе и се даде на Србија, а земјиштето источно од реката да и се даде на Бугарија. Грчко-бугарската граница би била исцртана така што јужниот дел на реката Струма и брегот од Кавала до Енос ќе и бидат дадени на Бугарија.

Српската делегација не се согласи и побара границата да се повлече од Горна Цумаја по реката Струма надолу покрај клисурата Рупел.

На 6 август 1913 година Бугарија и Србија се договориле Штип и Кочани да и се дадат на Србија, а Струмица и Радовиш на Бугарија. Додека нивните воени претставници ја подготвуваа границата на топографски карти, комисија од експерти од Белгија, Швајцарија и Холандија беше составена за да се справи со конкретни проблеми.

Исцртувањето на грчко-бугарската граница беше малку поголем предизвик, главно затоа што Грција не сакаше да и даде на Бугарија излез на Егејското Море. Грција инсистираше границата да биде источно од планината Беласица, северно од Серес, Драма, Ксанти до Макри на Егејското Море. Според ова сценарио Бугарија би добила брег долг 40 километри што ќе се протега од Макри до Енос. Незадоволната Бугарија побара од Мајореску, романскиот премиер, да и биде доделено пристаништето Кавала, во спротивно нема да има договор. Франција и Британија сепак не се согласија со барањето на Бугарија и Кавала и беше дадена на Грција.

Бугарија се согласи да продолжи со разговорите под руско, италијанско и австро-унгарско уверување дека наскоро ќе го ревидираат Договорот за да го вклучи ова бугарско барање.

На 7 август 1913 година беше потпишан протоколот број 9, со кој се повлекува грчко-бугарската граница од српско-бугарската граница, преку планината Беласица по устието на реката Места до Егејското Море. Потоа, на 10 август 1913 година, Букурешката конференција го усвои текстот и преговорите беа завршени.

Со потпишувањето на овој договор судбината на Македонија беше запечатена. Териториите Македонија, Косово, Метохија, Васојевици, Санџак, Тракија и северен Епир, претходно окупирани од Османлиите, беа експроприрани од трите воинствени држави, Грција, Србија и Бугарија.

Србија го доби приближно Вардарскиот регион на Македонија, Косово, дел од Метохија и дел од Санџак, површина од 39.000 km² населена со 1.290.000 луѓе.

Црна Гора го доби Васојевици, дел од Санџак и дел од Метохија. Нејзината територија била зголемена за 7.000 км², а населението за околу 260.000 луѓе.

На Грција и бил даден северен Епир, приближно Егејскиот регион Македонија, дел од Западна Тракија, полуостровот Халкидика со Солун и голем број Егејски острови. На Грција и беа дадени 51.300 км² земја населена со 1.624.000 луѓе.

На Бугарија и биле дадени отприлика Пиринскиот регион Македонија, големата Струмица и делови од источна и западна Тракија. Бугарија доби 21.000 km² земја населена со околу 600.000 луѓе. Бугарија добила и пристап до Егејското Море кое се протегаало од устието на реката Места до устието на реката Марица и пристаништето Дедеагач.

Романија ја доби јужна Добруџа, површина од 800 км² населена со 303.000 луѓе.

На 11 август 1913 година веднаш по потпишувањето на Договорот, Австро-Унгарија, Русија и Бугарија побараа ревизија на Договорот. Но, неколку дена подоцна, на 14 август 1913 година, Русија се предомисли и страшниот Букурешки

договор од 1913 година до ден-денес останува нецелосен и без потписи на некои големи сили.

Никој, па ни Големите сили не презеле никакви барања од македонскиот народ, дури ни за зачувување на неговиот идентитет.

На 1 март 1913 година Георги Константиновиќ, Димитрија Чуповски, Наце Димов и Александар Везенков, претставници на македонската колонија во Санкт Петербург, потпишаа меморандум со кој бараат независност на Македонија и го испратија до Едвард Греј, министер за надворешни работи на Велика Британија, како и до амбасадорите на големите сили во Лондон. За жал, Големите сили не беа заинтересирани и, во отсуство на македонскиот народ, ја санкционираа поделбата на Македонија.

Како што беше прикажано во ова и во претходните поглавја, Балканските војни не беа за ослободување, туку за грабежи на земјиште што резултираше со окупација и поделба на Македонија. Во текот на двегодишното времетраење на Балканските војни, Македонија беше поделена три различни времиња од три различни дивизии. Првиот, како што беше договорено со Српско-бугарскиот договор од 13 март 1912 година, бараше да се повлече линијата Деве Баир-Охрид. Втората поделба се случи по Првата балканска војна кога беше предложено границата да се совпаѓа со првите линии. Третата поделба се случила на 10 август 1913 година по потпишувањето на Букурешкиот договор.

Единствените стандарди што се користеа за одредување на овие граници, во сите три случаи, беа силата на оружјето, лагите и измамата.

Наместо да ја ослободи, Букурешкиот договор од 1913 година ја пороби Македонија и ја претвори во провинции на воинствените балкански држави кои не губат време во насилно денационализација и асимилација на македонското население.

Дел 38 – Охридско-дебарското востание

Поделбата на Македонија со Букурешкиот договор од 1913 година, одобрен на 10 август 1913 година од Големите сили, го остави македонскиот народ во шок и неверување. Македонија не само што им беше грабната од рацете, туку сега, по два милениума од римско време, повторно беше поделена.

Ќе беше подобро Македонија да остане недопрена и дадена на некоја од овие земји, вклучително и на Османлиите, можеби како автономна провинција, но да се подели не беше прифатливо. Многу Македонци беа незадоволни од развојот на настаните и бараа начини да го променат.

Македонската колонија во Санкт Петербург прва реагираше со незадоволство и упати апел да се прекине поделбата. Но, како и досега, жалбата беше игнорирана.

Како што продолжија да се одвиваат настаните, стана очигледно дека Букурешкиот договор остави повеќе отколку само Македонците незадоволни. Но, во интерес да се избегне војна што може да се прошири низ цела Европа, Договорот беше оставен како што беше. Ова незадоволство за жал ги подели страните во два тabora, оние кои се согласуваат со Договорот и оние кои не се согласуваат.

Загубувајќи најмногу од ова искуство, Бугарија беше една од првите страни што побара македонска автономија по потпишувањето на Букурешкиот договор. Ова им даде на некои Македонци, вклучително и на некои водачи на Македонската револуционерна организација (ВМРО), надеж дека постоела шанса поделбата да биде поништена со дипломатски или дури и со воени средства доколку е потребно.

За да се подготват за таков случај, во август 1913 година, водачите на ВМРО се сретнале со Мехмед Сефадин Пустина,

водач на Албанскиот револуционерен комитет во Елбасан и потпишале договор за заеднички акции против српскиот режим.

Се вклучи и бугарската влада која заедно со ВМРО назначи тричлена комисија составена од д-р Балабанов од Штип, д-р И. А. Георгов од Велес и д-р П. Павлов од Скопје и им задолжи да одат во Виена да лобираат австриски -Унгарските политичари да помогнат во укинување на Букурешкиот договор и неговата поделба на Македонија. Нивната работа беше да ги информираат австриско-унгарските политичари за ситуацијата во Македонија и да им дадат до знаење дека е направена грешка со дозволувањето на српскиот и грчкиот режим, кои се сметаа за многу построги од Османлиите, да ја окупираат и поделат Македонија. Тие ја охрабриле Австро-Унгарија да не се откажува од македонскиот народ и доколку е потребно да ги ангажира сите сили за да ја поништи поделбата.

На 23 август 1913 година, македонските и бугарските делегати предводени од Леополд Мандл, претставник на австриско-унгарската влада, одржаа собрание во Виена на кое Георгов побара да и се дозволи на Македонија да организира референдум за утврдување на националната декларација на македонскиот народ. Тој нагласи и дека постои голема опасност македонското население насилно да биде претворено во Срби и Грци. Македонците не сакаа да бидат претворени во Срби и Грци и со помош на Австро-Унгарија беа подготвени да се борат против Србија и Грција. Ако големите сили сакаа мир на Балканот, тогаш Македонија и Албанија мора да добијат автономија.

Мандл беше за македонската автономија и рече дека Македонија заслужува да и се помогне бидејќи македонскиот народ најмногу настрадал во овие војни.

Донесена е Резолуција со која поделбата на Македонија меѓу Србија и Грција се нарекува кршење на правата на македонскиот народ, незаконски и нецивилизиран чин. Во резолуцијата се повикуваат големите сили да го преиспитаат Букурешкиот договор и да ја исправат неправдата направена врз македонскиот народ.

Резолуцијата беше испратена преку телеграма до 150.000 македонски бегалци во Софија и до албанската влада во Валона.

И Јане Сандански се спротивстави на Договорот и започна своја кампања против него, особено против поделбата на Македонија. Сандански ја поддржуваше идејата за автономија на Македонија и во неа гледаше надеж доколку Австро-Унгарија требаше да и даде поддршка.

Во август 1913 година Сандански отпатува во Тирана и Валона и со претставници на албанската револуционерна влада организираше подготовки за заедничко македонско-албанско востание. Целите на востанието биле откажување на Букурешкиот договор и воспоставување автономија на Македонија и Албанија. За жал, поради суптилните разлики помеѓу планот на Сандански и планот на Австро-Унгарците, Австро-Унгарија интервенираше и ги откажа плановите на Сандански. Обесхрабрен Сандански се откажал и ја напуштил Албанија.

Гледајќи дека во ниту еден договор не се спомнува Бугарија да се откаже од својот дел од македонските земји, голем број истакнати Македонци во Софија побарале Бугарија прва да се откаже од својот дел од Македонија и да ги остави Македонците да основаат кнежество во тој дел на Македонија. Тогаш, поддржано од Австро-Унгарија, кнежеството ќе побара од другите да се откажат од своите делови од Македонија. За жал, бугарската влада го отфрли предлогот, уште еднаш покажувајќи ги своите вистински намери кон Македонија.

И покрај австроунгарското неодобрување, ВМРО и албанската привремена влада продолжиле со подготовките за востание и во исто време добивајќи бугарска и османлиска поддршка. Додека Бугарите беа во поддршка на ВМРО, Османлиите ја фрлија својата поддршка зад Албанците.

Планот беше востанието да започне со напад на македонските и албанските чети на српската и грчката задна страна, додека бугарската и османлиската војска ќе изврши фронтален напад.

За жал, опозициските партии во Бугарија беа против ваквото востание во Македонија, бидејќи многумина веруваа дека соработката меѓу Албанците и Македонците нема да трае и нема да има корист Бугарија да се вклучи. Меѓутоа, бугарската влада продолжи да се подготвува за војна со Србија и Грција.

На 29 август 1913 година Бугарија потпиша договор со Османлиите за заеднички акции против Србија и Грција, според кој Бугарија требаше да се откаже од Одрин, Дедеагач и Гумурцина во замена за османлиска помош да одземе што е можно поголема македонска територија од Србија и Грција. По потпишувањето на договорот, бугарската влада наредила една од нејзините дивизии да мобилизира нови војници и да започне со операции за да ги окупира Гевгелија, Струмица, Кавала, Драма и Серес. Во исто време ВМРО почна да регрутира македонски доброволци во Софија и да создава нови чети.

Но, пред некој од овие планови да се реализира, француските, британските и руските претставници во Софија дознаа и енергично се спротивставија. Така, без бугарска и османлиска поддршка, сега на Македонците и Албанците им остануваше да го кренат востанието. Од страна на Албанскиот револуционерен комитет било договорено, преку писмено овластување, албанските чети да дојдат под команда на ВМРО и да бидат предводени од Војводас П. Чаулев, П. Христов и М. Матов.

На 25 август 1913 година Војвода Тане Николов се сретнал со ВМРО Војводас во Софија и ги информирал за планот за заеднички акции против Србија и Грција во Македонија и ги замолил да соработуваат со Албанците. Во Софија бил свикан последователен состанок на кој и Албанската лига во Бугарија се заложила за приклучување кон ВМРО во востанието.

Пред да започне востанието, планот предвидуваше ВМРО да испрати дел од своите чети преку бугарско-српската граница, а остатокот со австриски бродови од Црното Море преку реката Дунав до Трст и понатаму во Албанија. Новите чети тогаш ќе им се придружат на Чаулев и Матов во Македонија.

Со текот на времето, Војводас Матов и Чаулев мобилизираа околу 12.000 востаници, претежно составени од Македонци и дел од Албанците и Османлиите. Некои од Војводите и бунтовниците што се очекуваше да пристигнат од Бугарија, за жал, никогаш не стигнаа до своите дестинации.

Она што подоцна станало познато како Охридско-дебарското востание започнало неочекувано на 7 септември 1913 година, не како планирано востание туку како спонтан резултат на српска провокација во селото Епископија. Ден откако српските власти го тероризираа населението во Епископија, 300 востаници од Дебарскиот одред го нападнаа 19. српски полк стациониран во селото Лузуна, заробувајќи 18 планински пушки, 7 митралези и големо складиште со муниција.

Импулсот на ненадејниот напад на Србите го распрсна Востанието во три различни правци. Една група востаници продолжила да ја турка српската војска кон Гостивар и Маврово. Втората група која доаѓала од Дебар напредувала кон српските упоришта во Лопушник и Кичево. Трета група се појавила во Струга и ги нападнала Србите стационирани кај селото Велешта. Како што повеќе востаници се вклучија во борбата, голем број градови и градови во западна Македонија беа брзо ослободени и воспоставена локална власт.

Меѓу оние кои воспоставија власт во Охрид се Лев Огњанов, Димитар Иванов, Иван Групчев, Лев Качков, П. Христов, Петар Филев, Дам Цана и Ирфан бег. Меѓу оние кои воспоставија власт во Галичник беа Еврем Аврамов, Илија Ефремов, Ефтим Гиовски и Ристе Ефремов. (Ванче Стојчев. „Воена историја на Македонија“. Воена академија. Скопје, 2004. Страна 481)

Албанските вооружени единици, обучени и подучени од Австро-Унгарците и предводени од Гаљарди добија задача да ја обезбедат српско-албанската демаркациона линија воспоставена во декември 1912 година на Конференцијата во Лондон. Целта на Австро-Унгарија беше да ја помести линијата кон исток, така што Охридскиот, Струшкиот и Дебарскиот регион станаа дел од Албанија.

Во меѓувреме, Србите, сè уште со надеж дека ќе излезат на Јадранското Море, формираа пропагандна група во Албанија за да ги разоруваат Албанците и да го убедат албанското население да се приклучи на Србија. Меѓутоа, ова предизвика некои исламски и милитантни Албанци кои формираа борбена група наречена „Качаци“ и кои се бореа за ослободување на Албанија како исламска земја. Ова привлече поддршка од многу отомански офицери и војници кои исто така се приклучија на групата.

Качаците жестоко се бореле, не само против српската војска и полиција, туку и против македонското население во обид да го исчистат регионот од Македонци.

Србите брзо и жестоко реагираа против востанието со ангажирање на сите свои расположливи сили што беа повеќе од парична казна за македонските востаници на кои досега им снеса муниција. Но, поразочарувачки од тоа беше разочарувањето од Бугарија и Австро-Унгарија, кои и двете ветија помош, но надвор од моралната поддршка, не дадоа ништо.

Чаулев и Матов решиле да се повлечат од борбите и да се регрупираат и да организираат одбранбена линија на околу 20 километри источно од Охрид, заземајќи одбранбена позиција на ридовите кај Петрино и Буково.

На 17, 18 и 19 септември 1913 година, востаниците храбро се бореле против српските сили, но биле поразени од ненадејниот напад на планината Голак од 600 грчки војници. Во тој момент Петар Чаулев ја растури својата Чета во мали групи и им дозволи на борците да се повлечат во планините каде што требаше да презимат. Чаулев, Матов, Георгиев, Шибакот, Атанасов и другите војводи и востаници побегнале во Албанија.

На 6 октомври 1913 година Српскиот округ во Битола ја известил српската команда дека востаниците се поразени и се повлекле во Албанија и дека ситуацијата во пограничниот регион е смирена.

По задушјувањето на Охридско-Дебарското востание, српската војска, полиција и поранешните илегални чети повторно почнале да го тероризираат македонското население. Училиштата беа затворени и сите просветни работници од несрпска националност беа протерани или убиени. Беа отворени специјални воени судови за гонење на Македонците и Албанците кои учествуваа во востанието. Многу луѓе беа убиени, а нивните куќи беа изгорени.

Материјалните штети и убиствата од одмазда за македонското учество во Охридско-дебарското востание продолжија извесно време, што ја поттикна бугарската влада да предложи дел од нејзиниот национален буџет да се издвои за организирање на уште едно општо востание во Македонија во пролетта 1914 година. Австрија - И Унгарија беше охрабрена да издвои државни пари за оваа намена.

Во меѓувреме, ВМРО воспостави сопствена соработка со османлиските претставници и се согласи да спроведе заеднички операции во Македонија за заштита на османлиското и македонското цивилно население од српска одмазда.

ВМРО се сретнала и со албанските претставници во Софија и се договорила да вршат заеднички активности во пролетта 1914 година. Според Албанците кои присуствувале на овој состанок, Австро-Унгарија била подготвена да го поддржи востанието и финансиски и воено.

Беше формиран нов комитет на ВМРО специјално за подготовка и координирање на воените активности во иднина. За претседател на новиот комитет е назначен генерал Гешов, за помошник потполковник Александар Протогеров, а за членови Николов, Матов, Дрвингов, Тодор Александров, Чаулев, Стојанчев, д-р Владов, Занков и Таквор. Беше решено Комитетот да остане неактивен до следната пролет, но беше задолжен да организира борба во која ќе биде вклучена цела Македонија.

Дел 39 – Македонско учество во Првата светска војна

Само неколку години откако нивната татковина беше грабната од нивните раце и растргната од Грција, Србија и Бугарија, македонскиот народ требаше да влезе во уште една огорчена војна на големите сили. Сè уште страдајќи од раните од двете балкански војни и од окупацијата и поделбата на нивната земја, Македонците до сега целосно ја изгубија довербата во своите соседи да им помогнат да ја добијат нивната независност. Меѓутоа, Македонците не беа единствените несреќни во овој нов аранжман. Бугарија беше незадоволна затоа што го доби најмалиот дел од Македонија, едвај награда за нејзиниот труд и загуби. Србија не била задоволна бидејќи и покрај големиот труд и трошоци, сепак не добила излез на Егејското Море. И Грција, и покрај големиот дел од македонска територија што неочекувано ја доби, беше незадоволна затоа што не ги доби планините Шар Планина; природна граница од стратешко воено значење. Германија и Австро-Унгарија исто така не беа задоволни бидејќи новоокупираниот регион од Грција, Србија и Бугарија потпадна под британско, руско и француско влијание, што ги отсеке нивните азиски врски. Сето ова незадоволство предизвика триење меѓу различните страни и ги постави темелите за уште еден конфликт; големата војна.

За да се спречи плимата, сојузите беа прекинати и создадени нови. Грција и Србија се приклучија на силите на Антантата за да го заштитат она што веќе го имаа, додека Бугарија им се придружи на Централните сили со надеж дека ќе добие повеќе од она што не го доби. Додека Грција, Србија и Бугарија станаа доброволни пиони во оваа борба за големите сили, Македонија, пак, неволно зазеде централно место во конфликтот. И како неволни учесници, македонскиот народ сега беше мобилизиран од грчката, српската и бугарската војска и принуден во братоубиствена војна.

Грција беше една од последните земји на Антантата која ги мобилизираше своите сили. Дотогаш беше општо познато дека мобилизацијата е неизбежна, така што многу Македонци од окупираната Македонија од Грција ги напуштија своите домови и се сокриа во планините за да го избегнат нацртот. Исто така, од оние кои беа доволно несреќни што беа регрутирани, и покрај заканата дека ќе бидат погубени, многумина дезертираа. До почетокот на војната околу 20.000 Македонци биле мобилизирани во грчката војска, од кои околу 8.000 дезертирале набргу потоа. (Ванче Стојчев. „Воена историја на Македонија“. Воена академија. Скопје, 2004. Страна 512)

Македонските регрути беа распоредени во големи, редовни единици на грчката армија за да ги спречат да дезертираат и внимателно да ги следат.

Ситуацијата во Србија беше нешто поинаква. Штом Србија ја доби контролата врз македонските територии и нејзиниот народ, почна да ги вовлекува во своите армиски редови. Во јануари 1914 година, српскиот министер за војна издал наредба целото машко население, со исклучок на муслиманите, на возраст од 20 до 29 години да биде повикано во српската војска. До 5 март 1914 година биле создадени три македонски полкови, секој составен од 4.000 регрути, предводени од српски офицери.

Бугарија имаше сличен пристап како оној на Србија во привлекувањето на Македонците во својата војска. По преземањето на контролата врз македонските територии што ги окупираа, Бугарија почнала да подготвува Македонци помлади од 25 години, како бугарски државјани, а оние на возраст меѓу 25 и 30 години биле обврзани да плаќаат воен данок. Бугарија регистрираше и Македонци кои дезертираа од грчката и српската војска. Овие регрути добија посебен статус и не беа испратени да се борат на фронтот, наместо тоа беа испратени да и помагаат на германската армија. На 30 октомври 1916 година, бугарскиот министер за војна испрати наредба во неговите области да ги изберат најдобрите 2.000 Македонци и да ги испратат да и помогнат на 11-та германска дивизија. Вкупно 22.351 Македонци биле регрутирани во бугарската војска. (Ванче Стојчев. „Воена историја на Македонија“. Воена академија. Скопје, 2004 година. Страна 504)

Избегнувајќи ги нацртите и големиот број дезертирања, беше очигледно дека македонскиот народ не се радуваше на војната што ги штитеше интересите на нивните непријатели кои ги окупираа и ја поделија неговата татковина, па тој остро се спротивстави на регрутирањето. Ова за жал не помогна во нивната ситуација и го претвори она што требаше да биде генерален нацрт во принудна мобилизација. Македонците во Грција добија најлош третман со ескалацијата на кампањите на страв и терор. Но, Македонците во српска окупирана Македонија беа тие што јавно го покажаа своето незадоволство. Тоа се манифестира на 15 април 1914 година за време на поставата во Брегалница за давање заклетва за лојалност кон Србија и српскиот крал, која македонските регрути одбиле да ја преземат, што ги натерало српските офицери јавно да ги тепаат, исплашувајќи ги гостите и достоинственици. Како резултат на нивното одбивање да положат заклетва, 30 македонски регрути, кои се сметаат за водачи на синџирот, беа затворени, а останатите беа однесени за никогаш повеќе да не се видат. Нивниот чин на лојалност кон Македонија и македонскиот народ, за жал, беше злоупотребен од бугарската пропагандна машина, која одбивањето на заклетвата го нарече „бугарски бунт“ и го искористи за да создаде лажна загриженост за наводните „Бугари“ (не Македонците) дека биле малтретирани од Србија. Меѓутоа, како што е познато, единствената загриженост на Бугарија беше нејзиното сопствено незадоволство што не доби доволно македонска територија од Букурешкиот договор и сега бараше можност да го промени тоа.

Историчарите го припишуваат почетокот на Првата светска војна на Френсис Фердинанд и неговата сопруга Софија кои беа убиени на 28 јуни 1914 година во Сараево. Подготвени за војна, Германија и Австро-Унгарија го искористија атентатот како можност да и објават војна на Србија. Под изговор дека српската влада има врска со атентатот, Австро-Унгарија побара Србија да дозволи спроведување истраги од австриски персонал на српска територија. Но, откако српските власти одбија, Австриско-унгарската империја и објави војна на Србија.

Избирајќи ја опцијата за борба, Србија на 12 јули 1941 година нареди општа мобилизација на целата своја војска. Македонските регрути кои веќе биле примени во српската војска во април 1914 година биле распоредени во различни дивизии и веднаш испратени на фронтот. Македонците кои беа повикани да се приклучат на мобилизацијата од 12 јули дадоа огорчен отпор. Околу 12.000 македонски регрути беа распоредени во српските единици за време на првата фаза од мобилизацијата која траеше од 31 јули до 10 август 1914 година. Но бидејќи Србија не можеше да собере доволно сили во првата фаза, започна втората и третата фаза во која регрутираше повеќе и постари луѓе на возраст од 20 до 60 години, од нејзините „ново окупирани територии“. Беа регрутирани и муслимани. Вкупниот број на регрутирани Македонци по втората и третата фаза е 53.048.

Покрај отпорот од македонското население, српските власти морале да се справат и со бугарската и австриската пропаганда која ги повикувала Македонците да ја напуштат српската војска и да им се придружат на Бугарите. Имаше дури и организирани тајни канали за транспорт на македонските дезертери во бугарските логори. Австрија се обидуваеше да влијае врз Македонците да ја дезертираат српската војска во обид да ја ослабне Србија и во исто време да ја привлече Бугарија на своја страна. За да го заслади договорот, Австрија дури и ги понуди своите македонски воени заробеници на Бугарија. Ако се декларираат како Бугари, Австрија би ги ослободила и преку Романија би ги испратила во Бугарија. До јануари 1915 година, 1.950 Македонци ги напуштиле австриските логори и пристигнале во Бугарија, а до крајот на февруари 1915 година, бројот скокнал на 3.000. Во 1916 година бугарската влада била информирана дека Австрија има околу 6.000 македонски воени заробеници кои останале во нејзините логори. Според бугарски и српски извори, од српската војска дезертирале околу 30.000 луѓе, од кои 21.106 Македонци.

Сепак, многу повеќе Македонци сè уште се бореа за Србија и многумина ги жртвуваа своите животи во тоа. Точниот број на загинати за Србија не е познат бидејќи Србија одби да ги признае како Македонци. Некое индиректно признание даде Александар, наследник на српскиот престол, на 15 декември

1914 година кога рече: „Во овој свечен момент, кога српското знаме гордо се вее над Белград, морам да ја исполнам мојата обврска и да изразам благодарност до сите нашите браќа, кои ги ослободивме од Турците и кои рамо до рамо со вас се бореа во оваа војна. Вие сте сведоци на нивната храброст и нивната љубов кон татковината. Мажите од Косово и Вардар, Жеглигово и Брегалница, Битола и Порече се покажаа достоинствени и рамноправни на нивните браќа од Шумадија и Морава“.

(Ванче Стојчев. „Воена историја на Македонија“. Воена академија. Скопје, 2004. Страна 492) Но Македонците ниту беа ослободени, ниту ја сакаа српската татковина; тие се бореа само затоа што мораа да си ги спасат сопствените животи и умреа за да ги спасат животите на оние за кои се грижеа.

Ситуацијата, за жал, не беше подобра во Бугарија и оние што се обидоа да избегаат од српската или австриско-унгарската канџи немаа поим во што се навлегуваа кога се приклучија на бугарската војска. Меѓу ретките што знаеја што прават и беа подготвени да направат нешто во врска со тоа беше Јане Сандански, кој тогаш живееше во Мелник. Во неговите чести патувања во Софија, Сандански го искористи своето влијание за да ги убеди оние на кои им веруваше дека Македонија никогаш нема да има иднина се додека на власт е владата на Фердинанд и Радослав која бара одмазда. Сандански и неговите истомисленици одлучија дека за да се избегне катастрофа, Фердинанд мора да биде елиминиран. Кога Фердинанд ќе биде надвор од патот, ќе се воспостави народна власт и Бугарија нема да мора да влезе во војна. Беше создадена група составена од Јане Сандански, Михаил Герџиков и Крсто Станчев, која беше дадена задача да воспостави контакт со антивоените политички партии. За жал, идејата немаше голема поддршка и планот беше напуштен, но не и незабележан од поддржувачите на Фердинанд. По некое време Фердинанд го повикал Сандански, предлагајќи да работи за него и да организира македонски единици да се борат за Бугарија. Меѓутоа, Сандански имал свои идеи и му предложил на кралот да ги води македонските единици само доколку тие се борат под македонското знаме и за македонската кауза. По враќањето во Мелник, на 122 април 1915 година, Сандански бил нападна од заседа и убиен.

Незадоволна од Букурешкиот договор од 1913 година, Бугарија отиде во состојба на очај и бараше сојузи со кој ќе и помогне да добие најмногу од Македонија. Сè уште верувајќи дека Австро-Унгарија ќе ја поддржи македонската автономија, како што правеше за време на Балканските војни, и Македонската револуционерна организација (ВМРО) почна да гледа кон Австро-Унгарија, надевајќи се дека ќе поддржи ревизија на Букурешкиот договор од 1913 година и повторно обединување на Македонија. Меѓутоа, како што беше споменато претходно, мотивот на Австро-Унгарија за навлекување во Бугарија и ВМРО беа да ја ослабат Србија и да ја фрлат на колена. Ако постоеше надеж Австро-Унгарија да ја поддржи македонската автономија, со почетокот на Првата светска војна таа надеж беше изгубена. Без знаење на ВМРО, Австро-Унгарија повеќе била заинтересирана да ја смирува Бугарија отколку да го поддржи македонското прашање. Така, поимот за поддршка на македонската автономија брзо беше заменет со поимот за поддршка на автономна Македонија што требаше да се припои кон Бугарија.

Сфаќајќи ги сериозно гестовите на Австро-Унгарија, ВМРО можеше не само да собере свои сили, туку и да создаде сојузи со албанските и турските сили кои исто така бараа поддршка од Австро-Унгарија. Нивната прва задача беше да одат зад непријателските линии и да го поттикнат македонското население да покрене вооружено востание против српскиот режим. ВМРО и нејзините сојузници имале задача да го уништат и клучниот мост кај селото Удово за да ја отсекаат линијата на Антантата од обезбедување на српската војска со оружје, муниција и воена опрема. ВМРО и нејзините сојузници ги прифатиле поставените задачи и продолжиле да дејствуваат од јануари до март 1915 година, извршувајќи воени и пропагандни мисии според очекуваното, особено во пограничните области.

За жал, поради чувството на безнадежност што го чувствуваа, знаејќи многу добро дека би можеле повторно да бидат измамени со лажни ветувања или затоа што нивните синови служеле во српската војска и би биле загрозени доколку

навистина се крене, македонскиот народ во српскиот окупиран дел од Македонија не сакаше да се крене. Сепак, ВМРО и нејзините сојузници продолжиле со својот план да го нападнат мостот кај селото Удово и да го окупираат Валандово. Нападот на мостот, кој траел до 1 и 2 април 1915 година, бил крвав и неуспешен, но нападот на Валандово бил успешен и градот бил окупиран еден ден додека српското засилување не дошло и повторно го окупираше. За жал, најжално беше што Македонците мораа да бидат ангажирани од двете страни на овој конфликт.

Не можејќи да го уништи мостот Удово во април, беше подготвена втора мисија за септември, овој пат поддржана од бугарската армија. Утрото на 30 септември 1915 година од Струмица до Удово беа испратени две колони заеднички сили на ВМРО и бугарските сили. Граничен баталјон. Левата колона ја сочинуваа една чета од 14-от македонски пешадиски полк, една чета од 13-от Рилски полк и 50 борци на ВМРО. Другите единици имаа задача да обезбедат безбедност за повлекувањето кога операцијата беше завршена.

По нивното пристигнување на местото на настанот, вечерта на 30 септември 1915 година, избила битка и и покрај големиот напор колоните не успеале да го уништат мостот. По ова, работата за рушење на мостот целосно падна на ВМРО и на Македонците. Повторно повеќето од жртвите во оваа битка биле Македонци, бидејќи и српската и бугарската војска вработувале Македонци во своите единици. Освен тоа, настрада и македонското цивилно население кога беа запалени куќи и цели села, особено оние на патеката на бојните зони.

Последните успеси во Валандово и победата на Германија над Русија во април 1915 година, ја зголемија довербата на Бугарија во централните сили, што ја поттикна прогерманската влада на Радославов јавно да ги објави своите аспирации кон Македонија. Поради рускиот пораз, силите на Антантата беа склониле да и понудат на Бугарија она што го сака доколку се приклучи на Антантата. Но Бугарија ја сакаше цела Македонија. Имајќи го договорот на Србија да се откаже од бугарската посакувана македонска територија, Антантата

попушти пред бугарските барања. Понудата сепак не беше прифатена од Бугарија бидејќи дотогаш Бугарија тајно преговараше за подобар договор со централните сили и стана членка на нејзината коалиција.

Грчката влада што ја поддржува Антантата многу внимателно ги следеше бугарско-германските преговори и брзо реагираше на бугарските закани против Србија; самиот заканувајќи се дека ќе возврати, на што Вилхелм II, германскиот канцелар, одговори со заканувачка телеграма до грчкиот крал Константин, кој случајно му бил зет на германскиот крал. На 6 март 1915 година грчкиот премиер беше сменет со назначување на премиер кој беше подготвен да ја задржи Грција неутрална. Истиот грчки премиер повторно беше сменет по победата на изборите во Грција, но во 1917 година силите на Антантата го принудија грчкиот крал да абдицира и Грција се вклучи во војната на страната на Антантата.

Првиот голем напад на Србија од страна на централните сили се случил на 6 ноември 1915 година со бомбардирањето на Белград. Притиснати од северниот фронт од австриско-унгарските и германските сили, Србите морале да се повлечат кон Косово за да продолжат со повлекувањето кон Солун. Но, патот им бил блокиран и биле принудени да се повлечат низ албанската и црногорската планина кон Јадранското Море. Бидејќи беше зима, повлекувањето се покажа како многу тешко. Ладното време, гладот, несоодветното облечени и неподготвени, постојано напаѓани по пат со гонење Бугари и убивани и ограбени од албанските вооружени банди, повлекувањето им нанесе данок на Србите. За многу кратко време животот го загубија повеќе од 72.000 српски војници, меѓу кои имаше и многу Македонци.

На 19 февруари 1916 година, 151.828 српски војници и приближно 14.470 цивилни бегалци стигнале до Јадранското Море и биле пренесени на Крф каде што биле реорганизирани. До крајот на мај 1916 година, целата српска војска, приближно 150.000 луѓе, била испратена во Солун и по кус период на обука на почетокот на август, војската била испратена на македонскиот фронт кој се протега од реката Вардар до

Пелагонија по должината на линијата. Вардар до Кожуф, Ветерник и Добро Поле до Кајмакчалан, до патот Баница во Леринско.

Досега беа создадени нови сојузи и повлечени борбени линии, главно на македонско тло. Како што почнаа да се развиваат фронтовите, дезертерите беа организирани од судовите, вклучително и многу Македонци кои одбија да се борат во туѓи војни.

Откако Бугарија ги окупираше македонските територии што и биле ветени од централните сили, таа ги поделила на два окрузи. Подоцна, кога Бугарија окупираше дел од грчката окупирана Македонија, создала трета област. Свкупно, двата окрузи под поранешна српска контрола опфаќаа девет региони, кои ги опфаќаа Скопје, Куманово, Тетово, Штип, Тиквеш, Битола, Охрид, Призрен и Приштина. Веднаш штом беа создадени овие области, Бугарија почна да го мобилизира населението, повикувајќи ги сите мажи на возраст меѓу 30 и 40 години да се приклучат на нацртот. До септември 1916 година, вкупниот број на мобилизирани луѓе беше 28.920; 10.773 христијани, 18.101 муслимани и 46 Евреи. (Ванче Стојчев. „Воена историја на Македонија“. Воена академија. Скопје, 2004. Страна 502) Тоа беа разочарувачки бројки за бугарските власти на кои и покрај силната пропаганда која повикуваше Македонија да се ослободи, македонскиот не им веруваше. луѓе. Со други зборови, македонскиот народ сè уште се сеќаваше што му се случи по Балканските војни.

До октомври 1915 година, во Македонија започнал да се развива голем фронт со силите на Антантата концентрирани во Солун. До средината на ноември Французите и Британците пристигнаа во Солун со комбинирани сили од 150.000 војници. Под команда на Французинот Морис Сараил, оваа сила, чија задача беше да го обезбедува железничкиот сообраќај од Солун до Скопје, беше позната како Источна армија. Протегајќи се од јужните падини на Беласица - селото Татарли - Демир Капија - Кавадарци, овој фронт е создаден и назначен со задача да ги спречи централните сили да навлезат во Солун и да допрат кон Суецкиот Канал, Африка и Азија. Оваа сила беше одговорна и

за организирање контраофанзива против германските, австро-унгарските, бугарските и турските сили кои би можеле да се впуштат во таа насока. Улогата на армијата вклучуваше и обезбедување помош на британските, француските и руските сили, помагање во обновата на Србија и вршење притисок врз прогерманскиот грчки крал Константин да не дозволи Грција да се приклучи на централните сили.

До декември 1915 година, централните сили командувани од Фридрих Шолц, Германец, собирале сили и развивале свој фронт во Македонија со австриско-унгарците заземајќи позиции во Албанија и Македонија, кои се протегале од Јонското Море до Охридското Езеро. Бугарите и Германците заземаат позиции од Охридското Езеро до Битола и по грчката граница до Прилеп.

Зад нив, во близина на Велес и Штип, застапаа уште една германска и бугарска сила за заштита на нивниот заден дел. Здружени сили беа поставени и долж грчката граница по планината Беласица северно од Дојранското Езеро. Бугарите заземале позиции по линијата Струмица - Петриќ - Неврокоп, по долината на реката Места до Егејското Море. Турците зазедоа позиции во Скопје и Прилеп. Овие линии на фронтот останале непроменети до мај 1916 година, кога централните сили ја окупирале Рупелската клисура, Драма, Серес, Кавала и други градови, а подоцна источниот регион на Грција ја окупирал Македонија до Егејското Море.

До мај 1916 година, двете страни беа добро вкоренети во Македонија и додека се бореа тие продолжија да ја зајакнуваат својата сила со што бројот на Антантата достигна половина милион војници, а Британците го окупираа секторот што се протега од Орфанскиот залив по долината на Струма до Бутковското езеро. , по падините на планината Круша до реката Галик. Здружени сили на француски, британски и италијански војници го окупираа регионот од Галик до реката Вардар. Србите го окупирале регионот од реката Вардар до Преспанското Езеро, а француско-руските сили го окупирале регионот јужно од Островото Езеро до Костурското Езеро. Здружени италијански и француски сили во меѓувреме го

окупираа регионот западно од Охридското Езеро до јужна Албанија до Јонското Море.

Во исто време централните сили формираа фронт долж Битолскиот регион на Ниџе Планина кај Дудица, долината на реката Вардар од Дудица до Дојранското Езеро, долината на реката Струма од Дојранското Езеро до Орфанскиот залив и од Охридското Езеро до Јонското Море.

Македонскиот фронт се протегаше на многу планински масиви каде висината на некои места надминуваше 2.000 метри надморска височина и се протегаше на околу 600 километри од Орфанскиот залив до Јонското Море. Повеќе од 450 километри од фронтот се наоѓал во Македонија, постоел 3 години од 1915 до 1918 година и бил постојано активен.

Чувствувајќи дека ова може да биде кратка војна, и Србите и Бугарите се обидоа да ја искористат и ги искористија сите средства што им беа на располагање, вклучително и жестоки напади едни на други на македонско тло. И покрај тоа што го претворија македонското население во свои жртви, тие двајцата вработуваа македонски војници на нивните фронтови.

Еден таков жесток напад беше битката кај Горничево, која се случи кога Бугарите се обидоа да им го одземат тој регион на Србите. Бугарскиот мотив за тоа беше дополнително да ја прошири својата територија во Македонија. На 17 август 1916 година, додека една бугарска сила ги напаѓала британските позиции во долината на реката Струма, втората бугарска сила ги нападнала српските сили и добила пристап до Горничево, Баница и Соровичево.

Незадоволство поради ова, особено бидејќи Бугарија сега се обидувааше да добие македонски територии дадени на Грција, Антантата нареди прегрупирање на своите сили и започна контранапад против Бугарите. Битката за контра напад, иницирана од српската војска, се случила во Горничево на 12 септември 1916 година со силен артилериски бараж. Околу шест часа подоцна бугарската артилерија почна да пука и во околината не остана ниту едно село кое не беше изгорено и

претворено во прав. Целата таа густо населена област беше во пламен, ставајќи го во опасност македонското цивилно население. Битката продолжи со ист интензитет цела ноќ и наредниот ден. Дури кога Србија донесе засилување, Бугарите се повлекоа. Ова беше прва жестока битка меѓу Србија и Бугарија на македонско тло. Иако Србија успеа да ја истисне Бугарија од овој регион, таа забележа сериозни загуби со повеќе од 7.200 мртви.

Од многуте битки што се воделе во различни делови на Македонија, вклучувајќи ги и оние во планините, следната жестока битка била онаа на Црна Река. По неколку битки за доминација на Битола од 20 октомври до 14 ноември 1916 година, Антантата сфатила дека нема да може да ја преземе, па генералот Сараил ја префрлил битката во Црна Река. На 22 октомври, Сараил ја засилил својата позиција со српските, француските и колонијалните трупи и го започнал својот напад. Во исто време Германците извршија контранапад на Србите, но нападот беше одбиен и Србите почнаа да се вкопуваат. Потоа на 10 ноември 1916 година Србите го пробиле бугарскиот фронт и го окупирале Полог, туркајќи ги Бугарите на 4 километри јужно од Битола и со што им дозволи на Французите и Русите да влезат во Црна Река. На 18 ноември Германците ги нападнале француските и српските сили на Селечка планина. Српската, француската и колонијалната војска возвратија со силен контранапад, туркајќи ги Германците и Бугарите назад.

Борбените дејствија во овој регион продолжиле до крајот на ноември 1916 година, кога Бугарија испратила дополнителни 40 баталјони за да ја зајакне својата позиција. Во следните три месеци здружените централни сили продреле речиси 40 километри и повторно ја окупирале Битола.

Пред битолската окупација, германската и бугарската армија продолжија да ја бомбардираат Битола од нивните позиции во планините од март до октомври 1917 година, за кое време тие речиси го уништија градот. Само на 4 март Битола беше бомбардирана од 2.000 гранати, некои натоварени со отрови од кои 50 луѓе загинаа во страшни болки. На 19 март беа испукани 60 гранати, а на 20 март уште 350, од кои повеќето содржеа

отрови при што загинаа 47, беа повредени 20 и уништени 76 згради. На 26 и 27 март Битола беше бомбардирана од 93 гранати при што беа оштетени 260 објекти. Од 6 мај до 10 мај беа испукани 183 гранати при што загинаа 9 лица, а беа оштетени 15 згради. Од 12 до 14 мај Битола беше бомбардирана со 226 гранати, осум лица загинаа, а 40 објекти беа оштетени. На 18 и 19 мај беа испукани 30 гранати, девет лица загинаа, а осум згради беа урнати. На 7 и 9 јули беа испукани 146 гранати, четири лица загинаа, а девет куќи беа урнати. Најжестокото беше бомбардирањето на 4 август, кога беа испукани 2.000 гранати, а градот беше запален. Потоа, на 8 август, Битола беше нападната со 1.764 гранати, при што загинаа 18 лица, беа ранети 15 и уништени 620 куќи. На 21 и 22 август беа испукани 665 гранати, три лица загинаа, пет беа ранети и 44 згради беа уништени. На 4, 7 и 8 октомври Битола повторно беше нападната со 1.057 гранати, седум лица загинаа, а 37 објекти беа уништени. Се проценува дека Битола го претрпе најтешкиот удар од сите градови кои беа вклучени во конфликтот во Првата светска војна.

Додека тоа се одвиваше, Бугарите продолжија да остваруваат придобивки против Грците во Драма и Кавала и ја проширија својата сфера на влијание од Орфанскиот залив по долината Струма до планината Круша. На 6 декември 1916 година нивните одбранбени позиции беа зајакнати и оваа новоформирана линија на фронтот остана недопрена додека конечно не беше пробиена во 1918 година.

На 12 јуни 1917 година, грчкиот крал Константин абдицирал и новата грчка влада, на чело со премиерот Венизелос, ја приклучила Грција на Антантата. До есента 1918 година, Грција посвети девет дивизии на овој конфликт. Во меѓувреме почна да се развива рововска војна и криза во бугарската и српската војска кои ја поминаа зимата 1916-1917 година во ровови опфатени со болести каде многумина се разболеа и умреа. Кризата се засили откако Македонците открија што прават Србија и Бугарија, а потоа одбија да служат во нивните војски. Македонците го покажаа своето незадоволство со масовно дезертирање и или се приклучија на работната сила предводена од Французите или се криеја во планините. Помеѓу март и

август 1918 година, само од Втората бугарска армија дезертирале 2.132 војници. (Ванче Стојчев. „Воена историја на Македонија“. Воена академија. Скопје, 2004. Страна 520)

Друга голема битка што се случила на македонско тло била битката кај Добро Поле. Ова беше една од последните битки меѓу Антантата и Централните сили што го означил почетокот на крајот на Првата светска војна. го обиколил целиот фронт и препорачал да се изврши офанзива. Идејата беше да се пробие фронтот на централната моќ и да се нападне Кавадарци, Демир Капија и Неготино, создавајќи клин меѓу германската и бугарската војска. Кога тоа требало да се заврши, француските, британските и грчките сили требало да ги нападат непријателските позиции во долините на Вардар и на реката Струма.

По двомесечни подготовки, планот бил ставен во акција на 14 септември 1918 година, со артилериски бараж против непријателот кој траел до 14-ти и преку ноќ до 15-ти. Следниот ден имаше борби од рака до рака во која понекогаш беа вклучени Македонци, дури и меѓу блиски роднини, од двете страни на фронтот. По тешките жестоки битки Бугарите почнале да се повлекуваат.

На 17 септември 1918 година, сојузничките сили на Антантата зазеле позиции на врвот Тополец и од тој момент ги бегаа силите на Централната моќ. На 21 септември 1918 година српската војска пристигнала во Демиркаписко, Кавадарци и Неготинско, изградила мост на реката Вардар од Криволак до Градско и оттаму започнала контраофанзива во Штип, Велес и Прилеп, со што ја завршила офанзивата на Добро Поле.

Искористувајќи го успехот на оваа последна офанзива и слабиот морал на бугарската војска, силите на Антантата продолжија да го зголемуваат јазот на германско-бугарскиот фронт од 20 километри и длабок 12 километри. Силно мотивирани од нивниот неодамнешен успех, Србите продолжија со напредувањето, решени да ги спречат Германците и Бугарите да создадат нов фронт.

Свесна за ситуацијата на фронтот, бугарската влада на 26 септември 1918 година испратила претставници во Солун да побараат тајм аут во следните 48 часа. Но, Франше д'Еспери го одби нивното барање и ги советуваше да бараат мир. Бугарската влада прифатила и на 29 септември 1918 година потпишала примирје со кое била сигнализирана капитулација на бугарската војска. Сите воени операции завршија на 30 септември 1918 година, во согласност со условите на примирјето и бугарските единици кои дејствуваа западно од Скопје беа заробени, додека оние источно од Скопје беа разоружани и вратени назад во Бугарија.

Меѓутоа, германската команда не го призна примирјето, бидејќи германските единици постепено се повлекуваа очекувајќи засилување.

На 30 октомври 1918 година, Турција капитулирала, а потоа Австро-Унгарија на 4 ноември и Германија потпишала капитулантски договор на 11 ноември 1918 година.

Македонските кадровски загуби и материјални штети никогаш не беа проценети или препознаени, иако македонското население беше мобилизирано насилно и најголемиот дел од војната се одвиваше на македонско тло. Се проценува дека вкупно имало околу 60.000 Македонци примени во српската војска, 133.887 во бугарската војска и околу 20.000 во грчката војска. Вкупниот број на Македонци мобилизирани во Првата светска војна се проценува на околу 213.000. (Ванче Стојчев. „Воена историја на Македонија“. Воена академија. Скопје, 2004. Страна 527)

За време на Првата светска војна, воените сили и од Антантата и од Централните сили влегле на македонската територија преку насилна окупација и основале свои администрации. Бугарите воспоставија сопствена власт, а исто така и силите на Антантата кога генералот Сараил го занемари постоечкото грчко владеење, ги протера официјалните грчки власти од Солун, прогласи воена состојба и воспостави сопствен авторитет на целата територија окупирана од силите на Антантата. Така јавно беше прогласена воената окупација на

грчката окупирана Македонија и траеше до ноември 1918 година.

По Версајскиот мировен договор од 1919 година, Грција, Србија и Бугарија ги задржаа македонските територии што им беа доделени со Договорот од Букурешт од 10 август 1913 година, со исклучок на Струмичкиот регион, кој претходно и беше доделен на Бугарија, сега и беше доделен на Србија. Грчката, српската и бугарската власт брзо беа воспоставени на соодветните македонски територии и Македонија повторно се најде под истата стара окупација. Грчките, српските и бугарските власти ја продолжија својата асимилаторска и денационализација политика, изложувајќи го македонското население на тешки мерки на репресија.

Дел 40 - Македонија меѓу големите војни

Откако беше склучен Версајскиот мировен договор од 1919 година и беше ратификуван Договорот од Букурешт од 1913 година, Грција, Србија и Бугарија ја вратија власта врз нивните соодветни македонски територии и ја продолжија својата политика на асимилација и денационализација со насилно претворање на Македонците во Грци, Срби и Бугари под најстроги мерки.

Србија брзо презеде иницијатива да ги смени имињата на луѓето во српски звучни, ги колонизираше најплодните делови на Македонија со српски колонисти и го инсталираше српскиот јазик како официјален јазик на кореспонденција во нејзиниот окупиран дел од Македонија.

Грција отиде чекор понатаму со својата асимилаторска политика и ги замени сите македонски имиња, лични и топоними, со грчки звучни. На секое семејство и на човек му беше одземено македонското име и му беше дадено вонземско име. Македонското име на секое село, град, град, река, езеро, планина, населено место, регион итн., на целата грчка окупирана македонска територија беше сменето и заменето со грчко. Значајните имиња кои имаа историско, културно, митско и симболично значење за македонскиот народ беа заменети со туѓи бесмислени имиња, многу тешко за паметење. Јасно е дека ова беше грчки обид не само да се избрише се што е македонско од географската карта, туку и да се избрише се што е македонско од меморијата на македонскиот народ. За жал, тоа не беше сè што Грција изврши против македонскиот народ. Во текот на 1930-тите, македонскиот јазик беше забранет и на Македонците им беше забрането да го зборуваат, дури и во приватноста на нивните домови. Ова му беше направено на народ кој не зборуваше друг јазик и без наједноставна грижа за тоа како ќе преживеат. Не верувам дека сè уште е измислен збор за да се опише грчката суровост извршена врз македонскиот народ, суровост што се уште постои до ден-денес

за која се чини дека никој не се грижи, дури ни оние кои наводно се залагаат за човекови права.

Се чини дека единственото противење на оваа суровост дојде од Бугарија, не затоа што Бугарија се грижеше за македонскиот народ, туку затоа што Бугарија по вторпат се умеше од она што го изгуби и бараше начини да го врати. Но, наместо да се подобрат работите, бугарските поплаки за малтретирањето на таканаречените „Бугари“ во Македонија ги поттикнаа и грчкиот и српскиот режим дополнително да го исчистат македонското население. Додека Србите го иселуваа македонскиот народ поврзан со Грчката патријаршија и Бугарските егзархиски цркви од нивните српски окупирани македонски територии, Грците ги иселуваа оние што беа поврзани со Српската патријаршија и Бугарските егзархиски цркви. Но и потоа Бугарија продолжи да се жали, тврдејќи дека сите Македонци се Бугари.

Ако ова „бугарско мешање“ на кој било начин им послужи на Македонците, на позитивен начин, тоа го направи со одржување на македонското прашање во живот. Со тврдењето дека македонското прашање не е решено, како што тврдеа Грција, Србија и големите сили по поделбата на Македонија во 1913 година, Бугарија, на мал начин, им помогна на некои Македонци, особено на оние кои ја напуштија Македонија, да се задржат на своите Македонска национална свест, да не ја прифати поделбата на Македонија и да продолжи да се бори за ослободување и единство.

Македонците со развиена македонска национална свест кои се дрзнаа јавно да ги покажат своите чувства беа протерани од грчката, српската и бугарската окупирана Македонија и многумина го најдоа патот до разни градови во Европа и светот, од каде продолжија да работат за македонската кауза. Но, за жал, секогаш постоел некој надворешен фактор или некаква „идеолошка причина“ да ги подели.

Многу македонски интелектуалци, откако избегаа од угнетувачката атмосфера дома, успеаја да се образуваат во

странство само за да бидат фатени во канците на друга идеолошка поделба, таканаречената „левица“ и „десница“.

Во исто време беше добро разбрано дека „десницата“, која беше на власт во тоа време, беше против Македонците и против создавање македонска држава. Оние од левицата, од друга страна, ја гледаа Македонската револуционерна борба како потенцијален сојузник во борбата против десницата, особено против балканските монархии. Но, за да ги намами Македонците да ги видат работите на свој начин, левицата требаше да им даде поддршка на Македонците и тоа го направи со признавање на македонската нација и нејзиното место на Балканот.

Со прифаќањето на проблемите со кои се соочуваа Македонците, комунистите или „левицата“ очекуваа Македонското револуционерно движење да иницира револуција на Балканот, која подоцна ќе се прошири во цела Европа. Меѓутоа, ова беше македонски проблем и мораше да го решат Македонците и поради оваа причина требаше да се зајакне Македонската револуционерна организација (ВМРО), почнувајќи со обединување на сите нејзини различни фракции. Нивниот прв обид беше да ги обединат сите партии групирани околу ВМРО и нејзиниот сегашен водач Тодор Александров и сите да ги стават под влијание на комунистите и Коминтерната.

Првите сериозни преговори за создавање на Обединета македонска револуционерна организација започнаа во 1923 година и завршија успешно во Виена во мај 1924 година со неколку договори. Карактерот на ВМРО, беше одлучено, ќе остане горе-долу ист како оној од Илинденската ера; односно да се бори за ослободување и обединување на Македонија. За жал Тодор Александров и Александар Протогеров, тогашните лидери на ВМРО, веднаш по потпишувањето на договорите ги тргнаа своите потписи. Ова создаде триење меѓу делегатите и постави постојан клин помеѓу силите од десната страна и оние од левата страна.

Осудувајќи ја работата на левицата, на 10 јули 1924 година, Тодор Александров изјавил дека неговата ВМРО е

единствената надлежна организација која се бори за слободна и независна Македонија. За жал, кога ги нарече Грција и Србија „окупатори на Македонија“, занемари истото да го спомене и за Бугарија.

Бидејќи се поделени по премногу линии, секој обид за обединување на македонските сили во тоа време беше залуден. Ова, за жал, им служеше само на интересите на непријателите на македонскиот народ, Грција, Србија и Бугарија, кои исто така силно се спротивставија на каква било форма на македонско политичко единство. За да бидеме сигурни дека македонското единство никогаш не било постигнато, барем на краток рок, македонските непријатели, особено Бугарите, презеле понатамошна акција и на 31 август 1924 година го убија Тодор Александров и го замениле со Ванчо Михајлов кој го презел раководството на ВМРО по 25 февруари 1925 Горна Цумаја Конгрес.

Михајлов ја презел целосната контрола над ВМРО и лично ги насочувал нејзините активности. Го реорганизираше военото крило на ВМРО и додал нови дивизии. Милицијата беше реорганизирана заедно со разузнавачката служба на Организацијата и на двајцата им беа дадени нови директиви. Беше разработена и нова борбена стратегија и беа воведени тајни вооружени групи во речиси секое село, град и град во неговата јурисдикција. Беа создадени и мали разновидни вооружени единици за инвазија на српските и грчките окупирани делови на Македонија и за извршување на разни мисии, атентати и терористички активности.

Се проценува дека во периодот од 1925 до 1928 година само во српскиот окупиран дел на Македонија се забележани 149 вооружени инциденти во кои загинале 43 функционери, а 76 биле ранети, 90 цивили биле убиени или ранети, 25 војници и жандарми биле убиени и 23 ранети, а 9 борци на ВМРО загинале и 15 се ранети. (Ванче Стојчев. „Воена историја на Македонија“. Воена академија. Скопје, 2004. Страна 531)

ВМРО под раководство на Михајлов, по атентатот на Александар Протогеров на 7 јуни 1928 година, направи

необичен пресврт и стана „држава во држава“. Михајлов не само што ја презел контролата врз ВМРО и нејзиното воено крило туку и наметнал свои правила на целото цивилно население под негова јурисдикција. Тој вовеле наплата на даноци и спровеле програма за регрутирање за регрутирање цивили во неговите воени и милициски формации. Всушност, ЦК на ВМРО под власта на Михайлов отишол до таму што создал воени и судски правила за администрирање на целиот регион под влијание на ВМРО и направил напор да го внесе целото цивилно население во своите милициски формации.

Правилата и личните интереси на Михајлов беа поддржани и спроведени од неговата милиција, која тој ја всади во речиси секој населен сектор од неговата јурисдикција. Помалите формации се состоеле од група од околу 30 лица кои, по потреба, можеле да се комбинираат со други мали групи за да формираат поголеми формации. Во 1927 година, само во Неврокопско, 7.390 луѓе се приклучиле на милицијата на Михајлов, од кои 5.853 биле вооружени. Михајлов дури вработувал студенти во својата разузнавачка служба, а сето тоа го плаќало од даночните пари што ги собирал од македонскиот народ.

Со извршување на вооружени мисии и атентати, Михајлов се обиде да им покаже на европските сили дека македонското прашање не е решено, барем не додека целата македонска територија не биде припоена кон Бугарија. По 1929 година, Михајлов се обидел да го задуши повторното воспоставување на пријателски односи меѓу Бугарија и Кралството Југославија. Всушност, за да ја одржи контролата над својата јурисдикција, Михајлов ги прогонуваа сите што му се испречија, вклучително и комунистите, анархистите, федералистите, членовите на ВМРО (Обединета), Земјоделската партија и сите лица кои изгледаа сомнителни. Михајлов е одговорен за убиството на многу истакнати Македонци меѓу кои Ѓорче Петров, Димо Хаџи Димов, Владислав Ковачев и Арсени Јовков.

За жал, наместо да ја подобри состојбата на македонскиот народ, убиственото дивеење на Михајлов целосно го

дискредитираше Македонското ослободително движење и неговиот углед во странство. Европската јавност не го одобри ваквото однесување и повика на ограничување на ваквите активности. Искористувајќи ја ситуацијата, грчките и српските режими први реагираше со преземање строги мерки против македонското население во нивните области.

Откако европското јавно мислење се сврте против него и беше отсечен од грчките и српските окупирани делови на Македонија, Михајлов брзо стана одговорност на бугарските интереси.

За време на државниот удар во Софија на 19 мај 1934 година, новата влада ја презеде власта во Бугарија и меѓу другото нареди да се запрат сите активности на ВМРО и Михајлов во бугарската држава. Всушност, оваа нова влада ги прогласи за незаконски сите македонски организации, здруженија и весници. Евиденцијата, имотот и оружјето на ВМРО биле конфискувани од бугарската полиција. Меѓу запленетите материјали имало 10.938 пушки, 7.767 бомби, 637 револвери, 47 митралези, 15 автоматски пушки, 3 минофрлачи, 701.388 куршуми и 21.339.421 лева (бугарска валута). (Ванче Стојчев. „Воена историја на Македонија“. Воена академија. Скопје, 2004. Страна 532)

Откако беше принуден да ја напушти Бугарија, Михајлов најде засолниште во Истанбул, Варшава, Берлин и Загреб и беше поддржан од политичките фракции во Италија, Германија, Унгарија, Хрватска и други места каде што се бараа атентатори. Михајлов беше заслужен за планирањето на атентатот на југословенскиот крал Александар во октомври 1934 година во Марсеј. Кралот бил убиен од Владимир Георгиев Черноземски, член на ВМРО на Михајлов.

Додека десното крило ВМРО водеше насилство и терор, левото крило се договори во 1924 година да ги обедини сите други фракции на ВМРО под името ВМРО (Обединети) со што беше призната од Коминтерната и прифатена како партнер во Балканската комунистичка федерација. Во 1925 година. Признавањето на ВМРО од страна на комунистите, особено од

балканските комунистички партии, имплицираше дека постои македонски народ со македонска свест и се бори да се ослободи и да создаде независна македонска држава. Идеологијата на Гоце Делчев, заедно со платформата на Крушевската република, беше усвоена како дел од платформата на ВМРО (Обединета), додека самата ВМРО (Обединета) го зацрта својот пат да ја ослободи и обедини Македонија.

Ова требаше да биде социјалистичка револуција под влијание на Коминтерната каде што требаше да се создаде балканска комунистичка федерација во која Македонија ќе се обедини во нејзините етно-географски граници и ќе стане рамноправна членка меѓу другите балкански земји. Барем ова беше планот на почетокот.

Многу Македонци ова го сфатија како добар план и можност конечно да ги остварат своите соништа. Со прифаќањето на скудните барања на ВМРО (Обединети) и признавањето на македонскиот народ како идентитет со потреба да се ослободи и да создаде своја држава, комунистите станаа многу влијателни врз македонскиот народ, вовлекувајќи многумина во своите редови.

Морам да нагласам дека ВМРО (Обединета) не била комунистичка организација. Таа беше национална револуционерна организација како и нејзиниот илинденски претходник која се бореше за ослободување на цела Македонија. Повеќето Македонци кои се приклучија на комунистичките партии во нивните земји го направија тоа затоа што во тоа време немаше македонска комунистичка партија. Тие им се придружија на комунистите не затоа што беа „идеолошки верници“ на комунизмот, туку затоа што комунистите беа подготвени, барем во принцип, да им помогнат да ги постигнат своите цели, да ја добијат својата независност и да создадат своја земја.

Создавањето на балканска комунистичка федерација би значело дека сите луѓе на Балканот ќе коегзистираат како нации на една земја под влијание на една партија, нешто како југословенскиот модел кој постоел подоцна. За жал, не сите комунистички

партии во балканските земји беа задоволни со таа идеја, иако тие првично ја одобрија.

Бидејќи немаше македонска комунистичка партија, македонските сопартии беа интегрирани во комунистичките партии на земјите во кои живееја. За жал, поради поитни и поважни грижи, на македонските прашања им беше посветено мало или никакво внимание. Со други зборови, овие партии повеќе се грижеа за сопствената земја отколку за Македонија, особено во националистичките земји како Грција, Србија и Бугарија.

Имало и други фактори кои влијаеле на способноста на ВМРО (Обединета) да работи во различните окупирани делови на Македонија. Факторите како што се присилната асимилација и репресија го нанеле данокот врз македонскиот народ на окупираните територии. Исто така, немаше комуникација меѓу помладите македонски генерации кои сега се поделени и окупирани од непријател решен не само да го избрише нивниот национален идентитет туку да ги искорени нивниот јазик, култура и се што е македонско.

По нејзиното прифаќање од страна на Коминтурната, ВМРО (Обединета) основала ограноци во сите три дела на окупирана Македонија. Огранокот основан во бугарска окупирана Македонија издаде неколку публикации, вклучително и една за Македонците во Грција кои сакаат да го зборуваат својот мајчин јазик во јавноста и во училиштата. Во 1935 година јавно даде храбра изјава дека Македонците кои живеат во Грција, Србија и Бугарија не се ниту „славофонски Грци“, „чисти Грци“, „Срби“ ниту „Бугари“, тие се едноставно Македонци; народ со минато, сегашност и иднина, не како крпеница на царските држави туку како независна македонска нација која со децении се бореше за стекнување на сопственото право на самоопределување.

Бугарите, за жал, не гледаа исто и почнаа да ги апсат водачите на ВМРО (Обединети). Најтешкиот удар го доживеа во 1936 година кога околу шеесетина истакнати лидери и активисти беа уапсени и изведени на суд. На нивното судење групата беше

обвинета дека отворено изјавила дека се Македонци кои се борат за воспоставување на македонска нација. Групата не ги негираше обвиненијата, и покрај тешките казни што требаше да ги добие. Нивниот храбар став наиде на широк одек кај македонските маси во Бугарија и им помогна да ја подигнат националната свест за нивниот проблем. Судието заврши со тешки казни за сите. Судени во отсуство беа и членовите на ЦК на ВМРО (Обединета) Димитар Влахов, Владимир Поптомов и Методи Шаторов, кои во тоа време работеа во странство.

Кон крајот на 1925 и 1926 година ВМРО (Обединета) со помош на комунистите започнала да формира ограноци во српскиот окупиран дел на Македонија. Набргу по основањето на филијалите во Велес, Куманово, Штип, Скопје, Прилеп, Кавадарци, Струмица, Гевгелија и други места, тие почнаа да добиваат весници и публикации како „Македонско дело“ (Македонско дело) и „Балканска федерација“ (Балканска федерација). од штабот на ВМРО (Обединета) во Виена. Седиштето со седиште во Виена беше ангажирано во обемна издавачка дејност, печатејќи и дистрибуирајќи различни публикации низ Македонија, Балканот, Европа и Америка.

За жал, борбата на ВМРО (Обединета) за независна Македонија не беше добро прифатена ниту од српските власти, а и овде на ВМРО (Обединета) и беше тешко да дејствува, особено по диктатурата од 6 јануари 1929 година. Откако беше откриена тајна печатница, српските власти се посомневаа и уапсија група од 49 лица во Велес. Ова буквално ги исфрли публикациите, вклучувајќи ја и светски познатата публикација „Македонско дело“ (Македонско дело). Припадниците на ВМРО (Обединети) кои беа уапсени добија тешки казни и беа затворени.

Малку подолго и требаше на ВМРО (Обединета) да се етаблира во грчката окупирана Македонија, но со помош на Комунистичката партија на Грција (КПГ) се вкорени и таму.

КПГ имаше револуционерна платформа и застапа зад обединувањето на цела Македонија и за нејзино вклучување во федерацијата на балканските народи како рамноправна членка.

Тоа беше од огромно значење за привлекување на македонскиот народ во неговите редови.

Набргу по етаблирањето во грчка окупирана Македонија, ВМРО (Обединета) стапи во контакт со Централниот комитет на ВМРО (Обединета) во Виена. Тоа е направено преку Димитар Влахов, водечка личност на ВМРО (Обединета) личност и преку Неделко Поп Неделков, познат македонски револуционер.

Наскоро преку Солун беше воспоставен канал за дистрибуција за примање и дистрибуција на весниците „Балканска федерација“ (Балканска федерација) и „Македонско дело“ (Македонско дело), како и разновидни пропагандни материјали испратени од централната организација во Виена. Друга дистрибутивна врска била направена преку Албанија која вклучувала тајно транспортирање на тешки и опасни материјали, што во 1934 година довело до смрт на Ѓорѓи Кронцелчев во Солун од грчката полиција.

Веднаш по Петтиот конгрес на КПГ, беше договорено да се одржи конференција во Воден во март 1934 година. избран. На чело е именуван Андреа Чипов, познат македонски револуционер, комунистички функционер и кандидат-член на ЦК на КП на Грција, а за водачи Христо Галабов, Михаил Кљонев и Алеко Тенекеџиев. Седиштето на организацијата е основано во Солун заедно со мала печатница што се користела за објавување летоци и друг пропаганден материјал.

Признавањето на македонскиот народ како посебна македонска нација од страна на Коминтерната и КПГ во голема мера придонесе за успехот на ВМРО (Обединета) во грчката окупирана Македонија, што ја поттикна да постави барања за отворање македонски училишта, за употреба на македонскиот јазик. во јавниот живот и за другите национални и културни права за македонскиот народ.

Доказ дека овие барања се поддржани од лидерите на грчката комунистичка партија може да се најде во следнава изјава дадена од Склавенас, водач на парламентарната комунистичка

група, во грчкиот парламент на 25 април 1936 година:
„Прашањето што владата го игнорира во нејзините декларации е давање еднаквост и на локалното население и на националните малцинства кои живеат во Грција. Ова главно се однесува на македонската нација. Секој што патувал низ Македонија, особено во оние окрузи кои се населени со збиени маси Македонци, сигурно го почувствувал особениот притисок што се врши врз нив. Строго им е забрането правото да имаат свои училишта, да го користат македонскиот јазик и да практикуваат сопствени обичаи. Таквата состојба го натера македонското население да се организира и да води борба за остварување на овие права, борба во која не можеме, а да не ги поддржиме“. (Историја на македонскиот народ, Скопје: Македонски прегледни изданија, 1979. стр. 310)

Изјавата како горенаведената ги надминува одредените ставови на раководството на КППГ во тоа време. За време на Шестиот конгрес на КППГ, одржан во декември 1935 година, беа дадени предлози слоганот „обединета и независна Македонија“ да се замени со слоганот „целосна еднаквост за малцинствата“. Оваа промена беше оправдана поради промената на составот на населението во грчката окупирана Македонија како резултат на тоа што таму се населиле малоазиските колонисти.

Околностите кои беа поволни за ВМРО (Обединета) само пред кратко време брзо станаа неповолни, особено по доаѓањето на власт на диктатурата Метаксас во август 1936 година. Новиот режим ги прогласи КППГ и ВМРО (Обединета) за нелегални и ги воведо големите -масовни апсења, гонења и интернирања за двајцата. Меѓу погодените од ова беа Андреа Чипов, Лазо Трповски, Христо Галабов, Трифун Хацијанев, Алеко Тенекеџиев, Фоти Урумов и Коста Думов. Така нагло згасна и животот на ВМРО (Обединета) во грчка окупирана Македонија.

Дел 41 - Македонско учество во пред Втората светска војна

Пред почетокот на Втората светска војна ситуацијата во окупирана Македонија беше мрачна. Откако ја презеде контролата врз грчката влада, диктаторот Метаксас ја потисна целата политичка опозиција, ги прогласи за незаконски сите политички партии и ги затвори лидерите кои нема да му се заложат за лојалност. Медиумите исто така беа силно цензурирани. Потоа му објави војна на македонскиот народ напаѓајќи ги нивните синдикати, лидери и прогласувајќи ги штрајковите за нелегални.

Како и самиот воен човек, Метаксас посвети голем дел од финансиите на државата на модернизирање на грчката армија и во жива и воена опрема. Во сферата на образованието, тој ја препишува грчката историја за да ги поддржи сопствените идеологии, изјавувајќи дека имало три големи периоди во историјата: класичен, византиски и неговиот сопствен режим, кој тогаш бил познат како „режим на четврти август“. . Тој создаде Национална младинска организација за зближување на децата од различни општествени класи и обезбеди воена обука за момчиња и домашни вештини за девојчиња. Иако режимот на Метакса беше идеолошки сличен на оној на Шпанија и Италија, Грците во тоа време беа многу лојални на Британија.

За да ја одржи контролата врз неговото кралство, грчкиот крал Џорџ II ја претвори Грција во диктатура. Во 1936 година, генерал Метаксас, министер за војна, беше назначен да ги преземе грчките работи.

Иако постоеја некои изгледи за основни човекови права за македонскиот народ во грчката држава на почетокот на 1920-тите, тие перспективи изумреа бидејќи Грција ја заостри контролата врз македонското население со спроведување на порепресивни и расистички политики на асимилација. На 18

декември 1936 година Владата на Метакса донесе правен акт за „Активности против државната безбедност“ и со овој чин илјадници Македонци беа уапсени, затворани и протерани од нивната татковина. Меѓу другото, Метаксас на 7 септември 1938 година со законскиот акт 2366 го прогласил македонскиот јазик и им забранил да го зборуваат со изрекување високи парични казни и затвор.

Во 1938 година, австралискиот автор Берт Биртлс во својата книга „Прогонетите во Егејот“ напиша: „Во името на „хеленизмот“ овие луѓе (Македонците) се постојано прогонувани и апсени од најфантастични причини. Начинот на Метакса да го всади соодветниот националистички дух кај нив е да ги смени сите мајчин имиња на места во грчки и да ја забрани употребата на мајчиниот јазик. За да се покаже најмал отпор кон едиктот - затоа што и ова е опасност за безбедноста на државата - селаните и селаните се протерани без судење. (Стр. 112, Џон Шеј, Македонија и Грција Борбата за дефинирање на нова балканска нација)

Слична била ситуацијата и во Југославија, особено откако кралот Александар се прогласил за диктатор на Југославија во 1929 година, го суспендирал уставот и го поделил неговото кралство на таков начин што Србите ќе бидат мнозинство во сите области. Тој, исто така, ги укина синдикатите и ги отстрани личните слободи. Српската окупирана територија Македонија беше наречена „Јужна Србија“, а македонскиот јазик беше забранет да се зборува во јавноста. Историјата на Македонија беше ревидирана во корист на Србија и презимињата на луѓето беа изменети за да звучат српски. Имињата на местата исто така беа сменети и заменети со српски. Меѓутоа, за разлика од режимот на Метакса, во доцните 1930-ти, југословенските режими почнаа да ја опуштаат својата цврста контрола и дозволија неофицијална и ограничена употреба на македонските дијалекти да се зборува на улиците на Македонија и во претставите и драмските клубови.

Во Бугарија настаните следеа сличен тек како во Југославија и Грција. Во мај 1934 година беше наметнат воен удар, укинат е уставот од 1879 година, а политичките организации и

синдикатите беа потиснати. Во 1935 година, кралот Борис III, во бескрвен државен удар, ја собори старата диктатура и ја замени со своја кралска. Бугарските влади од почетокот на Бугарија во 1878 година официјално и категорично го негираа постоењето на Македонците, тврдејќи дека сите Македонци се Бугари. Илјадници Македонци, кои низ годините се обидуваа да изразат различни ставови, беа затворени или прогонети.

Тврдењето дека Македонците се Бугари беше искористено за да се оправдаат насилните асимилаторски акти и да се ускратат на Македонците нивните основни човекови права. Уште од своето основање во 1878 година, Бугарија е опседната со поседување на Македонија и предизвикува огромни страдања за македонскиот народ.

Падот на Царската руска империја, распадот на Хабсбуршката Австро-унгарска империја и пропаста на Отоманската империја отстрани три од Големите сили од внатрешното балканско влијание. Додека Британија играше помалку активна улога, Франција и Италија се обидоа да формираат конкурентни сојузи на Балканот, но немаа воена моќ да ги спроведат. Од друга страна, балканските влади за првпат имаа можност да ги прилагодат меѓусебните односи и да склучат сојузи за заштита на нивните заеднички интереси. За жал, нивната омраза еден кон друг и стравот од губење на Македонија секогаш ги раскинуваа таквите сојузи и повторно им дозволуваа на странците да играат улога во нивните внатрешни работи.

Понижувачкиот пораз на Германија во Првата светска војна, заедно со нејзината економска состојба во 1930-тите, доведе до нов вид на германски радикализам. Хитлер ја искористи ситуацијата и ја претвори во своја полза. Хитлер, на краток рок, исто така, на германскиот народ му го даде она што најмногу го посакуваше, работа и надеж за подобра иднина. За жал, на долг рок, тој им донесе катастрофа не само на германскиот народ, туку и на многу други народи, вклучувајќи ја и Македонија.

Како што се појави нов светски поредок од Првата светска војна, почнаа да се формираат нови сојузи. На едната страна стоеја партнерите на Оската, првично составени од Германија,

Италија и Јапонија. Како што изби војната, се приклучија и Албанија, Бугарија, Романија, Унгарија, Финска и Тајланд. Од друга страна се појавија сојузничките партнери составени од Британија, Советскиот Сојуз, САД и Кина. Како што војната напредуваше се повеќе и повеќе народи им се придружуваа на сојузниците, вкупно околу педесет пред да заврши војната.

Во септември 1940 година Германија, Италија и Јапонија потпишаа договор за соработка. Ова во основа ги идентификуваше нивните намери во однос на меѓусебните сфери на влијание, дефинирајќи ги нивните политички, економски и одбранбени стратегии, како и нивните обврски едни кон други. Договорот стана познат како „троен пакт“.

По избувнувањето на војната на Балканот, првата што падна во рацете на силите на Оската беше Албанија. Со ултиматум доставен до албанскиот крал Зогу, на 23 март 1939 година, италијанските трупи слетаа во Албанија и ја окупираа нејзината територија на 7 април, наидувајќи на мал отпор. Набргу по консолидирањето на контролата во Албанија, на 28 октомври 1940 година, Италија и објави војна на Грција. Сепак, се покажа дека Грција е тешка за пораз и предвидливоста на Метакса во вооружувањето на неговата држава се исплатеше.

Официјалната историја ги пофалува Грција и грчките војници за нивната храброст и борбен дух, но занемарува да ги спомене придонесите и жртвите што Македонците ги направија за да ја зачуваат Грција безбедна. Македонците беа првите кои беа испратени на првите борбени линии во Албанија, преземајќи го целиот товар од офанзивата, како и зимскиот студ. Повеќе Македонци страдале од гангрена отколку од италијански куршуми и бомби. Неподготвени за ниските температури, многу мажи ги загубија прстите на рацете, нозете, екстремитетите, па дури и животот поради смрзнатини. И храната беше во недостиг. Храбрите македонски војници мораа да се борат против гладот исто како и Италијанците. Тие го направија ова за да ја заштитат земјата која одби и сè уште одбива да ги признае.

Сите нивни жртви беа залудни, бидејќи шест месеци подоцна, на 6 април 1941 година, германската војска маршираше во Грција. Повторно Македонците се бореа храбро, но тие не беа натпревар за добро обучената, добро дисциплинирана германска армија.

Кога Германците стигнале во Атина, грчката влада капитулирала, а војниците на албанскиот фронт останале сами на себе. На некои им беше кажано да одат во Епир и да се регрупираат, а се очекуваше да го направат долгиот пат пеш. На другите ништо не им било кажано и биле оставени да шетаат по селата. На крајот сите тие беа земени од германски патроли, разоружани и испратени дома. На војниците што се вратија им беше приреден херојски пречек. За жал, за оние кои беа ранети, изгубија прсти, прсти и екстремитети поради смрзнатини, немаше обештетување или благодарност за нивната загуба и болка.

Германската инвазија беше добредојдено олеснување за војниците од италијанскиот фронт, но во исто време претставуваше непријатна неизвесност за тоа што ќе се случи следно. Никој не беше сигурен како ќе реагираат новите напаѓачи. Македонскиот народ, имајќи доволно претходно искуство со окупација, го очекуваше најлошото. Како што би покажала историјата, сепак, новите освојувачи биле мешан благослов за македонскиот народ.

По избувнувањето на војната во Европа, Бугарија се здружи со силите на оската и на 1 март 1941 година се приклучи на пактот предводен од Германија. Влегувањето на германските трупи во Бугарија ја стави Југославија во тешка положба. За да се избегне германскиот гнев, на 25 март 1941 година, југословенскиот регент, принцот Павле, исто така се приклучил на пактот предводен од Германија. Ова не му се допаднало на младиот крал Петар кој со помош на југословенската војска извршил државен удар и го соборил Регентот. Ова значеше дека Хитлер мораше повторно да преговара за односите со Југославија. Хитлер сметаше на Југославија да му дозволи премин за да ја нападне Грција. Новата ситуација го налути Хитлер и наместо да преговара, тој ја потпиша директивата број

25 за прогласување на Југославија за непријател на Германија и нареди нејзино уништување. Хитлер сакаше брз напад, па ги повлече војниците од руската кампања за да го постигне тоа.

На армијата на Хитлер и беа потребни 12 дена да ја сруши Југославија, мала диверзија во неговата деструктивна кариера, но има и такви кои веруваат дека оваа мала диверзија го смени текот на историјата. За почеток, ѝ даде на Русија доволно време за адекватно да се подготви за офанзива, што на крајот доведе до пораз на Германија. Второ, насилниот карактер на нападот ги создаде вистинските услови за партизанско востание, кое на крајот помогна да се формира Република Македонија. Битката за Југославија и Грција беше брза и ефикасна. Кога беше над, Германците, како сојузник на силите на оската, и дозволија на Бугарија да го окупира српскиот окупиран дел од Македонија и источниот регион на грчката окупирана Македонија. Подоцна, по заминувањето на Италијанците, Германија и дозволи на Бугарија да ја окупира и западна Македонија.

Многу Македонци од српскиот дел на окупирана Македонија кои страдале под српските режими ги пречекале бугарските освојувачи како спасители и ослободители. Меѓутоа, нивната еуфорија беше краткотрајна бидејќи Бугарите брзо почнаа да го угнетуваат и насилно да го „бугаризираат“ македонското население. Ако имало некакво пробугарско расположение пред инвазијата, тоа брзо испарило по окупацијата. Насилниот влез на Германија во Југославија, заедно со бугарските угнетувачки ставови кон македонскиот народ, роди подземно македонско движење на отпорот.

Во окупираната Македонија од Грција, откако се населиле Германците, животот на македонскиот народ добил непријатна нормала. Грчката полиција, која го поддржуваше режимот на Метакса пред окупацијата, сега соработуваше со германската војска и повторно се активираше во Македонија. За да се спротивстават на грчката полиција и нејзините угнетувачки тактики, Италијанците ги превооружиле старите востаници од Илинденското востание во 1903 година и ги испратиле на активна должност. Многу од „олдтајмерите“ беа лути поради угнетувачките закони на Грција и беа поттикнати повторно на

акција од бугарската пропаганда која ги осудува угнетувачките тактики на Грција. Бугарите беа добро запознаени со неповолните услови што ги создаде грчката влада во грчката окупирана Македонија и ја искористија можноста да им создадат проблеми на Грците. Востаничките акции во најдобар случај беа ограничени и беа ограничени на италијанските зони на окупација, бидејќи Германците не толерираа вооружени дејствија во нивните зони.

Партизанското движење во Југославија беше поорганизирано и попрогресивно од она во Грција. Предводени од Тито, комунистичките партизани во Југославија организираа народноослободителна војна во која Македонците на чело со генералот Темпо рамноправно се бореа. Македонците формираа свој дел на отпорот уште пред да бидат признати и прифатени од Тито. Првата антифашистичка народноослободителна војна започна во Република Македонија на 11 октомври 1941 година. 11 октомври е „Вториот Илинден“ за македонскиот народ.

Од 1941 година сите Македонци го слават 11 Октомври 1941 година „Денот на македонската револуција“. Македонскиот народ со своите дела, лојалност и патриотизам си го заслужи своето место во светот. Македонскиот народ со мака, решителност и пролевање крв ја покажа својата желба за слобода и волја да се управува. Големите сили во 1829 година (со Лондонскиот протокол) ги задоволиле Грците со тоа што Грција ја направила земја. Слично во 1878 година (со конгресот во Берлин) Русија ги ослободи Бугарите, правејќи ја Бугарија земја. Меѓутоа, за разлика од Грците и Бугарите, храбрите луѓе на српската окупирана Македонија мораа да се борат сами, за себе, за да си го заслужат своето место во светот меѓу слободните народи.

Нешто повеќе од една година Македонците од српската окупирана Македонија трпеа доволно бугарско предавство за да им трае цел живот. Потоа во април 1942 година станаа и го покажаа своето незадоволство. Македонските партизани зедаа оружје против бугарската војска, но беа масакрирани во крвава битка. Невооружените Македонци потоа излегоа на улиците за

да протестираат против масакрот и и тие беа исечени на парчиња.

За да избегнат прогонство, многу од македонските партизани во Југославија побегнаа во окупираната Македонија од Грција. Некои влегле во италијанските зони кај селото Бесфина, а останатите навлегле во германските зони во регионот околу селото Света Петка и брзо преминале во илегала. Силата Бесфина, пред да има шанса да стапи во контакт со локалното население, била забележана од старите востаници кои брзо стапнале во акција. Гледајќи униформирани мажи на ридот Бесфина ги запрепасти олдтајмерите и мислејќи дека се работи за инвазија на грчката полиција, тие се обратија до локалниот италијански гарнизон и им беше дадено оружје и дозвола за напад. Кога востаниците ја започнале офанзивата, партизаните се повлекле и испратиле претставници да преговараат. Тие одеа од село до село и разговараа со локалните началници. Непознатите носеле zgodни униформи и се однесувале сериозно, со шарм и харизма. Долго и убаво зборуваа за слободата, слободата и предавството на бугарските фашисти.

Кога востаниците дознале дека униформираните се Македонци како и самите нив, ги прифатиле со раширени раце, им го дале (го предале) оружјето и многумина доброволно им се придружиле.

Партизаните кои слетаа во Света Петка, поради германско присуство, мораа да работат под прикривање, но и тие успеаја да регрутираат доброволци од локалното население. По партизанската пенетрација, македонскиот народ во грчката окупирана Македонија дозна многу за вистинската бугарска намера и престана да верува во бугарската пропаганда. Старата Илинденска гарда беше демобилизирана и заменета со партизанско движење.

Партизанските организатори презедоа вонредни мерки за да му објаснат на македонскиот народ дека се бори за слобода и ослободување на македонскиот народ од тиранијата на угнетувачките држави. Македонскиот ангажман во оваа војна, а подоцна и во Граѓанската војна во Грција, не беше за

„комунистички идеологии“ или за сојузи или обврски кон големите сили. Тоа беше едноставно следната фаза во долгата борба за „ослободување од угнетувањето“ и за исполнување на копнежот за слобода, повторно обединување и самоуправа.

За жал, македонскиот придонес во борбата против фашизмот не само што е недоволно нагласен туку и погрешно протолкуван од историчарите. Уште еднаш ќе кажам дека македонскиот народ за време на Втората светска војна се издигна на демократската страна и се бореше против фашизмот за ослободување на државите во кои живееше. Македонскиот народ, како и многу други луѓе на Балканот, се бореше да ја ослободи својата татковина и со тоа да го заслужи своето место во светот. Ова не може да се игнорира и мора да се препознае и да се запише како такво во историјата.

Веста за македонското партизанско движење во окупираната Македонија од Грција се рашири како шумски пожар. Луѓето излегоа на улиците слободно да го зборуваат својот мајчин македонски јазик, да пеат песни и да пишуваат македонски драми и поезија. Партизаните дури основаа македонски училишта и ги учеа децата на патриотски песни, песни и македонска историја, користејќи локални македонски дијалекти. Помладите генерации за прв пат видоа пишани зборови на својот сакан, свет македонски јазик.

Новопронајдената слобода донесе среќа во животот на угнетениот македонски народ кој ги пречека партизаните во нивните села како „наши деца“. Новопронајдената доверба и сила што ги проектираа Македонците ги преплаши Грците, особено оние што соработуваа со непријателот, па извесно време останаа настрана и повеќе не беа закана.

Германците и Италијанците вака или онака не се грижеа за македонските работи се додека немаа мака за нив.

Македонскиот интерес за партизанските активности продолжи да се зголемува, носејќи нови регрути и доброволци во каузата. Беа создадени младински организации со млади мажи и жени регрутирани да бидат очите и ушите на заедницата и да помогнат во одбраната на селата. Многу млади доброволци на воена возраст беа регрутирани и обучени за извршување на

полициски и граѓански должности во новоформираните организации.

Формирана е организацијата „Македонски народноослободителен фронт“ која регрутирала борци од Костурско, Леринско и Воденско. Дури и соработуваше со грчки организации со слични идеологии. Подоцна се зборуваше за повторно обединување на Македонија, евентуално преку балканска конфедерација. За жал, Британија беше против идејата и ја обесхрабри Грција да учествува во такви работи. И Бугарија не можеше да се согласи и ја повлече поддршката. Како и обично, Бугарите сакаа да станат владетели на Македонија, што беше неприфатливо за Македонците. Се раскажува приказна дека околу петстотини млади македонски цивили се собрале во селото Д'мбени, желни да се приклучат на партизанското движење. Веста за ова стигна до грчкото партизанско раководство, кое се чинеше дека е преплашено од изгледите за таква целосно македонска силна сила. Немаше ништо од што Грците се плашеа повеќе од губење на грчката окупирана Македонија. Грците дотогаш формираа свои партизански движења (надвор од грчката окупирана Македонија) и почнаа да преговараат со Македонците за комбинирање на силите. Извесно време грчките партизански претставници ги искушувале Македонците да им се придружат. Кога преговорите не постигнаа резултати, Грците се обидоа да им наредат на Македонците да го предадат оружјето. Македонците добро знаеле за грчкото предавство и одбиле. Наместо тоа, тие ги запечатија границите од Бигла до Корча, правејќи го регионот слободен и достапен за Грците. На почетокот Македонците дејствувале сами, но подоцна решиле да се приклучат на крилото на Грчката Народноослободителна Армија.

Во српската окупирана Македонија ситуацијата пред Втората светска војна стануваше исклучително тешка. Имаше неподнослива експлоатација на народот и одземање на неговото човечко и национално право. Македонскиот народ беше под постојан притисок под српските шовинисти и Македонија се трансформираше во колонија со нејзините природни ресурси

безмилосно експлоатирани. Македонците под српска контрола беа потценети и омаловажувани најмногу.

Но, како што се зголемуваше притисокот за насилно претворање на Македонците во „Срби“, Македонците стануваа се потврдоглави и почнаа да обрнуваат повеќе внимание на сопствениот национален идентитет. Тие се најдоа во лоша ситуација од која можеа да видат бегство преку ослободување. Токму затоа со таков ентузијазам ја дочекаа бугарската инвазиска сила од 18 април 1941 година. Им веруваа на бугарската пропаганда која им кажуваше дека Бугарите се таму за да ја ослободат Македонија од 30-годишното српско угнетување.

Но, многу брзо откако Бугарите воспоставија воена, полициска и административна власт во српската окупирана Македонија, народот почна сам да го гледа вистинското лице на Бугарија. Бугарите не беа таму за да ги ослободат Македонците, тие беа таму за да ги поробат и да ги претворат во Бугари. Многубројните полициски станици и бројните полицајци што ги вработија си ја извршија својата должност спроведувајќи ги сите форми на репресивни мерки врз македонското население.

Бугарите направиле попис на сите стоки, вклучително и добитокот и имотот, во сопственост на селата и ги реквизириале повеќето од нив. Се зголемија даноците и беа наметнати на добитокот, а цените беа дозволени да се зголемат, со воведување мерки кои го турнаа македонскиот народ во крајна сиромаштија.

Не можејќи да се справат економски, многу луѓе почнаа да се организираат за вооружено востание.

Нападот на Германија врз Советскиот Сојуз и Атлантскиот договор од 14 август 1941 година, кој предвидуваа „на сите нации кои ќе учествуваат во антифашистичката борба ќе им бидат признаени правата на самоопределување и ќе им биде дозволено да создадат свои независни држави“ дополнително го мотивираше македонскиот народ во сите три дела на

окупирана Македонија поттикнувајќи го да се приклучи на антифашистичките движења.

Да се биде окупиран од еден или друг окупатор не беше мотив за македонскиот народ да излезе и да се бори. Македонскиот народ го гледаше овој конфликт како секој друг во низата конфликти во кои ќе најде можност да го исполни прастариот сон, да се ослободи и да ја обедини својата земја.

За жал, овој пат тие беа предводени од три различни антагонистички спротивставени режими, со што му го одзедоа македонскиот народ да се здружи под едно раководство и под единствен македонски ослободителен фронт.

Дел 42 - Заклучок

Би сакал да ја завршам оваа книга во овој момент од историјата, бидејќи има премногу што се расплетувале во Македонија за време на Втората светска војна и пошироко за да се смести сето тоа во една книга. Сумирањето исто така нема да го направи тоа праведно, па ќе оставам некој друг да го продолжи понатаму. Сепак, сакам да напоменам, за оние кои се заинтересирани, дека напишав уште една книга со наслов „Македонците во Грција 1939 – 1949“ која ги анализира настаните што учествуваат во она што ние Македонците од Грција ги нарекуваме „страшни години“. Еве дел од воведот на книгата како преглед на она за што се работи во книгата:

Многу малку е напишано за Македонците во Грција и нивното учество во Втората светска војна и во Граѓанската војна во Грција. Македонците кои живеат во Грција до ден-денес се плашат да зборуваат за нивните страшни премрежја од страв од последици од грчките власти или затоа што едноставно им е премногу болно да се сеќаваат. Во Грција до ден денес е табу да се зборува за Граѓанската војна во Грција.

Се чини дека Македонците во Грција се игнорирани од сите страни. Југославија ги игнорираше затоа што не сакаше да ги уништи добрите односи со Грција. Од друга страна, Грција до ден-денес тврди дека Македонците едноставно не постојат и не сака дел од нив. Бугарија, иако има големо македонско имигрантско население од Грција, допрва треба да го признае македонскиот народ како посебна етничка група. Значи, реално никој не се грижи за Македонците во Грција и како резултат на тоа многу малку до ништо не е напишано за нив. „Навистина, Македонците во Грција речиси никогаш не се спомнати во научната литература и се практично заборавени како народ и како национално малцинство. (Ендрју Росос)

Ова е најжалосно не само затоа што македонскиот придонес во борбата против фашизмот и нацизмот е целосно изоставен, туку затоа што самиот македонски народ кој живее во Грција и

покрај нивниот придонес, е целосно игнориран како да не постоел.

Во поглавјата од книгата „Македонците во Грција 1939 – 1949“ ќе се обидеме да ја раскажеме македонската страна на приказната онака како што се одвивала од македонски аспект.

Приказната започнува со преглед на настаните почнувајќи од инвазијата, окупацијата и поделбата на Македонија од страна на Грција, Србија и Бугарија во 1912, 1913 година до настани кои доведоа до почетокот на Втората светска војна.

Потоа ќе се направи подетален пристап за да се објасни вмешаноста на Македонија во Втората светска војна и во Граѓанската војна во Грција.

Ова не е приказна за водени битки и применети стратегии, туку приказна за човечкиот фактор и за борбите за еднаквост и човекови права. Станува збор за приказна која можеби за првпат ќе им открие на англиските говорители за тоа како Македонците во Грција биле третирали од грчките власти и од големите сили за време на воените години од 1939 до 1949 година.

Грција го обвини македонскиот народ што живее во Грција дека се автономисти, сепаратисти, комунисти, па дури и дека се странски агенти. Но, како што ќе видиме, ниту едно од овие обвинувања не е точно; единствените работи за кои се виновни Македонците е да се борат за еднаквост и човекови права.

И покрај сите уверувања на македонското раководство за време на Втората светска војна и за време на Граѓанската војна во Грција дека нема намера да води автономистичко или сепаратистичко движење, грчкото раководство секогаш останало сомничаво и ја користеше секоја можност да ја задуши македонската борба.

Бидејќи македонскиот народ е од една етничка група и се препознава себеси како еден етнички македонски идентитет без разлика каде живее, терминот „Македонци“ ќе се однесува на

сите Македонци ширум светот. Референците како „Македонци во Грција“ или „Македонци во Канада“ ќе значат „етнички Македонци кои живеат во Грција“ или „етнички Македонци кои живеат во Канада“.

Исто така, во овој момент е важно да се нагласи дека Македонците кои живеат во Канада, Австралија, САД и други места надвор од Македонија се македонски мигранти кои со текот на годините се доселиле во тие места, додека македонскиот народ што живее во Македонија е домороден во Македонија и живеат во Македонија многу милениуми. Грчкиот, српскиот, бугарскиот и албанскиот народ, кои сега живеат во Македонија, се колонисти кои емигрирале во Македонија или биле сместени таму од нивните соодветни држави со текот на годините, главно по окупацијата на Македонија во 1912 година.

Решив да ги користам „Грчка окупирана Македонија“ и „Бугарска окупирана Македонија“ за да се осврнам на тие региони со цел да обрнам внимание на маките на македонскиот народ што живее таму. Иако Македонците се домородни во Македонија и чувствуваат дека се нејзини оригинални земјопоседници и чувари, Грција, Србија, Бугарија и Албанија со воен чин ја окупираа, ја поделија и анектираат Македонија за себе во 1912, 1913 година. Освен што ги загубија своите земји, овие Македонци, особено оние кои живеат во Грција и Бугарија, оттогаш се економски лишени и културно угнетени. Ним им е одземено правото да се нарекуваат Македонци, да ја практикуваат својата македонска култура и да го зборуваат својот македонски јазик. Од 1912 година, многумина исто така биле иселени од своите домови, соголени од нивните земји, насилно асимилирани во туѓи нации, мачени, затворани, убивани и негирани од нивниот етнички идентитет, јазик и култура само затоа што се Македонци. Исто така, евидентно е дека на Македонците им биле ускратени економските можности како добро платени работни места, позиции на власт во владата, позиции во образовни институции, високи позиции во војската итн. Причините за тоа се очигледни. Со негирање на Македонците од нивниот етнички идентитет, Грција и Бугарија можат да тврдат дека Македонците не постојат и ако

Македонците не постојат, нема да има никакви претензии за земјиштето што незаконски ги стекнале со војна. Згора на тоа, и Бугарија и Грција усвоија делови од македонското наследство и на тој начин презедоа делови од македонската историја како свои. Да се признае постоењето на македонскиот идентитет тогаш би значело признавање на културна кражба. Затоа од македонска гледна точка да се наречат тие региони на Македонија „окупирани“ е повеќе од оправдано.

Сепак, и покрај сето ова, македонскиот народ во Грција се бореше против фашизмот и нацизмот во Втората светска војна за да помогне да се зачува Грција. Тие го направија ова затоа што сакаа да живеат во мир како рамноправни со Грците, концепт што грчкиот ум не може да го прифати до ден-денес.

Било да е во Втората светска војна или во Граѓанската војна во Грција, македонскиот народ, пропорционално кажано, го сноси најголемиот товар на војните. Најтешките битки за време на Граѓанската војна во Грција, вклучувајќи ги и решавачките, учествуваа во окупираната Македонија од Западна Грција во областа што се граничи со Југославија и Албанија. Окупираната Македонија од Грција служеше како база за политичките и воените операции на „демократското движење“ и како штаб и на Комунистичката партија на Грција и на нејзиното воено крило Демократската армија на Грција. Окупираната Македонија од Грција беше исто така од стратешко значење за КПГ бидејќи нејзините сојузници Југославија, Албанија и Советска Русија беа лоцирани на север и пристап до нив можеше да се добие само преку соработка на македонскиот народ во Грција. „Како што рече еден учесник и близок набљудувач: „[Тие] беа претворени во воени работилници за ДСЕ (ДАГ), каде што сите, млади и стари, мажи и жени, им служеа на потребите на ДСЕ (ДАГ).“ (ДАГ). Ендрју Росос)

Покрај цивилната соработка, во редовите на левицата се вклучија и пропорционално голем број борци. „Не постои веродостојна статистика, но Македонците се чини дека сочинуваат само околу дваесетина од вкупното население од околу седум милиони. Нивната проценета застапеност во ДСЕ (ДАГ) се движеше од повеќе од една четвртина во април 1947

година до повеќе од две третини во средината на 1949 година. Ристо Кирјазовски останува на ставот дека тие броеле 5.250 од 20.000 во април 1947 година; а потполковникот Пандо Вајнас тврдеше дека во јануари 1948 година во ДСЕ (ДАГ) имало околу 11.000 македонски партизани. Според С. М. Woodhouse, „тие броеле 11.000 од 25.000 во 1948 година, но 14.000 од помалку од 20.000 до средината на 1949 година“ “ (Ендрју Росос).

И покрај тоа што имаше пропорционално голем македонски придонес и во Втората светска војна и во Граѓанската војна во Грција, многу малку се припишува на македонскиот народ и на неговите жртви.

Освен што ќе се осврнам на македонскиот придонес, во поглавјата што следат во книгата „Македонците во Грција 1939 – 1949“, ќе се осврнам и на тактиките на насилство и заплашување што грчката држава ги применуваше за да се спротивстави на македонската борба и злосторствата што ги изврши во тој процес.

Во истражувањето за оваа книга наидов на терминот „славوماкедонци“ што го користат авторите, главно Грци, за да се однесуваат на етничките Македонци. Употребата на овој термин подразбира дека има повеќе од една „сорта“ на македонски, но надвор од „славوماкедонците“ не е идентификуван „друг тип“ на македонец. Така, за целите на овој напис, како што беше споменато претходно, терминот „Македонци“ ќе се користи за да се однесува на етничките Македонци без разлика каде живеат. Понатаму, ние Македонците го сметаме терминот „славوماкедонски“ за навредлив за македонскиот народ кој се самоидентификува како „Македонец“. Терминот „славوماкедонци“ е намерно употребен од грчките автори за да ги изолираат и сегрегираат Македонците, правејќи ги да се чувствуваат инфериорни, како странци на нивните предци. Развојот на современата македонска нација не се разликува од развојот на која било друга модерна нација, но не гледаме дека истите автори користат термини како „славо-грчки“, „славо-бугарски“, „славо-српски“, „словенски“ - Албанец“, итн., да се однесува на

другите етникуми иако елементи од она што ја сочинуваат современата македонска нација се присутни кај грчкиот, бугарскиот, српскиот и албанскиот народ.

Затоа, оправдано сметаме дека употребата на терминот „Славомакедонци“ е намерна и непотребна и препорачуваме да не се користи во ниту еден контекст за да се однесува на етничките Македонци.

А бидејќи го започнав воведот на книгата „Македонска борба за самостојност“ со цитат на еден од моите омилени автори, би сакал и да го завршам со еден;

„На крајот од мојата книга („Македонија вчера и денес“) посветена на Македонија, јас (Џорџо Нуриџиани) би сакал уште еднаш да ја изразам мојата голема наклонетост кон нејзините галантни синови кои денес се борат за посветла и посреќна иднина. Нивниот напредок е очигледен; она што можев да го видам во нивните градови и села ми приреди искрено задоволство. Остварен е еден од моите најценети соништа: да се уверам во животот и културниот подем на овој повторно буден народ, кој денес прави херојски напори да го продолжи својот духовен и материјален напредок и да ја зајакне својата национална свест.

Можеби има луѓе кои ќе ме критикуваат што не сум зборувал во мојата книга за одредени историски, етнографски права кои денешните соседи на Македонија би можеле да ги изнесат како тврдења. Сметам дека е излишно да се постави ова прашање сега кога пред очи имаме македонска држава, цврста и неподвижна во нејзиниот свет имотен лист:

Македонија за Македонците!

Само преку помирување и соработка ќе биде можно да се зацврстат темелите на вистински и траен мир, толку неопходен денес за големите и малите нации. Никогаш во животот не сум почувствувал омраза кон ниту еден народ и отсекогаш сум верувал дека најнепомирливите разлики, потенцијалните причини за крвави човечки конфликти, можат да се решат само

со правда, разумност и чесно постапување меѓу човекот и човекот, инспирирани од љубовта. кој единствено ги зближува човечките духови во братска согласност.

Моите чувства кон македонскиот народ отсекогаш биле незаинтересирани и такви ќе останат и во иднина. Никогаш не ме интересирале политичките аспирации и тврдења на одредени државници кои се прилагодуваат на интересите на моментот. Но, јас отсекогаш верував во она што е вечно во срцето на еден народ:

Нејзината национална свест!

За време на мојот последен престој во Македонија можев да ја видам онаква каква што навистина е: љубезна, гостопримлива, ослободена од каков било адвентитивен фанатизам, посветувајќи ја сета своја енергија на нејзиниот креативен развој. Дали таа ќе може да ги оправда сите овие напори и жртви за своето идно постоење, целосно ќе зависи од нејзините херојски синови, свесни за својата нација и секогаш подготвени да умрат за својата слобода и независност“. (Џорџо Нуриџиани, „Македонија вчера и денес“, страници 171 и 172)

Библиографија

A History of the Macedonian People, Skopje: Macedonian Review Editions, 1979.

Anastasovski, Nick. The Contest for Macedonian Identity 1870-1912. Abbotsford: Pollitecon Publications, 2008.

Bogos, Vic, and Bogov, Vasil. Macedonian Revelation; Historical documents rock and shatter modern political ideology. Western Australia, 1998.

Carnegie Endowment. The Other Balkan Wars. A 1913 Carnegie Endowment Inquiry in Retrospect with a New Introduction and Reflections on the Present Conflict by George F. Kennan, Washington, DC: Carnegie Endowment for International Peace, 1993.

Clogg, Richard. A Short History of Modern Greece. Cambridge: Cambridge University Press, 1986.

Clogg, Richard, ed. The Struggle for Greek Independence; essays to mark the 150th anniversary of the Greek War of Independence. London: Macmillan Press Ltd. 1973.

Danforth, Loring M. The Macedonian Conflict; Ethnic Nationalism in a Transnational World. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1995.

Dakin, Douglas. The Greek Struggle in Macedonia 1897-1913. Salonica: Institute for Balkan Studies, 1966.

Fishwick, D.; Wilkinson, B.; and Cairns, J. C. The Foundations of the West. Toronto: Clarke, Irwin & Company Limited, 1963.

Green, Peter. Alexander to Actium, The Historical Evolution of the Hellenic Age. Berkley: University of California Press , 1990.

Hill, Peter. The Macedonians in Australia. Carlisle: Hesperian Press, 1989.

Holden, David. Greece Without Columns; The Making of the Modern Greeks. New York: J. B. Lippincott Company, 1972.

Karakasidou, Anastasia N. *Fields of Wheat, Hills of Blood; Passages to Nationhood in Greek Macedonia 1870-1990*. Chicago: The University of Chicago Press, 1997.

Koliopoulos, John S. *Plundered Loyalties; Axis Occupation and Civil Strife in Greek West Macedonia, 1941-1949*. London: C. Hurst & Co., 1999.

Lithoxou, Dimitris. *The Greek Anti-Macedonian Struggle*. ed. Lazar Fotev, trans. David Vitkov, AZ-BUKI, 2007.

Nurigiani, Giorgio. *Macedonia Yesterday and Today*. Rome: Teleuropa, 1967.

Ortakovski, Vladimir. *Minorities in the Balkans*. Ardsley, New York: Transnational Publishers, Inc., 2000.

Petroff, Lillian. *Sojourners and Settlers; the Macedonian Community in Toronto to 1940*. Toronto: University of Toronto Press, 1995.

Poulton, Hugh. *Who are the Macedonians?* London: Hurst and Company, 1995.

Radin, Michael A. *IMRO and the Macedonian Question*. Skopje: Kultura, 1993.

Rossos, Andrew. *Macedonia and the Macedonians, a History*. Stanford University: Hoover Institution Press, 2008.

Shea, John. *Macedonia and Greece; The Struggle to Define a New Balkan Nation*. London: McFarland & Company, Inc., 1997.

Slupkov, Ireneusz Adam. *The Communist Party of Greece and the Macedonian National Problem 1918 - 1940*. Szczecin, Poland: Ireneusz Slupkov, 2006.

Sonnichsen, Albert. *Confessions of a Macedonian Bandit*. Santa Barbara, CA: The Narrative Press, 2004.

Stojčev, Vanče. *Military History of Macedonia*. Skopje: Military Academy "General Mihailo Apostolski", 2004.

Stojčev, Vanče. *Military History of Macedonia Maps*. Skopje: Military Academy "General Mihailo Apostolski", 2004.

The Oxford Dictionary of Current English, Oxford University Press, 1991

Villari, Luigi. The Macedonian Campaign. London: T. Fisher Unwin Ltd., 1922.

Vishinski, Boris, ed. The Epic of Ilinden. Skopje: Macedonian Review, 1973.

Wells, H.G. The Outline of History. New York: Garden City Books, 1961.

Young, Kenneth. The Greek Passion; A Study in People and Politics. London: J. M. Dent & Sons Ltd. 1969.